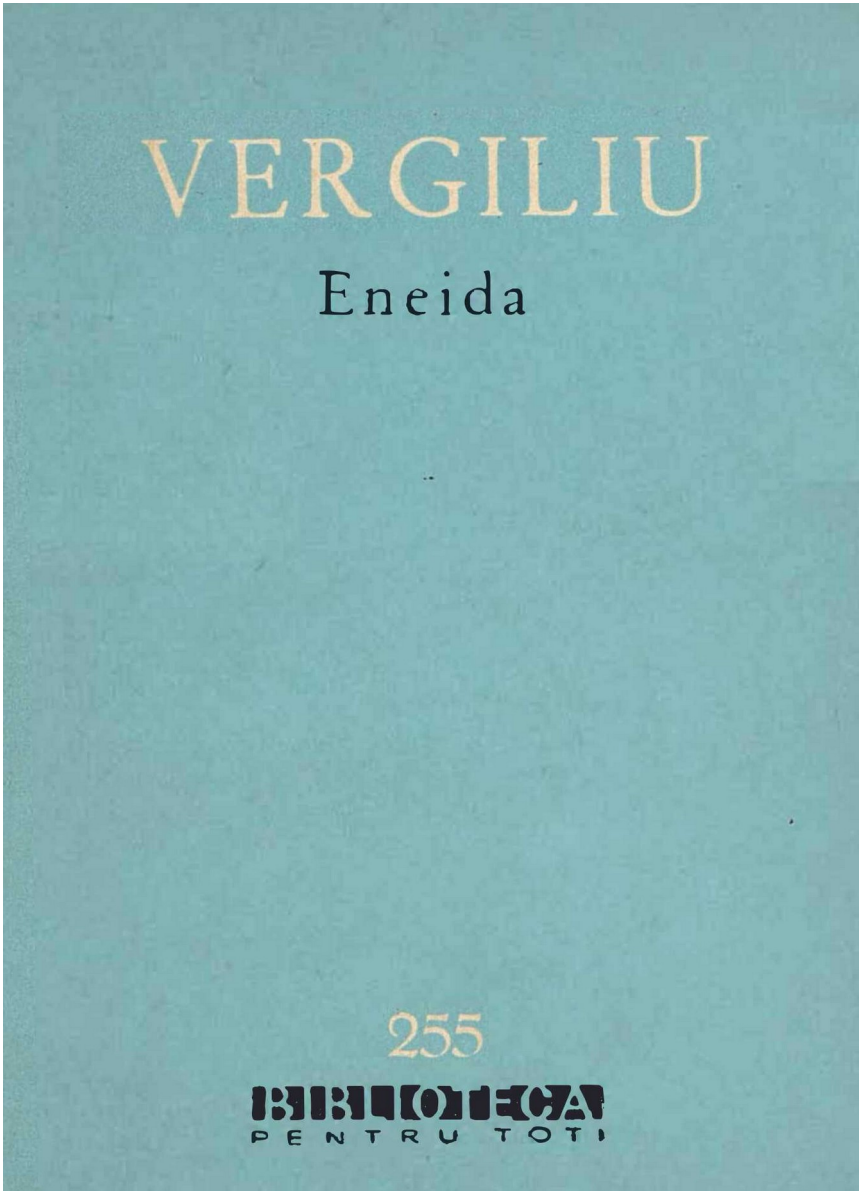

PUBLIUS VERGILIUS MARO
Eneida
1964.
BIBLIOTECA PENTRU TOŢI EDITURA pentru

LITERATURA

Traducere de *Eugen Lovinescu* Text revăzut, Prefaţă, Tabel cronologic, Note şi Indice de *Eugen Cizek*

PREFAŢĂ

Publius Vergilius Maro şi-a asigurat perenitatea printr-o capacitate uluitoare de a unifica, de a concentra într-o operă poetica nu prea întinsă cunoştinţele, eforturile, idealurile contemporanilor şi înaintaşilor. Într-o sinteză, iscusit orchestrată, au fost condensate armonios cuceririle ştiinţei, filosofiei, moralei şi mai ales ale artei poetice. Însă toate acestea au fost investite cu o veritabilă capacitate de-a emoţiona „au căpătat posibilitatea de-a cuceri inimile cititorilor, după ce oamenii au atins un nivel de civilizaţie şi cultură mult superior, tocmai pentru că poetul a ştiut să le confere o viaţă intensă în care pulsează aspiraţiile arzătoare ale semenilor săi.

Opera lui Vergiliu a apărut într-un moment crucial din istoria statului sclavagist roman. În secolul I î.e.n. dezvoltarea acestuia atinsese un nivel foarte înalt. Italia ajunsese centrul economic, social şi politic al unui uriaş imperiu care îngloba toate teritoriile de pe ţărmul Mediteranei, „marea noastră" (*mare nostru m*, cum o numeau romanii. Avuţii uriaşe se concentrau la Roma. Senatorii romani care comandau armatele şi guvernau întinsele teritorii extra-Italice, provinciile, concesionarii de impozite (publicanii), cămătarii, agenţii „companiilor" comerciale şi financiare, strângeau averi uriaşe din exploatarea sclavilor şi a popoarelor subjugate Romel. Prin diverse ajutoare, distribuţii alimentare şi altfel de înlesniri, ei cointeresau într-un fel şi sărăcimea liberă romană. Concomitent însă, situaţia acesteia în producţie se înrăutăţeşte Ireversibil, Bogătaşii transportau în Italia mase uriaşe de sclavi (după anumite evaluări până la o treime din populaţie), care concurau şi ruinau pe micii producătorii liberi în oraşe şi mai ales la ţară. Micii

proprietari de pământ dispăruseră aproape în sudul şi centrul peninsulei şi se menţineau cu dificultate în bordul ei. Predominau marile proprietăţi funciare, aşa-numitele *latifundia*, lucrate de sclavi foarte numeroşi. Dar, deşi aceste mase de sclavi îmbogăţiseră pe proprietarii latifundiilor, productivitatea muncii lor rămânea scăzută, A luat astfel naştere în ultimele patru decenii ale secolului o tendinţă spre stimularea proprietăţii mici şi mijlocii din Italia, considerată mai rentabilă, Totuşi, latifundiile au continuat să deţină o pondere decisivă în agricultura ţării.

Rezultatul frământărilor politice interne ale Italiei secolului I î.e.n. a fost regimul de dictatură militară a lui Octavian August, care afirma că el restaurează republica tradiţională şi afişa ostentativ respectul faţă de senat. În realitate, August a cumulat toate atribuţiile care să facă din el stăpânul absolut al statului. Sub masca dualităţii puterii – a împăratului şi a senatului – se disimula stângaci monarhia. Întrucât a pus capăt războaielor civile, a consolidat ordinea socială sclavagistă şi a favorizat un anumit reviriment al vieţii economice, regimul augustele a reuşit să obţină un sprijin larg printre categoriile cele mai diverse ale proprietarilor de sclavi, să-şi creeze o bază socială (relativ largă. Chiar opoziţia aristocraţilor, fideli tradiţiilor şi idealurilor republicane, era foarte slabă. De altfel regimul augustele preconiza restabilirea moravurilor şi credinţelor străvechi, atunci depreciate. August a iniţiat o vastă activitate propagandistică, în care erau antrenaţi şi poeţii epocii.

Abolirea în practică a libertăţilor civice a determinat o relativă stagnare a prozei. În schimb poezia a cunoscut o înflorire fără precedent în perioada 40 – 15 î.e.n., perioadă al cărui conţinut a ilustrat tranziţia lentă a contemporanilor de la deznădejdea, generată de războaiele civile şi de impasul economico-social, la speranţă, a reliefat itinerariul spiritual complex al romanilor din acea vreme.

Poezia epocii augusteice dispunea de precedente strălucite: Lucreţiu şi aşa-numiţii *poetae nom* sau *neoteroi* (în limba greacă), adică poeţii noi, poeţii moderni. Viziunea grandioasă a lui Lucreţiu, arta sa viguroasă, concepţia materialistă avansată au influenţat salutar poeţii celei de-a doua jumătăţi a secolului. *Poetae nom* imprimaseră o direcţie originală evoluţiei literelor latine. Cunoscători şi ei ai filosofiei materialiste epicureice, abandonaseră eposul de tip homeric. Ei preferaseră poezia de dimensiuni reduse, concentrarea exprimării poetice şi cultivaseră în special lirica erotica.

Mulţi poeţi ai epocii lui August au debutat în cenaclurile neoterice. Cei mai importanţi dintre ei, Vergiliu, Horaţiu, Properţiu, Varius, Tucca etc. au militat însă pentru o nouă orientare a poeziei, orientare ale cărei principii au fost codificate de Horaţiu în a sa *Arta poetica*. Ei au utilizat experienţa neotericilor în domeniul perfecţionării formelor, tehnicii metrice rafinate, deşi n-au dispreţuit contribuţia marilor poeţi arhaici, dar au lărgit considerabil tematica şi au abordat noi şi diverse modalităţi poetice. Ei au depăşit problematica intimista a neotericilor şi au creat o poezie patriotică profund romană, în care au proslăvit gloria imperiului latin şi tradiţiile italice consacrate. Poeţii epocii lui August au conceput reînnoirea ca un clasicism latin. De aci cultul armoniei, echilibrului raţional şi ambiţia de a rivaliza nu atât cu poeţii elenistici cât mai ales cu titanii poeziei greceşti clasice. Cei mai mulţi dintre promotorii noului clasicism s-au dezvoltat în cenaclurile literare ale timpului, în special în cenaclul lui Mecena. Consilier şi prieten al lui August, Mecena a sprijinit materialiceşte pe poeţi, din care a încercat să facă în mod abil şi cu prudenţă instrumente ale propagandei imperiale.

*

Vergiliu reflecta, încă în primele creaţii, cu

sensibilitatea sa complexă, tribulaţiile, speranţele, reacţiile de tot felul ale concetăţenilor, învăluindu-le într-un lirism distilat în retortele unui meşteşug desăvârşit. Prima sa operă importantă au constituit-o *Bucolic ele*, zece mici poeme pastorale.

Vergiliu şi-a luat ca model *Idilele* poetului siracuzan Teocrit (secolul al III-lea î.e.n.). Acesta descrisese cu remarcabilă autenticitate viaţa, moravurile, preocupările unor ciobani. El exprimase astfel aspiraţia Intensă a unor păturі ale societăţii sclavagiste din epoca elenistică spre evaziune, spre vieţuire fericită într-un peisaj natural deosebit de simplu, structural distinct de cel al marilor oraşe greco-orientale. Şi pentru marele poet mantuan peisajul pastoral a constituit un liman al fericirii, întrezărită printre dureroasele vicisitudini ale epocii. Totuşi, el n-a ştiut şi nici n-a vrut să-l figureze cu autenticitatea modelului său. Cadrul pastoral din bucolice este evident artificios, iar eroii care-l populează poarta veşminte de păstor ca pe nişte straie împrumutate pentru un interval de timp foarte scurt. Spre deosebire de personajele *Idilelor* teocritiene, ei nu leapădă grijile, preocupările, obiceiurile Italiei secolului I î.e.n. Ei rămân contemporani ai poetului mantuan, tributari realităţilor romane, la care Vergiliu face aluzie atât de *des*.

În *Bucolice*, Vergiliu atestă o erudiţie mitologica remarcabila, a cărei utilizare aproape ostentativă scoate în evidenţă influenţe neoterice mai intense decât în operele posterioare. Păşind pe urmele lui Lucreţiu, poetul mantuan schiţează în bucolica a şasea un tablou al genezei universului influenţat de materialismul epicureic.

Coloratura lirică accentuată se reliefează pe toate dimensiunile poeziei bucolice vergiliene. Comprehensiunea nuanţată a poetului urmăreşte personajele în acţiunile lor şi mai ales în analiza pasiunilor, realizată cu un acut simţ al observaţiilor exacte, pregnante. Dacă mediul pastoral

vergilian pare artificial şi ciobanii atestă erudiţie surprinzătoare – îl recunosc pe Arhimede numai dintr-o aluzie – sentimentul naturii prezent adesea în versurile *Bucolicelor* şi evocările emoţionante ale frumuseţilor firii, apar autentice „spontane. Natura vergiliană din Bu*colice s*e deosebeşte substanţial de cea sugerată de Teocrit, îndeobşte fecundă şi luminoasă, scăldată de un soare exuberant. Contururile peisajelor apar în Bu*colice î*nvăluite de calmul înnoptării. Patru bucolice sfârşesc printr-un pastel al înserării în sat, unde coboară odihna meritată de cei trudiţi Bu*colicele I*, II, VI şi X). În ciuda unei melancolii estompate, câteodată subtil filtrată, natura vergiliană comunică sentimente tonice, expresia dragostei pentru natură şi oameni al unui admirator al concepţiei materialiste, promovată de Epicur şi Lucreţiu.

Limba, stilul, tehnica metrică utilizate de Vergiliu în *Bucolice*, contribuie la realizarea timbrului lor suav, plin de graţie. Un istoric literar contemporan afirmă că astfel *Bucolicele* au dobândit sensul unei adevărate fugi muzicale1. Versul este plastic şi totodată sonor, nuanţând o gamă întreagă de inflexiuni totdeauna pure.

După ce este expropriat şi alungat de pe ogorul strămoşesc, Vergiliu se refugiază la Roma. Intuind forţa poeziei lui Vergiliu şi utilitatea captării unui asemenea talent, Octavian şi consilierii săi îl compensează pentru pierderile suferite.

În aceste împrejurări poetul abordează un nou gen prin redactarea *Geor* & *icelor* 5, în care îşi propune să cânte şi să îndrume munca plugarului. Dificultăţile aprovizionării Italiei, prilejuite de situaţia politică a vremii – ţărmurile peninsulei erau blocate de fiul lui Pompei, duşman al Lui Octavian şi Orientul aparţinea lui Antoniu – impuneau stimularea energică a agriculturii. Dar agricultorii erau dezorientaţi din cauza războaielor civile şi a exproprierilor consecutive. Vergiliu le acorda ajutorul

său modest prin poemul didactic pe care-l scrie.

În acest poem muncile plugarului şi crescătorului de animale sunt descrise cu o minuţie remarcabilă: Vergiliu prezintă competent uneltele, terenurile agricole, îngrijirile de care au nevoie vitele etc. Există în poem unele observaţii interesante încă şi astăzi, rod al unei documentaţii vaste, deosebit de zeloase. Poetul utilizează în primul rând experienţa sa de fiu de ţăran şi de mic proprietar agricol, observaţiile efectuate în cursul călătoriilor prin peninsulă şi prin Sicilia. Vergiliu face apel şi la lucrările de specialitate ale antichităţii. Dar itincrariul vergilian a fost iluminat mai cu seamă de geniul artistic şi de filosofia materialistă a lui Lucreţiu, celebrat în *Georeice* cu neţărmurită admiraţie. De la marele său predecesor, poetul mantuan a deprins ideea necesităţii de a cunoaşte şi studia profund legile care guvernează natura, în raport cu *Bucolicele*, universul poetic vergilian îşi lărgeşte considerabil limitele şi câştigă noi adâncimi. Dragostea pentru natură capătă o anumită gravitate, un ton solemn”. Natura oferă omului posibilitatea de a-şi ameliora existenţa printr-o muncă asiduă, raţional dirijată. Dar în munca stăruitoare, *labor untvobus*, Vergiliu nu vede numai sursa ameliorării vieţii şi calea de reîntoarcere la legendara abundenţă a vârstei de aur a omenirii, ci şi izvorul echilibrului moral. Munca în mijlocul naturii constituie pentru Vergiliu drumul spre atingerea faimoasei ataraxii epicureice, echilibrul intern desăvârşit, preconizat de Lucreţiu. Munca este deci glorificată ca adevărata condiţie a omului.

Versificaţia atestă o cunoaştere fără cusur a procedeelor. metrice, o siguranţă perfectă în alcătuirea versurilor. Sub raportul rafinării, şlefuirii formei, *Georgicete* constituie cea mai realizată operă a poetului. Cauza principală trebuie însă căutată în posibilitatea de-a finisa îndelung poemul, posibilitate neîntâlnită ulterior de

autor. Într-adevăr, *Eneida*, opera majoră a lui Vergiliu, n-a putut fi desăvârşită de poet, pentru că moartea l-a surprins înainte de revizuirea finală.

*

Cele douăsprezece cărţi ale Encidei relatează aventurile străbunului legendar al romanilor, troianul *Aeneas* (în greceşte *Aineiasy* Poetul îl surprinde în plină furtună luptând să-şi salveze flota. Ajuns pe litoralul african în cetatea recent fondată a Cartaginei, Etica povesteşte conducătoarei emigranţilor fenicieni, frumoasa Dido (sau Didona cum apare în traducerea lui E. Lovinescu), cucerirea Troici de către greci, plecarea lor din ruinile fumegânde ale cetăţii microasiatice şi peripeţiile succesive, desfăşurate sub semnul profeţiilor care recomandau Italia ca noua lor patrie. Urmează idila Enea-Dido, părăsirea Cartaginei la îndemnul zeilor şi sosirea în Laţiu, după o incursiune a lui Enea în infern, unde i se dezvăluie clar viitorul (cartea VI). Ultimele şase cărţi înfăţişează aventurile lui Enea în Italia, unde trebuie să poarte un război crunt, ajutat de etrusei şi arcadieni împotriva unei puternice coaliţii indigene, condusă de Turnus, un şef local foarte viteaz, care-i dispută mâna Laviniei, fiica lui Latinus, căpetenia latinilor. Epopeea se încheie cu moartea lui Turnus, ucis de Enea. Pricina îndelungatelor tribulaţii ale troienilor rezida în ura aspră a Iunonei, soţia şi sora lui Jupiter, conducătorul zeilor Olimpului. Aceasta ură avea un dublu izvor: 1) zeiţa auzise că noua cetate întemeiată de troieni va nimici Cartagina, oraş îndrăgit de ea; 2) Iunona fusese dispreţuită de Paris, un troian. Asupra celei dintâi motivări a acţiunii epopeii, motivare istorică, poetul va insista în mod deosebit şi va neglija *pe* cealaltă, motivarea mitologică. Dar de ce Vergiliu a ales tocmai acest subiect? Este limpede că *Eneida* nu satisface vechea promisiune, exprimată de el în *Georgice* (III, 46), de-a glorifica faptele de arme ale lui

August. În cadrul aspiraţiilor spre o sinteză magnifică, poetul din Mantua se îndreaptă spre o viziune mai vastă, unde să integreze armonios trecutul şi prezentul, iluminate de panegiricul grandios al Romei augusteice. Vergiliu depăşeşte tradiţionala epopee istorică latină, preferată de poeţii arhaici Ennius şi Naevius cu fe două. secole în urmă, ca şi cea mitologice – erotică, creată de poeţii epici ai Alexandriei elenistice. El optează pentru un subiect homeric, adecvat glorificării patrio – tice a trecutului Romel. Legenda peregrinărilor lui Enea avea o mare vechime. Vehiculată de marinarii protoelenici, care i proslăveau pe zeiţa Venus[1], ea a fost adoptata uşor de italici. Dispunem de ştiri referitoare la circulaţia acestei legende în timpul primului război punic (mijlocul secolului al III-lea î.e.n.). Chiar înainte de aceasta, acarnienii ceruseră ajutor romanilor împotriva etolilor, altă populaţie greacă, invocând faptul că ei nu participaseră la asediul Troici, străbuna Romei. Ulterior, Naevius va introduce această legendă în poezia epică latina, iar Cato cel Bătrân chiar în istoriografie. Ulterior, toţi scriitorii romani au considerat pe Enea ca strămoşul cert al latinilor. Raporturile lui Enea cu Italia permiteau deci lui Vergiliu evocarea antichităţilor italice şi stabilirea unei origini preistorice, aproape sacră, pentru obiceiurile contemporane, inclusiv pentru cele desuete, dar resuscitate de August în numele restaurării vechilor deprinderi salutare ale strămoşilor latini. Aventurile lui Enea nu numai că aminteau rătăcirile lui Ulise şi luptele din jurul Troici, dar puteau fi uşor declarate fructul unui destin glorios, început cu ele şi culminat în triumful Romei atotputernice. August şi rudele sale din gens Iulia declarau adesea că ei descind din Iulus, fiul lui Enea şi deci celebrarea acestuia le servea interesele. În felul acesta

1 Se pot recunoaște în Eneida cîteva vechi locuri de popas ale corăbicrilor mediteraneeni ca Erix, Actium etc.

Vergiliu putea conferi o actualitate stringentă unei poveşti pline de eroi şi peripeţii homerice.

Într-adevăr Homer a fost marele model al lui Vergiliu. Cadrul *Eneidei* este homeric. Toţi exegeţii moderni ai lui Vergiliu au subliniat că primele şase cărţi constituie o mică *Odisee*, iar celelalte şase o *Iliadă* prescurtată. Înrâurit întrucâtva de concepţiile estetice ale neotericilor, care recomandau concizia şi condamnau „cartea mare", adică lucrarea literară prea întinsă, marele poet mantuan condensează vastul material homeric într-o alcătuire mai concentrată, mai densa. Dar Vergiliu n-a datorat lui Homer numai cadrul, numai armătura epopeii. În numeroase episoade se pot descifra fără dificultate împrumuturile directe. Astfel furtuna care aduce pe Enea la ţărmurile Cartaginei aminteşte de cea care lovise pe Ulise în cartea a cincea a *Odiseei* şi-l aruncase pe insula feacilor; povestirea fascinantă a nenorocirilor troiene, depănată de Enea în faţa Didonei, corespunde celei a lui Ulise la curtea lui Alcinou; Enea, abandonând pe Didona, aminteşte pe Ulise părăsind pe Calipso; jocurile funerare în cinstea lui închise au ca precedent homeric pe cele organizate în onoarea lui Patrocle; expediţia lui Nisus şi Eurial seamănă cu cea a lui Diomede şi Ulise (*Iliada*, c. X); ciocnirile eroilor din ultimele patru cărţi ale epopeii sunt vizibil inspirate de incidente similare din *Iliada*. La aceasta listă lungă de similitudini s-ar putea adăuga încă foarte multe exemple edificatoare* Dar Vergiliu nu numai că nu disimulează sursa, ci chiar o subliniază prin toate mijloacele* Savantul francez Cartault1 a indicat explicaţia: nu este vorba atât de imitaţie, ci de luptă înverşunată cu modelul pe terenul lui, luptă generată de ambiţia de a-l întrece* Relevarea împrumutului invită, parca, pe cititor să consulte textul homeric şi să constate superioritatea interpretării vergiliene. De altfel Vergiliu selecţionează şi investeşte cu sensuri noi împrumuturile homerice într-un

nou ansamblu, în care abundă clemente fără precedent în literatura greacă, unde poetul mantuan şi-a ales şi alte izvoare. Astfel cucerirea Troici este tributară lui Pisandru (poet din secolul al VI-lea î.e.n.) * în alte episoade apar reminiscenţe din tragicii greci, din Euripide şi chiar din Sofocle. Astfel moartea Amatei pare inspirată din cea a locasfci[23], Stesihor, Pindar şi alţi poeţi greci au influenţat şi ei într-o anumită măsură creaţia vergiliană. Dar în afară de Homer, poetul mantuan plăteşte tribut mai ales epicului alexandrin Apollonios din Rodos, autor grec din secolul al III-lea î.e.n. al poemului *Argonauticele*, în care înfăţişează peregrinările căutătorilor lânii de aur. Dragostea Didonei din cartea a patra a fost clar influenţată de pasiunea Medeei pentru lasou

Vergiliu a datorat însă mult şi predecesorilor romani. Se simt ecouri din epicii arhaici Ennius şi Naevius (în primele patru cărţi mai ales în episodul Didonei, unde apar şi alte influenţe, pe lângă cea a lui Apollonios), dar şi din Lucreţiu, Catul. Lirismul spontan al neotericilor, virtuozitatea lor tehnică, predilecţia pentru analiza psihologică, şi-au pus pecetea asupra artei vergiliene din *Eneida*, Cât priveşte legenda lui Enea, Vergiliu a fost tributar pentru multe aspecte romane înaintaşilor latini. El s-a adresat şi prozatorilor: Cato, Varro etc. în unele discursuri ca cel al lui Drances şi al lui Turnus, ambele din cartea a unsprezecea (pp. 324 – 327), se resimte influenţa elocinţei romane contemporane.

Trebuie repetat insistent că toate elementele împrumutate predecesorilor latini şi mai ales greci au fost prelucrate original de Vergiliu, primind semnificaţii noi. La acestea autorul a adăugat episoade inedite. Compunerea cărţii întâi este concludentă. Vergiliu a urmat în linii mari

---

2 A. Cartault, Uart de Virgile dans VEneide (Arta luî Vergiliu în Eneida), Paris, 1926, voi. I, p. 73.

3 Sofocle, Oedip rege, 1263 și urm.

cărţile cinci şi opt din *Odiseea*, dar a înserat şi motive împrumutate altor autorr îndeosebi lui Apollonios, şi mai ales a intercalat fragmente evident originale ca discursul zeiţei Venus sau descrierea Cartaginei, Deşi călăuzit de modelul homeric, Vergiliu a dat o coloratură originală descrierii furtunii marine. Nu este vorba numai de atitudinea eroilor, dar chiar clementele materiale apar modificate: piere nu o corabie, ci este periclitată o flotă întreagă, Neptun salvează, nu distruge pe corăbieri, supravieţuitorii, mult avantajaţi în raport cu Ulise, scăpat din naufragiu absolut singur, ajung într-un port şi nu pe un ţărm obişnuit. Aceste mutaţii corespund concepţiei profund diferite asupra sorţii eroilor. Desigur, eterogenitatea materialelor utilizate şi amploarea operei – nefinisată de autor – au dat naştere unor contradicţii între o carte şi alta, între un episod şi altul: Elena apare în cartea a şasea în altă lumină decât în cartea a doua. În cartea a şasea se arată că Palinurus a alunecat în valuri pe furtună, dar în cartea a cincea poetul descrisese căderea lui pe-o mare calmă. Totuşi, originalitatea lui Vergiliu nu rezidă în ordonarea şi îmbogăţirea materialului în raport cu precedentele homerice sau de altă origine, cât în concepţiile sale particulare ca şi în arta înveşmântării artistice originale a unui conţinut original articulat.

Nararea aventurilor legendare ale lui Enea apare permanent impregnată de semnificaţii politice contemporane. Numeroase episoade sunt investite de poet cu un sens actual. Elemente istorice precise ca faptele lui August şi triumfurile Romei sunt inserate în textura *Eneidei* sub forma digresiunilor profetice, evident miraculoase, fantastice, dar reprezentând ceea ce un cercetător italian a numit „spiritul animator al legendei lui Enea” 1. Astfel Jupiter promite în cartea întâi gloria Romei într-o viziune concentrată a istoriei ascensiunii latine. Tot el anunţă fuziunea troienilor emigraţi în Laţiu şi a

aborigenilor într-o seminţie glorioasă (cartea XII). Două tablouri mirifice prezintă toată istoria Romei din epoca legendară a lui Romulus până la victoria de la Actium şi recentele tratative cu părţii, vecinii răsăriteni ai imperiului roman. Ele sunt inserate în cărţile a şasea şi a opta cu prilejul figurării convorbirii dintre Enea şi închise în infern şi al descrierii acutului dăruit de Venus lui Enea. Astfel motivul homeric al scutului – în *Iliada* apare descrierea pavezei lui Ahile – capătă un înţeles original, totodată roman şi contemporan[4]. Numeroase alte episoade, chiar dacă nu cuprind incursiuni ample în istoria Romei, comportă aluzii transparente la realităţi romane istorico-pol? – tice. Astfel, atrăgând atenţia asupra Cartaginei, mai ales în cartea a. patra, Vergiliu reaminteşte cumplita încleştare între aceasta şi Roma, cel mai important eveniment din istoria patriel. Diferite elemente reliefează intenţia poetului. Didonă muribundă prevesteşte uriaşul conflict, a cărui evocare fusese deja preparată de autor şi menţionează acel *dirus ultor* „cumplit răzbunător" al suferinţelor ei, în speţă Hanibal, generalul cartaginez, ajuns cândva la un pas de cucerirea Romei (p, 117). Influenţa catalogului cetăţilor elenice din *îl iada*, participante la războiul troian (*Jliada*, II, 497 şi urm.) este realmente desfcifrabilă în prezentările cetăţilor italice, raliate în jurul lui Turnus sau lui Enea (în cărţile VII şi X), dar aceste descripţii vergiliene sunt străbătute de un adânc patriotism, de glorificarea entuziastă a Italiei şi devin astfel indubitabil originale.

De altfel, întreaga epopee scoate în relief pe toate planurile posibile ideea destinului glorios al Romei, Reprezentant al proprietarilor de sclavi din Italia, poetul considera ca normale şi salutare extinderea continuă a

4 Și cuvintele profetice rostite în Creta de penații Troici comportă aluzii la gloria viitoare a Romei (p. 71). Dc altfel și în alte pasaje apar aluzii similare.

imperiului vast al romanilor şi aservirea nemiloasă a popoarelor din bazinul mediteranean. Desigur, Vergiliu pledează pentru clemenţă, pentru toleranţă faţă de subjugaţi! Romei, îl predispuneau la o asemenea atitudine rezultatele observaţiilor asupra condiţiei semenilor săi, receptivitatea deosebită faţa de suferinţele umane, potenţată de circulaţia intensă a ideilor filosofice umaniste în epoca lui August. Contribuiau însă şi exigenţele social-politice ale vremii: provinciile trebuie exploatate în folosul romanilor, dar nu secătuite şi administrate astfel ca nu numai un singur om să beneficieze de roadele aservirii lor, ci cercuri mai largi ale clasei proprietarilor de sclavi din Italia. Vergiliu predică nu numai toleranţa faţă de învinşi ci şi supunerea necondiţionată a tuturor în faţa autorităţii romane şi la nevoie zdrobirea împotrivirilor din calea cuceririi romane. Celebrele versuri din cartea a şasea ilustrează concentrat această concepţie asupra menirii romane: *„Tu adu-ţi aminte, romane, să cârmuieşti cu putere noroadele, să stabileşti rosturile păcii, să cruţi pe cei ce se supun şi să zdrobeşti pe trufaşi; iată menirea ta”* (pp. 189 – 190). În ciuda umanismului său adânc Vergiliu nu. Înţelegea adevărata esenţă a faimoasei *pax romană* (pacea romană); împilarea cruntă a popoarelor, jefuirea sistematică a bogăţiilor materiale şi spirituale ale învinşilor. Poetul nu voia şi nici nu putea să conceapă altceva decât dominarea tuturor popoarelor de către romani.

De aceea, destinul lui Enea, care depăşeşte inflexibil toate piedicile, alcătuieşte doar preludiul destinului grandios al Italiei, evocat de atâtea ori de către poet. Triumful eroului troian prefigurează şi pe cel al Romei, capătă valoare de simbol al victoriei ineluctabile a urmaşilor lui. Spiritul laudelor Italiei din cartea a doua a *Georgicelor* (versurile 136 – 176) domină infrastructura istorico-legendară a poemului: la înfăptuirea naşterii

Romei, concepută ca suprema binefacere dăruită de soartă omenirii, au contribuit atât cerul cât şi pământul, au adus sângele lor toate populaţiile Italiei, inclusiv etruscii şi grecii, popoare neitalice 1. Într-adevăr, pentru Vergiliu, fiu de ţăran din nordul Italiei, patria nu includea doar Roma şi Laţiul, ci cuprindea întreaga peninsulă. Aşa cum s-a arătat deja[56], cărţile a şaptea şi mai ales a opta constituie un nucleu de poezie patriotică autentic italică. În pofida câtorva imitaţii homerice de detaliu, poetul ne poartă departe de lumea eroilor eposului grec, întit-un peisaj accentuat italic. Catalogul triburilor italice, apariţia magnifică a Tibrului, vizitarea arcadienilor lui Evandru de către cneazi, celebrarea cultului lui Heracle, plimbarea pe locurile menite să adăpostească ulterior zidurile Romei, nu sunt decât cele mai importante etape ale acestui itinerar italic. Astfel creaţia Romei devine sarcina fundamentală a tuturor seminţiilor italice şi Vergiliu se dezvăluie ca cel mai sensibil interpret al neliniştilor şi speranţelor Italiei contemporane lui, în acest fel devine *Eneida* în primul rând un poem profund patriotic, un poem cu adevărat italic. Întors spre trecut, poetul mantuan glorifică originea divină a Romei, stăpânitoarea popoarelor şi, concomitent, îi proclamă perenitatea.

Dacă utilizează legende şi tradiţii clenice, poetul nu ezită să inserc în poem legende latine străvechi ca cea a meselor mâncate sau cea a scroafei cu treizeci de purcei, din cărţile a şaptea şi respectiv a opta. *Eneida* este de fapt rezultatul celei mai scrupuloase investigări a antichităţilor italice, a vechilor obiceiuri şi instituţii ale peninsulei1. Poetul a dispus de cea mai minuţioasă documentaţie, ale cărei date „esenţiale le-a sintetizat aci, Vergiliu dovedeşte o cunoaştere excelentă a ceremoniilor şi riturilor religioase tradiţional italice, în special a ceremoniilor funebre:

5 Vezi și Paratore, op, cit., p. 389.

6 Cartault, op, cit., p, 81.

scriitorul latin Macrobiu va spune ulterior că Vergiliu poseda atât de temeinic dreptul pontifical, încât merita a fi mare pontif[78]. O serie întreagă de aspecte ale vieţii politice, sociale, private ale romanilor epocii, în special obiceiuri tradiţionale sunt ilustrate abundent de epopeea vergiliană. Astfel Jupiter părăseşte în cartea a zecea sfatul olimpâenilor, însoţit de cortegiul zeilor, aşa cum făceau la Roma consulii (p. 283). Dezbaterile consiliului zeilor amintesc de cele ale senatului. Atitudinea lui Enea faţă de fiul său şi chiar faţă de tovarăşii de peregrinare este cea a unui veritabil *pater*} *amil ia*'s" tatăl familiei". În multe împrejurări nu numai comportările latinilor, ci chiar cele ale troienilor, prezintă similitudini cu cele ale romanilor. Ceremoniile şi pietatea lor, întrecerile sportive's sunt cele ale romanilor. Mai mult, chiar în Cartagina arhaica întâlnim moravuri romane. Întocmai ca la Roma, dreptatea se împarte „Ia porţile templului şi senatul se întruneşte în interiorul incintei sacre (p. 25). De altfel templul menţionat. de poet cu această ocazie este în realitate roman, perfect similar construcţiilor religioase latine. Vergiliu consemnează câteodată vechi obiceiuri latine: în cartea a noua

Turnus da semnalul luptei aruncând suliţa în faţa taberei romane, precum în Roma primitivă declarau război preoţii, faciali prin azvârlirea unei suliţi însângerate pe teritoriul duşmanilor (p, 253). Pentru Vergiliu nu era de conceput decât o artă cetăţenească, educativă: consemnarea obiceiurilor şi faptelor glorioase ale strămunilor şi chiar ale contemporanilor coresputfdea unei misiuni de educaţie morală a cititorilor.

---

7 Astfel face aluzie la vechiul obicei roman de-a solicita, printr-o formulă magică, zeii cetății asediate sa părăsească cetatea care trebuie cucerita (p. 48).

8 Jocurile, funebre au programul jocurilor troiene ale Iui August; plimbarea Iui Enea. împreună cu Evandru amintește de itinerariul deplasărilor triumfale din Roma clasică.

Cum am relevat mai sus, viziunea istorică a lui Vergiliu este categoric optimistă. Istoria Italiei este reprezentată ca un progres neîncetat, grandios. Faptul este demn de reţinut pentru că toată proza istoriografică a vremii proclamă destrămarea moral-istorică a societăţii. Era un loc comun în istoriografia latina proslăvirea trecutului său glorios, totdeauna fericit şi condamnarea prezentului imoral, în evident regres etic şi social-politic. Salustiu şi Liviu, iar mai târziu alţi istorici au susţinut ferm o asemenea concepţie. Vergiliu, deşi glorifică trecutul, consideră prezentul ca încununarea unei propăşiri aproape liniare. Dar acest prezent este epoca lui August.

Justificarea puterii romane reprezintă totodată şi justificarea regimului augustele. Triumful acestuia semnifică pentru poet realizarea unei necesităţi istorice, *Eneida* este nu numai un poem patriotic, ci şi un poem dinastic, nu numai exaltarea Italici, ci şi glorificarea casei lui August. Am semnalat deja cele două laturi ale patriotismului vergilian: 1) dragostea arzătoare pentru patrie, pentru frumuseţile, oamenii şi obiceiurile ei; 2) elogierea politicii romane de împilare a popoarelor. Mentalitatea sa de mic proprietar italic explica această dublă orientare a poetului, după cum motivează şi ataşamentul faţă de familia lui August. După Actium acesta adusese în Italia pacea. În afară de aceasta, Vergiliu devenise poet celebru şi om bogat – cu sprijinul regimului de altfel – şi frecventa elita societăţii sclavagiste, al căror exponent devenise, De asemenea, el a păstrat legături cu August şi consilierii săi literari în lunga perioadă a redactării şi a citit împăratului unele cărţi din *Eneida*. În sfârşit, pacea civică corespundea idealului epicureic de tihnă fericită, împărtăşit de Vergiliu.

Elogiul casei lui August se poate descifra frecvent. Enea şi Iulus erau strămoşii prezumtivi ai gintei Iulia. Proslăvirea lor marca elogiul, în orice caz măgulirea lui

August. Descrierea jocurilor funerare troiene comportă aluzii la cele contemporane, instituite de August. Descripţia entuziastă a construirii Cartaginei de către Didona implică şi ea o aluzie la proiectul augustele de reclădire a marii cetăţi africane. * Abundă însă şi elogiul direct. După ce descrisese Venerei ascensiunea Romei, Jupiter adaugă: *„Din strălucitul sânge al troienilor se va naşte Cezar, ce-şi va întinde stăpânirea până ia ocean şi numele până la stele; el se va numi înlius, după marele lui strămoş Iulus. Scăpată deări) i, chiar tu îl vei primi cândva în cer, încărcat de prăzile Răsăritului; oamenii îl vor slăvi şi pe dânsul în rugăciunile lor"* (p. 15).[9] Urmează elogiul păcii stabilite de August. Este semnificativă deificarea împăratului şi prezentarea lui ca învingătorul Orientului, ca exponentul tipic al virtuţii italice, August apare elogiat şi în profeţia lui închise din cartea a şasea, dar mai ales în descripţia scutului din cartea a opta. Lupta de la Actium şi triumful augustele deţin aci ponderea principală. Vergiliu se referă şi la alţi membri ai familiei imperiale; el deplânge moartea prematură a lui Marcellus, nepotul împăratului în profeţia lui închise, mai sus citată. Acest elogiu i-a atras recunoştinţa familiei imperiale. Trebuie însă subliniat ca Vfergiliu n-a ajuns niciodată un poet de curte. Nu numai că n-a frecventat vreodată asiduu curtea imperială, dar n-a multiplicat ilimitat elogiile până la adulaţia obositoare la care au ajuns unii poeţi ai epocii imperiale.

Vergiliu rf-a fost niciodată un veritabil filosof şi n-a aparţinut ferm unei şcoli filosofice sau alteia, Idei filosofice, influenţe ale sistemelor filosofice majore ale epocii sunt însă descifrabile în unele pasaje din *Eneida* ca şi în producţiile poetice anterioare. Vestigiile epicureismului materialist, studiat în tinereţe şi spre care îl orientaseră şi lecturile aplicate din marele poet

9 Cezar menționat aci este desigur August și nu tatăl său adoptiv, dictatorul.

materialist Lucreţiu, se pot desluşi şi în *Eneida*. Vergiliu rămâne fidel idealului lucreţian de pace şi elogiază în continuare – mai ales în cartea a şaptea – viaţa simplă în mijlocul peisajului agrest. Ca şi Lucreţiu, el crede în progresul şi în demnitatea omului. Scepticismul său religios este de asemenea tributar influenţelor epicureice, dar pe lângă fertilul filon epicureic se relevă şi ecouri stoice: accentele de fermitate morală din atitudinea unor eroi (Enea, Didona) le evidenţiază[10]. Vergiliu plăteşte un greu tribut idealismului filosofic; dacă în *Bucolice* profesase o cosmologie materialistă, în cartea a şasea a *Eneidei* pune în gura lui închise o explicaţie idealistă a formării lumii. Pe urmele lui Platon, corifeul idealismului grec, imaginează psihicul captiv în închisoarea materială a corpului. Călăuzit poate de Ennius, Vergiliu poposeşte pe meleagurile idealismului pitagoreic, Acelaşi închise prezintă concepţiile lui Pitagora privitoare la transmigrarea sufletelor, care ar trăi înainte de naşterea corpului şi i-ar supravieţui pentru a se întrupa în altă fiinţă. Dar, din fericire, aceste opinii indubitabil idealiste nu s-au integrat ferm în viziunea poetului despre lume, nu l-au înrâurit adânc.

Vergiliu nu credea în zei şi mai ales în intervenţia lor în viaţa omului, El declară limpede aceasta chiar în primele versuri ale poemului: *„E cu putinţa oare să fie atâta urgie în suflete cereşti*?” Nisus se întreabă dacă nu cumva impulsurile interioare ale oamenilor sunt zeii care îi îmboldesc la acţiune, impulsuri deificate din neştiinţă de muritori (p. 257). Relatând moartea lui Anxur, Vergiliu constată şi ironizează speranţele deşarte ale profeţilor, vanitatea formulelor magice (p. 299), Olimpul este artificial ordonat de poet, zeii sunt oarecum înnobilaţi, dar privaţi de autenticitatea din poemele homerice, izolaţi de

10 Stoicismul avea o bază materialistă, dar predica morala îndurării, idealistă și individualistă.

existenţa şi faptele pământenilor. Intervenţia zeilor, totdeauna factice, se manifesta numai în momentele de maximă importanţă. Războinicii Ie – solicită sprijinul, dar ei contează pe vitejia lor şi izbândesc datorită ei. Jupiter vergilian este interpretul fidel – şi foarte palid în realitate –, al destinului, existent în afară şi deasupra lui. Ceilalţi zei se limitează doar la stimularea unor intenţii ale oamenilor. După cum Iris în cartea a cincea se mărgineşte la încurajarea sentimentelor antirăzboinice ale femeilor troiene, intervenţia Iuturnei în cartea a douăsprezecea nu face decât să învioreze animozităţile rutulilor, nemulţumiţi de condiţiile armistiţiului şi impresionaţi de situaţia dificilă a lui Turnus (pp. 143 – 145, respectiv 351 – 353). În realitate factorul uman este cel decisiv; fiinţele mitologice sunt mai ales elemente decorative. Vergiliu perfecţionează moralmente pe zei, pentru că ei reprezintă doar accesorii artificiale; miraculosul are în *Eneida* o funcţie exclusiv estetică. În afară de aceasta nu rămâne decât ritul, a cărui scrupuloasă respectare este recomandata de Vergiliu, fidel sprijinitor al resuscitării obiceiurilor vetuste.

Dacă Vergiliu se deplasează dezinvolt în mitologia greacă, frecvent modificată şi îmbogăţită prin înserarea tradiţiilor romane, destinul constituie pentru el o forţă efectivă 2 *fatum*, destinul, determină în linii esenţiale toate evenimentele. Fiecare popor, fiecare cetate, fiecare om posedă un *fatum* al său. Apar aci ecouri ale unor vechi idei romane, generate de condiţiile dificile ale existenţei în prima perioadă a orânduirii sclavagiste, şi concepţii stoice asupra sorţii. Un rol în constituirea opiniilor vergiliene referitoare la *fatum* l-a deţinut şi doctrina materialistă a lui Lucreţiu. *Fatum* reprezintă în mare măsură ordinea imuabilă în desfăşurarea lucrurilor, legea care dictează evoluţia în natură şi societate, Cum am subliniat deja, fundarea Romei este tot efectul necesităţii, identificată de autor ca *fatum*. Vergiliu nu alunecă totuşi spre fatalism.

Fatum se realizează prin faptele, oamenilor. El nu trebuie aşteptat pasiv, ci cunoscut şi înfăptuit. Fireşte, oamenii nu-l pot înlătura definitiv, dar îl pot întârzia. Dragostea Didonei şi gelozia lui Turnus au încetinit ritmul realizării destinului cneazilor.

*

Vergiliu a fost un excelent cunoscător al psihicului uman. În raport cu mulţimea faptelor şi cu multitudinea personajelor, care acţionaseră în admirabila lume homerică, în *Eneida* intervin relativ puţine personaje. S-ar părea că faptele trec pe primul plan şi nu promotorii lor. Dar personajele sunt figurate de poet cu un talent excepţional. El atestă cunoaşterea multilaterală, profundă a omului. Observator subtil al reacţiilor şi manifestărilor umane celor mai variate, marele poet mantuan modelează eroii după chipul contemporanilor săi. El împrumută foarte puţine atribute eroilor homerici şi preferă descrierea oamenilor vremii sale, formaţi la un nivel de dezvoltare a societăţii sclavagiste mult mai înalt decât cel al contemporanilor lui Homer. Personajele sale nu au veridicitatea fermecătoare a eroilor homerici, dar sunt investigaţi mai fin, mai nuanţat.

Personajul principal este desigur Enea. Mulţi exegeţi occidentali, în special germani şi francezi[11], n-au înţeles cu adevărat structura eroului vergilian şi au reproşat autorului o pretinsă artificialitate, o imaginară lipsă de relief a personajului. Într-adevăr, structurarea psihologici eroului troian n-a urmat normele construirii antice a caracterelor. Eroii literaturii antice aveau de regulă o structură clară, geometric alcătuită, definitiv fixată, foarte adesea străină de mutaţii şi contradicţii etice. Însă, întocmai ca un scriitor modern, Vergiliu nu stabileşte de la început, în forme imuabile, caracterul eroului, nu-i dăruieşte o vigoare morală egală, ci îi urmăreşte nuanţat

11 Cartault, op. cit., p. 87,

formarea, îl modelează sub ochii cititorilor. Dintr-un anumit punct de vedere, *Eneida* este poemul formării şi consolidării morale a lui Enea. Eroul apare iniţial ca viteaz şi leal, dar oscilant, confuz. Deşi investit de Hector ca moştenitor al Ilionului, lasă pe tatăl închise să dirijeze emigrarea. În plină călătorie mărturiseşte Andromacăi o accentuată oboseală morală. Sosit ca un încercat cârmuitor de popoare la Cartagina, se lasă totuşi învins şi chiar derutat de dragoste. Respectarea datoriei faţa *de fatum* îl întăreşte, dar el se desăvârşeşte abia prin călătoria în infern, unde îşi află limpede soarta şi învaţă să se călească, Iese din lumea umbrelor palide consacrat ca prototip al faimoasei *virtus romană*: răbdarea, fermitatea, renunţarea virilă ajung să se interfereze în mod fericit în conduita sa. Soseşte cu intenţii pacifice în Laţiu. Luptă decis şi cu mare bravură, dar fără plăcere şi mai ales fără ură. O singură însuşire apare constant şi cu Intensitate egală: profunda lui umanitate. De aici intensa oroare de război, Deşi învoiala cu latinii este încălcată şi bătălia generală ia locul duelului între el şi Turnus, Enea păşeşte neînarmat pe câmpul de luptă şi încearcă să oprească războiul (p. 355). Viteaz, la nevoie aspru, Enea apare ataşat cu fervoare unor valori umane fundamentale ca probitatea, loialitatea, generozitatea faţă de cei umili şi cei înfrânţi. Cuvintele adresate de el lui Lausus muribund contrastează flagrant cu vorbele trufaşe aruncate de Turnus lui Pallas doborât în ţarină (pp. 296 – 297), Pornind de la această calitate originară, dar şi ea treptat limpezită, Enea capătă fermitatea, clarviziunea şi înţelepciunea necesară, după modelul celor mai vestite căpetenii romane, dar cu nuanţele şi complexitatea oamenilor vremii lui August. Creatorul său îi acordă adesea câte un epitet caracteristic. Aceste epitete, destul de numeroase şi variate, nu sunt simple ornamente. Ele corespund comportărilor eroului şi punctează etapele formării sale.

Epitetele ilustrative pentru isprăvile războinice şi pentru potenţarea fermităţii abundă în ultimele cărţi: *heros* „eroul”, *intens* „voinicul”, *optâmus armis* „cel mai iscusit în arme”, *sacuus* „temutul”, în prima parte întâlnim mai ales alte epitete, adecvate ostenelii sufleteşti, dar şi umanităţii şi lealităţii eroului: astfel Enea este *bonus* „bunul”. Două epitete revin frecvent: *pater* „tatăl” – reprezentativ pentru menirea eroului1 – şi *plus*, definitoriu pentru structura lui morală. Epitetul este numai parţial redat în limba română prin „pios”. Negreşit, Enea este un pios, pentru ca respectă *fatum-nX* şi zeii, pentru că el cunoaşte riturile dar şi pentru că îşi iubeşte familia şi patria şi săvârşeşte cele necesare salvgardării lor. El întruchipează pietatea rituală a romanilor, cu totul străină de pasiune, de elan mistic. Dar Enea este *plus* şi pentru că este leal şi mai ales prudent, atent să evite acţiunile necugetate, ce ar stingheri împlinirea sorţii sale.

— Enea este construit ca un personaj complex şi mobil – aproape întocmai ca un erou modern – şi apare ca protagonistul epopeii, însă poetul obţine rezultate interesante şi în urzirea altor caractere. Tiriana Dido, concepută după modelul unei matroane romane contemporane, biruită de iubire, ilustrează capacitatea lui Vergiliu de a analiza pregnant psihicul feminin şi a-l recrea artistic, până la nivelul oscilaţiilor infinitezimale. Sosirea lui Enea metamorfozează existenţa ei. Detaşată de trecut, ea devine treptat conştientă de dragostea arzătoare nutrită pentru Enea. Vergiliu relevă procesul acestei fatale elucidări în discuţia purtată de Dido cu Anna, sora ei (pp. 93 – 95) şi mai ales în urmărirea manifestărilor dezordonate, pasionate ale îndrăgostitei, care a acceptat deja victoria patimii şi vrea să cucerească pe bărbatul iubit (p. 96). Relevant pentru deziluzia şi variatele reacţii subsecvente este şi lungul monolog de la p. 115, în care Didona îşi expune gândurile relativ confuz, în congruenţă

cu tensiunea nervoasă excesivă atinsă de agitaţiile psihice şi cu declinul ei moral. În final, Vergiliu reliefează însă resuscitarea tăriei morale: Didona nu se spâhzură ca o eroină din tragedia greacă, ci se străpunge cu sabia precum un viteaz. Intervenţiile directe ale poetului potenţează efectele emoţionale şi conferă o densitate remarcabilă evocării figurii nefericitei cartagineze.

Şi alte personaje din Eneida primesc epitetul de *pater*, mai ales Jupiter, stăpânul cerului şi pământului şi Neptun, stăpânul, tatăl mărilor, apelor.

Măiestria vergiliană în investigarea psihicului feminin este atestată şi de alte portrete de femei, mult mai succint alcătuite dar toratât de pregnante: Alina, Amata şi mai ales Camilla, frumoasa fecioara căzută în lupta pentru apărarea patriei, energică, vitează, leală.

Celelalte personaje sunt sumar creionate, deşi adesea nuanţat surprinse şi îndeobşte în plină acţiune. Aproape toate sunt personaje pozitive; fugitiv se conturează croi negativi, cu totul neînsemnaţi ca – Sinon, trădătorul Troici şi Drances, de altfel netipic. Mczenţiu, căpetenia expulzată a etruscilor apare ca un *împins*, un nelegiuit, se poartă crud cu oamenii şi sfidează pe zei, dar este deosebit de viteaz. Priveliştea fiului său mort, bravul Lausus, îl transformă total, îl umanizează. Vergiliu îi descrie jalea cuintensă compasiune. Turnus are şi el defecte morale, mai ales de tip homeric: este frust, crud, neîndurător şi orgolios. Apare totuşi ca viteaz şi leal, adevărat războinic italic şi în ultima instanţă profund nefericit. Tipul tânărului erou viteaz apare şi în imaginile, concis dar sugestiv alcătuite „ale lui Lausus, Pallas sau chiar Iulus.

Sunt însă caracteristice profilele lui Nisus şi Eurial. În evocarea acestor tineri troieni, menţionaţi iniţial în cartea a cincea şi ulterior în cartea a noua, Vergiliu se întrece pe sine> Nicăieri, poate, elanul liric,

spontaneitatea sa cuceritoare atât de sensibilă, atât de profundă, n-au atins o asemenea intensitate. Între Nisus cel destoinic, mai chibzuit şi gata oricând să se jertfească pentru mai tânărulesău prieten, şi Eurial viteaz, avântat, plin de candoare, atât de spontan în replica dată ocrotirii emoţionante a tovarăşului de arme mai vârstnic, se înfiripa una dintre cele mai înduioşătoare prietenii. Poetul mantuan consacră acestei prietenii o adevărată baladă lirică.

Iu cartea a noua el narează în ritm de cântel eroic strătnoşese faptele memorabile ale celor doi prieteni, dar înseră comentariile sale, care vibrează de emoţie, de gingăşie spontană. Naraţia prieteniei şi morţii acestor doi tineri oferă una dintre cele mai impresionante pagini din *Eneida*.

S-a remarcat adesea că epicul vergilian nu are forţa şi nici autenticitatea seducătoare a poeziei homerice, dar că poetul mantuan excelează în revelarea şi compătimirea durerilor omeneşti, relativ mai rar evocate de marele său înaintaş elen. Vergiliu află accesul către sufletele cititorilor prin dezvăluirea şi compătimirea suferinţei umane, cristalizate în aşa-numita poezie a lacrimilor. „*Adevărata arta a* Eneidei se *află efectiv în aceste pagini de cea mai înţelegă*toare *omenie*”, afirmă istoricul literar italian Ettore Paratore[12]. Sunt caracteristice scene ca aceea în care tânărul Eurial roagă pe tânărul lulus, orfan de mamă, să poarte de grijă mamei sale (pp. 260 – 261) şi în special aceea în care bătrâna îşi jeleşte feciorul mort, nefericitul prieten al lui Nisus (p. 267). Prin înfăţişarea apocaliptică a nenorocirilor Troici, moartea lui Priam, răpirea logodnicei în faţa alesului etc., Vergiliu transmite cititorului sentimentul, destul de rar întâlnit. În antichitate, al milet pentru învinşi.

---

12 Paratore, op. cit., p. 395;
8 Argonautica, III, 291.

Deşi a glorificat campaniile militare romane, Vergiliu a nutrit un profund umanism şi a deplâns războiul aducător de lacrimi, *lacrhnabile bellutn*» Nu numai Enea, ci Jupiter însuşi detestă vărsarea de sânge şi refuză contemplarea morţii lui Pallas (p. 296). Poetul îşi mărturiseşte compasiunea pentru cei săraci; împrumută lui Apollonios din Rodos imaginea torcătoarei sărace, care munceşte până în zori2. Astfel Vergiliu face aluzie la gospodina nevoiaşă, trudind la torsul lânii înaintea revărsatului zorilor, cu înţelegerea umană a unui fiu de ţăran, cunoscător autentic ai vieţii istovitoare a celor umili (p. 238), în comprehensiunea durerii, în apropierea de oameni, totdeauna emoţionantă, adesea plină de cea mai spontană candoare, rezidă magia lirismului vergilian, evidenţiat atât de frecvent într-un poem epico-eroic, totuşi monumental ca viziune, ca substanţă. Nu numai că Vergiliu comentează, cu înţelegere sinceră, faptele triste, după consumarea lor – citǎm şi notaţiile lirice la înmormântarea lui Pallas (p. 316) – dar vesteşte nenorocirile şi ia atitudine faţă de urmările lor în viaţa oamenilor (p* 297).1 Nu numai rătăcirile şi durerile prilejuiesc incursiunea lirică cu multe faţete, determină pe poet să elaboreze gestul participării sale la peripeţii, ci şi faptele memorabile ale eroilor; isprava lui Lausus, pildă de iubire filială, atrage aprecieri emoţionante (pp. 307 – 308). În asemenea situaţii, pentru un scurt fragment poetic, Vergiliu pare să renunţe la obiectivarea necesară, spontan dar perfect conştient. De altminteri pasaje întinse care conţin de regula cele mai importante momente din desfăşurarea acţiunii poemului comportă un veritabil subtext liric.

Sensibilitatea delicată a poetului se releva şi în atitudinea faţă de natură, în *Eneida*, ca şi în operele poetice anterioare. Adevărat romantic *avant la lettre*, în unele pasaje din *Eneida* poetul izbuteşte o amplă comuniune între fantezia sa artistică şi natură. Şi în

Eneida, ca şi în producţiile poetice anterioare, Vergiliu schiţează adevărate pastele. Fără îndoială natura apare numai ca un cadru al acţiunii omului[1314], dar ea ocupă un loc important în epopee, pus în evidenţă de subtextul liric al peisajelor. Adesea descripţia naturii contrastează cu zbuciumul oamenilor şi-l scoate în relief. *„Era noapte şi toate vieţuitoarele gustau pe pământ liniştea somnului după truda*; *pădurile şi marile furtunoase se odihneau*; *era clipa când stelele se afla la mijlocul drumului lor*, *când totul zace pe ogoare*; *dobitoacele”*, *păsările cu pene colorate şi cele ce zboară pe deasupra apelor întinse şi cele ce se adăpostesc în câmpiile pline de hăţişuri, aţipite de somn şi tăcere*, *îşi îndulcesc grijile şi uită ostenelile*. *Numai biata Didona nu-şi putea găsi odihna în somn*; *pentru ochii şi inima ci nu era noapte*; *grijile îi creşteau şi*, *izbucnind din nou*, *patima-i se dezlănţui”*. (p. 113). Desigur nu lipsesc nici descripţii ale naturii mânioase, pradă stihiilor – tabloul furtunii pe mare de pildă – dar Vergiliu prefera natura liniştită, echilibrată, deci evocarea peisajului calm, tonifiant. De aci poate şi predilecţia pentru noapte. Vergiliu a fost un poet al nopţii, scăldată doar de lumina lunii şi a stelelor *„Noaptea se lăsa şi învălui pământul cu negrele-i aripi”* (p. 236). Fapte importante, profeţiile aflate de Enea, evenimente capitale – moartea Didonei, pieirea lui Nisus şi Eurial – se petrec noaptea.

13 Toți exploratorii lumii vergiliene au insistat asupra așa- numitei melancolii a poetului. Nu se poate contesta prezența unei melancolii, delicat distilată în unele notații pe marginea înregistrării suferinței umane. Dar rolul melancoliei vergiliene nu trebuie exagerat și mai ales trebuie elucidate cauzele. Am relevat deja complexitatea sensibilității poetului, înțelegerea lui pentru durere, neliniștea lui aproape modernă. Dar și anxietățile contemporanilor, abia salvați dintr-un lung război civil, se oglindesc în neliniștea și melancolia vergiliană.

14 Descripția naturii ca scop în sine apare abia la scriitorii din ultimele secole ale imperiului roman. Printre alții trebuie amintit Iulian Apostatul (secolul al IV-lea e.n.) pentru corespondența sa, unde sînt descrise peisaje îneîntătoare.

Peisajul luminos solar nu-l atrage pe poet nici, în *Eneida*. Vergiliu a fost însă şi un poet al mării şi al apelor. A evocat cu aceeaşi pasiune înfăţişarea valurilor marine învolburate de furtuna şi apele line ale-Tibrului, tăiate în tăcere de corăbiile troiene, vopsite în culori vii. Dar şi aci a prevalat nu descripţia rafinată şi impersonală, ci poezia gestului. Este vorba desigur de gestul participării spontane a sufletului sensibil al poetului la viaţa peisajului evocat. Sufletul generos şi delicat al poetului vibrează adânc când contemplă peisajul mirific, ca şi atunci când priveşte, înţelege şi participă la faptele, gândurile şi sentimentele omului.

Am spus mai sus că naraţia vergiliană n-are nici forţa, nici cursivitatea celei homerice. Dar în afară de momentele lirice atât de emoţionante şi peisajele magistral construite, abundă şi tablourile, am spune, scenele concepute dramatic; de pildă, dialogul final dintre Enea şi Didona (pp. 105 – 106). Influenţa normelor teatrului grec, deja menţionată, se poate descifra în multe episoade, încărcate de o mare tensiune tragică. Astfel s-a arătat că în cartea a doua a *Eneidei* se poate delimita o veritabilă tragedie narată, ce înfăţişează căderea Troici. Auftorul a sugerat sentimentul tragic, amalgam de milă şi groază, prin figurarea înfrângerii celor drepţi şi buni, prin doborârea nevinovăţiei în lupta fără speranţă împotriva destinului, a orientat treptat evenimentele către nefericirea finala, ilustrată prin moartea lui Priam; întocmai ca în tragedia clasică, a respectat chiar regula tradiţională, a celor trei unităţi, de timp, loc, acţiune[15]. Şi alte „scene” comunică intens fiorul tragediei – de exemplu moartea Didonei – dar toată epopeea vibrează de un impresionant patetism. Patosul dramatic însoţeşte cititorul aproape pe tot parcursul lecturii. Fantezia plurivalentă a

15 A se vedea Gh. Guțu, Privire asupra cărții a II-a a Eneidei, Studii clasice IV, (1962), pp. 212—216.

poetului se relevă în descrierile sale de-o rară veridicitate, dar şi în comparaţii pregnante „care investesc naraţia cu o sugestivitate remarcabilă. Este deosebit de impresionantă compararea Didonei, scuturată de fiorii dragostei, încă nemărturisită şi neîmpărtăşită, cu o ciută, incidental rănită în codrii Cretei de un vânător. Ciuta aleargă deznădăjduită prin dumbrăvi, în timp ce vânătorul nici nu ştie că a rănit-o (p. 96). Enea, rezistând rugăminţilor Annei de a amâna plecarea, este asemuit cu un stejar puternic (p. 109 – 110), corabia lui Menesteu cu o porumbiţă (p. 129), agitaţia Amatei cu rotirea. unui titirez (p. 206). Chipurile şi vitejiile eroilor câştigă plasticitate prin comparaţii strălucitoare: Pallas, plin de mândrie, este comparat cu un luceafăr (p. 243), Turnus, atacând tabăra troiană, cu un lup flămând şi mânios (p. 253); tot el purcede la luptă pe câmpie, aşa cum păşeşte un armăsar falnic (p. 329). Unele comparaţii sunt împrumutate sau inspirate de eposul homeric, dar adaptate, încadrate în context în chip specific. Alte comparaţii se dovedesc profund originale şi romane: Enea urmăreşte pe Turnus aşa cum hăituieşte ogarul cel iute pe cerb (p. 369).

Cu talent rafinat poetul mantuan utilizează metafore, epitete, metonimii, prolepse şi alte figuri de stil. El se străduieşte să orneze abundent expunerea ideilor, să o înveşmânteze cu imagini plastice, înzestrate de regula cu mai multe valenţe. De aci şi o relativă supraîncărcare a stilului, care poate părea uneori alambicat excesiv pentru gustul lectorului modern. În loc de *panis* „pâine”, Vergiliu spune frecvent *Ceves* – zeiţa grânelor, deci – metonimie – în loc de *vinum* „vin” utilizează *Bachus1* etc. Cititorul modern poate avea impresia că poetul aglomerează câteodată sinonimele, exprimă prin multe cuvinte o singură idee, şi forţează epitetele, uneori exagerate, violente – *ingens*, *immanis* „uriaş, monstruos”. Totuşi este incontestabil că imagistica vergiliană iradiază efecte

captivante, unde se interferează valorile picturale cu cele melodice, dero mare – forţă emoţională.

Cercetătoarea franceză Marie Besport a evidenţiat rolul fascinaţiei şi al efectelor încântătorii ale poeziei vergiliene. Poetul şi-a elaborat imaginile cu scopul conştient de a-şi fermeca cititorul. Incantaţia a fost realizată printr-o pluralitate de mijloace. Episodul morţii lui Palinurus (pp, 151 – 153) prilejuieşte elaborarea unei adevărate poezii a somnului prin efectele plastice şi melodice sugerate. Vergiliu utiliza magistral vibraţiile sonore, ecoul, inflexiunile cele mai subtile, Sunetele, florile, parfumurile, magia somnului îşi răspund şi corespund unei poezii perfect compuse, Emoţiile şi faptele umane evoluează permanent într-un cadru sonor adecvat, Oracolele lui Faunus apar ca voci în noapte, grota Sibilei vibrează ca o orgă uriaşă, iar sirenele înseşi se înfăţişează ca nişte aluzii la un sunet, la un ecou. Ritmul anumitor versuri, cadenţa magic elaborată, creează şi ele efecte muzicale. Aliteraţiile şi armonia imitativă contribuie de asemenea la urzirea fondului sonor ăl epopeii. Poetul sugerează astfel prin sunetele care alcătuiesc cuvintele, şuieratul şerpilor, porniţi în urmărirea lui Laocoon (p. 43) şi reproduce în acelaşi fel galopul cailor gonind în câmpie.

Dar Vergiliu este în special un pictor de mare valoare. Posesor al unui desen expresiv însă echilibrat, el excela în efectele de lumină şi culoare. El surprinde diverse nuanţe de lumină, căci dispune de o paletă bogată, nuanţată, profund sensibilă. Deşi cântăreţ al. peisajului nocturn, Vergiliu a îndrăgit culorile calde, în special roşul; crepusculul roşu, luna scăldată în aur roşcat, aurora roşie, norii rubinii, platoşă şi blăni roşcate, canaful roşu al coifului. El relevă revărsarea de culoare şi lumină prilejuită de ospăţul din Cartagina şi urmăreşte efectele cromatice de pe aripile lui Iris în timpul zborului ei.

Hexametrul dactilic, versul *Eneidei*, curge lin şi

armonios. Vergiliu posedă o ştiinţă perfectă a ritmului, modelat astfel ca să corespundă conţinutului de idei; cadenţa câştigă în gravitate când acţiunea urcă spre momente solemne. Rafinamentul – tehnicii artistice vergiliene este elocvent ilustrat de structura versurilor. Autorul nu s-a străduit să-şi uniformizeze perioadele ci a alternat în funcţie de conţinut şi efect estetic frazele lapidare cu cele lungi, încărcate. A utilizat totuşi un lexic pregnant, strălucitor, simplu, dar atent şlefuit. Este de fapt vocabularul latinei clasice, al limbii literare a epocii, în care neologismele, arhaismele, elenismele, destul de rare, corespund totdeauna unei intenţii artistice. Abundă desigur vocabulele, consacrate ca poetice. În general se preferă sensurile prime, valorile concrete ale cuvintelor. Cunoscător perfect al puterii sugestiei, Vergiliu găseşte îndeobşte termenul adecvat, care să aprindă sau să mângâie.[16]

*

Deci, în pofida unor reminiscenţe străine, greceşti şi.ro –, mane, creaţia poetica vergiliană a fost evident originală. Fără îndoială că pe urmaşi i-a impresionat nu cântăreţul dinastiei lui August şi al cuceririlor romane, el poetul uman, sensibil, plin de înţelegere pentru om, ce apreciază munca acestuia şi crede în progres.

Încă din antichitate Vergiliu a fost iubit mai mult ca oricare alt poet roman. În timpul lui August, Ovidiu a imitat episoade vergiliene în *Metamorfoze* şi alte opere. Tot secolul I al erei noastre l-a idolatrizat. *Eneida* a fost introdusă în şcoli ca text de studiu în acelaşi grad ca şi poemele homerice. Seneca şi Petroniu îl citau frecvent şi-l elogâau, iar Calpurnius Siculus (ca şi ceilalţi doi, a trăit în vremea lui Nero) îl imita în eglogele sale. Vergiliu era popular şi în straturile modeste ale societăţii: pe zidurile

16 Mărie Desport, op, cit., pp- 397—398, remarcă veritabile formale incantatorii.

Oraşului Pompei s-au descoperit stihuri vergiliene, scrijelate adesea stângael Versurile sale erau gravate pe pietrele funerare şi trecute pe firmele prăvăliilor. În a doua jumătate a veacului, poeţii Silius Italicus şi Statius au inaugurat o adevărată religie poetică a mantuanului: îi celebrau ziua de naştere şi-i vizitau anual mormântul Efervescenţa entuziasmului nu a dispărut în secolele următoare. Operele lui Vergiliu au constituit obiectul unor minuţioase studii filologice, unor ample şi interesante comentarii ca cele ale lui Servius, Donatus, Macrobtu etc. Aceste studii au continuat şi după dispariţia imperiului roman. Textul vergilian era copiat şi imitat de nenumărate ori. Biserica se străduia să utilizeze în folosul ei popularitatea poetului mantuan, declarându-l precursor al creştinismului şi falsificând semnificaţia unor pasaje din operele sale – mai ales din bucolica a patra. – spre a încerca să susţină aceste pretenţii abile. Anumite legende îl transformau într-un magician atotputernic, într-un făcător de minuni. Numele însuşi îi era deformat, din *Vergilius* în *Virgilius*, asociat cuvântului *virga* „nuia”, însă marii poeţi îl admirau neţărmurit şi sesizau componentele umaniste ale concepţiilor lui: Dante l-a ales ca ghid în Călătoria sa literară prinint fern, iar Petrarca l-a imitat. Toată Renaşterea îl adora: Montaigne îl considera unul dintre cei mai mari scriitori antici, Boileau, Racine, Voltaire vorbeau cu entuziasm despre el sau îl imitau. Romanticii îl salutau ca pe primul poet modern, ca pe marele lor precursor, şi-l traduceau fervent. Valoroşi poeţi ai secolului al XX-lea l-au admirat. Giuseppe Ungaretti a fost şi este printre ei. George Coşbuc i-a tradus aproape integral opera.

Emoţionat de soarta tragică a celor doi prieteni nedespărţiţi, Nisus şi Eurial, Vergiliu a exclamat în cartea a noua:

„*Ferice de voi*! *Dacă versurile mele se vor bucura de*

vreo trecere, niciodată timpul nu vă va şterge numele din amintirea veacurilor, câtă vreme va trăi neamul lui Enea lângă stânca neclintită a Capitoliului şi câtă vreme romanii vor avea împărăţia lumii” (p. 265).

Însă aspiraţiile marelui poet mantaun, formulate cu modestia-l obişnuită, au fost întrecute de împrejurări. Imperiul roman s-a destrămat de aproape un mileniu şi jumătate, dar geniul lui Vergiliu continuă să ilumineze calea poeziei şi să desfete.

EUGEN CIZEK

TABEL CRONOLOGIC

70 î.e.n. 15 octombrie – S-a născut Publius Vergilius Maro la *Andes*, sat din apropierea oraşului Mantua din nordul Italiei. Unii cercetători identifică Andes cu *Pietola*, târguşor de lângă actuala Mantova. Tatăl poetului, numit de un biograf medieval al poetului *Vergilius Rusticus*, avusese o origine şi o situaţie socială foarte modeste. El începuse ca olar şi lucrător cu ziua pe ogoarele unui proprietar de pământ, numit *Maius* sau *Magius*. Ulterior, el s-a căsătorit cu *Magia Polla*, fiica lui Magius şi şi-a încropit o mică proprietate, pe care făcea agricultură şi creştea albine. Potrivit uneia dintre numeroasele legende, care circulau în antichitate pe seama naşterii poetului, Magia Polla l-ar fi născut pe Vergiliu într-un şanţ de pe ogoarele soţului ei. Poetul a avut trei fraţi: Silon şi Flavius – morţi la vârsta copilăriei – şi Valerius Proculus, zămislit de mama sa cu alt soţ; acest frate vitreg a supravieţuit poetului şi l-a moştenit.

58 – 44 î.e.n. La vârsta de 12 ani poetul şi-a început studiile la Cremona, oraş situat relativ aproape de proprietatea părintească. El şi-a continuat educaţia la *Mediolanum* (azi *Milano*) şi, ulterior, la Roma. Comentatorul roman Donatus afirmă că Vergiliu a îmbrăcat toga virilă (purtarea acestui veşmânt, togă complet albă, marca trecerea de la copilărie la tinereţe) în anul 55, chiar

în luna şi ziua morţii lui Lucreţiu. Această informaţie are însă numai o valoare alegorică (cei doi mari poeţi îşi trec torţa geniului). Vergiliu a studiat iniţial arta oratorică, ca orice tânăr roman. A fost, poate, elevul retorului M. Epidius, profesorul lui Octavian şi Antoniu. Nu se simţea atras de retorică şi avea o voce stinsă. S-a consacrat filosofiei şi poeziei. A fost elevul filosofului epicureu Siron, pe care-l admira cu fervoare, a citit pe Lucreţiu şi a frecventat cercurile poetice ale epocii, în special cele neoterice. În această perioadă se pare că a scris o serie de opere poetice de dimensiuni reduse. Dispunem astăzi de o culegere cu asemenea lucrări, dar exegeţii moderni ai operei vergiliene se îndoiesc de autenticitatea lor. Este probabil că lucrările de tinereţe s-au pierdut sau au fost distruse de Vergiliu însuşi – atât de exigent cu el însuşi – şi ulterior anumiţi epigoni le-au recompus în maniera poetului mantuan. Mulţi cercetători consideră totuşi că cele numite *Catalecta* (lucrări alese, detaşate) sunt autentice. Una dintre ele a fost intitulată de exegeţi *Rămas bun retoricii*, o alta *Despre casa lui Siron*, alta *Contra retorului Anmus Cimber* etc. în culegerea acestor opere de tinereţe, numită *Appendix Vergiliană*, figurează poeme în hexametru dactilic, în distihuri elegiace etc.

44 î.e.n. Cezar este ucis şi la Roma începe o perioadă foarte agitată.

Vergiliu se reîntoarce în casa părintească. Este acum un om matur. După imaginile păstrate din antichitate (biografii, picturi murale etc.) era un om înalt, foarte oacheş, slab, puţin stângaci.

42 î.e.n. Are Loc lupta de la Filippi, în care armatele triumvirilor înfrâng legiunile republicane.

Cam în aceeaşi perioadă (43 – 42 î.e.n.) Vergiliu începe redactarea *Bucolicelor*. *Se* pare ca poetul a scris întâi bucolica a doua, apoi bucolica a treia etc. Bucolica a zecea a fost probabil scrisă în 37 î.e.n. şi a fost deci ultima.

Prin urmare *Bucolicele* ar fi scrise între 42 sau 43 şi 37 î.e.n.

41 î.e.n. Începe exproprierea în folosul veteranilor a teritoriilor acelor cetăţi italiene care susţinuseră cauza lui Brutus şi a lui Cassius, căpeteniile republicanilor. Este supus exproprierii şi teritoriul Cremonei. Cum acesta nu era suficient, sunt confiscate şi proprietăţi mantuane limitrofe.

Se pare că ajutat de Asinius Pollio, om politic şi intelectual roman, care controla administraţia teritoriilor din nordul Italiei, dacă nu chiar de Octavian însuşi, poetul îşi salvează pământul de primul valde exproprieri. Ecouri ale acestei salvări fericite apar în bucolica întâi.

40 – 39 î.e.n. Sub consulatul prietenului său Asinius Pollio (40 î.e.n.) Vergiliu scrie bucolica a patra, în care exprimă renaşterea speranţelor de pace pentru multchinuita Italie. Pollio nu se mai află dincolo de Pad şi patrimoniul poetului este din nou ameninţat. El încearcă să-l apere, dar este alungat de un centurion care I-a ameninţat cu moartea şi a vrut chiar să-l ucidă. Vergiliu se refugiază la Roma.

38 î.e.n. Vergiliu face deja parte din cenaclul lui Mecena. El fusese prezentat consilierului conducătorului imperiului de către Pollio şi de către poetul Cornelius Gallus, vechi prieten al său. Poetul mantuan ajunge un personaj proeminent al cenaclului. Se împrieteneşte cu poeţii Varius şi Tucca. împreună cu Varius prezintă lui Mecena pe Horaţiu. Vergiliu primeşte în compensaţie pentru patrimoniul său o vastă proprietate în Campania „unde îşi va petrece o mare parte din timp. Devine repede un3 om bogat. Va dispune de o casă la Roma şi de o avere de zece milioane de sesterţi, „din darurile prietenilor”, spune Donatus. Într-adevăr, poetul era un prieten exemplar şi frecventa casele celor mai bogaţi aristocraţi.

37 – 30 î.e.n. Vergiliu compune *Georgicele*. Nu poate

fi vorba de o comandă a lui Mecena, cum afirmau biografii antici, dar este posibil ca poetul să fi fost încurajat de protectorul său, în timpul tratativelor din sudul Italici (37 î.e.n.) dintre triumviri, la care au asistat printre alţii Mecena şi Vergiliu.

29 î.e.n. Vergiliu citeşte *Georgicele* lui August, care-şi îngrijea sănătatea la Atella (sudul Italiei) în timpul verii.

26 î.e.n. Poetul Properţiu menţionează şi glorifică *Eneida*. O consideră opera poetică cea mai valoroasă a antichităţii. Este probabil că Vergiliu să fi început alcătuirea *Eneidei* încă din 29 î.e.n. Comentatorii antici se referă la o comandă a lui August, dar a fost desigur numai o simplă încurajare. În acelaşi an s-a sinucis Cornelius Gallus, devenit suspect lui August. La ordinul împăratului, Vergiliu a modificat sfârşitul *Georgicelor*, unde se afla un elogiu al lui Gallus.

23 – 22 î.e.n. Prima jumătate a *Eneidei* era deja redactată. Cărţile a doua, a patra şi a şasea sunt în orice caz terminate de Vergiliu. De altfel, cartea a doua conţine aluzii la evenimentele anului 28 î.e.n., iar cartea a şasea deplânge moartea prematură a lui Marcellus, nepotul împăratului, survenită la sfârşitul anului 23 î.e.n. Or Vergiliu a citit împăratului tocmai cele trei cărţi mai sus menţionate. În timp ce el recita elogiul patetic al lui Marcellus, August a plâns, iar Octavia, mama tânărului mort şi sora împăratului, a leşinat. Ulterior, ea a dăruit poetului zece mii de sesterţi pentru fiecare dintre versurile din fragmentul consacrat memoriei Iui-Marcellus. Deşi avusese totdeauna o atitudine demnă faţă de curtea imperială, Vergiliu n-a refuzat acest dar, atât de însemnat.

22 – 19 î.e.n. Vergiliu lucrează la prima redactare a celei de-a doua jumătăţi a *Eneidei*.

19 î.e.n. Pentru a pune la punct unele detalii şi a desăvârşi *Eneida* în linişte, Vergiliu întreprinde o călătorie în Grecia. Dorea să rămână aci trei ani. Dar după vizitarea

oraşului Megara, rrr unde se îmbolnăveşte, întâlnindu-l la Atena pe August care revenea din Orient, se întoarce cu acesta în Italia. Moare la *Brundisium* (sudul Italiei) la 21 septembrie, în vârstă de cincizeci şi unu de ani. Cenuşa sa a fost transportată la Neapolis şi îngropată într-un mormânt din apropierea acestui oraş.

Poetul ceruse prietenilor săi Varius şi Tucca să ardă manuscrisul *Eneidei*. În faţa refuzului lor categoric, le-a recomandat insistent să nu-l publice, pentru că opera era nefinisată. Sub controlul lui August, Varius a editat *Eneida*, în starea în care o lăsase autorul, sau cu foarte mici modificări, pe baza notaţiilor marginale ale lui Vergiliu.

*

1805 Vasile Aron redactează prima traducere românească a *Eneidei*; datorită împrejurărilor această tălmăcire n-a văzut lumina tiparului.

1896 Apare prima tălmăcire în metru original a *Eneidei*, datorată poetului George Coşbuc. Până în 1905 au mai apărut alte patru ediţii succesive ale acestei tălmăciri.

1913 Apare traducerea în proză a *Eneidei*, aparţinând lui Nicolae Pândele.

1938 Apare traducerea în proză a *Eneidei*, întocmită de Eugen Lovinescu şi reprodusă în volumul de faţă.

1956 E.S.P.L.A. editează tălmăcirea în versuri a lui D. Murăraşu din *Eneida* lui Vergiliu.

NOTĂ ASUPRA EDIŢIEI

Frumoasa traducere a *Eneidei*, semnată de E, Lovinescu, a apărut iniţial în 1938. Tălmăcirea lui Eugen Lovinescu este o lucrare literară nu filologică şi de aceea nu totdeauna fidelă literii textului vergilian. În prezenta ediţie m-am străduit să mă apropii de textul latin, fără a altera coloratura specifică a tălmăcirii. Am tradus unele cuvinte, chiar unele versuri omise de E-Lovinescu şi mai ales am căutat să elimin unele autohtonizări excesive ale autorului care câteodată a confundat arbitrar societatea

antică cu cea românească feudală şi a tradus *Brebul* prin *iad*? *zeiţele* prin *zme* şi chiar *Jupiter* prin *Dumnezeu*.

M-am abătut însă adesea de la indicaţiile *îndreptarului ortografic*, *ortoepic şi de punctuaţie* şi, după exemplul ediţiei *Odiseei* (apăruta tot în *„Biblioteca pentru toţi”* cu nr. 164), am lăsat multe forme românizate de aufor pentru unele nume de persoane sau popoare, localităţi, aşezări etc.

Explicaţiile mitologice din note, în mod necesar sumare, pot fi completate de cititor cu informaţii din dicţionarul de mitologie greacă şi romană a lui Pierre Grimal (Paris, 1951), cartea lui N, A, Kun, *Legendele şi miturile Greciei antice* (traducere română, Bucureşti, 1958 şi 1960) şi chiar vechea mitologie a lui Dechanne.

Revizuirea traducerii lui E, Lovinescu s-a efectuat după ediţia lui H, Gocizer (Virgile, *Eneide*, Paris, „Les Beiles Lettres”, 1934).

În limba romană forma corectă a numelui poetului este Vergiliu, singura recomandată *de îndreptarul ortografic*, *ortoepic şi de punctuaţie*.

E. C

CARTEA ÎNTÂI

Când luptele viteazului1, care, izgonit de ursită de pe ţarmurile Troici, şi-a pus cel dintâi piciorul pe malurile Laviniului[1718], în Italia. Pe multe mări şi pământuri a mai

---

17 Viteazul este Enea, unul dintre cei mai însemnați eroi legendari ai troienilor, pornit spre Italia în fruntea unui grup de pribegi, după căderea cetății natale în mîinile grecilor. In mitologie apare ca fiu al troianului Anchise și al zeiței Venus. El este protagonistul Eneidei. Vezi și în indice.

18 Potrivit mitologici, Enea a fondat pc țărmurile Lațiuluî, la sud-est de Roma, cetatea LaViniu (în latinește Laumiunt). Cercetările științifice moderne au identificat această așezare legendara în ruinele-cetății Laureat (în latinește Laurentum), de fapt anterioară sosirii în Italia a lui Enea. Laurentul era cetatea seminției latine a laurentinilor și a lui Latinus, bătrîna lor căpetenie.

fost zvârlit de urgia zeilor şi de mânia neiertătoarei Iunone[19]; mult a avut de pătimit în războaie până să dureze un oraş[20] şi să-şi statornicească zeii1 în Laţiu, leagănul seminţiei latine, al străbunilor albani şi al zidurilor înalte ale Romei. 2

Muză3, povesteşte-mi aceste fapte: povesteşte-mi mânia zeiţei ce l-a silit pe un om cunoscut prin credinţă să înfrunte atâtea nenorociri şi să îndure atâtea necazuri! E cu putinţă oare să fie atâta urgie în suflete cereşti? 4

A fost odată o cetate străveche, întemeiată de pribegi tineni, Cartagina, departe, în faţa Italiei şi a gurii Tibrului, cetate puternică prin bogăţii şi vajnică în războaie5, care, se spune că-i plăcea Iunonei mai mult decât toate celelalte, şi chiar decât insula Samose. Aici îşi avea armele, aici îşi avea carul, şi, dacă i-ar fi îngăduit ursita, aici ar fi voit zeiţa sa statornicească domnia lumii. Auzise însă că din sângele troian va ieşi un vlăstar ce va răsturna odată şi odată cetatea tiriană7 şi că un popor aprig în răz – boaie şi stăpân până departe va porni pentru a nimici

1 Zeii familiei şi căminului său, destinaţi să ajungă ulterior divinităţile tutelare ale Romei.

2 Romanii credeau că seminţia latină a rezultat din fuziunea troienilor lui Enea şi a aborigenilor din Laţiu. Din aceştia proveneau locuitorii oraşului Alba Longa, iniţial întemeiată de latinii din Laviniu, iar din albani descindeau romanii.

8 Eneida începe printr-o invocare a muzei, ca şi *îl iada* şi *Odiseea* lui Homer. Muza trebuie să inspire, să asiste eforturile poetice ale poetului. Muzele sunt cefe

---

19 8 Iunona (sau Iuno, la greci Hera), sora și soția lui Iupiter, una dintre cele mai importante divinități ale panteonului greccV-roman. Era considerată zeița căsătoriei și a nașterilor, ocrotitoarea femeilor măritate. Fiind fiica lui Saturn, poetul o va numi astfel puțin mai departe.

20 Adică Lavimu.

nouă fiice ale lui Jupiter şi ale Mnemosinei (Memoria) / Ca şi Homer, Vergiliu utilizează singularul „muză”.

4 Ca şi majoritatea contemporanilor săi, Vergiliu nu mai credea în zei: de aci această întrebare. Pentru poet, zeii constituiau un element tradiţional al decorului epic.

5 Oraşul Cartagina, colonie a cetăţii feniciene Tir, se afla în Africa de nord, pe ţărmul Tunisiei actuale. Potrivit legendelor, tiriana Didona şi însoţitorii ei fondaseră Cartagina.

6 Aci se găsea în antichitate un sanctuar vestit al Iunonei.

7 Aluzie la un general roman, probabil la *Sciţio Aemiliamts*, care a distrus Cartagina în anul 146 î.e.n.

puterea Libiei1; aşa hotărâseră parcele2. La teamă i se mai adăuga şi amintirea războiului vechi, pe care mai mult decât alţii îl uneltise ea de dragul grecilor la zidurile Troici. Timpul nu-i ştersese din suflet pricinile mâniei şi ale durerii; în fundul inimii îi stăteau şi acum săpate amintirea judecăţii lui Parisă, nedreptatea făcută frumuseţii ei, neamul nesuferit al troienilor4 şi cinstea adusă lui Ganimede, ce fusese răpit de Jupiter5. Înteţită de acestea, ea ţinea de aceea departe de Laţiu şi-i zvârlea pe toate mările pe troienii scăpaţi de mâna danailor şi a neînduplecatului Ahile6, care băjeneau de mulţi ani în voia sorţii pe toate mările. Atâta trudă a cerut întemeierea poporului roman!

Abia se depărtaseră de ţărmurile siculilor 7 şi-şi întinseră pânzele la vânt, spintecând voioşi cu pintenul

1 Libia reprezintă aci întreaga Africă septentrională.

2 Zeiţele ursitei, trei la număr: *Clotbo*, *Lacbesis*, *Atropos*.

3 Frumosul *Paris*, fiu al lui Priam (căpetenia supremă a troienilor) arbitrase o dispută pentru frumuseţe între zeiţele Iunona, Venus şi Minerva. El o preferase pe Venus. De aci ura înverşunată a Iunonei faţă de Enea, în acelaşi

timp troian şi fiu al zeiţei Venus.

4 Troienii se trăgeau din Dardanus, fiul lui Jupiter şi al Efect rei. Dardanus, după ce venise în Asia, se căsătorise cu fiica lui Teucer şi întemeiase Troia. Iunona, totdeauna geloasă pe augustul sau soţ, nu putea decât să deteste pe nişte descendenţi ai Electrei, rivala sa.

5 Ganimede, fiul lui Tros, deci troian şi vlăstar al neamului odios, fusese îndrăgit de Jupiter, care l-a răpit şi l-a adus în Olimp (munte din Tesalia, după mitologie reşedinţă a zeilor), unde devenise paharnicul zeilor.

6 Cel mai viteaz dintre eroii greci, care au asediat Troia. Faptele sale au fost narate de Homer în *Iliada*. Era fiul lui Peleu şi al zeiţei Tetis. Grecii erau numiţi în poemele epice şi danai, după Danaus, erou legendar, venit din Egipt în Grecia şi prin urmare strămoşul lor.

7 Siculu sunt aci locuitorii insulei Sicilia (denumire generică). Ei alcătuiau de fapt cea mai veche seminţie ce populase Sicilia.

de aramă al corăbiilor lor spuma sărată a mării r, când fiica lui Saturn, în sufletul căreia mocnea încă vechea rană, îşi spuse în sine:

„Să mă dau oare bătută şi să mă opresc de la ceea ce am pornit? Să nu pot eu îndepărta pe căpetenia teucrilor2 de la ţărmul Italiei? Ursitele mă împiedică. Pallasă a putut totuşi preface în cenuşă flota argienilor4 şi i-a putut scufunda şi pe greci în mare numai din pricina vinii, ori, mai bine, a nebuniei unuia dintre dânşli, a lui Aiax, fiul lui Oileu! Ea a aruncat dintre nori trăsnetul cel repede al lui Jupiter5 şi le-a împrăştiat corăbiile şi a răscolit mările cu vuiturile. Ea l-a putut înşfăca pe vinovat şi l-a făcut să verse flăcări din pieptu-i străpuns, şi l-a ţintuit apoi pe vârful unei stânci! 6 Iar eu, stăpâna zeilor, sora şi soţia lui Jupiter, mă lupt zadarnic de!

1 Ca şi Homer în *Odiseea*, după versurile introductive, Vergiliu îşi călăuzeşte cititorii în plina

desfăşurare a acţiunii, revenind ulterior (în cărţile II şi III) asupra evenimentelor anterioare, narate de Enea…

8 În *Eneida* troienii sunt adesea numiţi teucri, după strămoşul lor Teuccr.

3 Pallas Atena, fiica lui Jupiter, numită de romani mai ales Minerva, a fost iniţial zeiţă a războiului, în special a strategiei. Ulterior, a fost considerată zeiţa a înţelepciunii, ocrotitoare a culturii, ştiinţelor, artelor şi meşteşugurilor, inclusiv a făuririi corăbiilor. În timpul războiului troian a sprijinit pe greci.

4 Argienii sunt aci toţi grecii (denumire generică). De fapt se numeau argieni locuitorii cetăţii Argos, în – care era adorata Iunona.

5 Jupiter (la greci *Zeus*), conducătorul divinităţilor, era stăpânul trăsnetului şi al fulgerelor.

6 în timpul cuceririi Troici, unul dintre fruntaşii armatei greceşti, Aiax, fiul lui Oileu, răpise pe fecioara Casandra. fiica lui – Priam, din templul Minervei, unde ea se refugiase. Ca să răzbune aceasta ofensă, zeiţa a dezlănţuit o puternica furtuna pe mare, după îmbarcarea grecilor şi l-a aruncat pe Aiax peste o stâncă abruptă.

atâţia ani împotriva unui singur popor! Cine o să mai slăvească de acum înainte puterea Iunonei ori o să-i mai aducă cu smerenie la altare rugăciuni şi jertfe?”

Frământând astfel de gânduri în sufletul învăpăiat, zeiţa sosi în Eolia, ţara furtunilor1, lăcaşul de unde pornesc viforniţele. Aici domneşte Eol, care, în fundul unei peşteri uriaşe, ţine sub stăpânirea lui vuiturile răzvrătite, furtunile zgomotoase şi le încătuşează în închisoare. Mânioase, ele freamătă în jurul porţilor în vuietul muntelui; de pe o stâncă prăpastioasă, cu toiagul în mână, Eol le domoleşte neastâmpărul şi le potoleşte mânia. Dacă nu le-ar înfrâna, viaturile ar spulbera în văzduh marea, pământul şi cerul înalt; de teamă, atotputernicul tată al zeilor le-a închis în peşteri adânci, peste care a prăvălit

namile de munţi şi le-a dat un stăpân, care, supus el însuşi unor noime, să ştie când să le strângă hăţurile şi când să le sloboadă. La dânsul veni atunci Iunona să i se roage cu aceste cuvinte:

— Eol, ţie. Ţi-a dăruit tatăl zeilor şi al oamenilor puterea de a îmblânzi valurile şi de a le umfla cu ajutorul vânturilor. Un neam duşman pluteşte pe marea tireniană[2122], ducând Ilionul[23] şi penaţii[24] lui învinşi în Italia. Dezlănţuie furtunile, scufundă corăbiile ori împrăştie-le şi seamănă marea cu leşurile lor. Am patrusprezece nimfe1 frumoase la chip; în schimbul slujbei ce-ţi cer, pe cea mai mândră dintr-însele, pe Deiopeea, ţi-o voi da cu cununie, ca să-şi petreacă viaţa cu tine şi să te facă tatăl unei odrasle frumoase.

La aceste Eol îi răspunse:

— Rostul tău, stăpâna, e să porunceşti şi al meu să ascult. Dacă am vreo putere, ţie ţi-o datoresc; tu mi-ai dat toiagul domniei şi ocrotirea lui Jupiter; tu îmi dai putinţa să iau. parte la ospeţele zeilor şi să fiu stăpânul norilor şi al furtunilor.

După ce rosti aceste cuvinte, el lovi cu stratul lăncii muntele gol; prin deschizătura făcută vânturile se îmbulziră ca o turmă năvalnică, suflând val-vârtej peste pământ. Eurus şi Notus, vântul Africus, aducător de

---

21 Eolia, țara furtunilor este localizată în actualele insule Lițari, la nord de Sicilia. Eol apare ca stăpîn al vînturilor și în Odiseea.

22 Se numește Marca Tireniană acea parte din Marea Mcdi- terană aflată la vest de.peninsula italica.

238 Adică Troia, numită și Ilion, cetate situată pe țărmul nord-vcstic al Asiei Mici, în Frigia, țară care în antichitate mărginea Marea Marmara. Potrivit tradiției, Troia a fost asediată timp de zece ani și cucerită de greci în secolul al XlI-lea î.e.n. Ruinele Troici au fost descoperite în apropierea satului Hisarlîk.

24 Zeii casnici, zei ai locuințelor. Dacă cineva își schimba locuința lua cu el și penații. Enea ducea cu cl penații casei sale și tradițiile Troici. (Vezi și mai sus nota 1 de la p. 2).

furtună2, se prăvăliră de-a valma asupra marii şi o zguduiră din adâncuri, rostogolind valuri năprasnice spre ţărm. Strigătele oamenilor se amestecară cu scârţâitul odgoanelor. Norii întunecară îndată cerul şi lumina zilei şi le luară vederea troienilor; o noapte adâncă se lăsa peste mare, cerul bubui şi văzduhul strălucea de fulgere dese; moartea apropiată se arătă de pretutindeni privirii corăbicrilor. Un fior rece înmuie deodată trupul lui Enea; gemând şi ridicându-şi mâinile spre cer, el rosti aceste cuvinte:

— Cu cât au fost mai fericiţi cei ce au murit sub ochii părinţilor lor, lângă zidurile înalte ale Troici!

1 Divinităţi secundare, reputate pentru frumuseţea lor. Unele aveau în grija râurile, în care şi locuiau (naiadele), altele copacii (driadele), altele munţii (oreadele) etc.

2 Eurus era un vânt care sufla de la sud-est; *Notus* era un vânt al sudului, iar *Africus* bătea de la sud-vest.

Viteazule între vitejii danailor, o Tidide 4, de ce n-am murit pe câmpia Ilionului, de ce nu mi-am dat duhul răpus de mâna ta, acolo unde aprigul Hector2 zace doborât de suliţa lui Ahile, unde a pierit voinicul Şarpedon3, unde Simoisul4 rostogoleşte în valurile lui scuturile, coifurile şi cadavrele atâtor viteji!

Pe când vorbea aşa, furtuna dezlănţuită de Acvilon5 izbi în faţă pânza şi ridică talazurile până la cer6; lopeţile se sfărâmară; vasul se răsuci şi-şi întoarse coasta spre valurile ce se îngrămădeau cât ţi-i muntele; unii rămaseră atârnaţi pe vârful lor; prăpastia căscată le arăta altora fundul mării, unde nisipul fierbea. Luate de Notus, trei corăbii fură zvârlite pe nişte stânci ascunse, numite de italici „Altare” 7, ce-şi întindeau spinările uriaşe deasupra valurilor; împinse de Eurus în vaduri, alte trei – o, vedenie înspăimântătoare! – se sfărâmară şi se împotmoliră în nisip. Un val năprasnic izbi din sus drept în bot, chiar sub

ochii lui Enea, corabia ce ducea pe licieni

1 Tidide este *Diomede*, fiul lui Tideu. Diomede a fost un celebru erou grec, care, potrivit legendei homerice, cauzase mari pierderi troienilor asediaţi.

2 Fiul lui Priam, cel mai viteaz dintre capii oştirii troienilor. A pierit ucis de Ahile.

3 Fiu al lui Jupiter, comanda sub zidurile Troiei pe licieni» aliaţi ai Ilionului. A fost ucis de Patrocle, prieten nedespărţit al lui Ahile.

4 Unul din râurile care scăldau câmpiile sub zidurile Troiei. Era afluent al Scamandrului, principalul râu care curgea în preajma Troiei.

5 Acvilonul sau *Boreul* era un vânt năprasnic, care sufla de la nord.

O s-o consideră că pentru acest impresionant tablou al furtunii pe mare Vergiliu s-a inspirat din Homer, *Od.*, V, 292 şi urm. (vezi traducerea E. Lovinescu, Biblioteca pentru toţi, nr. 164, pp. 74 – 77). În orice caz descripţia poartă pecetea talentului original al lui Vergiliu.

7 Se pare ca Vergiliu se referă la nişte stânci situate la intrarea golfului Tunis (actuala Tunisie).

şi pe credinciosul Oronte; plecat pe vâslă, cârmaciul fu smuls şi zvârlit în mare peste cap. De trei ori şuvoaiele răsuciră corabia şi o învârtiră pe loc, până ce vârtejul iute o trase la fund. Începură să răsară oameni plutind deasupra genunii, arme de ostaşi, scânduri de corabie şi comorile Troici. Furtuna răpuse corabia puternică a lui Ilioneu şi pe cea a viteazului Abate şi pe cea pe care se urcase Abas, şi pe cea a bătrânului Alete; prin încheieturile desfăcute ale coastelor toate se umplură de apa vrăjmaşă şi se deschiseră prin crăpături.

În vremea aceasta, (Neptun1 simţi că marea se frământa zgomotos şi că se dezlănţuise furtuna şi că apele liniştite de la fund se ridicaseră deasupra. Se tulbură adânc şi, înălţându-şi capu-i liniştit peste valuri, privi

atunci în larg, unde zări corăbiile lui Enea risipite pe întinsul mării şi pe troieni copleşiţi de talazuri şi de prăpădul ploilor. Ca frate pricepu numaidecât vicleşugul şi mânia soru-sii Iunona[25]. Chemă atunci la dânsul pe Eurus şi Zefirul[26] şi le vorbi aşa:

Pân-într-atât purtaţi în voi trufia neamului din care vă trageţi[27]! Fără porunca mea, vânturilor, cutezaţi să răsturnaţi cerul şi pământul, şi să ridicaţi cogeamite valuri? Las1 că vă arăt eu vouă 1 Să potolesc numai talazurile dezlănţuite, şi o să-mi plătiţi apoi greşelile cu altfel de pedeapsă. Pieriţi din ochii mei de spuneţi stăpânului vostru că mie şi nu lui i-a dat soarta împărăţia mării şi temuta furcăl; El stăpâneşte numai peste stâncile uriaşe unde-s lăcaşurile voastre, Eure2; să se grozăvească la curtea lui şi să domnească în peştera unde-s închise vânturile.

Astfel vorbi şi, înainte chiar de-a sfârşi, domoli apele umflate, împrăştie norii îngrămădiţi şi aduse din nou soarele. Unindu-şi străduinţele, Cimotoe şi Triton3, desprinseră corăbiile din stâncile ascuţite; însuşi Neptun le ridică cu furca lui, le deschise drum printre nisipurile întinse, şi, după ce linişti apa, lunecă pe deasupra valurilor cu roţile uşoare ale carului său. Când izbucneşte răscoala în sânul unui popor şi când sufletul norodului clocoteşte, torţele şi pietrele zboară; din orice-i vine la îndemână, furia îşi face arme; dar dacă zăreşte un bărbat vrednic prin virtuţi şi merite, mulţimea tace şi ascultă cu urechile ciulite. Numai cu vorba, el înfrânează sufletele şi moaie inimile. La fel se potoli şi freamătul valurilor, de îndată ce zeul privi peste ape şi, purtându-şi caii sub cerul înseninat, zbură, cu hăţurile slobode în ceru-i uşor.

---

254 Neptun, Iunona și Iupiter erau frați..

261 Zefirul, vînt de apus.

27 Vînturile se trăgeau din titani (fiii cerului și ai pămîn- tului), care cutezaseră să se ridice împotriva zeilor șî să-i atace.

Osteniţi, cneazii 4 se siliră acum să ajungă în grabă la ţărmul cel mai apropiat şi se îndreptară spre malul Libiei. Într-o scobitură adâncă se află aici un loc, din care o insulă face un port; venind din larg, valurile se frâng de coastele ei şi, întorcându-se îndărăt, se despică în cercuri; de o parte şi de alta se ridică

1 Aluzie la *trident*, simbolul puterii lui Neptun asupra mărilor, de care zeul nu se despărţea niciodată: era o furcă. cu trei dinţi.

2 Neptun se adresează numai lui Eurus, dar de fapt vorbeşte cu toate vânturile.

3 Cimotoe era o nereidă (nimfă a mării), iar *Triton* un zeu marin, jumătate-om, jumătato-peşte; el servea ca ajutor al lui Neptun, ca un crainic al acestuia. În cartea a cincea Vergiliu va menţiona mai mulţi tritoni.

4 Adică troienii, tovarăşii lui Enea.

stânci năprasnice; doi colţi ameninţă cerul; la picioarele lor, adăpostite, apele stau nemişcate; deasupra se apleacă o perdea de păduri clătinate de vânt şi un codru negru cu umbra-i deasă. În fund, sub nişte stânci povârnite, se află o peşteră, adăpost al nimfelor, cu izvoare de apă dulce, cu jilţuri tăiate în stâncă. Aici se odihnesc corăbiile ostenite, fără să mai fie legate cu lanţuri ori înfipte în fund de cârligul ancorei. Aici sosi şi Enea cu cele şapte corăbii ce-i mai rămăseseră din întreaga flotă; după ce râvniseră atâta uscatul, troienii scoborâră pe ţărmul dorit şi îşi întinseră pe nisip mădularele, de pe care şiroia apa sărată. Abate scapără numaidecât scântei dintr-o cremene şi aprinse cu ele frunzele; strânseră în jur ramuri uscate şi dădu drumul focului în vreascuri. Deşi osteniţi, troienii scoaseră din corăbii griul stricat de apă şi uneltele de făcut pâine şi se puseră să usuce la foc boabele scăpate pentru a le râşni între pietre.

În vremea aceasta Enea se urcă pe o stâncă, îşi roti ochii peste întinsul marii ca să vadă dacă nu-l zăreşte

cumva aruncat de valuri pe Anteu şi corăbiile frigiene, pe Capis ori armele lui Caicus din vârful pupelor[28]. Nu i se arătă nicio corabie în zare, ci numai trei cerbi rătăcind pe ţărm; în urmă venea o turmă întreaga, păscând în lung şirag prin văi. Enea stătu locului şi, luând arcul şi săgeţile, pe care i le ducea credinciosul Abate, culcă mai întâi la pământ pe cei din frunte ce-şi purtau pe sus capetele cu ramuri ca nişte copaci, puse apoi pe fugă întreaga turmă şi o urmări cu săgeţile-i în codrii stufoşi; şi nici nu se opri înainte de a fi culcat la pământ namilele de trupuri a şapte cerbi, cât era şi numărul corăbiilor lui. Se întoarse apoi în port şi îşi împărţi vânatul între tovarăşi; le mai împărţi şi vinul, pe care bunul Aceste1 îl încărcase în butoaie pe ţărmul Siciliei şi li-l dăruise în clipa plecării; le mângâie apoi sufletele mâhnite cu aceste vorbe:

— Tovarăşi, nu de acum cunoaştem suferinţele; am înfruntat altele şi mai mari; un zeu o să le pună odată şi lor capăt. Aţi înfruntat turbarea Scilei[29] şi larma stâncilor ei până în adâncul apelor; aţi înfruntat şi stâncile ciclopilor[30]; veniţi-vă în fire şi risipiţi-vă teama şi durerea; într-o zi vă veţi bucura poate şi de amintirea lor. Prin atâtea încercări, prin atâtea primejdii, noi ne îndreptăm spre Laţiu, unde ursita ne făgăduieşte o viaţă tihnită; acolo o să fie îngăduit Troiei să învie. Răbdaţi cu tărie şi aşteptaţi un viitor mai norocos.

Astfel grăi Enea şi, deşi era ros de griji, se arătă tuturor încrezător şi îşi înăbuşi în suflet durerea adâncă. Tovarăşii se puseră pe treabă ca să-şi gătească ospăţul din

---

28 Căpitanii își atîrnau armele Ia pupa. Anteu, Capis, Caicus sînt însoțitori ai lui Enea, rătăciți în timpul furtunii. Corăbiile frigiene sînt, desigur, corăbiile troiene.

29 Troianul Aceste fondase în Sicilia o așezare, cetatea Se- gesta, în care poposise Enea.

30 Păstori antropofagi uriași, cu un singur ochi în mijlocul frunții, localizați de romani pe țărmul Siciliei, în preajma muntelui Etna. Pribegii troieni nimeriseră pe meleagurile lor (vezi mai jos, cartea III).

vânat; jupuiri pieile de pe coastele cerbilor şi le scoaseră măruntaiele; unii le tăiară în bucăţi şi, zvâcnind încă de viaţă, le înfipseră în frigări; alţii puseră pe ţărm vasele de aramă sub care făcură foc. Îşi întremară astfel puterile, mâncând; culcaţi prin iarbă, băură vin vechi şi se ospitară din vânatul îmbelşugat. După ce-şi astâmpărară foamea şi îşi strânseră mesele, statura mult de vorbă, şi-şi plânseră tovarăşii pierduţi. Şovăind între nădejde şi teamă, când îi socoteau vii, când credeau că au murit şi că nu le mai aud chemarea. Piosul Enea, mai ales, jelea în el soarta viteazului Oronte, a lui Amicus şi cruda ursită a lui Licus şi pe viteazul Glas şi pe Cloantus.

Erau tocmai pe sfârşite, când, privind din înaltul cerului marea plină de catarge şi pământuriic întinse şi ţărmurile şi popoarele împrăştiate, Jupiter se opri în creştetul cerului şi îşi aţinti ochii peste ţinuturile Libiei. În vreme ce rrământa în suflet astfel de griji, iată că, mâhnită şi cu ochii scăldaţi în lacrimi, sosi şi Venera şi îi cuvântă aşa:

— O, tu ce cârmuieşti cu poruncile tale veşnice soarta oamenilor şi a zeilor şi-i înspăimânţi cu trăsnetul, ce fărădelege a putut săvârşi faţă de tine fiul meu Enea, ce fărădelege au putut săvârşi troienii, pentru ca, după ce au îndurat atâtea nenorociri, din pricina Italiei, să li se închidă întreg pământul? Ai făgăduit, totuşi, că într-o zi din sângele întinerit al lui Teucer 1 vor ieşi, după ce se vor scurge veacuri, atotstăpânitorii romani, ce vor ţine sub domnia lor toate pământurile şi marile; ce te face acuma, tată 2, să-ţi schimbi hotărârea? i numai cu gândul la viitor mă mai puteam mângâia de soarta vitregă de până azi, de căderea Troiei, şi de jalnicele ei ruini. Aceeaşi soartă îi prigoneşte însă şi acum pe vitejii ce au îndurat atâtea necazuri; ce capăt soroceşti nenorociri-Strămoşul encazilor, *Tettcer*, era originar din Creta. Şi 1-a căsătorit fiica sa, Batieia, cu Dardanus, ziditorul-Ilionului (vezi şi

mai sus nora 4 de la p, 3).

2 Venera sau *Venus* (la greci *Afrodită*), zeiţa frumuseţii, era fiica lui Jupiter.

lor lor? După ce a scăpat de mâinile aheilor Antenor[31] a putut, totuşi, străbate nesupărat în golful Iliriei[32] şi în ţinuturile dinăuntru ale liburnilor[33], a putut trece dincolo de izvorul Timavului[34], de unde râul se aruncă din munţi ca o mare năvalnică prin nouă guri deodată şi acoperă câmpiile cu valurile-i zgomotoase. El a reuşit să zidească oraşul Patavium[35] şi să statornicească un adăpost troienilor; să-şi dea numele poporului şi să atârne în cui, ca trofee, armele Troiei. Liniştit, el se odihneşte acum în pace netulburată; iar noi, sânge din sângele tău, cu toate că ne-ai făgăduit nemurirea cerească, după ce ne-am pierdut corăbiile (ce grozăvie!), suntem lăsaţi în voia urgiei unei singure zeiţe şi aruncaţi departe de ţărmurile Italiei. Asta e răsplata credinţei? Aşa ne aşezi în domnie?

Privind-o cu zâmbetul cu care înseninează cerul şi furtunile, tatăl zeilor şi al oamenilor îşi sărută părinteşte fiica şi-i grăi apoi astfel:

— Linişteşte-te, literee[36], ursita poporului tău rămâne neclintită; vei vedea cetatea şi zidurile făgăduite ale Laviniului, şi vei aduce chiar tu pe mărinimosul Enea în lăcaşurile Olimpului; hotărârea mi-a rămas nestrămutată. Fiindcă te roade însă grija, mă voi spovedi şi îţi voi deschide cartea viitorului, ca să descoperi tainele sorţii.

---

31 Grecii epocii miceniene, cuceritorii legendari ai Troiei erau numiți în antichitate ahei.

32a O regiune de pe țărmul Mării Adriatice, în vestul Iugoslaviei.

33 Liburnii locuiau pc țărmurile Mării Adriatice.

34 Rîu din nordul Italiei.

35 Patauium, cetatea lui Agenor, se afla în nordul peninsulei italice. Actualmente se numește Padova.

36 Adică stăpîna Citerei. Insula Citera (azi Cer/go), situată la sud de Grecia continentală, era consacrată zeiței Venus.

Enea va purta un crâncen război în Italia; va birui popoare cumplite şi le va da oraşe şi legi; trei veri îl vor vedea domnind în Laţiu şi trei ierni vor trece după înfrângerea rutulilor L Fiul său Ascaniu, căruia i se dă acum şi porecla de Iulus – dar i se spunea Ilus pe vremea atotputerniciei Ilionului – va stăpâni, lună cu lună, treizeci de ani încheiaţi şi îşi va strămuta scaunul domniei de la Laviniu la Alba Longa, pe care o va întări cu ziduri puternice. Trei veacuri întregi va domni aici neamul lui Hector, până ce Ilia[37], o vestală din viţa regilor[38], se va da în dragoste cu Marte şi va naşte doi fraţi gemeni. îmbrăcat cu blana roşcată a lupoaicei ce-i hrănise, Romulus va alcătui apoi un neam de strâhsură, va clădi cetatea lui Marre şi-şi va da numele romanilor, cărora nu le pun niciun hotar stăpânirii şi niciun soroc: le-am hărăzit o putere fără margini. Chiar şi neînduplecata Iunona, a cărei ură frământă astăzi şi marea şi pământul şi cerul, îşi va îmblânzi gândul şi va ocroti împreună cu mine pe romani, stăpânitorii lumii, neamul purtătorilor de togi1. Asta e voinţa mea. Va veni a vreme, în scurgerea veacurilor, când neamul lui Assaracus2 va supune Ftia şi preafrumoasa Micena şi va domni în Argosul învins 3. Din strălucitul sânge al troienilor se va naşte Cezar4, ce-şi va întinde stăpânirea până la ocean şi numele până la stele; el se va numi Iuliuş, după marele lui strămoş lulus5. Scăpată de griji, chiar tu îl vei primi cândva în cer, încărcat de prăzile Răsăritului 8; oamenii îl vor slavi şi pe

---

37 Cunoscută sub numele de Rea_ Silvia, fiica lui Numitor, membru al familiei căpeteniilor din Alba. Vestalele erau la romani preotesele zeiței Vesta, obligate să rămîna caste cît timp slujeau pe zeiță.

38 Desigur un asemenea rege (în latina rex) se deosebea fundamental de monarhii din orînduirile feudala și capitalistă. Acești regi, ca și basileii din poemele homerice, nu erau decît șefi militari, căpetenii războinice ale ginților și triburilor. Inițial ei erau aleși de adunările membrilor comunității gentllice și abia ulterior au devenit ereditari. De aceea „rege" nu traduce exact pe rex, din care provine de altfel, dar nu dispunem de alt termen mai potrivit în limba romînă.

dânsul în rugăciunile lor7. Vremile cumplite se vor îmblânzi atunci; războaiele se vor curma. Credinţa străbună şi Vesta8 şi Quirinus9 cu fratele său Remus vor da legi lumii întregi; porţile temutului templu al răz

1 Toga era un veşmânt specific roman. Consista dintr-o bucata de stofă (până la 4 m lungime şi 3 m lăţime) de obicei confecţionată din lâna albă; se înfăşură în jurul corpului.

2 Strămoş al lui Enea, fiu al lui Tros şi rege legendar al troienilor.

3 Etla era un ţinut din Tesalia. Aci se născuse Ahile, Micena se ridica în centrul Peloponezului şi era capitala lui Agamemnon, conducătorul grecilor care asediaseră Troia. Argosul era reşedinţa lui Diomede. Toate acestea simbolizau Grecia, asupra căreia troienii şi urmaşii lor îşi vor lua revanşa.

4 Cezar este aci *Caesar Octauianus*, ulterior împăratul August, fiul adoptiv al lui *Calus Iulius Caesar*.

5 lulus, fiul lui Enea şi al Creusei.

6 Aluzie la cucerirea Egiptului (31 î.e.n.) şi la alte victorii repurtate de August în Orient. A

7 încă din timpul vieţii, August a fost adorat ca zeu în anumite provincii ale imperiului roman, dar îndeobşte asociat cultului zeiţei Roma., v e.

8 Zeiţa focului din vatră şi a căminului, aci simbol al tradiţiilor romane. Era o divinitate italică foarte veche. Ro* manii divinizau şi abstracţiunile (Credinţa, Vrajba etc.).

9 Quirinus este aci alt nume al lui Romulus, fondatorul Romei. În realitate Quirinus era un străvechi zeu italic al războiului, devenit ulterior protector al plugarilor. Era de origine sabină, în cele din urmă Romulus a fost asimilat acestui Quirinus.

boiului1 se vor închide cu puternice zăvoare de fier. Înăuntru, nelegiuita Vrajbă, pe o grămadă de arme cumplite, cu mâinile legate la spate cu o sută de noduri de

aramă, groaznică, cu gura însângerată, se vă frământă neputincioasă.

Zise şi din înaltul cerului trimise pe Mercur, fiul Maiei[3940], pentru ca ţara şi zidurile noi[41] ale Cartaginei să adăpostească pe troieni şi pentru ca nu cumva, necunoscând ursitele, Didona să nu-i alunge din hotarele ei. Purtat de aripi, zeul străbătu câmpiile văzduhului şi se opri curând pe ţărmurile Libiei, unde se grăbi să împlinească poruncile lui Jupiter. Din îndemnul lui, punii[42] îşi înfrânară pornirea sălbatică şi, mai ales, regina se simţi cuprinsă de bunătate şi blândeţe faţă de troieni.

În vremea aceasta, după ce se zbuciumase toată noaptea cu gândurile, de cum se iviră zorile, piosul Enea ieşi ca să iscodească locurile necunoscute. Pe ce ţărmuri îl aruncase vântul? Pustiile, pe care le vedea dinaintea ochilor, erau locuite de oameni ori de fiare? Voia să cerceteze şi să povestească tovarăşilor cele aflate. Îşi adăposti de aceea corăbiile într-o scobitură a pădurii, în văgăuna unei stânci, încercuită de copaci cu umbră deasă. Întovărăşit numai de Aliate, el purcese apoi rotind în mână

---

39 Se referă la una din cele mai vechi divinități romane, Ianus, care ocrotea pe romani în timp dc război. De aceea porțile templului său rămîneau deschise totdeauna cînd Roma sc afla în conflict cu alte popoare. După ce secole la rînd templul fusese permanent deschis, August îl închisese pentru o anumită perioadă din motive propagandistice. Inițial zeu al porții (în latină ianua), Ianus avea două chipuri, unul în față, celălalt în spate, unul pentru cei care intrau pe poartă, celălalt pentru cei care ieșeau.

40s Mercur era curierul zeilor. El ocrotea comerțul (în numele său se regăsea rădăcina cuvîntului latin merx, „marfă") și pe drumeți. Conducea în infern pe morți, Maia, fiica lui Atlas, era mama lui Mercur.

41 Cartagina era proaspăt -edificată.

42 Cartaginezii erau numiți de către romani — puni. Pe linia resentimentelor tradiționale, Vergiliu caută să sugereze cruzimea și perfidia cartaginezilor. De fapt romanii s-au purtat cu punii cel puțin tot atît de crud.

două suliţi cu vârful lat de fier. În mijlocul pădurii, îi ieşi deodată înainte maică-sa cu chipul, portul şi armele unei fecioare spartane ori ca Harpalice din Tracia *, când îşi îndemna caii şi întrecea în goană zborul vântului Eurus. îmbrăcată ca de vânătoare, ea îşi atârnase pe umeri arcul uşor şi-şi lăsase pletele să-i fluture în vânt, cu genunchii goi şi cu cutele largi ale rochiei prinse într-un nod.

— Flăcăilor, îi întâmpină ea – spuneţi-mi de n-aţi văzut cumva rătăcind pe aici pe una din surorile mele cu tolba pe spate şi cu o blană tărcată de râs, ori fugărind în chiote un mistreţ plin de spume?

Aşa grăi Venera şi fiul ci îi răspunse astfel:

— N-am auzit, nici n-am văzut pe niciuna din surorile tale, fecioară – ce alt nume să-ţi dau, că nici chipul, nici glasul nu ţi-s de muritoare? Eşti, de buhă seamă, o zeiţă: poate sora lui Febus2 sau vreo nimfă? Oricine ai fi, arată-te binevoitoare, ogoaic-ne necazul şi spune-ne sub ce soare şi în ce parte a lumii am fost aruncaţi? Nu cunoaştem oamenii şi locurile şi rătăcim mânaţi aici de vânturi-şi de valuri. Multe jertfe îţi vor aduce mâinile noastre pe altarele tale…

Venera îi răspunse atunci:

— Nu sunt vrednică de aşa cinste. Fecioarele tinene obişnuiesc să poarte tolbă şi să-şi încalţe până

1 Fiica unei căpetenii trace, cunoscută pentru aptitudinile ci sportive.

2 Phoebus A polo, fiu al lui Jupiter şi al Latonei, era zeul căldurii solare şi al artelor, ocrotitorul ghicitorilor şi al arcaşilor; sora sa, *Diana* (la greci Artemis) era zeiţa fecioară a vânătorii şi a lunii.

sus piciorul în coturn 1 de purpură. Eşti în ţinuturile punice, printre tineni şi în faţa oraşului lui Agenor[43]; acolo sunt hotarele libienilor, neam neînvins în război. Peste împărăţia asta domneşte Didona fugită din Tir de groaza

43 O încălțăminte cu talpă groasă, purtată în antichitate.

fratelui ei. Povestea nenorocirilor ei e lungă; îţi voi aminti doar lucrurile de căpetenie. Bărbatul ei *se* numea Siheu, cel mai bogat dintre fenicieni, pe care biata Didona îi iubea din toată inima. Taică-su i-o dăduse fecioară; se căsătorea pentru întâiaşi dată. Fratele ei Pigmalion, cel mai nelegiuit dintre oameni, domnea peste Tir şi vrajba izbucni între dânşii. Orbit de patima banilor, ticălosul nu mai ţinu seama de iubirea surorii lui, şi-l străpunse în ascuns cu pumnalul, în faţa altarului, pe bietul Siheu şi-şi ascunse multă vreme fapta prin fel de fel de minciuni, iar pe îndurerata soţie o înşelă cu vorbe deşarte. Chipul bărbatului neîngropat i se arătă însă în somn Didonei. Răsărindu-i cu faţa nespus de galbenă, el îi arătă altarul însângerat, pieptul străpuns de pumnal şi-i destăinui astfel crima făptuită la curte. O sfătui apoi să-şi grăbească fuga şi să-şi părăsească patria şi, ca ajutor de pribegie, îi descoperi, tăinuită în pământ, o veche comoara necunoscută de nimeni, grămezi de aur şi de argint. Îngrozită de aceste destăinuiri, Didona se pregăti să fugă şi îşi strânse tovarăşi; în jurul ei se adunară toţi cei ce-l urau ori se temeau de tiran; ei puseră mâna pe corăbiile ce se aflau tocmai gata de plecare şi le încărcară cu aur. Avuţiile lacomului Pigmalion au pornit astfel pe mare; o femeie era în fruntea băjeniei. A sosit aici, unde vei vedea peste puţin zidurile mari şi cetăţuia ce se înalţă a tinerei Cartagine; au cumpărat o întindere de pământ, atât cât s-o poată cuprinde cu o piele de taur, de unde şi numele cetăţuii de Birsal. Dar voi cine sunteţi? De pe ce tărâmuri veniţi? încotro vă îndrumaţi?

Întrebându-l astfel, Enea îi răspunse, suspinând din adâncul sufletului:

— O, zeiţă, dacă mi-aş începe povestea, luând-o de la capăt şi dacă ai avea răgaz să ne asculţi izvodul nenorocirilor, luceafărul de seară ar izgoni ziua şi ar închide porţile cerului, înainte de a fi sfârşit. Am pornit peste fel de fel de mări din străvechea Troia – dacă ţi-a

venit până la urechi numele ei – dar o furtună ne-a zvârlit din întâmplare pe ţărmurile Libiei. Eu sunt piosul Enea; faima mi-a mers până la cer: îmi aduc în corăbii penaţii scăpaţi din mâinile duşmanului. În Italia îmi caut o patrie iar neamul mi se trage din Jupiter. M-am supus sorţii, şi, cu ajutorul mamei mele, zeiţa Venus, ce mi-a călăuzit drumul, am pornit pe marea frigiană cu douăzeci de corăbii; din ele abia mi-au rămas şapte, zdrobite de valuri, de vânturi. Necunoscut, sărman, eu însumi rătăcesc prin aceste pustiuri ale Libiei, izgonit din Europa şi din Asia.

Nelăsându-l să se mai tânguiască, Venera îi curmă astfel durerea:

— Oricine ai fi, de vreme ce-ai sosit la Cartagina, nu cred să sorbi suflarea vieţii duşmănit de zei. Apuc-o înainte şi du-te de aici la pragul reginii. Căci te vestesc că ţi s-au întors tovarăşii şi ţi s-au înapoiat corăbiile ce s-au pus la adăpost de cum s-au schimbat vânturile; ţi-o vestesc, numai dacă părinţii nu m-au învăţat greşit să citesc în zborul păsărilor. Priveşte la cele douăsprezece lebede bucuroase că sunt grămadă, pe care însă odinioară, repezindu-se asupra lor din înaltul văzduhului, un vultur le-a risipit pe cerul senin; uite-le cum se lasă pe pământ în lung şirag, ori îşi caută de sus locul unde să se pogoare. După cum s-au strâns iarăşi împreună, de se joacă acum foşnind din aripi şi se rotesc în aer cântând, tot aşa şi corăbiile şi tinerii tăi tovarăşi ori sunt în port, ori intră acum cu pânzele întinse. Porneşte dară şi îndreaptă-te încotro te duce drumul ăsta.

Ea zise, şi, cum se întoarse, grumazul trandafiriu îi străluci de lumină şi de pe creştet păru-i împrăştia o zeiască mireasmă de ambrozie; rochia îi căzu până pe picioare şi după mers se văzu că era, într-adevăr, o zeiţă. Enea îşi dădu seama că e maică-sa şi-i aruncă aceste cuvinte, în timp ce ea se îndepărta:

— Pentru ce, nemilostivo, îţi înşeli de atâtea ori fiul

cu arătări deşarte? De ce nu mi-i dat să-ţi iau mâna în mâinile mele şi să-ţi aud glasul adevărat şi să-ţi răspund ca un fiu?

El o dojeni cu astfel de cuvinte şi-şi îndreptă paşii spre cetate. Zeiţa învălui însă pe drumeţi în ceaţă şi-i înfăşură într-o mantie deasă de negură, ca să nu-i poată nimeni zări ori să se apropie de dânşii şi să-i zăbovească din cale, întrebându-i de unde veneau, iar ea se urcă în văzduh, şi zbură spre Pafos bucuroasă să-şi revadă lăcaşurile, unde pe cele o sută de altare ale templului ardea tămâia din Saba şi se împrăştia mireasma ghirlandelor proaspete. Drumeţii porniră pe calea ce li se deschidea înainte şi se urcară pe colnicul cel mai înalt dinaintea cetăţii, de unde se.

vedeau zidurile din faţă. Enea se minună de aceste curţi, nu de mult doar nişte bordeie; se minună de porţi de forfota norodului şi de uliţele aşternute cu piatră. Harnicii tineni zoreau: unii lucrau la ziduri, clădeau cetăţuia, rostogoleau pietrele cu mâinile lor; alţii îşi alegeau locul potrivit pentru casă şi-l închideau cu o brazdă. Îşi alegeau judecători, magistraţi şi sfatul cel sfânt.al obştei. Unii săpau” porturile[44], alţii aşezau temeliile unui teatru şi tăiau din stâncă uriaşe columne, podoabe măreţe pentru scena viitoare. Muncă de adevărate albine, când, la începutul verii, la soare, pe câmpurile înflorite, unele duc roiurile celor tinere; altele strâng mierea curgătoare şi umplu fagurii cu dulcele ei nectar; altele primesc povara tovarăşelor ce sosesc ori se înşiră la luptă şi izgonesc „de la faguri leneşa turmă a trântorilor. Lucrul zoreşte şi mierea care miroase a cimbru îmbălsămează aerul.

— Ferice de voi, că v-aţi înălţat zidurile, zise Enea, privind spre acoperişurile caselor cetăţii.

Învăluit în ceaţă (negrăită minune!) păşi apoi printre

44 In C-artagina existau două porturi, care comunicau între ele. Cel mai mare era portul militar.

tineni şi se amestecă de-a valma cu dânşii şi nimeni nu-l zări.

În mijlocul oraşului se afla o dumbravă cu umbră plăcută, în locul unde, după ce fuseseră spulberaţi de valuri şi de furtuni, punii scoseseră din pământ capul unui cal aprig, semn pe care li-l arătase chiar Iunona; le prevestea că vor fi iscusiţi în războaie şi de-a pururi bogaţi. Aici Didona înălţă un templu Iunonei, plin de pe acum de daruri şi de ocrotirea zeiţeij o tindă de aramă se ridica pe treptele lui; grinzile erau legate cu scoabe cu aramă şi până şi uşorii porţilor, ce gemeau, erau tot de aramă. În această dumbravă i se arătă lui Enea o privelişte ce-i potoli pentru întâiaşi dată frica: abia aici îndrăzni el să prindă nădejde că se va mântui şi, în nenorocirea lui, să se încreadă într-un viitor mai bun, căci, în timp ce aştepta pe regina, privind cu de-amănuntul frumuseţile măreţului templu şi minunându-se de bogăţia oraşului, de dibăcia meşterilor strânşi la un loc şi de sporul lucrului, el zări, zugrăvite la rând, luptele troiene şi războaiele, a căror vâlvă se împrăştiase în toată lumea, şi pe AtrizU şi pe Priam şi pe Ahile, pornit împotriva amândurora. Se opri şi cu lacrimi în ochi zise:

— Mai e oare, Ahate, vreun colţ de pământ care să nu fie plin de nenorocirile noastre? Uite Priam! Şi în această ţară depărtată fapta îşi are răsplata şi se mai varsă lacrimi pentru suferinţe, iar durerile omeneşti înduioşează sufletele. Nu te mai teme; faima Troiei ne va aduce şi nouă cândva mântuirea.

El zise, şi suspinând din adânc, îşi sătura ochii cu aceste privelişti zadarnice; pe obraz îi curgeau şiroaie de lacrimi, că vedea cum se luptau grecii în jurul Pergamului2: aici fugeau ei încolţiţi de tinerimea troiană, dincolo frigienii, pe care-i gonea din car Ahile, cu un canaf pe coif.

Nu departe recunoscu cu lacrimi în ochi, după

albeaţa pânzelor, corturile lui Resusă, căzute, de cum

1 At tizii, adică fiii lui Atreu, erau Agamemnon şi Menelau. Paris răpise pe Elena, soţia lui Menelau, basileul din Sparta, care venise sub zidurile Troiei să-şi recapete femeia şi să se răzbune.

8 Citadelă a Troiei. În Eneida, Pergamul este utilizat ca alt nume al Troiei. În vremurile istorice era numit Pergam un oraş de pe râul Caicus, mult mat la sud de Troia şi capitala regatului atalizilor, creat în 282 î.e.n.

8 Căpetenie tracă, sosită în ajutorul Troiei. A fost ucis de Diomede chiar în noaptea venirii sale, pierind în timpul somnului (vezi Homer, //., X, 473).

Îl furase somnul, în mâinile lui Diomede; plin de sângele vărsat, el le jefuise şi adusese în taberele grecilor caii focoşi înainte chiar de a fi gustat din păşunile Troiei şi de a fi băut din apa Xantului1; în altă parte, după ce-şi pierduse armele, Troilus fugea; tânăr necopt încă, nenorocitul îndrăznise să se lupte cu Abile; răsturnat pe spate, spânzurat de carul gol, ţinând încă hăţurile cailor ce-l târau; capul şi pletele îi atârnau pe pământ şi suliţa, cu vârful în jos, lăsa o dâră prin praf. În altă parte, nişte femei din Ilion, cu părul despletit, se îndreptau spre templul Minervei, ce-i duşmănea; mâhnite, smerite, lovindu-se cu pumnii în piept, ele duceau o mantie zeiţei, care îşi ţintise însă privirile neînduplecate în pământ. Aiurea, după ce-l târâse de trei ori în jurul zidurilor Troiei, Abile vindea acum pe bani trupul neînsufleţit al lui Hector[45]. Când zări veşmintele, carul şi chiar leşul prietenului său şi pe Priam, întmzându-şi mâinile fără vlagă, Enea scoase un suspin sfâşieior din adâncul inimii[46]. El se văzu pe sine însuşi de-a valma printre căpeteniile grecilor şi deosebi oştile

---

45 Bătrînul Priam răscumpăra leşul lui Hector (vezi Homer, 77-, XXIV, 478).

46 Vergiliu rezuma aci conținutul unor scene celebre din Îliada.

răsăritului şi oştile negrului Memnon[47]. Aprig a

Pentesileea mergea în fruntea amazoanelor cu scuturi ca un crai-nou. Cu o cingătoare de aur pe sub sânul gol, războinica fecioara se arunca în viitoarea luptătorilor şi, deşi femeie, îndrăznea totuşi să se măsoare cu bărbaţii.

În timp ce dardanul Enea privea aceste tablouri minunate şi nu-şi mai lua ochii încremeniţi de la ele, regina Didona, frumoasă la chip, se îndreptă spre templu urmată de un mare alai de tineri, întocmai ca Diana, când întinde hora pe ţărmurile râului Eurotas ori pe înălţimile Ciutului, întovărăşită de o mie de oreade ce se grămădesc în juru-i; pe umăr ea poarta tolba şi când merge le întrece în statură pe toate celelalte zeiţe, încât o tainică bucurie încolţeşte în adâncul sufletului de mamă al Latonei. Aşa părea şi Didona, aşa păşea şi ea voioasă în mijlocul poporului ei, şi-i îmbărbăta pe „toţi la lucru pentru întemeierea împărăţiei viitoare. Înconjurată de oşteni, se aşează apoi la uşa templului, sub bolta din mijloc, pe un jilţ înalt L Pe când împărţea dreptatea, rostea legi oamenilor, le rânduia tuturor deopotrivă, ori trăgea la sorţ fiecăruia partea lui de muncă, Enea zări, deodată, sosind cu mare alai, pe Anteu şi pe Sergestus şi pe viteazul Cloantus şi pe ceilalţi. troieni, pe care furtuna îi răzleţise pe mare şi îi împinsese departe, pe alte ţărmuri. Rămăseseră încremeniţi; cuprinşi de bucurie şi de teamă şi el şi Abate ardeau de nerăbdare de a-şi îmbrăţişa tovarăşii; nesiguranţa celor ce-i aşteptau le chinuia însă sufletele. Se stăpâniră dară şi, învăluiţi în negura lor, statură să vadă care fusese soarta tovarăşilor, pe ce ţărm îşi lăsaseră corăbiile şi la ce. veniseră, căci soli aleşi de pe toată corăbiile se îndreptau, în larma mulţimii, spre templu, cerând ocrotire. După ce intrară şi li se dădu voie să vorbească, Ilioneu, ca mai bătrân, începu să cuvinteze astfel cu glasul domol:

---

47 Fiul Aurorei, care ajutase pe troieni cu oastea sa etiopiana. Fusese ucis de Abile. Legenda lui Memnon este posthomerică.

— Regină, ţie ţi-a hărăzit Jupiter să clădeşti o cetate nouă şi să pui sub jugul legii neamuri trufaşe; noi, nişte bieţi troieni zvârliţi de vânturi pe toate mările, te rugăm să nu îngădui să ni se dea foc corăbiilor: ar fi o nelegiuire. Cruţă un popor credincios şi ascultă mai. de aproape păsurile noastre. (Noi nu venim cu sabia trasă ca să jefuim ţara Libiei şi să ducem la ţărm prăzile luate. Nu hrănim în suflete o astfel de îndrăzneală şi nu li se cuvine unor învinşi astfel de trufie. E un ţinut, pe care grecii îl numesc Hesperia[4849], pământ străvechi, războinic, rodnic; odinioară îl locuiau enotrii1; acum, se spune că urmaşii îl numesc Italia de la numele uneia dintre căpetenii[5051], într-acolo ne era drumul, când „răsărind dintre valuri, ploiosul Orionne-a împins în nişte vaduri ascunse şi, cu ajutorul vânturilor năprasnice, învinşi de valuri, ne-a zvârlit peste ape pe nişte stânci neumblate; puţini dintre noi am răzbit până la ţărmurile voastre. Dar de ce neam de oameni sunt ele locuite? Ce ţara atât de sălbatică îngăduie astfel de obiceiuri? Nu suntem lăsaţi să ne adăpostim pe ţărm; locuitorii pornesc cu război împotriva noastră şi ne opresc să poposim pe cel dintâi pământ pe care l-am eântâlnit aici. Dacă nesocotiţi omenia şi armele unor muritori, temeţi-vă însă de zei ce-şi aduc aminte de bine şi de rău. Căpetenia noastră era Enea, decât care n-a fost altul mai

---

48 Deși acțiunea se desfășoară în Cartagina arhaică, îmbrăcămintea, clădirile, templele, ospețele, obiceiurile etc. sînt cele ale romanilor din vremea lui August (vezi și prefața).

49 Hesperia însemna, de fapt, țara apusului, țara asfințitului. Pe măsura explorării bazinului mediteranean, grecii au numit Hesperia întîi Epirul, apoi Italia, în cele din urmă Spania. Aici Hesperia este Italia.

50 O legendară populație prehclenică venita din Arcadia grecească în Italia centrală cu 500 de ani înaintea războiului troian sub conducerea lui Enotrus.

51 Istoriograful grec Tucidide (scc. V—IV î.e.n.) menționa un Italos, considerat de el ca rege al siculilor.

drept, mai credincios şi mai aprig în războaie. Dacă soarta ni l-a mântuit, dacă mai răsuflă încă şi nu doarme printre umbrele morţii, nu ne temem că ai să te căieşti de-l vei îndatora. În ţinuturile Siciliei avem cetăţi şi ogoare şi pe slăvitul Aceste din sânge troian. Îngăduie-ne numai să ne tragem pe ţărm corăbiile zdruncinate de vânturi, să le punem bârne tăiate din pădurile voastre şi să le retezăm lopeţi. Dacă ni-i dat să ajungem în Italia, după ce ne vom găsi căpetenia şi tovarăşii, voioşi ne vom îndrepta atunci spre Italia şi spre Laţiu; dar dacă, dimpotrivă, nu mai e nicio nădejde şi dacă te-au înghiţit, bunule părinte al troienilor, valurile Libiei, şi nu ne-a mai rămas să sperăm măcar în Iulus, atunci să pornim cel puţin spre marea Şicaniei1 la locuinţele pregătite pentru noi, din care am venit aici, şi la regele Aceste.

Astfel vorbi Ilioneu şi toţi dardanizii îi încuviinţară vorbele cu murmure. Cu ochii în pământ, Didona le răspunse atunci în puţine cuvinte:

— Troieni, lăsaţi la o parte teama; să nu aveţi nicio grija. Cruda nevoie a unei domnii ce începe mă sileşte să iau astfel de măsuri şi să-mi păzesc cu ostaşi până departe hotarele ţării. Cine n-a auzit de neamul troienilor, cine nu ştie de cetatea Troiei şi de vitejia acestor luptători, şi de nenorocirile unui război atât de mare? Noi, punii, nu suntem doar atât de întunecaţi la minte şi nici soarele nu-şi înhamă caii atât de departe de oraşul nostru tirian. Fie că doriţi să plecaţi în Hesperia şi spre ţinuturile lui Saturn[52], fie că doriţi să mergeţi în ţara Erixului[53] şi la

52 Vechi zeu italic, identificat cu Cronos, tatăl Iui Iupiter și stăpîn al zeilor, înainte de a fi răsturnat de fiul său ; după ce fusese alungat din Olimp, Saturn domnise în Italia în legendara eră de aur a omenirii. De aceea Italia era țara Iui Saturn.

53 Rege legendar al Siciliei care dăduse numele său unui munte din nord-vestul insulei (azi numit Monte di San Giit- liano), unde se ridica în antichitate uir templu al Venerei. L-a provocat la luptă pe Hercule, dar a fost învins și ucis de acesta.

regele Aceste, eu vă voi lăsa să plecaţi nestingheriţi şi vă voi ajuta. Dacă doriţi însă să vă sălăşluiţi cu mine în ţinuturile astea, oraşul pe care-l clădesc e al vostru; trageţi-vă pe ţărm corăbiile; voi privi la fel pe troieni şi.pe tineni. Să dea zeii ca, împins de acelaşi vânt, să vină aici şi căpetenia voastră Enea! Voi trimite cercetaşi de-a lungul ţărmului şi le voi porunci să iscodească până la capătul Libiei, ca să vadă dacă n-a fost cumva aruncat pe ţărm şi nu rătăceşte prin păduri sau prin oraşe.

Însufleţiţi la auzul acestor cuvinte, şi tatăl Enea şi viteazul Ahate ardeau de nerăbdare de a sfâşia vălul de negură ce-i înconjura. Ahate îi spuse numaidecât lui Enea:

— Fiu al zeiţei, ce hotărâre iei acum? Ai văzut că totul ne-a ieşit cu bine: ne-am găsit corăbiile şi tovarăşii; doar unul lipseşte, pe care l-am zărit noi înşine cum s-a scufundat în valuri; toate celelalte se potrivesc cu vorbele mamei tale.

Abia rostise aceste cuvinte, când negura ce-i învăluia se desfăcu repede şi se risipi în văzduhul senin. Enea se arătă deodată strălucitor de lumină, asemenea zeilor în chip şi statură. Căci însăşi zeiţa îi dăduse fiului ei plete frumoase, îi suflase pe chip rumeneala tinereţii şi în privire un farmec ademenitor, ca podoabele pe care i le adaugă fildeşului mâna meş – terului ori ca argintul ori ca marmora de Păros1 când se îmbracă în aur galben.

În mirarea tuturor, Enea grăi atunci astfel reginei:

— Cel pe care-l căutaţi e dinaintea voastră. Eu sunt troianul Enea scăpat din valurile. Libiei. Stăpână, numai ţie ţi-a fost milă de negrăitele nenorociri ale Troiei. Tu ne primeşti în oraşul şi în casa ta, pe noi, câţi am scăpat din mâinile grecilor, istoviţi de atâtea suferinţe pe uscat şi pe mare şi lipsiţi de toate cele trebuincioase. Nu e în putinţa noastră, Didona, să-ţi mulţumim cum s-ar cuveni, cum n-ar fi în putinţa întregului neam troian împrăştiat pe tot pământul. Dacă mai e o putere, care să deosebească pe cei

buni, dacă mai e undeva dreptate şi un cuget, care se ştie curat, zeii să-ţi dăruiască răsplată vrednică de tine!

1 Insulă din Marea Egee, era celebră pentru marmura care se extrăgea aci.

Ferice de veacul ce ţi-a dat lumina vieţii! Ferice de părinţii ce te-au născut, aşa cum eşti! Cât timp apele se vor arunca în mare, cât timp umbrele pădurilor vor întuneca văile munţilor şi stelele vor străluci pe cer, în orice ţară m-ar împinge ursita, slava, numele şi laudele tale vor trăi de-a pururi în noi.

Grăind astfel, el îşi întinse dreapta prietenului său Ilioneu şi stânga lui Serestus, apoi celorlalţi, vitejilor Glas şi Cloantus.

În faţa acestei privelişti, Didona înmărmuri la început, dar se înduioşă apoi de nenorocirile viteazului şi-i grăi aşa:

— Vlăstar de zeiţă, ce ursită vrăjmaşe te urmăreşte printre atâtea primejdii? Ce putere te-a împins spre ţărmurile astea sălbatice? Tu eşti vestitul Enea, fiul troianului închise, pe care I-a născut Venera pe malul Simoisului? Mi-aduc aminte că odinioară, izgonit din ţara lui părintească, Teucer[54] a venit la Sidon ca să întemeieze o nouă ţară cu ajutorul lui Belus. Tatăl meu, Belus, pustia în vremea aceea bogata insulă Cipru, pe care o biruise şi o supusese. De atunci am aflat de nenorocirile Troiei, de numele tău şi de cel al regilor greci. Cu toate că vă era duşman, însuşi Teucer vă ridica în slava cerului şi se lăuda că se trage din străvechiul vostru neam. Veniţi de aceea, tinerilor, în casele noastre; o ursită la fel m-a făcut şi pe mine să trec prin multe nevoi şi să mă aşez la urmă în ţara

54 Fratele lui Aiax, căpetenie vestită a grecilor sub zidurile Troiei, a fost ex'Iaf de Telamon, tatăl său, pentru că nu împiedicase sinuciderea lui Aiax. Cu ajutorul regelui Sidonului Belus, a întemeiat in Cipru orașul Salamina. Teucer se înrudea prin mama sa cu familia lui Priaib, dar nu trebuie confundat cu Teucer, strămoșul troienilor, menționat mai sus.

asta. Ca una care cunosc nenorocirea, ştiu să ajut şi pe alţii la necaz.

Astfel vorbi şi-l însoţi pe Enea la curţile ei şi porunci totodată să se aducă jertfe de mulţumire în templele zeilor. Mai. trimise, de asemenea, şi tovarăşilor lui Enea de pe ţărm, douăzeci de tauri, o sută de porci cu părul zbârlit, o sută de miei graşi cu mamele lor, darurile unei zile pline de bucurie.

În vremea aceasta, înăuntrul palatului ce-ţi lua ochii de bogăţie, se făceau pregătiri pentru ospăţ în mijlocul încăperilor. Se întinseseră scoarţe lucrate cu meşteşug din mândră purpură, se aşezară pe mese tacâmuri de argint, pe care erau sculptate în aur faptele vitejeşti ale strămoşilor, lungul izvod al isprăvilor săvârşite de atâţia vâteji de la obârşia cea mai îndepărtată a neamului.

Dar cum dragostea de tată nu-l lăsa în tihnă, Enea trimise repede la corăbii pe Ahate ca să-i povestească totul lui Ascaniu şi să-l aducă în cetate; toată grija tatălui se îndrepta asupra fiului său. Porunci totodată să i se aducă bogăţiile scăpate din prăpădul Troiei; o mantie brodată cu chipuri de aur, un văl cu mariginile brodate cu flori de acant1 galben, găteala Elenei2 din, Argos, daruri minunate de la maică-sa Leda a, pe care le adusese de la Micene, când venise la Troia pentru săvârşirea căsătoriei ei neîngăduite; în afară de aceasta, un sceptru, pe care-l purtase odinioară Ilionea, fata mai mare a lui Priam, o salbă de mărgăritare şi o coroană de aur bătută cu pietre scumpe. Grăbit să-i împlinească poruncile, Ahate se şi îndreptă spre corabie. Venera uneltea însă în acest timp noi viclenii şi punea la calc noi gânduri. Ea voia, anume, ca Amor4 să-şi schimbe înfăţişarea

1 Un fel de salcâm din Egipt.

2 Pentru frumoasa Elena, răpită de Paris lui Menelau, izbudnise războiul troian.

3 Soţia lui Tindar, mama Elenei şi a Clitemnestrei, a

lui Castor şi Pollux.

4 Amor sau *Ctpticâort*, fiul Venerei, era zeul dragostei.

şi chipul şi să vină în locul ducelui Ascaniu, şi prin darurile aduse să aprindă dragostea pătimaşă a reginei, strecurându-i văpaia până în măduva oaselor; se temea, de bună seamă, de curtea aceasta nestatornică şi de aceşti tineni mincinoşi; ura înverşunată a Iunonei o chinuia şi neliniştea îi tulbura odihna nopţii. De aceea ea grăi aşa înaripatului Amor:

— Fiule, puterea şi tăria mea, fiule, tu care singur nu te temi de trăsnetele atotputernicului nostru părinte, vin la tine ca să-ţi cer cu smerenie ajutorul. Ştii că fratele tău Enea e aruncat de mare pe toate ţărmurile lumii din pricina urii nedreptei Iunone şi ai luat şi tu adesea parte la necazul meu. Feniciană Didona îl ţine acum în loc şi-l întârzie cu momeli. Eu. mă tem de ce poate ascunde ospeţia Iunonei, care nu se va lăsa învinsă într-o cumpănă atât de însemnată. De aceea mă gândesc să i-o iau înainte, s-o ademenim pe regină prin vicleşug şi să-i încing inima, aşa ca să nu-i schimbe gândul alta zeiţă, ci să fie legată ca şi mine de Enea prin dogoarea dragostei. Iată acum chipul cum ai putea s-o faci. Pe Ascaniu, copilul de rege, la care ţin ca la ochii din cap, l-a chemat tatăl lui iubit şi se găteşte să vină la Cartagina, cu daruri scăpate de înec şi de băjenia Troiei. Eu îl voi adormi şi-l voi duce în munţii literei ori ai Idaliei şi-l voi ascunde în lăcaşul meu sfânt, ca să nu afle de meşteşugurile mele ori să mi le strice tocmai la mijloc. Tu schimbă-ţi chipul numai pe o singură noapte; copil, ia-ţi înfăţişarea de copil al lui Iulus iar când Didona, voioasă şi ameţită de vin, te va lua la sânu-i în timpul ospăţului şi te va îmbrăţişa cu dulci sărutări, strecoară-i în taină văpaia iubirii şi varsă-i veninul.

1 Munţi din insula Cipru vestiţi pentru templul Venerei zidit aici.

Amor ascultă vorbele iubitei lui mame, îşi scoase aripile şi vesel se puse să păşească aidoma ca lulus, în vreme ce Venera turnă dulcea odihnă în trupul lui Ascaniu şi îl luă strâns la sân în dumbrăvile din înălţimile Idaliei, unde moalele maghiran îmbălsămat îl înveli în umbra plăcută a florilor lui. Ascultând de povaţă, Cupidon mergea acum vesel, călăuzit de Ahate, şi ducea la Cartagina darurile lui Enea. La sosirea lui, regina se aşează pe un pat de aur, pe nişte scoarţe minunate, în mijlocul tuturor. Tatăl Enea şi tinerimea troiană veniră şi ei tocmai atunci şi se întinseră pe paturi de purpură. Robii turnară apă pe mâinile mesenilor, şi le dădură ştergare catifelate, şi scoaseră pâinea din coşuri. Cincizeci de slujitoare se îndeletniceau înăuntrul palatului ca să rânduiască în lung şirag bucatele şi să aprindă focul în cămin. Alte o sută de roabe şi tot atâţia robi de aceeaşi vârstă încărcară felurile de mâncare pe mese şi aduseră paharele. După poftirea reginei, sosiră şi mulţi tineni în palatul strălucitor şi se întinseră pe paturile cu velinţi colorate. Cu toţii se minunară de darurile lui Enea, se minunară de lulus şi de faţa îmbujorată a zeului, de vorbele lui prefăcute şi de mantia şi vălul brodat cu galben acant. Ursită să cadă jertfa, îndeosebi biata Didona nu se mai putea sătura şi se înflăcăra privind; şi copilul şi darurile o mişcau deopotrivă. După ce-l sărută pe Enea, prinzându-i-se de gât, şi după ce potoli dragostea adâncă a celui ce-l lua drept fiul lui, Amor se duse la regină. Fără să ştie ce zeu avea în poala, biata Didona nu-şi mai lua ochii şi inima de la dânsul şi-l ţinea la sân. Cu gândul la povaţa mamei lui, el începu să şteargă încetul cu încetul amintirea lui Siheu şi încercă să-i trezească la o nouă dragoste sufletul pustiu şi inima-i dezvaţată cu iubirea. După ce ridicară bucatele de pe mese, se aduseră ulcioare mari, pe care le umpleau cu vin.

Strigăte se înălţară în palat şi glasurile mesenilor vuiau prin întinsele încăperi; din tavanele aurite atârnau

candelabre aprinse şi flacăra torţelor biruia întunericul nopţii. Regina ceru atunci şi umplu cu vin o cupă grea de aur bătută cu pietre scumpe, din care băuse Belus şi toţi urmaşii lui. O tăcere adâncă se făcu în palat:

— Jupiter, spuse ea, care ne-ai dat legile ospeţiei, fă ca ziua asta să fie o zi de veselie şi pentru tineni şi pentru cei plecaţi din Troia şi fă ca urmaşii noştri să-şi amintească de ea. Fii printre noi şi tu, Bachus 4, de la care purcede veselia, şi tu, prielnică Iunonă, iar voi, tineni, sărbătoriţi cu voioşie ospăţul ăsta, ce ne-a strâns la un loc.

Vorbi şi stropi masa cu prinosul vinului, după care atinse numaidecât cupa cu vârful buzelor şi-o trecu lui Bitias 2, îndemnându-l să bea; el goli fără zăbava cupa înspumată, sorbindu-i până la fund vinul. Băură apoi şi ceilalţi fruntaşi, în timp ce pletosul Iopasă, începu să zică din chitara-i aurită cântecele învăţate de la marele Atlas4; cântă, astfel, rătăcirile lunii şi întunecimile soarelui, obârşia neamului omenesc şi a dobitoacelor, de unde vin trăsnetele şi ploaia; cântă Arcturul5 şi ploioasele Hiade? şi cele două Urse, pentru ce soarele se grăbeşte atât de mult iarna să se scufunde în ocean şi piedica ce ţine pe loc nopţile de vara atât de târziu.

Tinenii izbucniră atunci în ropote de urale şi troienii îi urmară, iar biata Didona stătu toată noaptea de vorbă şi sorbi până la fund paharul dragostei, iscodind mereu pe Enea, ba despre Priam, ba despre Hector, ba despre armele feciorului Autorii, ba despre caii lui Diomede, ba despre vitejia lui Ahile.

— Mai bine, oaspe, spuse ea la urmă, pune-te de ne povesteşte de la obârşia lor vicleşugurile grecilor şi nenorocirile neamului vostru, precum şi pribegiile tale, căci iată a şaptea vară de când rătăceşti din mare în mare şi din ţară în ţară.

CARTEA A DOUA

Toţi tăcură şi îşi aţintiră cu luare-aminte privirile spre

Enea, care, din patul înalt \ porni astfel:

— Îmi porunceşti, stăpâna, să-mi împrospătez din nou cumplita-mi durere, şi să povestesc cum au nimicit grecii puterea Troiei şi jalnica-i împărăţie; nenorociri pe care le-am văzut chiar eu şi la care am luat parte din plin. La auzul acestei povestiri, ce mirmidon sau dolop[5556], ori ce soldat al nemilosului Ulise şi-ar putea stăpâni lacrimile? Umeda noapte a şi început să se împrăştie de pe cer şi stelele ce apun ne îndeamnă la somn. Dacă ţii însă atât de mult să afli nenorocirile noastre şi să asculţi pe scurt clipele din urmă ale Troiei, deşi mi-e groază, să-mi amintesc şi dau îndărăt în faţa jalei, voi începe. Înfrânţi de luptă şi respinşi de soartă, după scurgerea atâtor ani, sfătuiţi de Minerva, căpeteniile grecilor au înjghebat un cal cât un munte, ale cărui coaste le-au îmbinat din scânduri de brad, ca şi cum ar fi fost pasămite un dar pentru întoarcerea lor acasă; aşa mergea zvonul. Înăuntru, în pântecele lui întunecos, au ascuns în taină viteji, pe care i-au ales prin tragere la sorţi, şi-au umplut până-n fund marile goluri cu ostaşi înarmaţi, în faţă se află insula atât de cunoscută Tenedos1, ce înflorise cât timp dăinuise puterea lui Priam; acum nu mai rămăsese însă dintr-însa decât un golf, un adăpost nu tocmai sigur pentru corăbii. De cum ajunseră aici, grecii se pitiră pe ţărmul pustiu, în timp ce noi credeam că plecaseră spre Micena. Întreaga Troie îşi lepădă veşmântul de jale; se deschiseră porţile; cu toţii doreau să vadă taberele grecilor, câmpiile pustii şi ţărmul părăsit. Uite, aici fuseseră oştile dolopilor, dincolo îşi întinsese cortul nemilosul Ahile; aci fusese loculcorăbiilor, dincolo luptau de obicei oştile. Unii căscau

---

55 Romanii mîncau așezați în cot pe un pat, confecționat anume pentru ospețe (torus).

56 Mirmidonii și dolopii erau. populații din Tesalia (centrul Greciei continentale) conduse Ia asediul Troiei de Abile și de fiul acestuia, Ncoptolem, numit și Pirus.

gura la darul făcut fecioarei Minerva, dar care avea să ne aducă pierzania şi se minunau de mărimea calului. Din viclenie, ori că aşa ne-a fost scris, Timete[57] ne îndeamnă numaidecât să-l aducem la zidurile oraşului şi să-l aşezăm în cetăţuie. Capis şi cei chibzuiţi la minte ne sfătuiră însă, dimpotrivă, să aruncăm în mare darul grecilor, pentru că nu putea fi decât o capcană, ori să-l zvârlim pe foc, ori să-l sfredelim şi să-i cercetăm ascunzişurile pântecelui. Norodul se împărţi nehotărât în tabere deosebite.

Iată că Laocoon se coborî, înflăcărat, din cetăţuie, urmat de un mare alai şi strigă de departe:

— Oameni buni, ce nebunie v-a apucat? Vă închipuiţi că duşmanii au plecat? Ori credeţi că darurile grecilor pot fi lipsite de vicleşug? Aşa-l cunoaşteţi pe Ulise1? Ori în calul ăsta s-au ascuns grecii, ori e vreo unealtă anume făcută împotriva zidurilor noastre ca să ne cerceteze casele şi să tabere deasupra oraşului, ori ascunde alt vicleşug. Nu vă încredeţi în cal, troieni; orice ar fi, eu mă tem de greci chiar când aduc daruri.

Vorbind astfel, îşi înfipse cu putere suliţa în coastele calului şi în pântecele căptuşit cu scânduri scobite. Ea se opri tremurând şi, odată cu izbirea pântecelui, golurile răsunară, scoţând un geamăt prelung. Şi dacă nu ne-ar fi fost potrivnice ursitele, şi, dacă nu ni s-ar fi rătăcit minţile, el ne-ar fi înduplecat să sfâşiem cu suliţa ascunzişurile argolice 2 şi Troia ar trăi şi acum, iar voi, mândre curţi ale lui Priam, aţi sta şi azi în picioare!

Iată însă că nişte ciobani troieni târâră cu mare zarvă la rege, legat fedeleş, un tânăr ce le ieşise anume în cale ca să ducă la bun sfârşit viclenia şi să deschidă Troia grecilor. El se predase de bunăvoie, încrezător şi pregătit pentru amândouă: să-şi împlinească vicleşugul ori să piară de o moarte sigură. Tinerimea troiană se îngrămădi de pretutindeni ca să vadă şi se lua la întrecere ca să-şi bată

57 Insulă dîn Marca Egcc, la sud dc strîmtoarea Dardanele.

joc de dânsul. Ascultă acum viclenia grecilor şi de la nelegiuirea unuia cunoaşte-i pe toţi! De îndată ce se opri în mijlocul privirilor tuturor, tulburat, neînarmat, el îşi roti ochii peste mulţimea troienilor, zicând:

— Vai, în ce ţară sau pe ce mări mi-aş mai putea găsi un adăpost acum şi ce-i mai rămâne de făcut, bietului de mine, de vreme ce nu mai am loc nici la

1 Regele Itacci, mică insulă de pe ţărmul de sud-vest al Greciei (actualmente *Thiaki*). Fruntaş al armatei greceşti, ca Cunoscut pentru şiretenia sa.

2 Adică din Argos, echivalent aci cu întreaga Grecie. Deci argolic este aci grecesc.

greci şi iată că şi troienii supăraţi vor să mă pedepsească cu moartea?

Tânguirea lui înduioşa sufletele şi toată înverşunarea se potoli. îl îndemnarăm să ne spună din ce neam se trăgea şi ce ştiri aducea; să ne spună pe ce-şi întemeia încrederea, cu toate că era în mâinile noastre. După ce-şi veni în fire, din spaimă, el începu astfel:

— Orice mi s-ar putea întâmpla, îţi voi spune, stăpâne, numai adevărul şi nici nu voi tăgădui că sunt de neam grec; ţi-o mărturisesc chiar de la început. Dacă vitregia sorţii a făcut din Sinon1 un nenorocit, ea n-o să-l facă însă un ticălos şi un mincinos. Poate că ţi-a venit din zvon la ureche numele lui Palamede[5859], urmaşul lui Belus, şi slava-i dusă de faimă: după ce l-au învinuit pe nedrept de trădare, pelasgii l-au condamnat, fără vină, la moarte, deoarece se arătase potrivnic războiului, iar acum, când

---

58 Sinon nu apare la Homer și nici al alt autor grec. Este o creație a Iui Vergiliu sau este luat dintr-o operă -care n-a ajuQS pînă la noi.

59 Palamede, fiul lui Nauplius, rege al Eubeei (insulă mare din arliîpelagul grecesc), se trăgea din Belus, rege al Egiptului. El demascase pe Ulise, pe cînd acesta încerca să evite participarea la _ războiul troian, dar, ulterior, fusese învinuit de trădare. Ulise a fabricat probe false și Palamede a fost ucis dc către conducătorii armatei grecești.

numai trăieşte, tot ei îl plâng. Sărac şi rudă cu dânsul, tata m-a trimis la el de la începutul războiului ca tovarăş de arme. Cât timp Palamede a stat neatins în scaun şi avea cuvânt în sfaturile căpeteniilor, m-am bucurat şi eu de oarecare nume şi cinste. După ce însă ura făţarnicului Ulise – şi toţi o ştiu – l-a răpus din lumea asta, mâhnit, mi-am târât şi eu viaţa în întuneric şi jale – răzvrătit în mine de pacostea ce căzuse peste prietenul nevinovat. Şi nici nu mi-am pus strajă gurii, nebunul de mine! ci i-am făgăduit că, dacă va fi să mă întorc biruitor acasă la Argos1, îl voi răzbuna, aşa că am stârnit prin vorbele mele urgia lui Ulise. Iată obârşia năpastei ce a dat peste muie; din pricina asta a început el să mă prigonească cu fel de fel de învinuiri şi să împrăştie în popor zvonuri în doi peri şi, urmărindu-şi morţiş ţinta, să-şi caute arme împotriva mea. Şi nici nu s-a lăsat, până ce, la urmă, cu ajutorul lui Calchas[6061]... Dar ce să mai zgândăresc lucruri dureroase? Ce să vă mai ţin cu vorba? Dacă-i priviţi la fel pe toţi grecii şi, dacă vă ajunge să ştiţi că sunt grec, ca să mă pedepsiţi – pedepsiţi-mă! Nu alta doreşte Ulise şi Atrizii vă vor fi prea îndatoraţi!

Neştiind până unde merge nelegiuirea şi viclenia grecilor, noi ardeam de dorinţa de a-l întreba de pricina plecării lui. El urmă şi, prefăcându-se speriat, ne vorbi aşa:

— Osteniţi de un război atât de lung, de multe ori au voit grecii să părăsească Troia şi să se întoarcă acasă – şi ce bine ar fi fost să se fi întors! I-au împiedicat însă mereu viforniţele mării şi i-a speriat austrul în clipa când voiau să plece, dar, mai ales de când au înjghebat calul ăsta din scânduri de arţar, s-au pus tunetele să bubuie pe tot întinsul cerului. Miraţi, l-au trimis atunci pe Euripil să

60 Și aci. Argos uc prezintă denumirea. generică pentru. întreaga Grecie.

61- Descendent ai lui Apoios prezicătorul principal al armatelor grecești, interpretul voinței zeilor.

cerceteze oracolul lui Apoao *, iar el ne-a adus aceste jalnice cuvinte: „Cu sângele unei fecioare aţi potolit vânturile, ca să porniţi spre ţărmurile Troiei; numai cu sânge vă veţi putea întoarce, jertfind viaţa unui grec”. Când vorbele astea au ajuns la urechile norodului, toţi au încremenit şi un fior de gheaţă ne-a pătruns până-n măduva oaselor; pe cine-l păştea moartea? Pe cine cerea Apolo? Ulise trase atunci cu multă gălăgie pe Calchas în mijlocul mulţimii şi-l întrebă ce jertfă cerea oracolul? Mulţi îmi preziceau de pe atunci crima nelegiuită a neîntrecutului în viclenie Ulise, şi, în tăcere, bănuiau ce o să se întâmple. Zece zile încheiate Calchas a tăcut şi s-a închis în muţenia lui şi n-a voit să rostească numele cuiva ca să-l dea morţii. Numai când l-au biruit stăruinţele zgomotoase ale lui Ulise, el a rupt tăcerea vicleană şi m-a hărăzit altarului. Toţi încuviinţară; nenorocirea, de care se temea fiecare, o primeau acum cu uşurare, când o vedeau căzând asupra unuia singur. Sosise şi ziua cumplită; mi se pregăteau cele sfinte: făină sărată şi panglicile în jurul tâmplelor1. Mărturisesc că m-am smuls de la moarte şi am rupt lanţurile şi, tiptil, m-am pitulat la vreme de noapte în păpurişul noroios al unui smârc şi i-am aşteptat să plece, de-ar fi fost să plece. Acum nu mai am nicio nădejde să-mi văd ţara strămoşească, copiii dragi şi tatăl dorit; pe dânşii îşi vor răzbuna poate grecii fuga mea şi îmi vor plăti vina în sângele bieţilor de ei. De aceea, în numele zeilor, care ştiu adevărul, în numele neprihănitei dreptăţi, dacă mai e vreo dreptate pe pământ, te rog, fie-ţi milă de atâtea necazuri şi de un om ce suferă fără vină.

Înduioşaţi de lacrimile lui, noi îi dăruirăm viaţa, ba ne fu chiar milă. Priam porunci numaidecât să-i

1 Jertfirea unei fiinţe umane era un fapt excepţional, prin care se solicita o favoare importantă din partea zeilor (apare şi la traci, ca şi la geţi). Însă în mod normal se sacrificau animale. Pe creştetul victimei se presăra făină

amestecată cu sare; pe cap se punea o panglică lată.

scoatem cătuşele şi să-i dezlegăm lanţurile grele ţi-i grai cu vorbe prietenoase:

— Oricine ai fi, uită de acum pe grecii pierduţi pentru tine 1; al nostru vei fi, dacă îmi vei răspunde cinstit la cele ce te întreb: pentru ce-au ridicat namila asta de cal? cine-i meşterul? ce ţel au urmărit? e vreun dar făcut zeilor? ori poate vreo unealtă de război?

Astfel vorbi Priam. Meşter în vicleşuguri şi în prefăcătoria grecilor, Sinon îşi ridică la cer palmele slobode acum de lanţuri:

— Pe voi, stele nemuritoare, şi pe neprihănita voastră sfinţenie; pe altare şi pe groaznicele scule ale morţii, de care ani fugit, pe voi, bentiţe ale zeilor, pe care le-am purtat ca jertfă, vă iau martori că mi-i îngăduit să rup legile sfinte ce mă leagă de greci, că mi-i îngăduit să-i urăsc şi să le dau în vileag toate tainele; nu mă mai leagă nicio datorie către ţara mea. Să-ţi împlineşti numai şi tu făgăduiala şi, dacă vă voi ajuta să scăpaţi Troia, spunându-vă adevărul şi destăinuindu-vă lucruri însemnate, să te ţii de cuvânt. Toată nădejdea grecilor şi încrederea în războiul, pe care l-au pornit, a fost în sprijinul Minervei. Din clipa însă în care nelegiuitul Diomede şi Ulise, născocitorul tuturor ticăloşiilor, s-au pus să răpească din templul sfânt statuia zeiţei”[6263], au omorât paznicii cetăţii şi au înşfăcat-o, cutezând să pângărească cu mâinile lor pline de sânge bentiţele fecioarei[64] – din clipa *aceea au început să* scadă şi să dea îndărăt speranţele grecilor şi,

---

62 Sînt cuvinte utilizate de un roman și nu de un troian. Generalii romani spuneau transfugului „oricine ai fi, vei fi al nostru". Caracterul profund roman al poemului este atestat și prin acest fapt.

63 Ulise și Diomede au furat într-o noapte din templul troian al Minervei Palladitim, statuia zeiței, de care se spunea că depinde destinul cetății.

64 Vergiliu se referă la panglicile care înconjurau capul statuii Minervei.

părăsiţi de zeiţă, să le slăbească puterile. Şi că i-a părăsit, Tritonia[65] le-a arătat-o prin semne sigure. Abia i-au aşezat statuia în tabără şi r sau şi aprins flăcări în ochii aţintiţi spre noi; o sudoare sărată i-a scăldat tot trupul şi, minune mai mare, de trei ori s-a ridicat de la pământ, clătinându-şi scutul şi tremurându-şi lancea. Calchas ne-a sfătuit îndată să încercăm să fugim pe mare, deoarece zidurile Troiei nu vor putea fi dărrmate cu armele, dacă grecii nu-şi vor lua din nou ocrotirea zeilor Ia. Argos şi dacă nu vor aduce îndărăt statuia, pe care o şi trecuseră peste mare în scobitele lor corăbii. Şi acum ca an plecat ajutaţi de vânt în ţara lor, au făcut-o doar ea să pregătească alt război şi să capete sprijinul zeilor ca să treacă apoi din nou marea şi să cadă asupra voastră, pe neaşteptate; aşa le-a tălmăcit Calchas voinţa zeilor. Şi tot din îndemnul lui, ca să potolească pe zeiţă, în locul statuii an înălţat calul ăsta pentru a-şi ispăşi nelegiuita lor faptă. Calchas ne-a îndemnat însă să înjghebăm o namilă atât de mare din scânduri de stejar şi s-o înălţăm până la cer ca să nu poată încăpea pe porţi şi să nu fie dusă în cetate, ca nu cumva să ocrotească poporul cu aceeaşi credinţă. Căci, dacă vorpângări mâinile voastre darul Minervei – întoarcă-se mai degrabă piaza rea împotriva lui Calchas – o mare pacoste are să lovească împărăţia lui Priam şi pe troieni; dacă însă, dimpotrivă, veţi stricalul în oraş chiar cu mâinile voastre, la rândul ei, Asia are să pornească cu război împotriva Greciei; iată ursita ce aşteaptă pe nepoţii voştri?

Numai cu astfel de momeli şi prin vicleşugurile lui Sinon, noi am dat crezare celor spuse de dânsul, aşa că, după ce nu ne-au înfrânt nici Diomede, nici Ahile din Larissa[66], nici zece ani de lupte, nicio mie de corăbii, ne-au

---

65 Unul din supranumele purtate de Minerva, nSsetita pe țărmurile lacuhii Trrronrs din Libia. Numele lacului poate fi apropiat dc numele zeuluiLpc$te, Triton.

66 Oraș din Tesalia, în centrul Greciei. Irrsa, în realitate, Ahile

biruit minciunile şi lacrimile prefăcute ale grecului ăsta.

În clipa aceasta o minune şi mai înfiorătoare ni se arătă bieţilor de noi şi ne tulbură sufletele luate pe neaşteptate. Laocoon, preotul ales prin sorţ al lui Neptun, îi aducea tocmai ca jertfă un taur pe altar. Iată însă că, deodată – mi-i groază numai când mă gândesc – doi şerpi porniră din Tenedos pe marea liniştita, se aşternută pe valuri în rotocoale uriaşe şi se îndreptară unul lângă altul spre ţărm. Piepturile li se ridicau dintre talazuri, iar creştetele sângerii li se înălţau peste unde; partea dindărăt a trupului lovea uşor apa, iar spinarea li se încovoia în inele uriaşe. Marea vâjâia spumegând; iată-i acum *pe* ţărm, cu ochii înflăcăraţi de sânge şi de foc, lingându-şi cu limbile ce fremătau gurile şuierătoare. Înspăimântaţi, o luarăm cu toţii la fugă. Dar ei porniră drept spre Laocoon; lunecând mai întâi în jurul trupurilor celor doi copilaşi, şerpii îi încolăciră muşcând din carnea nenorociţilor. Mai pe urmă îl înşfăcară şi pe Laocoon, ce sărise cu o armă în ajutor şi-l încătuşară în cercuri straşnice. După ce-i cuprinseră mijlocul de două ori şi-i trecură de două ori spinarea solzoasă în jurul gâtului, îşi înălţară pe deasupra capetele şi lungile lor gâtlejuri. Murdărit pe bentiţe cu bale şi puroi negru, Laocoon căută să-şi desfacă nodurile cu mâinile, umplând văzduhul de răcnete cumplite, ca mugetele taurului rănit când fuge de altar şi-şi scutură de pe grumaz securea rău implântată. Şerpii se târâră apoi până sus la templu, şi se îndreptară spre altarul nemiloasei Minerva, unde se ascunseră sub picioarele zeiţei şi sub bolta scutului ei.

O nouă spaimă cuprinse atunci sufletele înfricoşate ale privitorilor: cu toţii spuneau că Laocoon şi-a ispăşit pe bună dreptate fărădelegea, deoarece pângărise cu suliţa calul sfânt, şi-i înfipsese în trup vârful blestemat.

Ei strigau că trebuie să ducem numaidecât chipul de

---

provenea din' Ftia.

lemn în templul zeilor şi să ne rugăm de sprijinul lor. Sparserăm de aceea zidurile şi-i deschiserăm drum printre ele. Cu toţii se aşternută pe lucru; unii îi puseră pe sub picioare tăvălugi ca să lunece, alţii îi trecură pe după gât funii de cânepă. Unealta blestemata urcă astfel peste ziduri plină de ostaşi; copiii şi fecioarele cântau imnuri sfinte şi erau bucuroşi să atingă funia cu mâna. Ea înainta până ce alunecă, ameninţătoare, în inima oraşului. O, patrie, o, Ilion, lăcaş al zeilor, şi voi, ziduri troiene, vestite în războaie, de patru ori s-a oprit în pragul porţii cetăţuii, şi de patru ori au zăngănit armele înăuntrul pântecelui. Uituci şi orbiţi de nebunie, noi zorirăm totuşi şi aşezarăm namila blestemată în cetăţuia sfântă. În clipa asta, Casandra 1 îşi deschise gura şi ne vesti soarta ce ne aştepta, dar Apolo îi menise să nu fie niciodată crezută de troieni. Iar noi, bieţii, pentru care ziua asta era cea din urmă, am împodobit oraşul cu ghirlande ca în zi de sărbătoare.

În vremea aceasta cerul se învârti şi noaptea se ridică din ocean[67] şi înfăşură în umbra-i uriaşă pământul şi cerul şi vicleşugurile grecilor. Risipiţi pe 1 acasă, troienii se liniştiră; somnul le amorţi trupurile ostenite, în timp ce oştirea grecească porni de la Tenedos în corăbiile înşiruite în tăcerea nopţii sub privirea prietenoasă a lunii şi se îndreptă spre ţărmul cunoscut. Iată că vasul regelui Agamemnon înălţă un semn luminos; ocrotit de voinţa zeilor duşmănoşi, Sinon deschise pe furiş ascunzătoarea de brad şi dădu drumul grecilor închişi în pântecele ei. Calul îi scoase vraişte la lumină şi, astfel, voioşi, se iviră din bolta lemnului şi se lăsară jos pe funie căpeteniile, Tesandru şi Stenelus, şi crudul Ulise, şi Acamas, şi Toas, şi Neoptolem, nepotul lui Peleu, şi, printre cei dintâi, Mahaon, şi Menelau şi însuşi Epeos, meşterul capcanei4. Ei năvăliră în cetatea îngropată în somn şi beţie; uciseră

67 Fiica lui Priam circ avea darul profețiilor,

străjile şi, deschizând porţile, primiră pe ceilalţi tovarăşi cu care se strânseră în cete înţelese de mai înainte.

Era tocmai ceasul, când, strecurându-se ca un har al zeilor, începe somnul dintâi al bieţilor oameni. Şi iată ca în vis mi se păru că-l văd pe Hector, mâhnit, vărsând şiroaie de lacrimi, întocmai ca odinioară, târât de car, negru de pulbere însângerată, cu picioarele umflate, prin care era trecută o curea… Vai, în ce hal se afla! cât era de departe de viteazul ce s-a întors îmbrăcat cu armele lui Ahile ori după ce a împroşcat foc în corăbiile grecilor! Avea o barbă murdară, cu pletele năclăite în sânge, plin de puzderie de răni primite în jurul zidurilor. Izbucnind în plâns, mi s-a părut că eu însumi l-am strigat cu aceste cuvinte mâhnite:

1 Tesandru şi Acamas erau fiii lui Tezeu, celebrul rege al Atenei, ucigaşul Minotaurului şi tatăl lui Hipolit. Ei nu sunt menţionaţi în eposul homeric, spre deosebire de ceilalţi luptători aci menţionaţi. Stenelus conducea carul de lupta al lui Diomede, Toas era căpetenie a etolienilor (locuiau în vestul Greciei), Mahaon era fiul lui Esculap, iscusit ca şi tatăl său în arta medicală. Epeos, inspirat de Minerva, construise calul de lemn. Ca fiu al lui Ahile, Neoptolem era nepotul lui Peleu.

— O, tu, fală a Dardaniei[68], o, nădejde a teucrilor, de ce ai întârziat până, acum? De pe ce tărimori soseşti, mult aşteptatule Hector! Cât de istovit te vedem astăzi, după moartea atâtor viteji ai tăi, după atâtea chinuri ce au sleit Troia şi pe apărătorii ei t Ce întâmplare nenorocită ţi-a sluţit seninul tău chip? De ce mi-a fost dat să văd rănile astea?

Dar el nu mi-a răspuns nimic şi nici nu s-a oprit la întrebările-mi deşarte, ci a scos doar un geamăt jalnic din fundul inimii.

— Fiu al zeiţei, fugi şi scapă şi pe ai tăi din flăcări; duşmanul a pus mâna pe cetate. Troia se prăbuşeşte din

68 Ţara dardanilor, adica a rrorenrfor.

culmea înălţimii ei. Ne-am făcut datoria faţă de ţară şi de Priam, dacă Troia ar fi putut fi apărată cu braţul, încă de mult ar fi fost mântuită de braţul meu. Ea îţi încredinţează vasele sfinte şi penaţii ei; ia-i ca tovarăşi ai ursitei tale şi caută-le un adăpost, pe care ai să-l înalţi odată pentru dânşii, după ce vei fi pribegit pe multe mări.

Astfel vorbi şi chiar cu mâinile lui îmi aduse din altarul tăinuit chipul Vestei împodobit cu bentiţe şi focul veşnic. În oraş izbucni însă din ce în ce mai mult strigăt de jale şi, deşt locuinţa tatălui meu închise se afla mai la o parte, înconjurată de copaci, zgomotele se limpezeau şi zăngănitul armelor se apropia mereu. Sării din pat, mă urcai pe vârful acoperişului şi statui cu urechile ciulite. Când focul bătut de vânturi năprasnice se dezlănţuie prin lanuri, ori când, umflat de apele muntelui, râul pustieşte ogoarele, culcă la pământ semănăturile bogate, truda boilor, şi târăşte cu el la vale pădurile, auzind zgomotul din vârful unei stânci, ciobanul, neştiutor, ascultă încremenit: aşa stăteam şi eu şi ascultam. Numai atunci s-a văzut cât preţuieşte buna credinţă a grecilor şi li s-a dat pe faţă viclenia. Mistuit de foc, palatul lui Deifob1 se şi prefăcuse într-un morman de ruine; casa de alături a lui Ucalegon se aprinsese şi ea; strâmtoarea lui Sigeu 2 se lumină până departe. Izbucniră strigăte de oameni şi zgomote de trâmbiţe. Înnebunit, pusei mâna pe arme, fără să-mi dau seama ce aş putea face cu ele. Ardeam însă de dorinţa de a strânge la luptă o ceată de viteji pentru a alerga cu ei în apărarea cetăţuii. Turbarea şi mânia mă scoaseră din minţi; un singur gând mă stăpânea, că e frumos să lupţi şi să mori. Scăpat printre săgeţile grecilor, iată însă că Pantus, fiul lui Otris, preot al templului lui Apolo din cetăţuie venea spre casa tatălui meu, în goană nebună, şi ducea într-o mână vasele sfinte, chipurile zeilor învinşi, iar cu cealaltă îşi târa nepoţelul.

— Cum merge lupta, Pante? mai suntem stăpâni pe

cetăţuie?

Abia rostii cuvintele astea, când el îmi răspunse gemând:

— A sosit ziua din urmă şi ceasul de apoi al Troiei. Nu mai sunt troieni, nu mai e Troia şi marea lor slavă! Nemilosul Jupiter le-a trecut pe toate grecilor; în oraşul aprins ei stăpânesc. Namila de cal urcată în inima cetăţii varsă ostaşi şi Sinon biruitor lăţeşte cu o torţă incendiul şi-şi bate joc de noi. Pe porţile larg deschise sosesc alţii cu miile, câţi parcă n-au venit din marea Micena., iar alţii se aţin pe uliţele înguste ca să taie calea fugarilor; stau cu săbiile de fier scoase din teacă, cu vârful strălucitor, gata

1 Unul din fii lui Priam. După moartea lui Paris o luase în căsătorie pe Elena. îl vom regăsi mai jos (cartea VI) în timpul călătoriei lui Enea în Infern.

8 Golful lui Sigeu se afla la nord-est de Troia, în apropierea intrării în Helespont (Dardancle).

de măcel. Numai străjerii porţilor mai încearcă să lupte şi se împotrivesc în luptă oarbă.

Aţâţat de aceste cuvinte ale lui Pantus şi de voinţa zeilor, mă repezii printre flăcări şi în încăierare, acolo unde mă chema cumplitul duh al războiului şi freamătul şi zgomotul ce se înălţau în văzduh. Mi se adăugară ca tovarăşi Rifeu şi viteazul Epitus, ce-mi ieşiseră înainte pe lună, şi Hipanis şi Dimas; se mai strânse pe lângă noi şi tânărul Corebus, fiul lui Migdon4. Aprins de o dragoste nebună pentru Casandra, el tocmai sosise în zilele acelea la Troia şi ca viitor ginere aducea ajutor lui Priam şi troienilor. Bietul n-a voit să asculte de îndemnurile logodnicei lui care ştia viitorul.

Când îi văzui strânşi la un loc, gata de luptă, le mai strigai şi eu:

— Tinerilor, zadarnică vi-i bărbăţia; dacă doriţi să mă urmaţi în cea din urmă încercare, să ştiţi că nu-i niciun Sorţ de izbândă. Zeii, în mâna cărora stătea puterea

noastră, s-au dus cu toţii, şi şi-au părăsit templele şi altarele[69] [70]voi săriţi în ajutorul unui oraş ars; să ne aruncăm în mijlocul prăpădului şi să murim. O singură scăpare mai au învinşii: să nu nădăjduiască nicio scăpare.

Prin aceste cuvinte, sufletele tinerilor se înflăcărară. Apoi, ca nişte lupi prădalnici, pe care foamea turbată îi scoate orbeşte în bezna nopţii, şi pe care-i aşteaptă puii cu gâtlejurile arse, răzbirăm printre oştile duşmanilor la o moarte sigură şi merserăm spre mijlocul oraşului. Noaptea deasă ne învălui „în umbrele ei. Cine ar putea zugrăvi în cuvinte măcelul şi prăpădul nopţii aceleia, ori ar putea jeli îndeajuns atâtea suferinţe? Se prăbuşea străvechiul oraş care a stăpânit atâţia ani; pe uliţe, ici şi colo, prin case şi pragurile templelor sfinte, stăteau aruncate leşuri neînsufleţite; şi nu numai troienii plăteau tributul sângelui; vitejia se trezea uneori în inimile învinşilor şi biruitorii greci cădeau şi ei. Pretutindeni jale sfâşâetoare, pretutindeni groază, şi peste tot rânjetul cu mii de feţe al morţii. Androgeu 1 ne ieşi cel dintâi în cale, cu mare alai de greci; el nu ne recunoscu, ci ne luă drept fraţi de arme şi ne întâmpină cu vorbe prieteneşti:

— Grăbiţi-vă, băieţi; ce-i lenea asta pe voi? Alţii jefuiesc Troia în flăcări şi o cară cu ei, pe când voi abia acum vă scoborâţi din corăbii.

Dar nu isprăvi bine şi, după răspunsurile ce-i treziră bănuieli simţi că nimerise în mijlocul duşmanilor, înăbuşindu-şi glasul, se trase atunci uluit un pas îndărăt. Întocmai ca omul care a călcat fără veste, cu pasul îndesat, într-un mărăciniş un şarpe şi, speriat, o ia la goană, când îl

---

69 Rege al Frigici.

70 ^Anticii considerau că o cetate nu poate fi cucerită decît dacă zeii ocrotitori o părăsiseră. Generalii romani citeau, uneori, in fața unei cetăți asediate o formulă, care avea puterea să atragă zeii cetății și să-i facă să părăsească orașul. Dar, desigur, în vremea lui Vergiliu asemenea credințe nu mai aveau decît valoarea unui ciudat obicei străvechi.

vede cum se ridica furios, cu gâtul umflat, aşa se sperie şi Androgeu când ne văzu şi o luă la fugă. Noi îi înconjurarăm pe greci în rânduri strânse. Cum nu cunoşteau locurile şi nu mai puteau de frică, îi culcarăm la pământ. Norocul zâmbi celei dintâi ciocniri. Nemaiputând de bucurie şi prinzând mimă, Corebus zise atunci:

— Să urmăm, prieteni, calea mântuirii, pe care ne-a arătat-o întâia izbândă: norocul ni s-a dovedit prielnic. Să ne schimbăm scuturile şi să ne punem însemnele grecilor: viclenie ori vitejie, cine mai caută când e vorba de duşmani? Chiar ei au să ne dea armele.

1 Unul dintre conducătorii armatei greceşti.

Astfel vorbi şi îşi puse coiful cu canaf şi scutul frumos împodobit al lui Androgeu şi îşi prinse la şold sabia greacă. Rifeu şi chiar şi Dimas şi întreaga tinerime îi urmară bucuroşi pilda; fiecare se înarma cu armele de curând cucerite. Merserăm amestecaţi cu grecii, deşi nu aveam niciun zeu de partea noastră; ne încălcraram şi dădurăm multe lupte prin noaptea oarbă; şi pe mulţi greci îi trimiserăm în Orcus. Unii fugeau la corăbii şi îşi căutau scăparea la ţărm; de teamă, alţii se urcau din nou în cal şi se ascundeau la adăpostul cunoscut al pântecelui lui. Dar nimeni nu trebuie să-şi pună nădejdea, când zeii sunt potrivnici. Iată că ni se arătă deodată Casandra, fiica lui Priam, târâtă de păr din templul Minervei. În zadar îşi înălţa ea spre cer ochii în vâlvatăi, deoarece plăpândele-i mâini îi erau încătuşate în lanţuri. Scos din minte, Corebus nu mai putu răbda priveliştea şi, hotărât să piară, se aruncă în gloata duşmanilor. îl urmarăm cu toţii şi ne năpustirăm în rânduri strânse. Furăm însă copleşiţi de pe acoperişul templului de săgeţile fraţilor noştri înşelaţi de înfăţişarea armelor şi de coifurile greceşti; se născu atunci un jalnic măcel. Cu un strigăt de mânie pentru că li se răpise fecioara, grecii se adunară din toate părţile şi se năpustiră, năprasnicul Aiax, amândoi Atrizii şi întreaga

oaste a aolopilor, întocmai ca vânturile ce se ciocnesc când se dezlănţuie furtuna, de vâjâie pădurile, şi Zefirul şi Notus şi Eurus[71] mândru de carul Aurorei şi înspumatul Nercu[72], ce izbeşte şi răscoleşte cu furca lui până în fund apele mării. Răsărită şi cei pe care prin umbra deasă a nopţii îi împrăştiaserăm prin tot oraşul; ei ne recunoscură scuturile şi armele mincinoase şi atraseră luarea-aminte a celorlalţi asupra graiului nostru deosebit. Pe dată furăm copleşiţi de număr; şi, lovit de mâna lui Peneleu, Corebus căzu numaidecât la altarul Minervei; căzu şi Rifeu, omul cel mai drept[73] dintre troieni şi slujitorul preacredincios al adevărului: zeilor li s-a părut însă altfel. Pieriră şi Hipanis şi Dimas, străpunşi chiar de tovarăşii lor. Nici pe tine, Pante, nu te-a putut scăpa de la moarte, nici marea ta credinţă, nici bentiţa sfântă a lui Apolo. Cenuşă a Troiei, rug al neamului meu, vă iau martori ca în clipa căderii voastre nu m-am ferit nici de armele duşmanului, nici de primejdii şi, dacă mi-ar fi fost scris, aş fi meritat să cad ucis de mâinile grecilor. Ne-am smuls la urmă din încăierare, Ifitus, Pelias şi cu mine, Ifitus, îngreuiat de vârstă, iar Pelias, şchiopătând din pricina unei răni primite de la Ulise. Strigăte ne chemară însă spre curţile lui Priam, unde dădurăm peste o năprasnică luptă, ca şi cum tot războiul s-ar fi strâns acolo şi ca şi cum nimeni n-ar fi pierit aiurea în oraş; atât era încăierarea de mare, atât de năvalnic se repezeau grecii asupra palatului, izbindu-i pragul de la adăpostul scuturilor. Lipiseră scările de ziduri şi le sprijiniseră pe trepte, chiar în faţa uşilor; cu stânga grecii se apărau cu pavezele împotriva suliţelor noastre,

---

71 Un vechi zeu roman al infernului și al morții. In același timp, infernul însuși era numit Orcus, după numele zeului.

72 Un zeu al mărilor, tatăl nereidelor, reprezentat în mitologie ca un băirîn.

73 Acest elogiu al lui Rifeu a determinat pe marele poet italian Dante să așeze acest personaj printre cei drepți în Paradisul său.

iar cu dreapta se agăţau de acoperiş; la rândul lor, troienii prăvăleau peste dânşii turnurile şi ţiglele caselor. Văzând că totul se sfârşise, ei se pregăteau să se apere din pragul morţii cu tot ce le venea înainte: aruncară de aceea asupra lor şi. grinzile aurite, podoabele curţilor strămoşilor noştri; cu săbiile scoase, alţii făceau zid de apărare în rânduri strânse în dosul uşilor. Însufleţit din nou, mă hotărâi să alerg în ajutorul curţilor lui Priam, să: dau sprijin luptătorilor şi să sporesc puterile învinşilor.

Era o intrare printr-o uşă tainică ce lega ca un coridor deosebitele părţi ale casei lui Priam, pe unde, în vremurile bune, obişnuia Andromaca1 să vină neînsoţită la socri şi să le aducă pe micul Astianax[7475]. Pe acolo răzbătui până pe acoperiş, de pe care bieţii troieni aruncau zadarnic săgeţi. La margine se afla un turn cu vârful înălţat până la cer, de unde se vedea întreaga Troie şi corăbiile şi tabăra grecilor. Scurmându-l de jur-împrejur cu pârghii de fier, în încheieturile şubrede ale caturilor de sus, îl smulseserăm din temelie şi-l îmbrâncirăm; el lunecă pe neaşteptate, se prăvăli cu zgomot şi căzu peste capetele grecilor…

Alţii sosiră însă în loc, peste care căzură la fel bolovani şietot felul de arme.

În faţa tindei, chiar în prag, se arătă Pirus, ale cărui arme îţi luau ochii de scânteierea aramei, întocmai ca o viperă, care, după ce şi-a petrecut iarna sub pământ, ghiftuită de ierburi otrăvitoare3, năpârlită şi strălucitoare de tinereţe, îşi rostogoleşte acum inelele lucii şi îşi înalţă pieptul drept spre soare, mişcându-şi, în gură limba cu trei vârfuri. împreună cu dânsul uriaşul Perifas, şi purtătorul de arme Automedon, ce fusese odinioară conducătorul

74 Soții lui Hector și deci nora lui Priam. A ajuns ulterior sclava lui Neoptolem.

75 Romanii credeau că veninul șerpilor se datorește ierburilor otrăvitoare, pe care aceștia le-ar fi mîncat.

cailor lui Abile, şi toată tinerimea din Sciros[76] veniră şi aruncară flăcări pe acoperiş. Punând mâna pe o secure cu două tăişuri Pirus se repezi în fruntea tuturor asupra pragurilor puternice şi smulse canaturile din uşorii de aramă; tăind apoi una din bârne, el găuri lemnul puternic şi deschise o largă fereastră, prin care se zări înăuntrul palatului şi se arătară lungile coridoare; se văzură şi tainicele lăcaşuri ale lui Priam şi ale vechilor noştri regi şi, în prag, străjile ce-l păzeau.

Curţile răsunau încă de gemete şi de jalnică larmă şi până în fund bolţile vuiau de bocete de femei; strigătele se înălţau până la stelele de aur. Mamele îngrozite rătăceau prin odăi, îmbrăţişau uşile şi le sărutau. Pirus dădu buzna cu bărbăţia moştenită de la tatăl său. Nici drugii uşii şi nici chiar paznicii nu-l mai puteau opri; sub loviturile înteţite ale berbecului, uşa se nărui şi, scoase din ţâţâni, căzură şi canaturile. Grecii îşi făcură drumul cu de-a sila, răzbiră năvalnic şi, trecând pragurile, măcelăriră pe cei întâlniţi în cale, iar încăperile le umplură peste tot cu ostaşi; nici puhoiul nu se avântă cu atâta furie, când îşi iese din matcă rupând zăgazurile, doboară cu valurile lui tot ce i se pune în cale, se revarsă umflat peste ogoare şi târăşte pe tot întinsul câmpici staulele şi turmele. Am văzut cu ochii mei în pragul palatului pe Neoptolem, scos din minţi de atâta măcel, împreună cu cei doi Atrizi, am văzut şi pe Hecuba şi pe cele o sută de nurori şi pe Priam pângărind cu sângele lui focurile de pe altare, pe care chiar el le sfinţise. Cele cinzeci de iatacuri, făgăduitoare de mândri nepoţi, şi uşile, falnic împodobite cu aurul răpit de la barbari, se prăbuşiră; pe unde nu răzbătuse focul erau stăpâni grecii.

Poate doreşti să afli şi soarta lui Priam.

Ciad îşi văzu cetatea cucerită, uşile palatului zdrobite

---

76 Pirus fusese crescut de mama sa Deidamia în insula Scîros, din Marea Egcc, pc lîngă bunicul său, Licomede. După moartea tatălui său Ahile, venise la Troia împreună cu mulți războinici din această insulă.

şi pe duşman năvălind înăuntru, bătrânul îşi puse zadarnic pe umerii gârboviţi de bătrâneţe armele, de care se dezvăţase de mult, se încinse cu sabia-i nefolositoare şi se aruncă în vălmăşagul duşmanilor ca să moară. În mijlocul curţilor, sub cerul liber se afla un mare altar: lângă el un „dafin străvechi atârna deasupra altarului acoperind sub umbra-i penaţii. Ca nişte porumbiţe gonite de neagra furtună, Hecuba şi fiicele ei şedeau îngrămădite în jurul altarului şi îmbrăţişau zadarnic statuile zeilor. Când zări pe Priam, acoperit cu armele lui din tinereţe, că îi striga:

— Bietul meu bărbat, ce gând rău te-a pus să te încingi cu astfel de arme? Şi încotro te avânţi? Nu e nevoie acum de aşa ajutor şi de apărători ca tine, nici chiar de Hector al meu, dacă ar mai trăi. Vino repede aici lângă mine: altarul ăsta ne va scăpa pe toţi, ori vom muri de-a valma împreună.

Iată însă că Polites, unul din fii lui Priam, scăpat de loviturile ucigătoare ale lui Pirus, fugea printre săgeţi, printre duşmani, prin lungile săli boltite şi, rănit, îşi căuta un adăpost prin încăperile goale. Voind să-i dea lovitura de moarte, înfierbântat, Pirus îl urmări şi era mai-mai să pună mâna pe dânsul şi să-l încolţească cu suliţa, când, ajuns în faţa părinţilor, Polites căzu şi-şi dădu duhul în valuri de sânge. Deşi-l aştepta moartea şi pe dânsul, Priam nu se mai putu stăpâni, ci se lăsă în voia mâniei, strigându-i:

— Pentru ticăloşia şi pentru îndrăzneala ta, să-ţi mulţumească zeii după vrednicie (dacă mai e în cer o dreptate ce ţine seamă de toate astea) şi să-ţi dea răsplata cuvenită, ţie, care ai făcut să văd cu ochii pieirea copilului meu şi ai pângărât privirea unui părinte cu o astfel de moarte! Nici chiar Ahile, din care minţi că te tragi, nu s-a purtat aşa cu duşmanul său Priam; el a cinstit dreptul celui ce se roagă şi mi-a dat înapoi cadavrul lui Hector, pentru a-l îngropa, şi m-a lăsat să mă întorc în cetatea mea.

Aşa grăi bătrânul şi aruncă o lance neputincioasă pe

care arama scutului o respinse pe dată cu zgomot surd, rămânând astfel atârnată în căptuşeala lui. Pirus îi răspunse:

— Du-te de aceea ca sol din parte-mi şi spune4 e toate astea tatălui meu Ahile. Nu uita să-i povesteşti groaznicele mele fapte şi că Neoptolem s-a ticăloşit. Acum însă mori.

Rostind aceste cuvinte, îl trase până în altar pe bătrânul ce. tremura şi luneca în balta de sânge a fiului său; cu stânga îl înşfăcă şi cu dreapta scoase de la şold sabia strălucitoare şi i-o înfipse până-n miner. Iată sfârşitul lui Priam, sortit să moară în mijlocul Troiei în flăcări şi al ruinelor Pergamului, el, stăpânitorul de altă dată al Asiei, falnic prin atâtea ţinuturi şi noroade. Trunchiul lui uriaş zace acum pe ţărm, cu capul tăiat din umeri, un leş de nerecunoscut.

Atunci pentru întâiaşi dată mă apucă o straşnică groază; rămăsei înmărmurit când văzui pe bătrânul rege dându-şi duhul în crunte chinuri şi îmi veni înaintea ochilor icoana iubitului meu tată; mi se arătă Creusa părăsită, casa jefuită şi primejdiile ce-l ameninţau pe micul lulus. Mă uitai îndărăt să văd jeâţi tovarăşi mi-au mai rămas. Slciţi, cu toţi mă părăsiseră; unii săriseră la pământ sau, istoviţi, se aruncaseră în mijlocul flăcărilor.

Rămăsesem singur şi, cum rătăceam şi îmi preumblam ochii pretutindeni la lumina orbitoare a flăcărilor, iată că zării pe pragul templului Vestei pe Elena ascunsă într-un loc tainic. Temându-se şi de duşmănia troienilor, din pricina dărâmării oraşului, şi de răzbunarea grecilor, şi de mânia soţului părăsit blestem al Troiei şi în acelaşi timp şi al patriei ei, se pitulase lângă altar. Sufletul mi se aprinse, mânia mă îndemna să răzbun pieirea patriei şi să pedepsesc pe vinovată. Va să zică, ea se va întoarce nevătămată la Sparta şi în strămoşeasca Micenă şi va păşi ca o regină, dusă cu alai, şi îşi va vedea bărbatul, palatul,

părinţii şi copiii, însoţită de femei troiene şi de robi frigieni. Priam a murit de sabie! Troia a pierit de foc. Ţărmul dardan a fost de atâtea ori stropit de sânge 1 Ei, nu; nu se va întâmpla aşa; şi deşi nu-i vreo ispravă de a pedepsi o femeie şi biruinţa nu aduce nicio cinste, voi fi proslăvit totuşi că am stârpit o pacoste, şi că am pedepsit o vinovată şi mă voi bucura că mi-am potolit setea răzbunării şi am împăcat cenuşa alor mei.

Astfel de gânduri îmi treceau prin minte şi era cât pe ce să mă reped mânios, când deodată mi se arătă dinaintea ochilor maică-mea, mai limpede ca oricând şi strălucind în întuneric într-o lumină curată ca o adevărată zeiţă, frumoasă şi mândră, aşa cum obişnuieşte să se arate numai zeilor. Apucându-mă cu dreapta, ea mă opri şi mai adaose aceste cuvinte din gura-i trandafirie:

— Ce durere atât de mare îţi răscoleşte, fiule, mânia-ţi nepotolită? Pentru *ce* ţi-ai pierdut cumpătul? Ce ţi s-a făcut dragostea pentru mine? Mai bine te-ai duce să vezi unde ai lăsat pe închise, împovărat de ani, dacă-ţi mai trăieşte încă soţia

1 Mendau.

Creusa şi micul Ascaniu.

— Cetele grecilor îi încolţesc din toate părţile şi, dacă nu m-aş îngriji eu de dânşii, l-ar fi mistuit flăcările şi i-ar fi doborât sabia duşmană. Nu frumuseţea vrăjmaşă a lacedemonienei nici vina lui Paris, cum crezi tu, ci nemilostivirea zeilor a prăbuşit împărăţia asta şi a năruit Troia din culmea slavei ei. Uită-te, căci am să dau la o parte norul ce-ţi întunecă privirea muritoare ca o perdea lăsată pe ochi şi-ţi pluteşte în juru-ţi ca o umedă ceaţă; nu te teme de poruncile maicei taie şi nu te feri de a-i asculta poveţele. Colo, unde vezi mormane de ruini şi de bolovani peste bolovani, şi valuri de fum şi de praf, cu uriaşa lui furcă Neptun zguduie zidurile din temelie şi răstoarnă întreaga cetate din adâncuri. Dincolo, neînduplecata

Iunona stă la porţile scheene2 şi, încinsă cu sabia, cheamă furioasă din corăbii oştile greceşti. Priveşte: strălucind în mijlocul unui nor şi înarmată cu înspăimântătoarea-i Gorgonă3, Minerva stă pe vârful cetăţuii. Chiar Jupiter le dă grecilor vitejie şi puteri noi: tot el aţâţă pe zei împotriva troienilor. Fugi, fiule, şi pune capăt luptei. Voi fi pururi lângă tine şi te voi duce neatins pe pragul casei tale părinteşti.

Zise şi se şterse în umbra deasa a nopţii. Zării atunci chipurile încruntate şi umbrele mari ale zeilor duşmani ai Troiei. În clipa aceea văzui cum se mistuia în flăcări Ilionul şi se prăbuşea din temelie Troia

1 Adică *a* Elenei, fosta soţie a lui Menelau, regele Spartei, cetate numită şi Laccdeihona.

2 Porţile scheene ale Troiei dădeau în acea parte a câmpici unde se găsea tabăra grecilor. În greceşte *skaios* (de unde vine denumirea porţilor) însemna „sting”.

3 Pe scutul Minervei se afla chipul Gorgonei (numită şi Medusa), monstru marin ucis de eroul Perseu, ajutat de zeiţă, şi transformat ulterior în emblema ei.

lui Neptun 1 ca un frasin bătrân de pe creştetul munţilor; după ce l-au crestat la rădăcină cu dese lovituri de secure, ţăranii se iau la întrecere ca să-l doboare; copacul ameninţă să cadă şi cu un tremurat de frunze îşi clatină vârful la fiecare lovitură până ce, biruit de răni, scoate geamătul din urmă şi, smuls din munte, acoperă totul sub sfărâmături.

Mă scoborâi cu ajutorul zeiţei, răzbii printre flăcări şi duşmani. Săgeţile îmi făcură loc şi flăcările se dădură la o parte. Când ajunsei la pragul locuinţei părinteşti, în casa strămoşilor mei, tata, pe care doream din tot sufletul să-l iau cu mine pe vârful munţilor şi pe care-l întâlnii mai întâi, îmi spuse că, după pieirea Troici, nu mai voia să trăiască şi să îndure pribegia.

— Gândiţi-vă voi la fugă, ne spuse el, voi ce aveţi

sângele proaspăt al tinereţii şi puterile încă neştirbite ale naturii. Dacă zeii ar fi voit să mai trăiesc, mi-ar fi păstrat cetatea asta. E destul şi prea destul că i-am văzut întâia nimicire2 şi că am trăit după ce a fost cucerită. Aşa, iată-mă acum întins; luaţi-vă rămas bun de la trupul meu şi apoi plecaţi. Îmi voi găsi moartea din mâna duşmanului ce se va îndura de mine ori va căuta pradă. Mă mângâi uşor de lipsa mormântului. De mult îmi trăiesc fără folos anii, unt de zei, din clipa în care atotputernicul a suflat asupra-mi adierea trăsnetului şi m-a atins cu focul lui.3

Vorbind astfel, el stărui în hotărârea lui şi nu se mişca din loc. Pe noi, dimpotrivă, ne podidi atunci

1 Neptun şi Apolo ridicaseră pentru Laomedon, regele Troici, zidurile cetăţii lui El însă îi înşelase şi nu le dăduse plata cuvenită.

2 Troia fusese cucerită cândva şi de Hercule.

3 Mânâat pe închise, pentru că dezvăluise legătura lui cu zeiţa frumuseţii, Jupiter voise să-l ucidă cu trăsnetul. Dar Venus îl ocrotise şi fusese doar uşor atins de trăsnet.

plânsul, şi pe soţia mea Creusa şi pe Ascaniu şi pe toţi ceilalţi ai casei; îl rugarăm să nu ne piardă pe toţi împreună cu dânsul, să nu sporească nenorocirea ce ne izbise. El nu voi şi rămase neclintit în hotărârea lui şi nu se urni din loc. Mă bătu din nou gândul să pun mâna pe arme şi, în culmea deznădejdii, nu doream decât să mor, căci ce-mi rămânea de făcut şi ce sorţi de izbândă mai aveam?

— Cum ai crezut, tată, că aş putea fugi părăsindu-te pe tine? Cum a putut ieşi din gura ta de tată o astfel de nelegiuire? Dacă au hotărât zeii să nu mai rămână nimeni dintr-o cetate atât de mare şi, dacă şi tu ai hotărât să adaugi pieirea ta şi alor tăi la pieirea Troiei, uite, uşa e deschisă pentru moartea asta. În curând va intra pe ea Pirus plin încă de sângele lui Priam, el, care ucide pe copil în faţa tatălui său şi pe tată înaintea altarului. Pentru asta m-ai smuls, mamă, dintre săgeţi şi flăcări, pentru ca să văd

pe duşman în mijlocul casei mele şi pe Ascaniu, pe tatăl meu şi pe Creusa măcelăriţi unul în sângele celuilalt? Arme, daţi-mi arme, prieteni; moartea cheamă pe cei învinşi. Lăsaţi-mă să mă întorc iarăşi printre greci. Lăsaţi-mă să mă întorc iarăşi la luptă. Nu vom muri astăzi cu toţii nerăzbunaţi.

La aceste cuvinte mă încinsei din nou cu sabia şi, vârându-mi stânga în curelele scutului, mi-l potrivii, şi dădui să ies din casă. îmbrăţişându-mi genunchii, soţia se agăţă de mine în prag şi-mi întinse pe micul lulus.

— Dacă te duci să pieri, ia-ne şi pe noi în toate primejdiile tale. Dacă pui vreo nădejde în arme, apară mai întâi casa asta. Pe seama cui rămân şi micul lulus şi tatăl tiu şi eu, pe care mă numeai odinioară soţia ta?

Pe când striga astfel şi umplea casa întreagă cu bocetele ei, ni se arătă deodată o minune de nespus. În timp ce se afla în braţele şi sub ochii îndureraţilor părinţi, iată că se văzu o limbă străvezie de foc strălucind pe creştetul lui Iulus; flacăra îi mângâia părul moale, fără a i-l vătăma, şi se răsfăţa în jurul tâmplelor. Speriaţi, noi începurăm să tremurăm de frică şi încercarăm să-i scuturăm pletele aprinse şi să stingem cu apă focul sfânt. Vesel, închise îşi înălţă voios ochii la stele şi-şi ridică braţele spre cer cu următoarea rugăciune:

— Atotputernice Jupiter, dacă te poate îndupleca, rugăciunea cuiva, uită-te cu îndurare la noi; atât îţi cerem şi, dacă o meritărn prin credinţa noastră, dă-ne ajutorul tău şi întăreşte-ne prorocirea.

Abia rosti bătrânul cuvintele acestea, când se şi auzi bubuitul unui tunet la stânga şi, lunecând de pe cer prin întuneric, o stea căzu lăsând în urmă-i o dâră de lumină. Noi o văzurăm atingând acoperişul casei noastre şi, strălucitoare încă, ea se ascunse în pădurile Idei4, arătându-ne astfel drumul; pe o mare întindere, brazda ei lumina încă şi locurile de primprejur miroseau a pucioasă.

Biruit de minune, tata se ridică atunci în picioare, înălţă rugăciuni zeilor şi se închină la steaua sfântă

— Nu mai începe de acum nicio zăbavă; vă urmez oriunde vă veţi duce; o, zei ai neamului meu, ocrotiţi-mi casă, ocrotiţi-mi nepotul. Semnele astea vin de la voi şi Troia e în paza voastră. Mă plec voinţei tale şi nu mă mai împotrivesc, fiule, să te însoţesc.

Astfel vorbi închise şi în cetate se şi auzi mai desluşit pârâitul focului şi para îşi apropia dogoreala.

— Hai, tată, suie-te în cârcă; o să te iau eu pe umeri; sarcina nu-mi va fi prea grea; orice s-ar întâmpla, o să împarţi de acum înainte şi primejdiile şi scăparea. Micul Iulus să mă întovărăşească, iar Creusa

1 Muntele Ida (actualmente *Kaz Daghi*) se afla la sud-est de Troia.

să *ne* urmeze de departe b Voi, slujitorii, luaţi seama la ce vă voi spune. La ieşirea din oraş, pe un deal se află un vechi templu părăsit alCererii [77]; alături e un chiparos străvechi, păstrat cu sfinţenie de mulţi ani de către părinţii noştri. Să mergem pe drumuri deosebite şi să ne strângem cu toţii în acelaşi loc. Tu, tată, ia în mână vasele sfinte şi penaţii patriei. Cum am ieşit abia dintr-o luptă şi dintr-un măcel atât de năprasnic, nu-mi e îngăduit să le ating, înainte de a mă fi spălat în apa curgătoare a unui râu.

Rostind aceste cuvinte, îmi aşternui pe lăţii mei umeri şi pe grumazul încovoiat o haină făcută din piele galbenă de leu şi mă aplecai sub povară; micul lulus mă apucă de mâna dreaptă şi se ţinu de mine cu paşii lui mărunţi; soţia mă urmă de departe. Mergeam prin locuri întunecoase; şi cu toate că până adineauri mă lăsaseră nepăsător ploaia de săgeţi şi grecii ieşiţi în cale în cete,

77 Un grup prea numeros ar fi atras atenția grecilor, care mișunau pe străzile cetății. De altfel această atitudine față de Creusa nu trebuie să ne surprindă: poetul ținea seama de faptul că acțiunea se desfășoară în plin patriarhat și la porțile Orientului, unde soția nu însemna prea mult.

acum orice adiere mă speria, orice zgomot îmi aţâţa încordarea şi grija şi pentru tata din cârcă şi pentru lulus ce se găsea lângă mine. Ajunseserăm la porţi şi credeam că scăpasem de orice primejdie, când, deodată, mi se păru că aud apropiindu-se un zgomot de paşi şi tata privind prin întuneric îmi spuse:

— Fiule, zoreşte, fiule; se apropie. Zăresc scuturi strălucind şi armuri scânteind.

Într-un moment de groază, nu ştiu ce putere duşmană îmi tulbură mintea; căci în timp ce o luai la goană peste câmp şi trecui de linia ştiută a drumului, bietul de mine pierdui pe Creusa – ori că soarta a voit ca să rămână în urmă, ori că a rătăcit din drum, ori că, ostenită, s-a aşezat; şi nici n-am mai văzut-o de atunci! Şi nici nu m-am uitat îndărăt să văd dacă nu s-a pierdut, nici nu m-am mai gândit la dânsa, înainte de a fi ajuns pe dealul unde se afla templul sfânt al străvechei Ceres; adunându-ne aici la un loc, ea singură ne-a lipsit, înşelându-ne aşteptarea tuturor, a fiului şi a soţului ei. În deznădejdea mea, pe care dintre oameni şi dintre zei nu l-am învinuit? Ce clipă mai dureroasă am trăit în prăpădul cetăţii? încredinţai tovarăşilor pe Ascaniu, pe tatăl meu închise şi penaţii Troiei şi-i adăpostii în fundul unei vai; îmi pusei armele strălucitoare şi mă îndreptai spre oraş, hotărât să trec iarăşi prin toate, să străbat din nou Troia întreagă, punându-mi capul în primejdie.

Mă întorsei mai întâi spre zidurile şi porţile pe unde ieşisem şi mă luai prin întuneric după urmele paşilor mei, iscodind cu privirea. Pretutindeni grozăvia îmi cuprindea sufletul; până şi tăcerea mă înspăimânta. Mă dusei apoi acasă, cu gândul că poate s-o fi întors acolo. Grecii dăduseră însă buzna şi erau acum stăpâni peste întreg palatul. Chiar în clipa aceea, înteţit de vânt, focul se ridicase până la acoperiş, limbile de pară se înălţau deasupra, iar vâlvătaia umplea furioasă văzduhul.

Înaintai să văd din nou curţile şi cetăţuia lui Priam. Sub bolţile goale ale templului Iunonei, Fenix[78] şi năprasnicul Ulise străjuiau, ca păzitori, prada. Aici se îngrămădeau comorile Troiei, jefuite din templele în flăcări, mesele zeilor, ulcioarele cu totul şi totul de aur şi veşmintele furate. Copiii şi femeile îngrozite stăteau în jur în lung şir.1 Ba chiar îndrăznii să ridic glasul în mijlocul nopţii şi să umplu uliţele cu strigătele mele; mâhnit, zadarnic o chemai pe Creusa şi-i rostii mereu numele. Şi cum o căutam şi umblam ca un nebun după dânsa, prin casele oraşului, mi se arătă dinaintea ochilor năluca Creusei, chipul ei cunoscut, doar ceva mai mare. Încremenii; părul mi se făcu vâlvoi şi glasul îmi amuţi în gâtlej. Ea începu atunci să grăiască, alungându-mi grija cu aceste cuvinte:

— Pentru ce, iubitul meu soţ, te laşi în voia unei dureri nebune? Totul s-a întâmplat după voinţa zeilor; nu vrea nici ursita să te însoţească de aici Creusa, nici stăpânitorul înaltului Olimp. Te aşteaptă o lungă pribegie, în care vei trebui să brăzdezi întinsul nesfârşit al mării înainte de a sosi în ţara Hesperici, unde Tibrul lidian[79] curge lin printre ogoare bogate în oameni. Acolo te aşteaptă un trai fericit, o împărăţie şi o soţie de neam regesc; nu mai plânge după iubita ta Creusa. Nu eu voi vedea mândrele palate ale mirmidonilor sau ale dolopilor şi nici nu voi merge ca roabă a femeilor din Grecia, eu, troiană şi nora zeiţei Venus. Pe mine mă ţine pe aceste meleaguri mama cea mare a zeilor.[80] Acum rămâi cu bine,

---

78 Batrîn fruntaș al armatei grecești. Ajutase la educarea lui Abile.

79 Femeile și copiii așteptau ca șefii armatei grecești să-și împartă sclavii. Această tăcere, care se întindea acum peste locuri înainte pline de zgomotul luptelor, este deosebit dc impresionantă. Vergiliu și-a amintit, poate, de prologul piesei Troienele a lui Euripide.

80 Creusa se referă la Cibele sau Rea, mama zeilor, în mod special venerată în Asia Mică. Creusa spune într-un fel că zeița a luat-o pentru cultul ei, facilitînd astfel viitoarea căsătorie a lui Enea în Italia. Să se

şi păstrează-ţi dragostea faţă de copilul nostru.

După ce grăi astfel, în timp ce eu lăcrimam şi voiam să-i spun multe, mă părăsi şi se mistui în văzduhul uşor. De trei ori încercai să-i îmbrăţişez grumazul şi de trei ori chipul ci prins în zadar îmi scăpă din mâini ca o boare uşoară, ori ca un vis înaripat. Odată cu zorile mă întorsei şi eu la tovarăşi unde, spre marea mea mirare, dădui peste mulţi alţi fugari, bărbaţi şi femei, mulţime gata de băjenie, jalnica gloată. Strânşi de pretutindeni, luând cu ei care ce putuse, erau hotărâţi să mă urmeze oriunde i-aş duce. Iată că Luceafărul se arăta pe vârful cel mai înalt al Idei; se crăpa de ziuă. Grecii străjuiau toate porţile cetăţii şi nu mai puteam nădăjdui s-o ajutăm. Resemnat, îl luai în cârcă pe tata şi mă îndreptai spre munţi.

CARTEA A TREIA

După ce din voia zeilor s-a prăbuşit puterea Asiei şi neamul nevinovat al lui Priam şi după ce a căzut mândrul Ilion şi întreaga Troie fumega din temelii, îndemnul ceresc ne-a silit să pornim în lungă pribegie şi să căutăm ţinuturi pustii. Ne înjghebarăm nişte corăbii la poalele Antandrului[81] şi ale munţilor Idei din Frigia, deşi nu ştiam încotro ne va duce norocul şi urzie ne va fi dat să ne aşezăm. Strânsei la un loc pe fugari. Abia începuse primăvara şi taică-meu ne sfătui să lăsăm pânzele în voia sorţii; lăcrimând, părăsii ţărmul, portul şi câmpia unde fusese odinioară Troia. Pornii pribeag în larg cu tovarăşii, cu fiul meu şi cu penaţii, zeii cei mari ai patriei. Nu departe se afla o ţară războinică, cu întinse câmpii arate de traci şi stăpânita odinioară de aprigul Licurg 2 – ţară cu legături de prietenie şi de rudenie cu noi, pe vremea

observe că, totuși, Creusa dezvăluie viitorul soțului său mai clar chiar decît prezicerile ulterioare.

81 Un orășel situat la sud de Troia, la poalele muntelui Ida.

8 Aprig, pentru că Licurg se împotrivise introducerii cultului zeului Bachus în țara sa. Tracii locuiau în Peninsula balcanică și se întindeau pînă la Marea Egce.

înfloririi Troiei. Poposii aici şi, urmărit de soarta-mi duşmană, începui să ridic zidurile unui oraş numindu-l Eneada, de la numele meu. Mă grăbii să aduc un sacrificiu mamei mele Venera şi celorlalţi zei, ca să-mi ocrotească lucrul pornit şi tocmai jertfeam la ţărm un taur gras atotputernicului stăpân al cerului. Alături era o movilă, pe culmea căreia se aflau lăstare de corn şi un mirt stufos. Apropiindu-mă şi încercând să smulg din pământ câteva mlădiţe verzi pentru a-mi acoperi altarul cu ramuri înfrunzite, văzui deodată o minunăţie de neînchipuit. Din cel dintâi copăcel, pe care-l smulsei din pământ, începură să se prelingă din rădăcini picături de sânge negru şi să păteze pământul cu zeama lor. Un fior rece îmi străbătu trupul şi sângele îmi îngheţă în vine de groază. Încercai atunci să smulg tulpina mlădioasă a altui copăcel şi să aflu cu tot dinadinsul pricina minunii, dar şi din coaja lui se scurse tot sânge negru. Frământat de tot felul de gânduri, mă pusei să mă rog nimfelor câmpului şi lui Marte Gradivul, ocrotitorul ogoarelor geţilor *, ca să întoarcă spre bine vedenia şi să ne ferească de piaza rea. Când, cu o încordare şi mai mare, apucai a treia tulpină, proptindu-mi genunchii în nisipul din faţă – s-o spun ori să tac? – un geamăt jalnic se auzi din adâncurile movilei şi un glas îmi ajunse la urechi:

— Pentru ce sfâşii, Enea, un nenorocit? Cruţă-i cel puţin mormântul; nu-ţi pângări neprihănitele-ţi mâini. Născut şi eu în Troia, nu-ţi sunt străin, iar sângele ăsta nu curge din trunchiul unui copac. Fugi de ţara asta sălbatică, fugi de ţărmul ăsta al lăcomiei. Eu sunt Polidor2; aici m-a străpuns şi m-a acoperit un Ian de săgeţi de oţel, ce au încolţit deasupra mea cu vârfuri ascuţite.

1 Romanii confundau pe tracii care locuiau în nord cu triburile getice şi considerau pe Marte ca principalul zeu al tracilor. Epitetul *Gradiuus* vine, se pare, de la verbul *gvadior* „a înainta” (în lupta).

2 Ideea metamorfozei lui Polidor a fost preluată de Vergiliu de la Apoalonius din Rodos, poet grec din secolul al III-lea î.e.n. Homer afirma ca Polidor a fost ucis în luptă de către Ahile.

Cuprins atunci de o nouă frică, înmărmurii, părul mi se făcu vâlvoi şi-glasul îmi amuţi în gâtici.

Nemaibizuindu-se în oştile Troiei şi văzându-şi cetatea tot mai strâns împresurată, bietul Priam îl încredinţase mai de mult, în taină, pe fiul său Polidor, împreună cu multe bogăţii regelui Tracici, ca să aibă grijă de dânsul. De cum se prăbuşi însă puterea Troiei şi norocul o părăsi, trecând de partea lui Agamemnon şi a oştirilor biruitoare, Polimnestor calcă în picioare drepturile cele mai sfinte, îl omorî pe Polidor şi puse mâna pe averi. Blestemata sete de aur, la câte nu împingi tu pe oameni! După ce mi se mai potoli spaima, povestit minunea asta a zeilor fruntaşilor poporului şi mai ales tatălui meti şi le cerui părerea. Toţi fură într-un gând: să pornim din ţara blestemată, unde s-au pângarit legile ospeţiei şi să dăm vânt pânzelor. Orânduirăm o înmormântare lui Polidor, grămădind un morman de pământ peste movilă; deasupra ridicarăm pentru manii[82] lui altare împodobite cu bentiţe vinete şi cu chiparoşi negri; în jur boceau, după datină, femeile troiene cu părul despletit. Turnarăm pe mormânt vase în care spumega laptele călduţ şi potire cu sângele sfânt al jertfelor; îi închiserăm astfel sufletul în mormânt şi ne luarăm rămas bun de la dânsul, chemându-l pentru cea din urmă oară.

De îndată ce ne puturăm încrede în mare şi vânturile potoliră talazurile şi fâşâitul blând al austrului prinse a ne chema în larg, tovarăşii umplură ţărmurile şi traseră corăbiile în apă. Ieşirăm din port; pământul şi oraşele apucau să se şteargă în urmă.

---

82 Zeii morților la romani. înmormîntarea troianului Polidor se desfășoară după ritualul roman,

În mijlocul mării se află o insulă sfântă 1, plăcută lui Neptun şi mamei nereidelor[8384]. Odinioară ea rătăcea în jurul tuturor ţărmurilor până ce, drept mulţumită, Apolo o legă de înalta Micoiâos şi de Giaros şi o făcu să rămână nemişcată şi să fie locuită, fără să-i mai pese de vânturi. Mă îndreptai într-acolo; liniştită, ea ne primi obosiţi, cum eram, în portul ei adăpostit şi, scoborându-ne din corăbii, proslăvirăm cu toţii cetatea lui Apolo. Regele Anius, domnitor peste oameni şi în acelaşi timp şi preot al lui Apolo, ne întâmpină, cu tâmplele încinse cu bentiţe şi cu laurul sfânt, şi recunoscu în închise pe vechiul lui prieten; ne dădurăm mâinile în semn de ospeţie şi îi intrarăm sub acoperiş. Eu mă închinai în templul străvechi al zeului zidit din piatră:

— Dă-ne şi nouă, slăvite Apolo, un cămin statornic; dă celor osteniţi un sălaş, urmaşi şi o cetate care să dăinuiască; păstrează în noi, cei scăpaţi din mâinile grecilor şi ale neîmblânzitului Ahile, o nouă Troie. După cine să ne luăm? încotro porunceşti să ne îndreptăm? Unde să ne aşezăm căminul? Dă-ne, tată, un semn al voinţei tale şi pogoară-te în sufletele noastre.

Abia rostisem cuvintele astea, când deodată văzurăm că se cutremură toate, şi porţile templului şi laurul zeului; *întregul* munte se clătină în jurul nostru, trepiedul gemu în sanctuarul ce se deschisese. Ne aruncarăm smeriţi la pământ şi un glas ne ajunse la urechi:

— Nebiruiţilor troieni, ţara din care a pornit obârşia neamului vostru, tot ea o să vă primească la întoarcere în rodnicu-i sân 1; căutaţi urmele străvechii voastre mame. Acolo seminţia lui Enea va domni peste toate ţinuturile, şi

---

83 Insula sfîntă este Delos, situată în arhipelagul Cicladelor. în vremea în care era încă plutitoare, Latona, mama lui Apolo, găsise aci un adăpost sigur. Apolo păstrase recunoștință insulei. La Delos se afla, de altfel, un sanctuar celebru al lui Febus Apolo.

84 Adică zeița Doris, fiica bătrînului zeu marin Oceanus.

copiii copiilor lor şi cei ce se vor naşte dintr-înşii.

Astfel glăsui Apolo şi o mare bucurie învălmăşită de chiote se ridică printre noi: cu toţii se întrebau, care să fie oare cetatea unde ne chema Apolo în pribegia noastră şi unde ne poruncea să ne întoarcem. Răscolind tradiţiile oamenilor de odinioară, tata ne spuse atunci:

— Ascultaţi căpetenii, şi aflaţi în ce vă stă nădejdea. În mijlocul mării se află Creta, insula lui Jupiter[85], unde se înalţă muntele Ida[86], leagănul neamului nostru şi unde o sută de cetăţi mari înfloresc în preabogata-i împărăţie. De acolo, dacă îmi amintesc bine cele auzite, străbunul nostru Teucer a sosit pe ţărmurile Troici de şi-a ales scaun pentru domnie. Pe atunci llionul şi cetatea Pergamului nu se înălţau încă; băştinaşii locuiau prin fundul văilor. Din Creta ne-au venit şi cultul Mamei zeilor de pe muntele Cibele şi ţimbalele de aramă ale coribanţilor şi numele muntelui Ida; de acolo ne-a venit şi tăcerea cucernică a misterelor zeiţei şi obiceiul de a înhăma lei la carul ei °. Să urmăm de aceea calea, pe care ne îndrumă porunca zeilor. Să potolim vânturile prin jertfe şi să ne îndreptăm spre ţărmurile Cretei. Drumul nu-i lung; cu ajutorul lui Jupiter, în trei zile corăbiile noastre vor poposi pe ţărmul Cretei.

Vorbind astfel, el jertfi după datină victimele, un taur lui Neptun şi altul ţie, frumosule Apolo, o mioară neagră Furtunii, şi una albă Vânturilor prielnice T.

În vremea aceea se răspândise zvonul că Idomeneufusese izgonit şi părăsise împărăţia tatălui său, că ţărmurile Cretei erau pustii, că locuinţele fuseseră părăsite de duşmani şi că ne aşteptau pe noi. Strigăte de bucurie se înălţau pe întrecute în corăbii; tovarăşii se îndemnau unii pe alţii să mergem spre Creta, ţara

---

85s e născuse în Etruria, deci în peninsula italică.

86 Potrivit mitologici aici fusese crescut Iupiter.

3 Muntele Ida din Creta se află în centrul insulei și este mai înalt decît cel din Asia Mică.

străbunilor noştri. Părăsirăm deci portul Ortigia[87] şi zburarăm pe mare; ocolirăm Naxosul cu munţii cutreieraţi de bacante, verdea Donusa, Olearosul şi Părosul alb ca zăpada[88], Cicladele risipite pe mare şi trecurăm prin valurile zbuciumate ale strâmtorilor înguste. Cum vântul ne bătea din spate şi ne iuţea mersul, poposirăm, în sfârşit, pe ţărmurile străvechi ale curenţilor[89]. Mă apucai atunci să ridic cu nerăbdare zidurile oraşului atât de dorit, căruia îi dădui numele de Pergam, şi îndemnai poporul, bucuros de acest nume, să-şi iubească vatra şi să înalţe o cetăţuie în apărarea oraşului. Ne traserăm corăbiile pe ţărmul uscat; tinerimea pornise chiar să se însoare şi să lucreze ogoarele; eu orânduiam legi şi locuinţe, când, deodată, în aerul stricat, o groaznică molima şi o vreme ucigaşe se abătură peste noi, peste copaci, peste semănături; oamenii îşi dădeau duhul, ori se târau istoviţi de boală.1 Seceta se puse să pârjolească ogoarele sterpe; ierburile se uscau şi semănăturile arse nu ne mai dădeau hrană. Tata mă îndemna să străbat încă o dată marea ca să cercetez oracolul din Ortigia şi să cer îndurarea lui Apolo şi să-l întreb când ne va pune capăt ostenelilor, unde ne poruncea să ne căutăm ajutor împotriva necazurilor şi încotro să ne îndreptăm paşii.

Era noapte şi somnul cuprinsese toate vietăţile de pe pământ. Pe când şedeam culcat, fără să dorm, iată că mi se arată dinaintea ochilor, limpede, în belşugul de lumină al lunii pline revărsată pe ferestrele făcute în zid, chipurile sfinte ale zeilor şi penaţii, pe care îi scăpasem din mijlocul flăcărilor ce mistuiau Troia şi-i luasem cu mine. Ei prinseră a-mi vorbi astfel, risipindu-mi grijile prin cuvintele lor:

---

87 Ortigia este aici insula Delos, numită și astfel.

88 Naxos, Donnsa, Olearos (ori Antiparo) și Păros fac parte din arhipelagul Cicladelor. Naxos era vestită pentru cultul bachic. Bacantele erau preotesele cultului bachic.

89 Adică insula Creta.

— Ceea ce ţi-ar spune Apolo, dacă te-ai duce la Ortigia, îţi spune aici; chiar el ne-a trimis la pragul tău. Noi, care, după prăpădul Troiei, te-am urmat pe tine şi armele tale; ndi, care, călăuziţi de tine, am străbătut pe corăbii marea dezlănţuită; tot noi vom ridica până în înaltul cerului pe nepoţii ce vor veni şi vom da cetăţii lor stăpânirea lumii. 2 Unor oameni atât de mari pregăteşte-le ziduri vrednice de dânşii; nu te feri de suferinţele unei lungi pribegii; trebuie să-ţi muţi aşezarea; nu spre ţărmurile astea te-a îndemnat Apolo să vii; nu în Creta ţi-a poruncit să te sălăşluieşti. Este o ţară poreclită de greci Hesperia, ţară străveche, puternică prin arme şi prin rodnicia pământului. Odinioară o locuiau enorii; se spune că urmaşii au pore

1 Vergiliu rezumă descripţia ciumei din cartea a treia a *Georgicelor*.

2 Aci apare într-o formă foarte dară un ecou al pretenţiilor de dominaţie mondială ale Romei lui August.

clit-o acum Italia, de la numele căpeteniei lor. Iată adevăratul nostru adăpost; de acolo a venit Dardanus şi străbunul Iasius 4, obârşitorul neamului troian. Scoală-te şi spune-i voios bătrânului tău tată cuvintele astea, asupra cărora nu mai e îndoială. Caută Contul şi ţinuturile ausoniene 2; Jupiter nu te vrea pe ogoarele Cretei.

Înmărmurit la ivirea unor astfel de vedenii şi la glasul zeilor – că nu era la mijloc un vis, ci le desluşeam aievea chipul şi pletele încununate în bentiţe şi faţa – o rece sudoare îmi îmbroboni tot trupul. Sării repede din aşternut, îmi înălţai spre cer glasul smerit şi mâinile întinse şi vărsai pe altar vin curat. După sfârşirea jertfei, bucuros îl înştiinţai pe închise şi-i povestit totul cu de-amănuntul. El încuviinţă că obârşia neamului nostru era îndoielnică şi din faptul că ne-am născut din doi străbuni 3 se înşelase iarăşi în căutarea patriei strămoşeşti.

— Fiule, îmi spuse el pe urmă, soarta Troiei te

urmăreşte; Casandra mi-a prorocit, totuşi, întâmplările astea. De-abia acum îmi aduc aminte că ne spunea de o împărăţie cuvenită neamului nostru, pe care o numea când Hesperia, când Italia. Cine ar fi putut însă să creadă că troienii aveau să pornească spre ţărmurile Hesperiei? Ori, cine ar fi putut da vreo crezare prorocirilor Casandrei? Să ne plecăm în faţa lui Apolo, să-i urmăm sfatul, şi să luăm o cale mai bună.

Astfel grăi şi în culmea bucuriei eu toţii ne-am supus poveţei. Părăsirăm locul acesta, undelăsarăm doar câţiva tovarăşi 4; desfăcurăm pânzele şi pornirăm cu

1 Fratele lui Dardanus care l-a însoţit pe acesta în Asia.

2 Contul sau *Cartona* era un oraş din Etruria. Ausonian, adică italic.

3 Cei doi străbuni erau, desigur, cretanul Teucer şi italicul Dardanus.

4 Astfel a rămas în Creta o cetate a Pergamului a cărei întemeiere era atribuită lui Enea şi de alţi autori antici (Strabo, Pliniu, Plutarh).

vasele pe întinsa câmpie a mării. Pe când corăbiile se aflau în larg, de nu se mai zărea nici urmă de pământ. ci numai apă cât vedeai cu ochii, ni se opri deasupra creştetelor un nor vânăt, ce aducea cu dânsul întuneric şi furtună; valurile se zburliră. Vânturile răscoliră pe dată apa şi mări talazuri se ridicară; furăm zvârliţi care-ncotro în noianul apelor. Norii întunecară lumina zilei şi bezna umedă ne acoperi cerul; fulgerele se înteţiră spintecând norii. Aruncaţi din drumul nostru, rătăcirăm în neştire pe valuri1; până şi Palinurus ne mărturisi că nu mai putea deosebi ziua de noapte şi că nu-şi mai amintea de drum prin mijlocul apelor. Rătăcirăm astfel pe mare trei zile fără soare din pricina ceţei întunecoase şi tot atâtea nopţi fără stele. În ziua a patra zărirăm, în sfârşit, ivindu-se uscatul din valuri; desluşirăm din depărtare munţii şi ciubuce de

fum ce se înălţau în văzduh. Scoborârăm pânzele şi ne repezirăm la lopeţi; opintindu-se, corăbierii izbiră fără zăbavă spuma marii şi maturară apele albastre.

Scăpaţi astfel din valuri, Strofadele ne primiră mai întâi pe ţărmurile lor. Numite aşa de greci, ele sunt nişte insule din marea Ionică, locuite de cruda Celeno şi de celelalte harpii[90], după izgonirea lor de la curţile lui Fineu I, pe care-l lăsaseră, de frică, să mănânce în tihnă. Niciodată mânia zeilor n-a scos din undele Stixului2 o urgie şi un blestem mai cumplit. Ele au chip de fecioară; o scârboasă scursoare li se prelinge din pântece; au gheare şi faţa vânătă de foame.

Ajunşi aici, intrarăm în port, unde şi văzurăm o cireada de boi graşi şi o turmă de capre împrăştiate prin iarba câmpului şi niciun păstor. Tăbărârăm ge ele cu arme chemând pe zei şi chiar pe Jupiter să ia parte la pradă; întinserăm apoi paturi de brazde de-a lungul ţărmului şi tocmai ne ospătam din bucatele îmbelşugate, când deodată sosiră harpiile, zburând vijelios din munţi cu fâlfâit puternic de aripi; ele ne smulseră bucatele şi le pângăriră cu atingerea lor murdară, cobind groaznic şi împrăştiind o duhoare nesuferită. Departe, într-un loc ferit sub scorbura unei stânci, apăraţi de jur-împrejur de copaci cu o umbră deasă, ne întinserăm apoi din nou mesele şi ne aprinserăm focul la altare; repezindu-se de cealaltă parte, de prin văgăuni ascunse, stolul lor zgomotos dădu şi acum târcoale cu ghearele lor în jurul prăzii şi ne pângări mâncarea cu bale. Poruncii atunci tovarăşilor să pună mâna pe arme şi să pornească război nemilos cu crâncenele dihănii. Ei făcură cum le-am poruncit; îşi puseră săbiile în iarbă şi îşi ascunseră scuturile ca să nu se vadă. Când se repeziră

90 Harpiile — Celeno, Aello și Ocypete — erau niște monștri, jumătate femei, jumătate păsări de pradă. Ele erau fiicele lui Neptun și personificau forța furtunii Ia Homer și Hesiod. Aici este însă o reminiscența din lectura lui Apollonios din Rodos. Vergiliu utilizează și o veche legendă din Latiu, cea a meselor mîncate.

iarăşi cu zgomot spre ţărm, de sus de unde stătea la pândă, Mâsenus 3 dădu un semnal de trâmbiţă; tovarăşii se năpustiră şi încercară un nou fel de luptă, ca să sfârtecc cu fierul murdarele păsări de mare. Lovi

1 Fineu, rege al Tracici, era urmărit de harpii, trimise de Jupiter (el îşi orbise flit din prima căsătorie). Harpiile îl împiedicau să mănânce. Argonauţii le-au alungat însă în Strofade.

2 Fluviu care curgea în lumea subpământeană a lui Pluton, adică în Infern.

3 Unul din tovarăşii lui Enea, care va muri lângă ţărmtil italic şi va da numele său unui promontoriu, celebru în antichitate, lângă actualul Napoli.

turile nu li se prindeau însă de pene şi trupul nu li se alegea cu vreo rană; se înălţară apoi în văzduh în zbor iute, lăsând prada pe jumătate mâncată şi murdărită de urmele lor scârboase.

Numai Celeno se opri pe o stâncă înaltă şi de acolo ne cobi aşa:

— După ce ne-aţi tăiat boii şi ne-aţi ucis juncii, mai găsiţi cu cale, troienilor, să ne purtaţi şi război şi să alungaţi nevinovatele harpii din ţara lor strămoşească? Ascultaţi de aceea şi nu uitaţi vorbele astea ale mele. Ceea ce vă voi spune, Apolo a aflat-o de la atotputernicul Tată şi mi-a destăinuit-o mie, cea mai în vârstă dintre Furii[91]: „Vă îndreptaţi spre Italia şi vânturi neprielnice vă vor duce acolo; veţi izbuti să intraţi în porturi. Dar nu veţi înconjura cu ziduri oraşul ce vi-i hărăzit înainte de a fi siliţi de o foame năprasnică de a vă roade până şi mesele, drept pedeapsă că aţi încercat să ne ucideţi”.

Zise şi, luându-şi zborul, se ascunse în pădure. Tovarăşii înlemniră de frică; un rece fior le îngheţă deodată sângele în vine; vitejia le pieri. Ori că erau zeiţe,

---

91 Poeții confundau uneori harpiile cu Furiile, zeități infernale care chinuiau sufletele criminalilor. Grecii le numeau Erinii.

ori că erau numai nişte păsări năprasnice şi spurcate, nu mai voiau să se lupte cu dânsele, ci să le îmbuneze cu rugăciuni şi făgăduieli. Cu mâinile împreunate, tatăl meu închise se rugă de pe ţărm la zei şi porunci să li se aducă jertfele cuvenite:

— Zeilor, feriţi de la noi ceea ce ne ameninţă; zeilor, abateţi de la noi nenorocirea asta şi milostiviţi-vă de un popor credincios.

Porunci apoi să se desprindă odgoanele de ţărm şi să se dea drumul frânghiilor catargelor; vântul le umflă pânzele, şi noi lunecarăm pe valurile înspumate, acolo unde ne minau vântul şi cârmaciul. Din mijlocul valurilor ni se şi arătă Zacintul păduros, Dulichium şi Same 1 şi stâncile înalte ale Meritului[92]. Ocolirăm repede stâncile Itacei, ţara lui Laerte[93], şi blestemarăm pământul ce a hrănit neamul nemilosului Ulise. Curând ni se arătară în ceaţa vârfurile muntelui Leucate[94] şi templul temut de corăbieri al lui Apolo. Obosiţi, ne îndreptarăm totuşi acolo şi intrarăm în orăşel. Aruncarăm de pe proră ancora iar pupele se lipiră de ţărm. împotriva aşteptărilor noastre ne scoborârăm apoi pe uscat, şi pentru a ne curaţi de păcate, aduserăm jertfe lui Jupiter, arzându-i pe altare victimele făgăduite. Sărbătorirăm apoi pe ţărmurile Acţiului jocurile troiene; goi, cu trupul frecat cu untdelemn, tovarăşii se luară la luptă după obiceiul strămoşesc; toţi se bucurau că am scăpat printre atâtea cetăţi greceşti şi că ne-am tăiat drum printre duşmani. În vremea aceasta, soarele îşi împlini rotirea în jurul pământului şi friguroasa iarnă tulbură marea cu furtunile ei. Atârnai pe uşa de la intrare a templului scutul de aramă purtat odinioară de marele Abas cu următorul vers:

---

92 Munte din partea septentrională a Itacei.

93 Tatăl lui Ulise. ■

941 Munte din insula Leucadia, separată printr-o strîmtoare îngustă dc coasta sud-vestică a Greciei.

„Enea închina aceste arme beate de la grecii hineitori”.

Poruncii apoi să părăsim portul şi vâslaşii să se pună de lucru; tovarăşii izbiră atunci pe întrecute marea, Drăzdându-i valurile. Curând pierdurăm din ochi vânturile înalte ale feacilor[95], merserăm de-a lungul ţărmului Epirului şi, poposind în portul Chaoniei, ne urcarăm pe dealul pe care-i aşezat oraşul Butrotum L

Aici un zvon de necrezut ne veni la urechi: că Helenus[9697], fiul lui Priam, domneşte peste oraşele greceşti şi că prin căsătoria lui cu văduva lui Pirus îi luase şi scaunul şi că Andromaca se măritase din nou cu un bărbat din ţara ei. Rămăsei înmărmurit şi sufletu-mi se aprinse de o mare dorinţă de a sta de vorbă cu Helenus şi de a afla de la dânsul toate întâmplările lui atât de minunate. Lăsându-mi corăbiile în port, pornii de la ţărm, tocmai când, într-o dumbravă din faţa oraşului pe malul unui închipuit Simois, Andromaca aducea jertfe şi daruri funerare cenuşii lui Hector şi-i chema manii la mormântul gol acoperit cu iarbă verde, cărora le înălţase două altare. Când mă zări venind cu arme troiene, ca în faţa unei minuni, încremeni de spaimă. Căldura vieţii o părăsi şi leşină, aşa că numai după multă vreme putu rosti:

— E oare cu adevărat chipul tău? Eşti tu aievea Enea? Trăieşti tu într-adevăr? Ori dacă ai murit, unde e Hector?

Zise şi vărsă şiroaie de lacrimi şi umplu. dumbrava cu bocetele ei. Şi cum părea înnebunită de durere, abia îi putui răspunde în tulburarea mea cu vorbe îngăimate:

— Trăiesc, cu adevărat, şi-mi duc viaţa numai în necazuri; nu sta la îndoială; ceea ce vezi e aievea. Ce s-a

---

95 Locuitori ai insulei Corcyra^ actualmente.Corfu.

96 Chaonia era o parce din Epîr: orașul Butrotum se afla în apropierea țărmului.

97 Frate geamăn al Casandrci luat ca sclav de Pirus.

întâmplat cu tine după moartea unui soţ ca Hector? Ce soartă vrednică de voi amândoi ţi-a zâmbit din nou? Andromacă a lui Hector, mai eşti soţia lui Pirus?

Ea îşi coborî privirea şi-mi răspunse astfel cu glas încet:

— Polixena *, fată a lui Priam, dintre noi toate, numai tu ai fost fericită, pentru că ai fost osândită să mori pe mormântul duşmanilor sub zidurile înalte ale Troiei şi n-ai suferit ocara de a fi trasă la sorţi şi nici n-ai intrat ca roabă în patul stăpânului biruitor. După prăpădul Troiei, m-au purtat pe fel de fel de mări şi a trebuit să rabd dragostea trufaşă a fiului lui Ahile, silită să nasc în robie[98]. *Pe* urmă el s-a dus la Sparta ca să ia de soţie pe Hermiona[99], fiica Elenei, iar pe mine m-a dăruit robului său Helenus. Îndrăgostit însă nebuneşte de logodnică, pe care i-o răpea Pirus, şi urmărit de Furiile ce pedepsesc fărădelegilee Oriste s-a năpustit pe neaşteptate asupra lui şi l-a ucis lângă al7 tarul tatălui său[100]. La moartea lui o parte din împărăţie a trecut lui Helenus, care a poreclit toate câmpiile şi ţara întreagă cu numele de Chaonia, de la troianul Chaon şi a clădit pe dealurile astea un nou Pergam, o nouă cetăţuie iliacă. Dar pe tine ce vânturi şi ce soartă te-au călăuzit ori ce zeu te-a adus fără să ştii pe ţărmurile noastre? Ce face micul Ascaniu? Mai trăieşte? Se mai bucură de lumina zilei, el pe care în Troia’s… Suferă de moarte mamei lui? Pilda ta şi *a* lui Hector, unchiul său, i-a trezit oare virtuţile strămoşeşti şi vitejia bărbătească?

Astfel vorbea ea, plângând şi scoţând în zadar lungi gemete, când iată că Helenus, fiul lui Priam, ne întâmpină venind dinspre oraş cu mult norod. Îşi recunoscu fraţii şi ne duse voios spre curţile lui, vărsând lacrimi la fiecare

---

98 Andromaca a născut lui Pirus pe Molossus, pentru viața căruia ca tremură în Andromaca lui Euripide.

99 Fiica lui Menelau și a Elenei și nepoată a Lcdci.

100 Aci Vergiliu a lăsat versul neterminat.

vorbă a noastră.

Păşii mai departe şi găsii o mică Troie şi un Pergam după asemănarea celui mare; un pârâu uscat numit tot Xant; la intrare sărutai pragul porţii Schcei. Ca şi mine troienii se bucurară că au dat peste un oraş prieten. Regele îi primi sub largile lui porticuri; în mijlocul curţii, printre bucatele întinse pe talere de aur, ei băură cupe de vin şi vărsară pahare în cinstea zeilor.

Trecu astfel zi după zi; adieri prielnice ne chemau la drum; puternicul austru umfla pânzele. Mă dusei atunci la rege şi-l ispitii cu vorbele aceste:

— O, fiu al Troiei, tălmaci al zeilor, tu, care de pe trepied cunoşti gândurile lui Apolo, tu, care dezlegi taina şoaptelor laurilor din Claros 1 şi citeşti în mersul stelelor şi în ciripitul păsărilor şi în zborul lor pe sus, dumireşte-mă asupra oracolelor ce m-au sfătuit prin semne să pornesc spre Italia şi să caut ţinuturile ci depărtate. Numai harpia Celeno mi-a prorocit o cumplită foame ca o minune de un fel nou, faptă de nespus. De ce primejdie să mă feresc mai întâi? Cum aş putea să biruiesc atâtea necazuri?

După ce jertfi la început, potrivit datinii, câteva junei, Helenus ceru îndurarea zeilor; îşi dezlegă bentiţele sfinte de pe cap[101], mă luă chiar el de mână şi, tulburat de puterea-ţi zeiască, mă duse în templul tău, Apolo! După aceea cuvântă astfel din gura-i de proroc:

— Fiu al Venerei, nu-i nicio îndoială ca umbli pe mare sub paza zeilor; aşa a voit-o ursita şi aşa a hotărât-o Jupiter; aşa i s-a depănat firul. Ca să poţi colinda mai sigur mările şi ca să te poţi odihni în portul italic, din multe îţi voi destăinui doar câteva. Pe celelalte parcele mă împiedica să le ştiu şi Iunona să le rostesc. Înainte de toate, Italia, pe care o crezi aproape şi în ale cărei porturi

---

101 Helenus își pusese bentițele pentru sacrificiu. Acum însă trebuia să le dezlege ; antici: nul-și imaginau un profet anun- țînd viitorul decît cu capul descoperit și despletit.

te şi pregăteşti să intri, e departe; un drum lung şi greu peste ţări întinse te desparte de ca Pentru a-ţi aşeza cetatea într-o ţară liniştită, va trebui mai întâi să vâsleşti în undele siciliene şi să colinzi valurile mării tireniene şi lacurile infernului1 şi să treci de insula Ea a Circei 2. Îţi voi da şi semne; întipăreşte-ţi-le adânc în minte. Când în strâmtoare vei găsi lângă apa unui fluviu singuratic, sub stejarii de pe ţărm, o uriaşă scroafă albă, culcată cu treizeci de godaci strânşi în jurul ugerelor ei – să ştii că acolo e locul oraşului şi capătul necazurilor tale. Nu te teme că va trebui să rozi din lemnul mesei; ursita se va împlini. Cheamă-l pe Apolo şi te va ajuta. Fugi însă de ţinuturile din faţă, fugi de partea vecină a coastei italice scăldată de valurile mânioase ale mării Ionice, locuită de greci vicleni 3. Aici şi-au aşezat oraşul Locri urmaşi ai lui Naryx4; dincolo, Idomeneu din Lictus 5 a umplut cu oştile lui câmpiile Salentului; acolo, la adăpostul unui zid, se află orăşelul Petilia al lui Filoctet, căpetenia melibeilor °. După ce vei străbate întinsul mării şi corăbiile se vor opri, când vei

1 Lacul Avem. (Vezi mai jos, în cartea a VI-a.)

8 Vrăjitoare care îşi transforma oaspeţii în animale.

3 Grecii colonizaseră Sicilia răsăriteană şi sudul Italiei, numit de aceea Grecia Mare (*Magnet Graccia*).

4 Oraşul Locri din sudul Italiei, era o colonie a locrienilor din Naryx. Tipul grecesc de colonie-cetate, fondată de anumiţi locuitori din alt oraş şi independentă de el, n-are nicio legătură cu odiosul sistem colonial din orânduirea capitalistă.

5 Oraş din Creta. Idomeneu ocupase ţinutul saleriţilor din Calabria (extremul sud al Italiei).

6 Alunşat de o răscoală din oraşul său – Melibeca (în Tesalia) – după ce se reîntorsese din războiul troian, Filoctet a întemeiat în Italia meridională, la nord de Crotona, oraşul Petilia (azi *Stro*? *igoli*).

ridica altare şi vei aduce jertfe de mulţumire zeilor, nu uita să-ţi acoperi capul cu un văl de purpură, pentru ca nu cumva în timpul jertfei sfinte să ţi se arate chipul unui duşman şi să tulbure sacrificiul. Şi tovarăşii tăi să păzească la jertfe datina asta, să o păzeşti şi tu şi să-i rămână credincioşi şi strănepoţii.1 Când vântul te va împinge departe de Italia spre ţărmul Siciliei şi când zăvoarele strâmtorilor Pelorului vor începe să se zărească, ţine-te de malul stâng şi fă un mare ocol în jurul insulei; fugi de ţărmul şi de marea din partea dreaptă. Se spune că ţinuturile astea s-au rupt în două în urma unui puternic şi năprasnic cutremur; atât de mari schimbări poate aduce îndelungata scurgere a vremii! Până atunci amândouă făceau un singur pământ; marca şi-a deschis însă cu sila drum şi a despărţit prin apele ci ţărmul Italiei de cel al Siciliei şi cu aplec-i de spumă ale strâmtorii scaldă şi astăzi ogoarele şi oraşele de pe cele două ţărmuri. Scila păzeşte ţărmul drept, iar neînduplecata Caribda pe cel stâng; cu vârtejul genunii sale ea înghite de trei ori pe zi în adâncurile ei valurile uriaşe şi le aruncă apoi pe rând în văzduh, lovind cu ele bolta cerului. Scila stă pitulată în ascunzişul negrei sale peşteri; numai capul şi-l scoate afară ca să tragă corăbiile spre stâncile ei. Jumătatea de sus până-n brâu arc chip de om cu sân frumos de fată; jumătatea de jos are trup uriaş de peşte cu coadă de delfin şi pântece de lup. Oricât te-ar zăbovi, e mai bine să ocoleşti columnele capului Pachinum al Siciliei, decât să vezi o singură dată pe groaznica Scilă în peştera fără fund şi stâncile vuind de lătratul clinilor ci verzui. Apoi, dacă am darul prorocirii, dacă merit oricât de puţină crezare şi dacă Apolo îmi destăinuie adevărul, înainte de orice, fiu al zeiţei, îţi voi da un singur sfat şi ţi-l voi aminti mereu: mai presus de toate, închină-te puternicei Iunona; fă-i făgăduieli şi înduplec-o cu daruri şi rugăciuni; numai aşa vei putea părăsi Trinacria1 şi vei fi lăsat să ajungi în

ţinuturile Italiei. Când vei poposi acolo, du-te la lume 2 şi la lacurile sfinte ale Avernului înconjurate de păduri şi cată de vezi într-o peşteră de la poalele unei stânci pe preoteasa în delir3, ce-şi rosteşte prorocirile şi le înseamnă pe frunzele copacilor, rânduindu-le şi punându-le apoi deoparte, unde rămân nemişcate, aşa ca să-şi schimbe şirul. Dacă la deschiderea uşii o adiere de vânt suflă peste frunze şi le împrăştie, ea nu-şi mai bate capul să le prindă din zbor şi să le pună la locul lor. Cei veniţi s-o iscodească, pleacă atunci fără răspuns şi blestemă peştera Sibilei4. Cât despre tine, cu oricâtă nerăbdare te-ar chema tovarăşii, cu oricâtă putere ţi-ar umfla pânzele dorul de plecare şi orice vânturi prielnice ai avea, să nu-ţi pară rău de vremea pierdută, ci du-te la preoteasă şi roag-o să-ţi dezvăluie ursita. Să ţi-o spună ea singură; va consimţi să deschidă gura şi să-ţi răspundă. Ea îţi va arăta popoarele Italiei şi războaiele ce vei avea de purtat; ea îţi va lămuri în ce chip le vei putea ocoli sau înfrunta; roag-o, şi ea îţi va arăta drumul izbăvirii. Iată sfaturile, pe care mi-i îngăduit

1 Trinacria era insula triunghiulară, terminară-prin trei promontorii (*tieis akrai* în limba greacă: Pelorus, Pachinum, Lilibeum), adică Sicilia.

2 Prima colonie greacă din Italia, fondată de calcidieni (Calcis se afla în insula Eubeea) în secolul al VIII-lea î.e.n. (la nord de Napoli). La est de lume se afla Avernul, Iac de Origine vulcanică.

a. Se referă la Sibila din lume, care a fost multă vreme oracolul romanilor. Se credea că prezicerile ei sunt inspirate de zei.

4 Pentru Enea, Sibila nu va mai scrie prevestirile pe frunze.

să ţi le dau. Du-te şi prin faptele tale înalţă până-n slavi numele Troiei.

După ce-mi vorbi aşa cu glas prietenos, Helenus porunci să se ducă în corăbii daruri bogate de aur şi de

fildeş; le mai încărca cu bani de argint şi cu vase de la Dodona* şi cu o zale făcută din plăci prinse în trei cârligaşe de aur şi un coif ascuţit la vârf şi cu panaşul râurând ca nişte plete, armele lui Pirus. Şi tata îşi avu partea lui de daruri. Ne mai dădu apoi cai şi călăuze, împlinind şi numărul vâslaşilor şi înarmându-i pe toţi.

În timpul, acesta închise porunci să gătim corăbiile de plecare şi să întindem pânzele în voia vântului prielnic. Helenus îi vorbi atunci cu glas smerit:

— Închise, tu, care te-ai învrednicit să te însoţeşti cu Venera, tu, pe care mila zeilor te-a scăpat de două ori dintre ruinele Troiei, iată pământul făgăduit al Ausoniei 2; zoreşte-ţi corăbiile spre dânsul. Va trebui totuşi să pluteşti multă vreme pe lângă el, deoarece mai e mult până la partea Ausoniei, pe care ţi-a sortit-o Apolo. Du-te tată fericit al unui fiu atât de pios. Dar de ce să mai lungesc vorba şi să vă fac să pierdeţi vânturile ce se ridică?

Tot atât de mâhnită de despărţirea noastră pentru totdeauna, Andromaca nu se lasă mai prejos în dărnicie, ci ne aduse haine brodate cu fire de aur şi o mantie troiană pentru Ascaniu. îl încarcă apoi de stofe şi-i vorbi aşa:

— Primeşte, copile, darurile astea ieşite din mâna mea; ele să-ţi amintească de dragostea veşnica pentru tine a Andromacăi, văduva lui Hector; sunt cele din urmă daruri de la ai tăi, o, tu, singura amintire

1 La Dodona, în Epir, era un oracol vestit.

E Alt nume dat în vechime peninsulei italice. Însă ausonii erau de fapt o populaţie care locuia iniţial între Tibru şi Vuita m, deci în centrul Italiei.

ce-mi mai rămâne de la scumpul meu Astâanax, care avea ochii tăi, mâinile tale, înfăţişarea ta. Acum ar fi şi el de-o vârstă cu tine.

Însă eu, gata de plecare, le spuneam cu ochii scăldaţi în lacrimi:

— Fiţi fericiţi, voi, cărora vi s-a împlinit ursita, pe

când pe noi ne cheamă mereu alte zări; voi v-aţi găsit, în sfârşit, odihna şi nu mai trebuie să bateţi drumurile mării, nici să căutaţi ogoarele Ausoniei ce fug mereu de noi. Aici aveţi alt Xant şi o Troie zidită de mâinile voastre; nădăjduiesc s-o fi ridicat sub semne mai bune şi să nu mai stea în drumul grecilor. Dacă voi ajunge vreodată la Tibru şi la ogoarele de pe malurile lui, dacă voi vedea zidurile hărăzite neamului meu, din cele două oraşe înrudite şi din cele două neamuri vecine, unul din Epir şi celălalt din Italia, ieşite tot din Dardanus şi trecute prin aceleaşi nevoi – vom face o singură Troie cu un singur suflet; fie ca şi pe nepoţii mei să-i însufleţească acelaşi gând 2!

Pornirăm apoi de-a lungul munţilor Ceraunici3, pe unde e drumul mai scurt spre Italia, Soarele scăpată şi munţii se învăluiră în umbre dese. După ce traserăm la sorţi pe vâslaşi 4, ne întinserăm lângă apă la sânul mult doritului pământ; ne risipirăm pe ţărm.

1 După cucerirea Troiei, grecii îl omorâseră pe Astâanax, aruncându-l de pe meterezele cetăţii.

2 Aci Verigiliu face aluzie la evenimente contemporane. Butrotum, oraşul lui Helenus, devenise de curând colonie romană (oraş ai cărui locuitori erau cetăţeni romani) şi, după Acţiu, August fondase în Epir oraşul Nicopolis, ai carul locuitori erau consideraţi în mod oficial ca rude ale poporului roman.

3 Lanţ de munţi din Epir şi Albania.

4 Întrucât urmăreau să utilizeze fără întârziere timpul cel mai favorabil pentru trecerea canalului Otranto (între Epir şi Italia), organizau din vreme vâslaşii.

ne puserăm să ne odihnim; somnul ni se strecură în trupurile trudite. Noaptea nu ajunsese încă la jumătatea drumului ei, când harnicul Palinurus se şi scula din culcuşul lui, cercetă vânturile, iscodi adierile cu urechea. Urmări apoi mersul tăcut al stelelor: al Arcturului, al ploioaselor Hiade, al celor doi Trioni1 şi al lui Orion, cu

armele-i de aur[102][103]. Când văzu că totul era liniştit pe cerul senin, dădu cu trâmbiţa semnalul de plecare de pe pupa corabiei. Ne ridicarăm atunci tabăra şi întinzându-ne pânzele, pornirăm la drum.

Zorile se roşiseră alungind stelele, când zărirăm în depărtare dealurile înfăşurate în negura dimineţii şi pământul Italiei abia mijând din valuri. Abate strigă numaidecât: Italia! şi flăcăii salutară şi dânşii Italia cu chiote de veselie. Închise încunună atunci cu frunze un ulcior, îl umplu cu vin şi, din capătul pupei, se rugă la zei:

— Zei, stăpâni ai mării, şi ai pământului, şi ai furtunilor, înlesniţi-ne un drum uşor şi suflaţi-ne vânturi prielnice.

Vântul mult dorit se şi înteţi; portul se apropie şi se lărgi; pe un deal se ivi un templu al Minervei. Tovarăşii strânseră pânzele şi întoarseră privirile spre ţărm. Portul se deschise spre răsărit, în arc. La intrare îl ascundeau nişte stânci bătute de valuri; înalte ca turnurile, ele îşi întindeau braţele spre mare în două rânduri de ziduri; cu cât ne apropiam, cu atât templul părea că se depărtează. Ca un semn, zării patru cai albi ca zăpada păscând departe pe câmp.

— Ne aduci războiul, pământ primitor! strigă atunci închise. Caii se pregătesc de război; cu război ne ameninţă herghelia asta. Câteodată ei sunt însă înhămaţi şi ştiu de frâu. Mai e de aceea nădejde şi de pace.

Ne închinarăm atunci războinicei Minerva, ea, care ne-a primit cea dintâi. Ne acoperirăm apoi capul cu un văl troian, în faţa altarului, şi urmând sfatul de căpetenie al lui Helenus, aduserăm jertfe cuvenite Iunonei, ocrotitoarea grecilor. De îndată ce ne îndeplinirăm după datină sacrificiul, întoarserăm spre mare catargele cu pânzele

---

102 Adică cele două Urse.

103 în mitologie constelația Orion era reprezentata ca un războinic gigantic cu arme de aur.

întinse şi părăsirăm ţărmurile locuite de greci. În drum zărirăm golful şi oraşul Tarentului zidit, după cum se spune, de Hercule 1; în faţă se ridică templul Iunonei şi dealurile Canionului şi Scilacelui2, unde se sfarmă corăbiile. Din depărtare, zărirăm, ieşind din valuri, Etna şi auzirăm mugetul cumplit al mării, stâncile izbite de talazuri şi vuietul frângerii lor de ţărmuri; fundul mării. fierbea învolburând şi nisipul cu apa.

— Asta-i, de bunăscamă, Caribda, zise închise, astea-s cumplitele stâncij despre care ne-a vorbit Helenus. Îndepărtaţi-ne de aici, flăcăi; opintiţi-vă cu toţi la lopeţi.

Ei făcură cum li se porunci. Palinurus întoarse numaidecât spre stânga prora, care scrâşni şi, după pilda lui, cu toţii o ţinură pe stânga în bătaia vâslelor şi a vânturilor. Un val ne înălţa până-n slavă şi ne scufunda apoi până-n măruntaiele pământului. De trei ori stâncile gemură din fundul văgaunelor lor şi de trei ori spuma ţâşni stropind stelele. Vântul ne lăsă apoi odată cu soarele; obosiţi şi neştiind dru

1 După o anumită legendă Tarentul a fost întemeiat nu de Hercule, ci de Taras, fiul lui Neptun. În realitate grecii fondaseră aci, în ţinuturi locuite de iapigi, o colonie în secolul ale VII-lea î.e.n.

8 Canion şi *Scylaceum* erau alte localităţi din această regiune.

mul, plutirăm spre ţărmul ciclopilor. Adăpostit de vânturi, portul stătea nemişcat şi larg; alături, însă, bubuia Etna printre groaznice ruini; uneori arunca până-n slavă nori negri de fum într-un vârtej de smoală, de cenuşă fierbinte, din care se înălţau limbi de foc până-n stele; alteori, arunca pietroaie smulse din măruntaiele muntelui şi azvârlea în văzduh valuri de lavă şi fierbea în adâncimile-i fără fund. Se spunea că sub munte se află strivit trupul aproape ars de trăsnete al lui Encelad2 şi că, aşezată deasupra lui, Etna varsă flăcări prin spărtura

cuptoarelor ei; de câte ori, obosit, uriaşul se întoarce pe o parte, întreaga Sicilie se cutremură cu zgomot şi cerul se acoperă de fum. Din pădurile, în care ne ascunseserăm, furăm siliţi să privim toată noaptea grozăviile astea, fără să ştim de unde veneau bubuiturile. Nu se zărea nicio licărire de stele; bolta nu era luminată ci numai norii stăpâneau cerul întunecat şi noaptea adâncă învăluia luna.

A doua zi, când se arătă luceafărul dimineţii şi zorile se porniră să risipească umedele umbre ale nopţii, se ivi deodată din pădure un necunoscut, ciudat la chip, nespus de slab şi de rău îmbrăcat, cu mâinile întinse spre ţărm. Privirăm lung la dânsul; era de „o murdărie nemaipomenită, cu barba până în piept, cu veşmântul prins în spini; încolo, după cât se vedea, era grec; fusese şi el trimis împotriva Troiei, cu oştile ţării lui. Când ne văzu de departe hainele şi armele troiene, speriat, şovăi puţin şi-şi

1 Vergiliu adoptă versiunea lui Homer cu privire la Ciclopi (*Odiseea*, IX, în traducerea E. Lovinescu, pp. 117 – 118).

2 Mitologia atribuia frământările Etnei mişcărilor unui gigant numit Encelad, trăsnit de Jupiter, care prăvălise deasupra lui muntele Etna. C-iganţii ca şi titanii erau fiinţe mitice, de dimensiuni uriaşe.

opri pasul; pornind apoi în goană spre ţărm, ne rugă astfel în lacrimi:

— În numele zeilor de sus şi al aerului dătător de viaţă, luaţi-mă cu voi, troieni; duceţi-mă oriunde şi voi fi mulţumit. E drept că sunt unul dintre grecii ce au pornit cu război împotriva Troiei; dacă vina faptei mele vă pare fără iertare, aruncaţi-mă în valuri şi scufundaţi-mă în fundul mării. Dacă-i să mor, mai bine să mor de mâna oamenilor.

Vorbindu-ne aşa, el ne îmbrăţişă genunchii şi aruncându-ni-se la picioare, nu se mai descleşta de ele. îl îndemnarăm să ne spună cine era şi din ce neam se trăgea

şi. să ne mărturisească nenorocirea „ce-l prigonea. Însuşi închise îi întinse mâna ca să-l îmbărbăteze printr-un semn de prietenie. Lăsându-şi la o parte spaima, el ne vorbi atunci:

— Sunt de neam din Itaca, tovarăş al nefericitului Ulise: ma numesc Ahemenide1; tatăl meu Adamaştus era sărac şi bine ar fi fost de mă mulţumeam cu sărăcia lui! Eu am plecat însă la Troia. Când au părăsit locurile astea, tovarăşii m-au uitat în graba lor şi m-au lăsat în peştera Ciclopului, o vizuină plină de sânge şi de bucate însângerate, întunecoasă, uriaşă. Ciclopul2 e înalt de loveşte cerul cu creştetu-i. Scăpaţi pământul, zeilor, de aşa urgie! Nu-i chip să-i înfrunţi, privirea, şi nici să stai de vorbă cu dânsul. Se hrăneşte cu măruntaiele şi sângele închegat al bietelor victime. L-am văzut chiar eu cum, stând culcat pe spate, a înşfăcat cu braţu-i uriaş pe doi dintre flăcăii noştri şi cum i-a zdrobit de stâncă, umplând pragul de sângele vărsat; l-am văzut mân

1 Acest personaj, în întregime inventat de Vergiliu, a permis poetului să introducă în această carte episodul homeric al lui Polifem, utilizat de Homer în cântul al nouălea, din *Qtuscea*.

2 Se referă la Polifem, un ciclop sângeros, care capturase pe Ulise şi fusese orbit de acesta.

cându-le măruntaiele numai şiroaie de sânge şi cum, caldă încă, carnea li se zbătea între măsele. N-a rămas însă nepedepsit, că Ulise n-a putut răbda aşa grozăvie şi nici nu şi-a uitat viclenia într-o primejdie atât de mare. Când ghiftuit şi mort beat şi-a scăpătat capul în jos şi s-a întins cât ţi-i namila de mare în peşteră, dând din el în somn zeamă murdară şi bucăţi de carne stropită cu vin însângerat – noi am chemat mai întâi în ajutor pe zei; ne-am tras apoi la sorţi rosturile, şi, înconjurându-l, i-am scos cu un pâr ascuţit ochiul ce i se ascundea sub fruntea-i tâmpă, asemenea unui scut din Argos1 sau globului

soarelui. Ne-am bucurat că am răzbunat sufletele tovarăşilor morţi. Voi însă, nenorociţilor, tăiaţi funiile ce vă leagă de ţărm şi fugiţi, că în afară de Polifem, care-şi închide oile în peşteră şi le mulge, alţi o sută de ciclopi tot atât de cumpliţi locuiesc pe ţărmurile astea şi rătăcesc pe vârful munţilor. S-au împlinit trei luni de zile de când îmi târăsc viaţa prin păduri, prin bârloagele fiarelor sălbatice şi de când mă uit la ciclopii ăştia Cum se scoboară de pe stânci şi tremur la tropăitul paşilor şi la glasul lor. Mă hrănesc cu ce-mi pot da copacii, ghindă şi coarne tari ca piatra; mă mai ţin şi cu rădăcina buruienilor smulse din pământ. Am iscodit în toate părţile şi de abia acum v-am zărit corăbiile venind pentru întâiaşi dată spre ţărm; orice mi s-ar întâmpla, m-am hotărât să viu la voi; destul că am scăpat de neamul blestemat al ciclopilor. Puteţi să-mk luaţi acum viaţa oricum aţi voi…

Abia sfârşise de vorbit, când şi zărirăm pe vârful unui munte pe însuşi Polifem scoborând în mijlocul turmelor spre ţărmul atât de bine cunoscut; o dihanie cumplită, uriaşă, slută, cu ochiul scos, ce-şi sprijinea

1 Scutul argian era rotund şi de mari dimensiuni.

paşii pe un trunchi de brad drept toiag; după dânsul veneau oile raiţoase, singura-i bucurie şi mângâiere în nenorocirea lui. Când ajunse la mare, înainta până-n larg, unde, scrâşnind de durere, îşi spălă cu apă sângele ce i se scurgea din ochiul stors; deşi păşea acum prin mijloc, valurile nici nu-i ajungeau până la brâul uriaş. Speriaţi, o rupserăm la fugă, luând cu noi, după cum se cuvenea, şi pe bietul Ahemenide; tăiarăm pe tăcute odgoanele, şi, încovoiaţi pe vâsle, brăzdarăm voinicește marea. Cum ne simţi, Polifem îşi îndreptă paşii de unde venea zgomotul. Când văzu însă că nu mai putea să ne înşface, era să se ia la întrecere cu valurile Mării Ionice şi scotea un răcnet atât de cumplit de se cutremurară apele şi se înfiora până departe pământul Italiei, iar Etna bubui şi ea din adâncile-i

peşteri. Neamul întreg al ciclopilor ieşi atunci din păduri şi dădu buzna spre port şi umplu tot ţărmul. Privirăm la aceşti fraţi ai Etnei, cum stăteau fără putere, cu ochii sângeroşi, cu creştetul în cer, sobor îngrozitor, asemenea stejarilor ce-şi înalţă vârfurile în nori sau chiparoşilor, pădurea înaltă a lui Jupiter, ori dumbrava sfântă a Dianei.

Frica năprasnică ne împinse să desfacem în grabă funiile şi să întindem pânzele vânturilor prielnice. Sfaturile lui Helenus ne îndemnau însă să n-o luăm printre Scila şi Caribda, drum care ne-ar fi dus la pieire. Ne hotărâserăm să ne întoarcem îndărăt, când iată că ne ieşi în cale Boreul suflând dinspre strâmtoarea Pelorului; trecurăm dincolo de stâncile de la gura râului Pantagia \ de golful Megarei, şi de limba

— Gura fluviului sicilian Pantagia, vârându-se în mare lângă Leontini, era înconjurată de stânci.

4 e pământ abia ieşită din apă a Tapsului I. Cum mai trecuse o dată pe lângă dânsele, Ahemenide, tovarăşul nefericitului Ulise, ni le arătă acum nouă.

În golful Şicaniei, în faţa Pleminilui, bătut de valuri, se află o insulă, pe care intui ei locuitori au numit-o Ortigia2. Se spune că fluviul Alfeu din Elida3 şi-ar fi croit un drum tainic pe sub mare şi acum prin tine, Aretusa, îşi amestecă valurile cu cele ale Siciliei!

După cum ne era obiceiul ne închinarăm puternicilor zei ai locului şi de aici trecurăm pe lângă ogoarele îngrăşate de apele mocirlosului Helor4; ne strecurarăm apoi pe lângă piscurile ascuţite şi stâncile înaintate în mare. ale Pachiniului; de departe ni se arătară Camarina, căreia soarta nu i-a îngăduit să fie atinsă vreodată5 şi câmpiile gele şi oraşul Gela, poreclit aşa de la numele năvalnicului său fluviu6. Curând apoi, înaltul Atragas7, de unde s-a odrăslit odinioară o rasă mândră de cai, ne abătu de

1 Megara era o colonie siciliana a megarienilor,

situată la nord de Siracuza. Peninsula Tapsus se afla între Megara) i Siracuza.

2 Vasta radă a Siracuzei era închisă spre est şi spre sud de promontoriul Plemirium şi insula Ortigia.

3 Potrivit legendelor, fluviul Alfeu din vestul Poloponezului (Elida) nu se vărsa în mare, ci curgea subteran până în Sicilia, unde revenea la suprafaţă prin fântâna Aretusa.

4 Râul Helor se varsă în mare între Siracuza şi capul Pachinium (azi *Passaro*), care reprezintă extremitatea sud-estică a Siciliei.

s Oraşul Camarina se afla pe coasta meridională „a Siciliei. În apropieie existase o mlaştină, pe care locuitorii Camartnek o asanaseră în pofida unei interdicţii a oracolului de la Deâfi. Curând însă siracuzanii s-au servit de trecerea oferită prin secarea mlaştinii şi au pătruns în Camarina.

ti Aluzie la fluviul numit Gelas şi la oraşul Gela.

7 Atragas, numit de romani *Agngerrttim* (azi *Gir genţi*), era una din cele mai puternice cetăţi gieceşti din Sicilia.

la tine, Selinunte1, bogat în palmieri, şi trecurăm şi de apele Lilibeului[104][105], primejdioase din pricina stâncilor ascunse sub valuri şi poposirăm, în sfârşit, pe ţărmurile portului Drepan[106]. Aici, după ce am străbătut prin atâtea furtuni, l-am pierdut pe închise, singura mângâiere în mijlocul grijilor şi suferinţelor mele. Aici, scumpe tată, cu toate că te-am smuls zadarnic din ghearele atâtor primejdii, m-ai părăsit, istovit de necazuri[107]. Nici Helenus,

---

104 Selinunt era o altă colonie greacă, situata tot pe țărmul meridional al Siciliei, la vest de Acragas.

105 Capul Lilibeum, situat în vestul Siciliei era înconjurat de stînci.

1068 Drepanum, azi Trapani, se afla în nord-vestul Siciliei, lîngă muntele Erix.

107 Apare aci unul din impresionantele accente lirice ale Eneidei.

care mi-a prezis atâtea nenorociri, nici cumplita Celeno nu mi-a prorocit şi durerea asta. Aici mi-a fost capătul trudei; aici, ţinta rătăcirilor. După ce am plecat din Drepan, un zeu m-a împins, stăpână, spre ţărmurile voastre.

Astfel, în ascultarea tuturor, istorisi tatăl Enea cele rânduite de zei şi pribegiile lui. Tăcu, în sfârşite şi, punând capăt povestirii, se lăsă odihnei.

CARTEA A PATRA

În vremea aceasta, cuprinsă încă de mult de o mare nelinişte, reginei i se deschise o rană în suflet şi porni să se mistuie de o tainică văpaie. Vitejia eroului şi faima neamului său îi veneau mereu în minte. Chipul şi vorbele lui i se întipăriră în suflet. Zbuciumul dragostei îi alunga odihna trupului. A doua zi, pe când zorile luminau pământul cu razele soarelui şi risipeau de pe cer negurile umezi ale nopţii, cu minţile rătăcite, Didona grăi astfel credincioasei ei surori:

— Anna[108], soră scumpă, ce or fi însemnând vedeniile astea ce mă frământă şi mă înspăimântă? Cine e oaspetele ăsta nou, care a sosit în casa noastră? Cât de mândru-i la chip! Ce viteaz e şi ce fapte a săvârşit! Eu una cred, şi nu mi se pare numai, că-i din viţă de zei. Frica dă de gol pe omul nevolnic – dar pe dânsul cât l-a prigonit soarta! De ce războaie ne-a vorbit! Dacă n-aş fi neclintită şi nestrămutată în hotărârea mea de a nu mă mai lega cu nimeni în lanţul căsniciei, după ce moartea soţului mi-a înşelat dragostea dintâi; dacă nu mi-ar fi silă de patul şi de făclia de nunta, poate că numai de data asta aş mai fi putut greşi. Da, Anna, după moartea bietului Siheu şi după. ce ticăloşia fratelui meu mi-a stropit căminul cu sânge, îţi mărturisesc

108 Anna este un nume de origine semitică. Poetul arhaic roman Naevius a pus cel dintîi pe lîngă Dido o soră și confidentă cu numele de Anna. Dar personajul respectiv —.confidenta — apărea destul de frecvent în literatura antică. Astfel și în Argonautica lui Apollonius, care a influențat într-o anumită măsură această carte a patra a Eneidei, apare o asemenea confidentă (sora Medeci).

că numai omul ăsta mi-a înfrânt mândria şi mi-a clintit sufletul din hotărârea lui. Recunosc urmele vechii mele patimi. Dar mai degrabă să mă înghită pământul sub picioare ori să mă prăvale trăsnetul atotputernicului părinte printre palidele umbre şi în întunericul adânc al Brebuluidecât să te calc în picioare, Ruşine[109][110], ori să-ţi rup legăturile sfinte. Omul care m-a legat cu dânsul cel dintâi, mi-a luat şi dragostea; să o aibă de aceea el şi să o păstreze în mormânt.

Vorbind astfel, ea îşi scălda sânul în lacrimile ce o podidiseră. Anna îi răspunse:

— Tu, care-mi eşti mai dragă decât lumina zilei, ai să-ţi petreci oare întreaga-ţi tinereţe singură şi mâhnită? N-ai să cunoşti şi tu plăcerile iubirii şi bucuria de a fi mamă? Crezi oare că cenuşei şi umbrelor morţilor le mai pasă de credinţa păstrată? înţeleg că niciunul dintre peţitori nu ţi-a înduplecat până acum inima rănită, nici în Libia, nici odinioară în Tir. Te înţeleg că ai dispreţuit pe larbas[111] şi pe celelalte căpetenii, pe care i-a născut pământul ăsta al Africii bogat în viteji. Vei lupta însă şi împotriva unei iubiri ce-i după glasul inimii talc? Nu te-ai gândit în ce ţară te-ai aşezat? De o parte, ne înconjoară oraşele getulilor, neam neînfrânt, şi numizii, călăreţi fără frâu1, şi neprimitoarea Sirtă2; ne alta, ţinutul nelocuit din? lipsa apei şi prădalnicii Barcei3; să-ţi mai amintesc de războaiele ce se pun la cale în Tir şi de ameninţările fratelui tău? Eu cred că numai cu voia zeilor şi cu ocrotirea Iunonei au apucat drumul ăsta corăbiile troiene. Ce oraş mare ai să vezi, dragă soră, şi ce straşnică împărăţie o să răsară din căsătoria voastră! Din tovărăşia cu armele troienilor la ce slavă o să se ridice gloria punică! Nu-ţi rămâne decât să ceri încuviinţarea

---

109 Erebul (de la grecescul erebos „întuneric*‘) este Infernul, sălașul umbrelor, adică al sufletelor celor morți.

110 Rușinea este personificată și zeificată,

111 larbas era un șef de trib african, regele Getuliei.

zeilor şi, după ce vei aduce jertfele cuvenite, pune-ţi tot sufletul în găzduirea oaspeţilor, caută orice prilej, care să le zăbovească plecarea, câta vreme furtuna şi ploiosul Orion bântuie pe mare, câtă vreme corăbiile nu-s încă drese şi ceru-i neînduplecat.

Cu vorbele acestea îi învăpăie inima, aprinsă de mai înainte de dragoste, îi trezi nădejdea în sufictu-i îndoit şi-i risipi sfiala.

Se duseră mai întâi în temple şi se rugară la altare de milostivire; jertfiră, după datină, mioare alese Cererii, dătătoarea de legi4, lui Apolo şi tatălui Lieu 5, dar mai presus de toţi Iunonei, în grija căreia sunt legăturile căsniciei. Ţinând cupa în mâna dreaptă.

1 Numizii locuiau pe coasta Africii de Nord, între Cartagina şi Mauritania, şi getulii în interior, la sud de aşezările numide. Se pare ca numizii, excelenţi călăreţi, nu foloseai! frâul (vezi Titus Livius, 21, 44, 1).

2 Se referă la ţărmul celor două Sirte, golfuri aflate pe coasta Tunisiei actuale (*Syrtis minor*) şi Libiei (*Syrtis maior*).

3 Se referă nu la locuitorii cetăţii Barce, întemeiata în Cirenaica (Libia) ulterior, ci la băştinaşii de pe teritoriul unde se va ridica acest oraş.

4 După un vers din poetul roman Calvus, contemporan cu Cicero, Ceres învăţase pe oameni să lucreze pământul şi iniţiase legile, în special cele. ale căsătoriei.

5 Lieu (*Lyaeus*) era alt nume al lui Bachus, de la verbul grecesc *lyein* „a dezlega” (deci a se libera de griji, cu ajutorul vinului).

chiar preafrumoasa Didona o vărsă între coarnele unei vaci albe. În faţa statuilor zeilor, păşi spre altarele încărcate de jertfe; îşi înnoi darurile în fiecare zi, căutând cu înfrigurare în pieptul deschis al victimelor şi iscodindu-le măruntaiele calde încă. Ah, minţile neştiutoare ale

cititorilor viitorului1! La ce folosesc într-o dragoste nebună făgăduielile făcute zeilor? La ce folosesc templele? O dulce văpaie o mistuia în vremea aceasta până în măduva oaselor şi rana ascunsă îi creştea în inimă. Ardea biata Didona şi rătăcea nebună prin întregul oraş ca o căprioară neprevăzătoare, pe care, gonind-o prin pădurile Cretei, un cioban a străpuns-o de departe cu o săgeată şi i-a lăsat, fără să ştie, în rană fierul sprinten; căprioara cutreieră în fugă pădurile şi dumbrăvile dicteice[112][113], dar săgeata ucigaşă îi stă mereu înfiptă în coaste. Uneori Didona îl ducea pe Enea prin mijlocul oraşului şi-i arăta bogăţiile cartagineze şi cetatea gata să-l primească; se pornea să vorbească, dar se oprea în mijlocul cuvântului. Alteori, îl poftea, pe înserate, la alte ospeţe la fel cu cel dintâi, şi, nebună, îl ruga să-i mai povestească o dată nenorocirile Troiei, sorbindu-i din nou cuvintele. Apoi, după ce se despărţeau, când luna îşi ascundea la rându-i lumina şi stelele în asfinţit îi îndemnau pe toţi la somn, numai ea se frământa în palatul pustiu şi se culca pe patul pe care stătuse Enea. îl auzea şi-l vedea, parcă ar fi fost de faţă, ori, fermecată de asemănarea cu chipul tatălui lui, ţinea în braţe pe Ascaniu, cu gândul că-şi va înşela poate nebunia. Turnurile începute nu se mai înălţau, tinerimea nu se mai îndeletnicea cu mânuirea armelor, nu mai lucra la porturi, ori la întăriturile puternice pentru război; lucrurile pornite se opriseră ca şi uriaşele ziduri şi schelele ridicate până la cer.

De îndată ce simţi că pe Didona o cuprinsese patima şi că nici grija bunului nume n-o mai putea înfrâna, Iunona, fiica lui Saturn şi iubita soţie a lui Jupiter, rosti Venerei aceste cuvinte:

---

112 La romani anumiți prezicători (baruspices) ghiceau viitorul după aspectul măruntaielor aparținînd animalelor sacrificate. Vergiliu exprimă clar scepticismul, chiar disprețul față dc asemenea practici.

113 Muntele Dicteu se afla în insula Creta.

— Mare cinste şi straşnică biruinţă aţi mai câştigat, tu şi fiul tău! O să rămână de pomină, că vicleşugul a doi zei a răpus o biată femeie! îmi dau bine seama că te temi de cetatea mea şi că eşti plină de bănuieli faţă de aşezările măreţei Cartagine. Cum se vor sfârşi însă toate astea? Unde vom ajunge cu atâta gâlceavă? De ce să nu încheiem mai bine o pace veşnică şi să n-o pecetluim cu o nuntă? Ai câştigat ce ai râvnit din toată inima. Didona arde de patimă şi a sorbit otrava puternică a dragostei până în măduva oaselor. Să stăpânim mai bine laolaltă peste poporul ăsta cu puteri deopotrivă; din parte-mi n-o voi împiedica pe Dr dona să ia un soţ troian şi să-ţi aducă drept zestre pe tinenii ei.

Cum simţi că Iunona îi vorbise cu gând prefăcut pentru a strămuta pe ţărmurile Libiei împărăţia ursită Italiei, Venera îi răspunse astfel:

— Cine ar putea fi atât de smintit să nu-ţi primească învoiala ori să se măsoare cu tine în război? Numai de s-ar împlini cu bine ceea ce-mi spui! Scrisul sorţii mă face să mă îndoiesc că Jupiter ar primi ridicarea unei singure cetăţi pentru tineni la un loc cu pribegii troieni, ori că ar încuviinţa amestecarea sau înfrăţirea celor două popoare. Tu eşti însă soţia lui; ţie ţi-i cu-putinţă să-l îndupleci cu rugăciuni. Porneşte tu şi eu te voi urma.

Iunona îi răspunse atunci astfel:

— O iau asupra mea. Îţi voi spune acum ce-i mai grabnic. Enea şi biata Didona se chibzuiesc să se ducă ia vânat în pădure, de îndată ce se va ivi soarele şi va alunga cu razele-i negurile ce învăluie pământul. În vreme ce vânătorii vor alerga călări şi vor înconjura pădurea cu reţele *, eu le voi vărsa de deasupra dintr-un nor negru o ploaie amestecată cu grindină şi voi răscoli tot cerul cu tunete. Învăluiţi în beznă, vânătorii se vor risipi. Didona şi Enea vor nimeri în aceeaşi peşteră, unde voi fi de faţă şi, dacă mă pot bizui pe învoirea ta, îi voi uni într-o cununie

statornică şi-i voi da-o de soţie. Asta să le fie nunta.

Venera nu se împotrivi la cererea ei, ci o încuviinţă zâmbind de viclenia pusă la cale.

În vremea aceasta Aurora se înălţă din ocean. De cum se iviră zorile, floarea tinerimii ieşi pe porţi; vânătorii duceau laţuri cu ochiuri rare, pânze şi pari cu vârful de fier; cavalerii massili[114] şi câinir cu mirosul ager se îmbulzeau. Fruntaşii cartaginezi o aşteptau la pragul palatului pe regina, care întârzia în iatacul ei. împodobit cu aur şi purpura, calul stătea şi-şi muşca nerăbdător zăbala plină de spume. Iată că se arătă, în sfârşit, şi Didona, cu un mare alai, cu o mantie de purpură cu tivul colorat, cu o tolbă de aur, cu părul prins într-o panglică de aur, cu rochia-i de purpură sumeasa cu o copcă tot de aur. După dânsa veneau fruntaşii troieni şi veselul lulus, iar alături de Didona păşea, unind cele două alaiuri, Enea, cel mai frumos dintre toţi, asemenea lui Apolo, când părăseşte Licia, sălaş de iarnă şi râul Xant şi se duce la Delos[115], insula mamei lui, unde întinde din nou coruri şi dansuri, în timp ce cretanii, driopii1 şi agatârşii[116][117], cu trupul vopsit, saltă de-a valma în jurul altarelor. Zeul păşeşte pe piscurile Cântului cu o cunună de frunze de lauri pe părul revărsat, pe care îl leagă cu o fâşie de aur; tolba îi sună pe umeri. La fel de sprinten păşea şi Enea şi aceeaşi frumuseţe îi strălucea pe mândru-i chip./

După ce ajunseră în munţii înalţi şi la vizuinile neumblate ale fiarelor, aruncându-se de pe stânci,

---

114 în aceste rețele fiarele erau împinse și apoi omorîte.

115 Potrivit mitologici, Apolo locuia în timpul iernii în orașul Patara din Licia, într-un templu dc pe țărmurile Xantului. în timpul primăverii se muta în insula Delos, unde sosirea sa se celebra cu marc fast.

116 Greci din Scoția occidentală (centrul Greciei).

117 Sciți tracizați sau mai degrabă traci, care locuiau în Transilvania. Ei își tatuau corpul. Aici Vergiliu îi citează pentru a sugera participarea barbarilor de la nord la sărbătorirea reîntoarcerii lui Apolo, la care erau reprezentați toți grecii.

căprioarele sălbatice începură sa coboare de pe coaste; aiurea cârduri de cerbi părăseau şi ele piscurile şi străbăteau în goană, câmpiile întinse, ridicând nori de praf. Mândru de calul lui aprig, tânărul Ascaniu alerga prin mijlocul văilor, şi se lua la întrecere când cu unii, când cu alţii şi se ruga ca printre atâtea dobitoace să-i iasă şi un mistreţ acoperit de spume ori să se coboare din munţi vreun leu roşcat.

Iată însă că cerul prinse a vui deodată de groaznice bubuituri; veni apoi o ploaie amestecată cu grindină şi fruntaşii tineni şi tinerimea troiană şi Ascaniu se împrăştiară de teamă, care încotro, ca să-şi caute vreun adăpost pe câmp; şuvoaiele începuseră să se prăvălească acum. din munţi, când Didona şi Enea ajunseră la aceeaşi peştera. Pământul[118] şi Iunona, ca nuntaşă, dădură mai întâi semnalul: fulgerele scăpărată pe cerul, martor al nunţii; nimfele urlară pe vârful munţilor. Ziua aceasta a fost începutul pieirii Didonei şi adevărata pricină a nenorocirii ei; de acum nu-i mai păsa nici de cinste, nici de bunul ei nume; nu se mai gândi la o dragoste tainică, ci o socoti drept cununie, sub care cuvânt îşi acoperi vina.

În vremea aceasta faima se împrăştie prin toate oraşele mari ale Libiei. Faima h pacoste, decât care nu-i alta mai sprintenă; tăria îi stă în iuţeală; cu cât merge, cu atât creşte în putere. Mică de frică, la început, se înalţă apoi în văzduh, calcă pe pământ şi îşi ascunde capul în nori. Supărându-se pe zei[119], se spune că Pământul a născut-o ca o soră mai mică a lui Ceus[120] şi a lui Encelad, sprintenă la picioare şi cu aripi iuţi.

Fiară groaznică, uriaşă, câte pene are pe trup, tot atâţia ochi pururi deschişi are dedesubt (negrăită minune!)

---

118 Pământul (în latină Tetlus), cea mai veche divinitate, era invocat cu prilejul căsătoriilor, ca și Iunona.

119 Zeii azvîrliseră în Tartar pe copiii Pământului, titanii și giganții.

120 Ceas era un titan.

şi tot atâtea limbi şi tot atâtea guri, ce sporovăiesc şi tot atâtea urechi ciulite. Noaptea zboară între cer şi pământ, văzând prin întuneric, fără să se lase furată de dulcele somn; ziua şade de strajă pe acoperişul caselor, ori pe turnurile înalte, de unde vâră spaima în oraşele mari, tot atât de dârză în minciună şi în bârfeli ca şi atunci când vesteşte adevărul. Ea împrăştia acum voioasă printre noroade tot felul de vorbe, povestindu-le deopotrivă ceea ce se întâmplase ori ce născocise ea; că sosise din Troia Enea, cu care preafrumoasa Didona nu se sfiise să se însoţească şi că acum petreceau împreună în desfătări, cât era iarna de lungă, şi că din pricina patimii ruşinoase îşi uitaseră de ţările lor. Iată zvonurile, pe care groaznica zeiţă le răspândea din gură în gură. Fără zăbavă, îşi abătu apoi zborul spre regele Iarbas şi-i aprinse sufletul cu vorbele ei şi-i înteţi mânia. Fiu al lui Hammon 1 şi al nimfei Garamantida[121][122], pe care acela o răpise, Iarbas ridicase lui Jupiter în marea lui împărăţie o sută de temple măreţe, şi-i aşezase o sută de altare, unde ardea un foc nestins, strajă veşnică a zeilor; pământul dimprejur se îngrăşase de sângele vitelor, iar pragurile templelor erau împodobite cu ghirlande de tot felul de flori. Cu sufletul tulburat şi mânios de zvonurile amare, se spune că se rugase îndelung lui Jupiter, cu mâinile ridicate, smerit în faţa altarelor, printre chipurile zeilor.

— Atotputernice Jupiter, în cinstea căruia neamul maurilor[123], întins la ospeţe, pe paturi cu velinţe colorate, varsă prinoase de vin, vezi tu oare tot ce se petrece? Ori poate ne speriem în zadar de trăsnetele tale, iar fulgerele

---

121 Divinitate libiana a deșertului identificata de greci și romani cu Zeus și respectiv Iupiter.

122 Fiica unui legendar Garamas, rege al unor triburi africane. Numele de garamanți era atribuit în antichitate unor africani din interiorul continentului.

123 Aici maurii sînt toți locuitorii din nordul Africii.

ţâşnite din nori, ce ne înspăimântă sufletele, cad la întâmplare şi nu fac decât o larmă deşartă? O femeie, care a pribegit în hotarele noastre şi şi-a cumpărat pe bani dreptul de a-şi întemeia uh orăşel, căruia eu i-am dat pământ de arat şi dreptul de a-l stăpâni, n-a vrut să mă ia de bărbat şi a primit pe Enea, ca un stăpân, în ţara ei! Şi acum, întocmai ca Paris, cu un alai de oameni muieratici, cu o scufie sm conică legată pe sub bărbie, cu pletele înmiresmate, e stăpân pe pradă, în timp ce eu îţi aduc daruri în temple şi mă închin unor puteri deşarte!

Astfel se rugă larbas, îmbrăţişând altarele. Atotputernicul îl auzi şi-şi întoarse privirile spre cetatea Didonei şi spre îndrăgostiţii ce-şi uitaseră de bunul lor nume. El îi vorbi atunci aşa lui Mercur:

— Du-te repede, fătul meu, cheamă zefirul şi zboară, de-i vorbeşte lui Enea, ce zăboveşte acum în Cartagina tiriană şi nu se mai gândeşte la cetatea ce i-a fost hărăzită de ursită, şi du-i cuvintele mele cu vânturile repezi. Nu aşa om ne-a făgăduit preafrumoasa lui mamă şi nu pentru asta l-a scăpat de două ori de oştile grecilor *, ci un bărbat vrednic să domnească peste Italia, o ţară plină de popoare puternice şi frământată de războaie şi un bărbat care să ducă mai departe neamul izvorât din sângele străvechi al lui Teuccr şi să cucerească întregul pământ. Dacă nu-l înflăcărează măreţia sarcinii şi dacă nu-şi dă nicio trudă pentru gloria lui, de ce să-l lipsească şi pe Ascaniu de împărăţia Romei? Ce arc de gând? Ce nădejde îl face să zăbovească în mijlocul unui neam vrăjmaş? Nu se mai gândeşte la urmaşii lui italici şi la ogoarele Laviniului? Să plece! Iată ce voiesc să i-o vesteşti din partea mea!

Zise şi Mercur se găti să asculte de porunca tatălui său; îşi legă mai întâi la picioare sandalele înaripate de aur ce-l duc prin văzduh peste mări şi ţări ca suflarea vântului. În mână îşi luă nuiaua, cu care cheamă din Orcus palidele suflete, iar pe altele le trimite în

1 Venus II scăpase pe Enea de Diomede (Homer, II., 5, 311) iar Neputn îl salvase de loviturile lui Ahile (*Ibidem*, 20, 291). În plus Venus îşi scăpate fiul şi în noaptea cu ceiirii Troiei.

bezna Tartarului*, cu care aduce ori răpeşte somnul, ori închide ochii morţilor; cu ea împrăştie vânturile şi pluteşte prin norii furtunoşi Pe când zbura, el zări piscul şi coastele prăpăstioase ale neostenitului Atlas, care propteşte cerul pe creştetul lui; capul lui împădurit cu brazi e pururi încins în nori negri şi bătut de vânturi şi de ploi; o mantie de zăpadă îi acoperă umerii. Din bărbie se reped şuvoaie, iar groaznice sloiuri de gheaţă îi prind barba's. Aici se opri mai întâi Mercur cu aripile nemişcate şi îşi făcu apoi vânt cu tot trupul pentru a se repezi spre mare ca pescăruşul ce zboară pe deasupra apei, pe lângă ţărm şi în jurul stâncilor pline cu peşti. După ce lăsă în urmă Atlasul, aşa zbura şi Mercur între cer şi pământ şi despica vânturile spre ţărmul nisipos al Libiei.

De îndată ce ajunse la colibele numizilor4 cu picioarele lui înaripate, el zări pe Enea punând temelii de cetate şi clădind noi locuinţe. Purta o sabie înstelată cu o piatră de jasp roşcat; pe umeri îi cădea o mantie strălucitoare de purpură, pe care i-o lucrase şi i-o dăruise chiar Didona, şi-i petrecuse prin urzeală un fir subţire de aur. Fără zăbavă Mercur îi spuse:

— Ai ajuns să pui temeliile înaltei Cartagine; robit de dragostea unei femei, îi ridici acum o mândră cetate; ţi-ai uitat de împărăţie şi de ursită. Chiar stăpânul zeilor mă trimite din seninul Olimp, el, care cu

— 1 Regiunea cea mai întunecată a universului, carcera marilor vânovaţi faţă de zei, se deosebea iniţial de Orcus, infernul propriu-zis. Tartarul se afla sub Orcus, sau într-un sector al lui. Dar adesea Vergiliu le echivalează, numind infernul când. Tartar, când Orcus.

8 Această nuia este caduceul, atributul zeului

Mercur.

8 În descripţia lui Atlas poetul îmbină clemente ale peisajului acestui munte din Marocul actual şi trăsături ale titanului Atlas.

4 Se referă aci la aşezările de la marginea oraşului Cartagina, care mai târziu vor forma un cartier exterior incintei, numit *Megara*.

puterea-i zeiască roteşte cerul şi pământul şi mi-a poruncit să străbat văzduhul ca să-ţi spun aceste cuvinte: „Ce ai de gând? Cu ce nădejde îţi pierzi vremea în ţara Libiei? Dacă nu te înflăcărează măreţia sarcinii tale şi nu-ţi dai nicio trudă pentru gloria ta, gândeşte-te cel puţin la Ascaniu şi la nădejdea moştenitorului tău lulus, căruia îi este sorocită domnia Italiei şi pământul roman”.

După ce vorbi astfel, Mercur îşi părăsi chipul, sub care putea fi văzut de oameni şi, fără să mai aştepte vreun răspuns, pieri din ochi în aerul străveziu.

Tulburat de această vedenie, Enea încremeni; părul i se făcu vâlvoi de groază şi glasul i se opri în gâtlej. Înspăimântat de îndemnul ceresc şi de porunca zeilor, ardea de dorinţa de a pleca cât mai repede şi de a părăsi o ţară atât de dragă. Ce putea însă să facă? Cu ce cuvinte să încerce să o domolească pe regina înnebunită de dragoste? De unde să înceapă? Gândurile i se zbuciumau când într-o parte, când în alta; se chibzuia în fel şi chip. După ce stătu la cumpănă, i se păru mai potrivit să cheme pe Mnesteu, pe Sergestus şi pe viteazul Serestus şi să le poruncească să pregătească în taină corăbiile, să strângă troienii la ţărm, să-i înarmeze, dar să ţină în ascuns pricina noilor măsuri. Cât timp buna Didona nu bănuia încă nimic şi nici nu se aştepta la curmarea unei dragoste atât de mari, el o să încerce să pătrundă la dânsa şi să caute clipa cea mâinimerită pentru a-i vorbi şi calea cea mai bună pentru a-şi ajunge scopul. Cu toţii ascultară bucuroşi şi-i împliniră porunca. Cum se temea chiar şi de ceea ce era sigură –

căci cine ar putea înşela o femeie care iubeşte? – regina bănui vicleşugul şi simţi cele ce se puneau la cale. Aceeaşi nemiloasă Faimă îi aduse vestea înarmării corăbiilor şi a pregătirii de plecare. Scoasă din fire, pătimaşă, ea începu să colinde întregul oraş ca o bacantă aţâţată la scoaterea din templu a odoarelor sfinte ale zeului, când la trei ani vin orgiile cu strigăte în cinstea lui Bachus şi Citeronul vuieşte noaptea de chiuituri. Ea îi vorbi, la urmă, lui Enea, aşa:

— Ai nădăjduit, viclene, să poţi ascunde o nelegiuire atât de mare şi să-mi ieşi pe nesimţite din ţară? Nimic nu te mai poate opri, nici dragostea mea, nici credinţa ce mi-ai jurat, nici moartea crudă a Didonei? îţi pregăteşti corăbiile la vreme de iarnă şi vrei să înfrunţi marea în mijlocul furtunilor! Chiar dacă nu te-ai duce spre o ţară străină şi spre un cămin necunoscut ci, dacă vechea Troie ar mai fi încă, ai porni tu cu vasele spre dânsa pe o mare răscolită de vânturi? Adevărul e că fugi de mine. Pe lacrimile mele, pe mâna ta dreaptă (pentru că mie nu mi-am lăsat nimic altceva), pe clipele trăite împreună, pe cununia noastră începută, dacă am vreun merit în ochii tăi şi m-ai iubit puţin, fie-ţi milă de casa mea ameninţată cu prăbuşirea, şi, dacă mai încape vreo rugăminte, părăseşte-ţi gândul ăsta. Din pricina ta mă urăsc neamurile Libiei şi regii numizilor, din pricina ta mă duşmănesc tinenii; tot din pricina ta mi-am pierdut cinstea şi bunul meu nume, de care mă bucuram înainte de a te cunoaşte. Pe mâna cui mă laşi tu să mor, oaspete? – căci numai numele ăsta mi-a mai rămas din bărbatul ce mi-ai fost? La ce să mai trăiesc? Să aştept ca fratele meu Pigmalion să-mi dărâme zidurile ori ca getului Iarbas să mă ducă în robie? Ce[1]

1 Din doi în doi ani (după calculul anticilor însă, o dată la trei ani) pe muntele Citeron din Beoţia şi anume în epoca solstiţiului de iarna se celebrau bacanalele, orgiile în cinstea lui Bachus. Se scoteau afară din templu toate odoarele sfinte ale zeului, dându-se astfel semnalul

începerii orgiei. Se auzeau strigătele *Euoi Baccbe* şi bacantele cutrierau despletite munţii toată noiptea, bătând tobele şi agitând tirsul (atributul bacantelor, toiag înfăşurat în viţă şi terminat la un capăt printr-un con de pin).

puţin, dacă înainte de a fugi, mi-ai fi lăsat o mărturie a dragostei noastre, dacă aş vedea cum mi se joacă în palat un copilaş, care să-mi amintească de chipul tău, nu m-aş socoti cu totul înşelată şi părăsită.

Astfel vorbi, iar Enea o privea cu ochii împietriţi; hotărât să asculte porunca lui Jupiter, el se sili însă să-şi ascundă în suflet durerea ce-l rodea. îi răspunse, la urmă, în puţine cuvinte:

— Nu voi tăgădui, regină, că mi-ai făcut mai mult bine decât ai putea spune şi nu voi înceta niciodată să-mi amintesc cu drag de Elissa atât cât îmi voi aminti de mine însumi, şi cât va mai fi o suflare în trupul ăsta. Voi spune puţine vorbe, aşa cum cere împrejurarea. Să nu-ţi închipui că am crezut că o să-mi ascund plecarea în taină, dar nici nu ţi-am făgăduit să te iau de soţie şi nici n-am venit aici cu gândul la căsătorie. Dacă mi-ar fi fost dat să-mi duc viaţa după plac şi să-mi văd de nevoi, m-aş fi îngrijit înainte de toate de Troia şi de scumpele rămăşiţe ale morţilor mei... înaltele curţi ale lui Priam s-ar înălţa şi acum şi cu mâna mea aş fi clădit pentru învinşi al doilea. Pergam. Acum însă, Apolo îmi porunceşte să mă duc în marea Italiei, după cum „şi oracolele Liciei îmi poruncesc la fel. Mi-e dragă Italia, ea este patria mea. Dacă pe tine ca feniciană te farmecă zidurile Cartaginei şi priveliştea oraşului libian, de ce să le iei în nume de rău troienilor că vor să se aşeze în Italia? Şi nouă ni-i îngăduit să ne căutăm o ţară în pământ străin. De câte ori noaptea acoperă pământul cu umedele-l umbre, de câte ori se ivesc pe cer stelele de foc, chipul mâhnit al tatălui meu închise mi se arată în vis şi mă înfioară; şi copilul meu Ascaniu mă

mustră de nedreptatea ce-i fac unei fiinţe atât de dragi, pe care o lipsesc de domnia Italiei şi de ţinuturile ce-i sunt hărăzite. Iată că acum crainicul zeilor, trimis chiar de Jupiter, mă jur pe capul amândurora, mi-a adus prin văzduh poruncile lui. L-am văzut cu ochii mei în cetate într-un nor de lumină şi i-am sorbit cuvintele cu urechile mele. Încetează de aceea de a mă mâhni şi pe mine şi pe tine cu plângerile tale. Nu de bunăvoie pornesc spre Italia.

Pe când rostea aceste cuvinte, ea se uita de mult la dânsul pieziş şi-şi plimba ochii în toate părţile şi-l măsura în tăcere cu privirile de sus până jos, până ce, izbucnind de mânie, îi vorbi aşa:

— Nu, nu, nu ţi-e mamă o zeiţă, viclene, şi nici Dardanus nu-i urzitorul neamului tău, ci Caucazul stâncos te-a născut şi tigroaicele Hârcaniei te-au alăptat t. Pentru ce să mă mai înşel? Ce ocară mai amară să aştept? Gemut-a el oare la plânsul meu? întorsu – şi-a ochii spre mine? Vărsat-a măcar o lacrimă de duioşie, ori fostu-i-a milă de iubita lui? Ce mi s-ar putea întâmpla mai rău? Nici puternica Iunona, nici Jupiter nu pot privi astea cu ochi nepăsători. Nu mai e credinţă pe lume. Aruncat pe ţărm, lipsit de toate, eu l-am primit şi, în nebunia mea, am împărţit cu dânsul domnia. I-am scăpat corăbiile de la pierzare şi pe tovarăşi de la moarte. Furiile mă încing şi mă iau cu ele! Acum îmi vorbeşte de Apolo şi de oracolele Liciei, de crainicul zeilor trimis chiar de Jupiter ca să-i aducă prin văzduh groaznica poruncă, parcă zeii n-ar mai avea altceva de făcut şi numai grija de noi le tulbură liniştea! Nu te ţin şi nici nu mai încerc să te înduplec: du-te! Porneşte cu vântul spre Italia. Caută-ţi o ţară peste mări. Dacă mai e pe lume o dreptate cerească, trag nădejdea să-ţi iei pedeapsa printre stâncile mării şi să chemi adesea numele Didonei. De

1 Pentru antici munţii Caucaz reprezentau o regiune aspra, locuită de triburi sălbatice. Hârcania se afla la sud

de Marea Caspică până în apropierea Caucazului.

parte de tine, te voi urmări totuşi cu negrele torţi şi când îngheţul morţii îmi va despărţi sufletul de trup, îţi voi ieşi ca o umbră pururi în cale; îţi vei primi, mişelule, pedeapsa şi o voi afla, căci vestea îmi va veni până în fundul infernului.

Cu aceste cuvinte ea îşi curmă vorba şi, mâhnită, fugi de lumina zilei; pieri astfel din ochii lui şi-l lăsă nedumerit, tocmai când se gătea să-i răspundă plin de teamă. Roabele o luară în braţe şi o duseră leşinată în iatacu-i de marmură şi o culcară în pat.

Deşi inima sfâşiată de dragoste gemea adânc înţi-însul, deşi dorea să-i aline durerea cu vorbe mângâioase şi să-i alunge mâhnirea, piosul Enea ascultă totuşi de poruncile zeilor şi se duse să-şi vadă de corăbii. Troienii se puseră atunci pe lucru mai vârtos şi traseră de pe ţărm vasele, ale căror tălpi unse cu smoală începură să plutească. În graba plecării, ei aduseră din pădure lopeţi făcute din trunchiuri cu frunzele pe ele şi necioplite încă. îi puteai vedea cum umblau grăbiţi şi se scurgeau din toate ungherele oraşului, ca nişte furnici, care, cu gândul la iarnă, jefuiesc o movila mare de grâu, şi-şi duc boabele în muşuroiul lor. Trece neagra lor oştire pe câmp şi răreşte prada prin iarbă pe o cărăruie strâmtă; unele împing din greu cu umărul boabe mari; altele supraveghează şirurile şi pedepsesc furnicile rămase în urmă; întreaga poteca fierbe de forfoteala lor. Ce simţeai tu, Didona, când vedeai pregătirile astea de plecare? Ce gemete scoteai, când zăreai din vârful cetăţii cum foiau ţărmurile şi când vedeai cum marea întreagă clocotea sub ochii tăi de larmă învălmăşită. Nemiloasă dragoste, la câte nu împingi tu inimile oamenilor! Iat-o din nou silită la lacrimi, să încerce să-l înduplece iarăşi cu rugăciuni şi să-şi umilească mândria în faţa dragostei, ca să nu moară zadarnic şi să lase vreun mijloc neîncercat.

— Anna, vezi ce îmbulzeală e pe ţărm. Troienii s-au strâns de pretutindeni; pânzele n-aşteaptă decât vântul să sufle în ele; corăbierii şi-au încununat bucuroşi vasele cu flori. Dacă m-aş fi putut aştepta la o durere atât de mare, aş fi putut să o şi îndur. împlineşte-mi totuşi singura dorinţă ce mi-a mai rămas în nenorocirea mea; căci numai de tine ascultă mişelul şi numai ţie îţi încredinţa tainele inimii lui; numai tu ştii cum să-i vorbeşti şi anume când. Du-te, dragă soră, şi spune-i cu umilinţă trufaşului duşman, că nu eu m-am jurat cu grecii la Aulis1 să nimicesc neamul, troian, că nu eu am trimis corăbii împotriva Pergamului şi nici n-am pângărit mormântul bătrânului închise Pentru ce nu vrea de aceea, neînduratul, să-mi asculte vorbele? Unde zoreşte? Să-i împlinească numai voia asta bietei lui iubite: să aştepte o vreme mai potrivită pentru plecare şi nişte vânturi mai prielnice. Nu-i mai cer vechea credinţă de soţ, pe care a călcat-o, şi nici să se lipsească de frumosul Laţiu şi să se lase de împărăţia lui; nu-i cer decât un timp scurt de linişte şi de răgaz patimii mele, până soarta mă va deprinde cu durerea mea de neînfrânt. E cea din urmă îndurare ce-i cer. Fie-ţi milă de sora ta. Dacă mi-o va da, îl voi răsplăti cu prisosinţă prin moartea mea.

Astfel o rugă Didona şi biata soră îi tot ducea lui Enea plângereile şi venea îndărăt cu răspunsurile. El nu se lăsă însă înduplecat de nicio tânguire şi-i ascultă vorbele fără să se îndure, că aşa voia ursita şi un zeu îi astupase urechile, ca stejarul cu trunchiul înţepenit de veacuri, pe care vântoasele Aâpilor se întrec săismulgă şi-l izbesc când dintr-o parte, când dintr-alta; uraganul vâjâie şi frunzele căzute din copacul zgâlţâit acopăr pământul jur-împrejur; stejarul stă însă neclintit pe stâncă lui şi, pe cât îşi înalţă creştetul în văzduh, pe atât îşi înfige rădăcinile în fundul pământului. Încolţit mereu din toate părţile, la fel şi marele suflet al viteazului se zbuciuma; mintea îi rămăsese

însă neclintită, iar lacrimile Didonei curseră fără să-l înduplece.

Abia atunci, înfricoşată de soarta ce-o aştepta, Didona chemă moartea şi i se scârbi de lumina zilei. Şi ca să se întărească şi mai mult în hotărârea de a se lepăda de viaţă, iată că, pe când îşi punea darurile pe altarele pe care ardea tămâia (ce grozăvie j), apa sfântă se înnegri, iar vinul, pe care îl vărsa, se făcu sânge Văzu, dar nu spuse nimănui, nici chiar surorii sale... Se afla apoi la curte un mic templu de marmură închinat bărbatului dintâi, pe care îl cinstea cu multă grija şi-l împodobea cu panglici de lână albă şi cu ghirlande de frunze ca de sărbătoare; când noaptea învăluia pământul în beznă, i se părea că aude de acolo glasuri şi că bărbatul său o chema; o cucuvaie stingheră se jelea mereu pe acoperiş şi umplea văzduhul cu bocete prelungi. Multe prorociri ale profeţilor pioşi de odinioară îi veneau în minte şi o speriau cu ameninţarea lor; chiar şi chipul neînduplecat al lui Enea o urmărea în vis. I se părea mereu că e părăsită, că aleargă singură pe drumuri lungi şi caută pe tineni în ţari pustii. Când îl apuca nebunia, şi pentru vedea la fel în juru-i ceata eumenidelor, doi sori şi două Tebe2, iar[124]

Oreste, fiul lui Agamenon, e înfăţişat pe scenă cum fuge de mama lui înarmată cu făclii şi şerpi negri şi găseşte la pragul templului Furiile răzbunătoare ce-l. aşteptau b învinsă de durere, regina se lăsă în voia deznădejdii şi se hotărî să moară, chibzuindu-se doar numai asupra momentului şi a mijlocului; nu lăsă, totuşi, să i se citească ceva pe faţă şi, ca şi cum ar mai nădăjdui, îi vorbi aşa mâhnitei ei surori:

---

124 Eumcnidcle sînt Furiile. Penteu, rege legendar al Tcbeî, a fost pedepsit de Bachus pentru că se împotrivise introducerii cultului acestui zeu în regatul său. Penteu a înnebunit și ulterior a fost sfîșiat de bacante, conduse chiar de Agavc, mama sa. Și în Bacantele lui Euripidc, Penteu, chinuit de demență, vede doi sori și două Tebe (Bacantele, 918).

— Mă poţi ferici, dragă soră, căci am găsit chipul cum să-l aduc îndărăt pe necredincios ori să mă mântui de dânsul pentru totdeauna… La capătul oceanului, unde soarele apune, se află ţara etiopienilor[125], cea mai depărtată din toate, unde vânjosul Atlas poartă pe umerii lui bolta bătută cu stele aprinse. Mi-a venit de acolo o preoteasă de neam din Massilia[126], paznica templului hesperidelor, care dădea de mâncare balaurului şi veghea ramurile copacului sfânt, împrăştiind în juru-i mierea şi macii ce aţipesc. Ea se laudă ca farmecele ei pot dezlega inimile de chinuri şi strecoară în altele griji năprasnice, că pot închega apele pâraielor şi întoarce stelele din drum, că pot chema noaptea sufletele morţilor; auzi pământul mugind sub picioare şi vezi copacii scoborându-se din munţi. Iau martori, dragă soră, pe zei şi te iau şi pe tine, ce-mi eşti atât de scumpă, că fără să vreau, am ajuns la vrăjitorii. Ridică în taină, în curtea din fund a palatului, un rug şi aşază deasupra-i armele, pe care necredinciosul le-a lăsat atârnate în camera lui de culcare, aşază tot ce a mai rămas de la dânsul şi patul de nuntă, de unde mi s-a tras pieirea; doresc să ard orice mi-ar putea aminti de el, aşa cum m-a îndemnat preoteasa.

După ce vorbi aşa, tăcu şi chipul i se îngălbeni. Annei nu-i trecu, totuşi, prin minte că, sub cuvânt de vrajă, soru-sa se gătea de moarte; nu-şi putea închipui aşa nebunie şi că se putea întâmpla ceva mai rău decât la moartea lui Siheu. De aceea ascultă. După ce înălţă în curtea din fund a palatului un rug mare din stejar şi din brad, însăşi regina împodobi locul cu ghirlande şi cu cununi ca la morţi; cum ştia bine ce o să se întâmple, aşează deasupra rugului tot ce rămăsese de la Enea şi sabia uitată şi chipul lui de ceară.

---

125 Poeții antici numeau uneori etiopieni pe toți locuitorii țărilor tropicale. Ops însemna în greacă „față", iar aitbo „a arde” : deci etiopienii erau cei cu fața arsă, pîrlită de soare.

126 Massilia este aici țara massililor (vezi p. 98, nota 2).

De jur-împrejur se înălţau altare, iar preoteasa cu părul despletit chemă cu glas de tunet pe cei trei[127] sute de zei ai infernului, Erebul, Haosul[128], pe întreita Hecate şi pe fecioara Diana cu trei feţe; stropi de asemenea cu apă, provenită, spunea, din izvoarele Avernului; aduse în grabă nişte buruieni cu puf pe ele, tăiate pe lună plină cu o coasă de aramă1, din care se scurgea un suc negru de venin; mai aduse şi moţul[129][130], smuls înainte de a-l înghiţi maică-sa, de pe fruntea unui mânz abia născut. Cu făină sfântă în îmi –, riile curate[131], cu un picior descălţat, cu rochia deschisă, chiar Didona stătea lângă altar şi chema, înainte de a muri, mărturia zeilor şi a stelelor ştiutoare ale destinului şi ceru dreptate şi răzbunare, dacă mai e vreo putere cerească cu milă de îndrăgostiţi! înşelaţi.

Era noapte şi toate vieţuitoarele gustau pe pământ liniştea somnului după trudă; pădurile şi mările furtunoase se odihneau; era clipa când stelele se află la mijlocul drumului lor, când totul tace pe ogoare; dobitoacele, păsările cu pene colorate şi cele ce zboară pe deasupra apelor întinse şi cele ce se adăpostesc în câmpiile pline de hăţişuri, aţipite în somn. şi tăcere, îşi îndulcesc grijile şi uită ostenelile. Numai biata” Didona nu-şi putea găsi odihna în somn; pentru ochii şi inima ei nu era noapte;

---

127 Firește însă ca Didona nu credea în magie. Ea dorea numai să-și înșele sora. Dar simularea scenei de magie nu face decit să potențeze efectul dramatic al sfîrșitului Didonei.

128 Haosul și Erebul reprezintă aci personificări ale lumii subpămîntene.

129 In magie se foloseau instrumente din aramă, metal mai vechi decît fierul.

130 Vergiliu nu spune de fapt moț ci amor „dragoste", aci afrodisiac. într-adevăr excrescența neagră de pe fruntea mîn- jilor abia născuți — și pe care o mănînca de obicei icpele — era uzitată în prepararea filtrelor erotice.

131 Adică purificate prin abluțiuni pentru a putea oferi zeilor O prăjitură din făină.

grijile îi creşteau şi, izbucnind din nou, patima-i se dezlănţui, umflată de valurile mâniei. Ea se întări în hotărârea luată şi se frământă cu astfel de gânduri: „Ce-mi mai rămâne de făcut? Să mă întorc la vechii mei peţitori pentru a fi înjosită şi să cer cu umilinţă mâna numizilor, pe care de atâtea ori n-am voit să-i iau de bărbaţi? Să plec şi eu cu corăbiile troienilor şi să mă supun hotărârii lor? Mi-a şi folosit că i-am ajutat şi şi-au amintit multă vreme de binele ce le-am făcut! Da chiar dacă aş voi, cine mi-ar îngădui-o? Cine ar primi în corăbiile lor trufaşe o fiinţă atât de nesuferită ca mine? Nu cunoşti încă „nenorocito, viclenia seminţiei lui Laomedon1 I şi chiar dacă m-aş duce cu dânşii, îi voi însoţi eu singură pe corăbierii ăştia biruitori, ori voi lua cu mine şi pe tineni şi pe toţi ai mei, pe care, după ce i-am smuls atât de anevoie din Tir, îi voi purta din nou pe mări şi-i voi lăsa în voia vânturilor? Mai bine mori, după cum ai meritat-o, şi caută-ţi leacul durerii în fier. Tu, dragă soră, te-ai lăsat cea dintâi înduplecată de lacrimile mele şi mi-ai adus pe cap nenorocirile astea şi m-ai aruncat pradă duşmanului. N-ar fi fost mai bine să nu mă mărit şi să duc o viaţă fără prihană, ca fiarele 2, ferită de astfel de griji? De ce nu mi-am păstrat credinţa jurată cenuşii lui Siheu?”

Aşa se plângea de i se rupea inima.

În vremea aceasta, hotărât să plece, după ce pregătise totul, Enea dormea pe pupa înaltă a corabiei, când iată că i se arată în vis chipul zeului ce mai fusese o dată la dânsul cu aceleaşi poveţe şi care semăna leit cu Mercur şi la glas şi la faţă şi la parul bălai şi cu toate podoabele tinereţii.

— Fiu al zeiţei, îi spuse el, mai poţi dormi liniştit în clipele astea? Nu vezi primejdiile ce te încolţesc din toate părţile? Nu auzi cum suflă vânturile prielnice? Hotărâtă să moară, regina frământă în suflet viclenii şi gânduri cumplite şi fierbe în clocotul urii. Nu te grăbeşti să pleci,

cât mai e cu putinţă să te grăbeşti? Dacă zorile te mai găsesc pe meleagurile astea, vei vedea marea plină de corăbii, făclii ameninţătoare aprinse pretutindeni şi tot ţărmul arzând în flăcări. Pleacă, nu mai întârzia; nimic nu se schimbă mai lesne decât inima femeii.

1 Pentru că troianul Laomedon refuzase să achite datoria faţă de zeii Apoi o şi Neptun.

2 Didona se referă la fiarele singuratice, care-şi au fiecare câte un bârlog.

După ce vorbi aşa, se risipi în bezna nopţii.

Speriat de vedenia neaşteptată, Enea se smulse din somn şi-şi îndemnă tovarăşii:

— Sculaţi-vă repede, flăcăi, puneţi mâna pe vâsle şi sloboziţi iute pânzele; un zeu a venit din înaltul cerului şi ne îndeamnă să ne grăbim şi să tăiem pentru a doua oară odgoanele răsucite. Oricine ai fi, te urmăm, zeule, şi-ţi ascultăm bucuros porunca1. Ajută-ne, bunule, ocroteşt e-ne şi adu-ne pe cer stele prielnice.

Zise şi, trăgându-şi din teacă sabia fulgerătoare, tăie odgoanele. Acelaşi avânt îi cuprinse îndată pe toţi troienii, care ridicară repede ancorele şi părăsiră ţărmurile. Marea nu se mai vedea de corăbii; opintindu-se, ei înspumau valurile şi măturau apele albastre.

Aurora părăsise acum patul de aur al lui Triton 2 şi împrăştia pe pământ cele dintâi raze; când regina văzu din înălţimea palatului că se luminează de zi, că vasele se depărtau pe mare în şir, că ţărmul şi portul erau părăsite şi fără vâslaşi, ea începu să se bată cu pumnul în pieptu-i frumos, să-şi smulgă părul bălai.

— O, Jupiter, va pleca, zise ea; veneticul ăsta îşi bate joc de mine chiar în ţara mea! Nimeni nu va pune mâna pe arme; din tot oraşul nimeni nu se va lua după dânsul şi nu va porni corăbiile ca să-l urmărească? Duceţi-vă, aduceţi repede flăcări, sloboziţi pânzele, vâsliţi! Dar ce vorbesc? Unde mă aflu? Ce nebunie mi-a cuprins mintea? Biată-

Didonă, de abia

1 Enea ru era absolut sigur că în vis i se arătase Mercur. O superstiţie, răspândită la romani, făcea să se considere ca o grava eroare faptul de-a da unui zeu un nume care aparţinea altei divinităţi.

2 Aurora (la greci *Heos*) era reprezentată în mitologie ca o femeie frumoasă, strălucitoare, totdeauna cu degetele trandafirii. Ea se îndrăgostise de un muritor, troianul Triton, fiul lui Laomedon, îl răpise şi-l convinsese pe Jupitersă-l facă nemuritor. Dar, în fiecare dimineaţă ea părăsea patul soţului pentru a aduce lumina oamenilor şi zeilor.

acum simţi nelegiuirea faptei tale? Ar fi trebuit st o simţi când i-ai dat sceptrul. Asta era credinţa omului, despre care se spune că-şi duce penaţii patriei şi că l-a purtat în cârcă pe bătrânul său tată! Nu puteam să pun mâna pe dânsul, să-i sfârtec în bucăţi trupul şi să i-l zvârl în mare? Nu puteam să-i ucid tovarăşii şi chiar pe Ascaniu şi să i-l dau la masă ca să mănânce dintr-însul? Chiar dacă soarta luptei ar fi fost îndoielnică, de vreme ce sunt gata să mor, de cine aş fi avut să mă tem? Aş fi venit cu torţele în tabăra lui, aş fi dat foc vaselor, l-aş fi nimicit pe tată, pe fiu, cu tot neamul lor, şi, la urmă, mi-aş fi pus capăt şi mie. Soare, ce luminezi cu razele tale toate faptele oamenilor şi tu, Iunona, martoră a tuturor suferinţelor mele, şi tu, Hecate, al cărei nume vuieşte noaptea în toate răspântiile oraşului \ Furii răzbunătoare şi voi, zei ai Elissei, ce se stinge, auziţi-mi glasul, întoarceţi-vă asupra celor răi dreapta voastră răzbunare şi ascultaţi-mi rugăciunile din urmă. Iar dacă îi e dat nelegiuitului ăsta să ajungă la ţintă şi să se scoboare pe uscat, dacă aşa i-a hotărât destinul şi nu se mai poate schimba ceva, să-l urmărească atunci cu războaie popoare viteze şi, pribegind din ţara lui şi smulgându-se din braţele lui lulus, să se ducă să cerşească sprijin străin; să-i vadă murind pe ai lui mişeleşte, iar după

ce se va fi supus legilor unei păci nedrepte, să nu se bucure nici de domnie, nici de viaţă; să piară înainte de vreme şi trupul să-i rămână neîngropat în malul apelor[132]. Iată ce vă cer, iată cuvintele din urmă stropite cu sângele meu. Ura voastră, tineni, să-i urmărească neamul şi pe toţi cei ce vor veni; aduceţi bucuria aceasta cenuşei mele. Să nu se lege nici prietenie şi nici pace între cele două popoare 1; să se ridice din oasele mele un om[133][134], care să ducă sabia răzbunătoare şi focul printre plugarii ieşiţi din Dardanus. Acum, cândva, oricând va mai fi vreo rămăşiţă de putere, blestem ca cele două ţărmuri să se urască între ele, marea să se încaiere cu marea, armele cu armele; să se lupte ei şi strănepoţii lor.

Ea vorbi aşa, iar sufletul i se zbuciuma în toate felurile şi căuta să se smulgă cât mai repede de la o viaţă nesuferită. Spuse atunci câteva vorbe Barcei, doica lui Siheu, deoarece cenuşa doicii ei rămăsese în patria de odinioară:

— Dragă doică, cheam-o aici pe soru-mea Anna; spune-i să zorească a-şi stropi trupul cu apă de izvor şi să aducă cu dânsa vitele şi darurile cerute de preoteasă ca ispăşire; să vină, şi tu să-ţi încingi fruntea cu panglică sfântă. Vreau să săvârşesc sacrificiul, pe care l-am pregătit după datina lui Pluton[135], să pun capăt grijilor şi să dau

---

132 Didona prevestește tribulațiile din Italia ale lui Enea (vezi mai jos în cărțile a opta și a douăsprezecea.) Prin condițiile păcii Enea va renunța chiar la numele de troieni pentru ostașii săi. După o anumită legendă, a avut o moarte prematură, înecat tn apele unui rîu din Italia, trei ani după încheierea păcii.

133 Aci imprecațiile Didonei evoca războaiele punice. Cu luciditate, - cu darul dc-a întrevedea viitorul, pe care-1 atribuiau anticii muribunzilor, ea prevestește și viitorul îndepărtat.

134 Didona evocă și cumplita figură a lui Hanibal.

135 Pluton sau Pluto (la greci Hades), zeul infernului, era stăpînul lumii subpăm-întene, așa cum Iupiter, fratele său, era stăpînul Olimpului. Dc altfel în original apare Ioui Stygio, de la îuppiter

flăcărilor rugul cu chipul troianului[136].

Astfel vorbi, iar doica zori atât cât îi îngădui bătrâneţea. Scoasă din minţi la gândul faptei cumplite pe care o pregătea, rostogolind priviri însângerate, cu obrajii tremurând şi acoperiţi de pete, palidă de apropierea morţii, se năpusti apoi în fundul palatului, se urcă nebună pe treptele rugului, trase din teacă. sabia lui Enea, pe care i-o ceruse în dar: însă nu pentru scopul acesta. Aici, după ce privi încă o dată veşmintele troiene şi patul atât de bine cunoscut, se lăsă puţin în voia lacrimilor şi a gândurilor, se întinse apoi în pat, rostind aceste cuvinte din urmă:

— Amintiri ce mi-aţi fost atât de scumpe, cât mi-au îngăduit-o soarta şi zeii, primiţi-mi sufletul şi scăpaţi-mă de suferinţe. Am trăit şi am străbătut drumul hărăzit de ursită; umbra măreaţă a aceleia ce am fost se va duce acum sub pământ. Am întemeiat o mândră cetate, mi-am văzut zidurile ridicate; mi-am răzbunat bărbatul şi am pedepsit crima nelegiuitului meu frate. Fericită, aş fi fost prea fericită, numai dacă vasele troiene n-ar fi venit la ţărmurile noastre.

Spuse şi, cu gura lipită de pat, adaose:

— Voi muri nerăzbunată, dar numai să mor; da, da, vreau să mă duc printre umbre. Să vadă cu ochii lui din largul, mării nemilosul troian focul şi să ducă cu dânsul piaza rea a morţii mele.

După ce rosti aceste cuvinte, slujitoarele o văzură căzâna străpunsă – de fier[137], cu mâinile stropite şi cu

---

Stiggius, adică Iupiter, stăpînul Stixului, tradus de E. Lovinescu prin Pluton.

136 Se referă la masca de ceară, menționată mai sus. Distrugând masca de ceara a lui Enea, Didona trebuia să nimicească dragostea pentru eroul troian.

137 Comentatorii au remarcat deja că Didona nu se spînzura ca locasta sau Fedra, ci piere de sabie ca un adevărat erou, ca Aiax de pildă. S-a observat de asemenea că nimeni, nici cititorul și nici vreo cartagineză nu o vede pe Didona sinuci- gîndu-se. Slujitoarele o zăresc

sabia scăldată de sânge. Curţile vuiră de ţipetele lor; ştirea se răspândi ca fulgerul în cetatea zguduită. Prin case se auziră numai gemete şi bocete de femei; văzduhul vuia de plânsete ca şi cum duşmanii ar fi intrat în cetate şi Cartagina ori vechiul Tir s-ar prăbuşi, iar flăcările năprasnice ar fi cuprins acoperişurile caselor şi ale templelor zeilor.

Când auzi, înspăimântata, zgâriindu-şi obrazul cu unghiile şi bătându-se în piept cu pumnii, Anna se năpusti prin mulţime şi o chemă pe nume pe Didona ce trăgea sa moară.

— La asta te gândeai tu, draga soră! Voiai să mă înşeli! Iată ce însemnau rugul, focul şi altarele astea! După ce m-ai părăsit, de ce să mă plâng mai întâi? Că n-ai voit să mă iei ca tovarăşă în moarte? De ce nu m-ai chemat să-ţi împărtăşesc soarta? Aceeaşi durere, aceeaşi clipă ne-ar fi răpus viaţa la amândouă! Cu mâinile astea am ridicat rugul, cu glasul meu am chemat zeii părinţilor noştri, ca apoi să nu fiu de faţă în clipa morţii. Te-ai nimicit, dragă soră, pe tine, pe mine, poporul, senatul şi cetatea ta. Aduceţi apă să-i spăl rănile, şi, dacă mai rătăceşte pe buze vreo suflare, să i-o sorb cu gura mea.

Vorbind astfel, ea urcă treptele rugului şi, strângându-şi în braţe sora ce trăgea să moară, o încălzea la sânul ei şi-i ştergea cu haina sângele negru ce i se scurgea din rană. Didona mai încercă să-şi ridice pleoapele grele, dar se prăbuşi din nou: rana deschisă în piept îi şuiera. De trei ori încercă să se sprijine în cot; de trei ori căzu în pat şi căută cu ochii tulburi lumina cerului şi gemu când o găsi. Înduioşată de lungile suferinţe ale unei morţi atât de grele, atotputernica Iunona trimise atunci din

---

doar străpunsă de sabie, prăbușită sub loviturile fierului ; se felevă deci faptul împlinit, efectul sinuciderii-, Ca în tragedia greaca, momentul cel mai ‘sîngeros al dramei se consumă în spatele scenei.

Olimp pe Iris[138] ca să-i dezlege sufletul din cătuşele trupului. Cum nu pierea de o moarte bună ci înainte de vreme, din pricina unei patimi neaşteptate, Proserpina nu-i smulsese încă şuviţa de păr bălai şi nici nu-i închinaşe capul zeului infernului[139]. Umedă de rouă, Iris străbătu văzduhul cu aripile aurii, pe care bătaia razelor soarelui zugrăvea mii de culori şi îşi opri zborul asupra capului Didonei;

— Îi închin lui Pluton, zise ea, după poruncă, şuviţa asta şi te dezleg de cătuşele trupului tău.

Astfel grăi şi cu dreapta îi tăie şuviţa; odată cu ea căldura vieţii i se risipi şi sufletul îi zbură în văzduh.

CARTEA A CINCEA

În vremea aceasta, Enea se îndrepta cu corăbiile în largul mării şi brăzda valurile înnegrite de Acvilon; ochii i se întorceau încă spre zidurile curţilor ce se luminau de flăcările rugului nefericitei Elissa. Nu puteau cunoaşte pricina unui foc atât de năprasnic, dar faptul că ştiau durerea cumplită ce rămâne de pe urma unei iubiri înşelate şi ce poate o femeie înnebunită de patimă, le aducea troienilor o bănuială plină de presimţiri rele. De cum ajunseră în larg şi nu se mai zărea nici urmă de uscat, ci numai mare şi cer de jur-împrejur, un nor vânăt li se opri deasupra, aducând cu dânsul bezna şi furtuna, iar valurile se întunecară. Însuşi cârmaciul Palinurus strigă din înălţimea pupei lui:

— De ce s-o fi acoperit cerul cu nori atât de mari? Ce ne-a mai pus în cale tatăl Neptun?

---

138 Personificarea curcubeului ji mesagera zeilor, în «pecia! a Iunonei,

139 întocmai cum se smulgea un smoc din blana animalelor sacrificate, se presupunea că regina infernului, Proserpina, tăia o șuviță din părul muribunzilor și-I oferea ca dar soțului său Pluton. Dar Didona nu murea de-o moarte naturală. Vergiliu sugerează prin evidențierea întîrzierii Proserpinei, nemulțumirea zeilor față de sinucidere, care provoca sfârșitul înaintea termenului stabilit de ei.

După ce vorbi astfel, porunci corăbicrilor să strângă pânzele şi să se pună vârtos la vâsle, iar el întinse vintrele pieziş cu bătaia vântului şi grăi aşa:

— Mărite Enea, chiar Jupiter să mi-o spună, şi eu tot n-aş trage nădejde să ajungem în Italia pe o vreme ca asta. Vântul s-a schimbat şi valurile ne bat din coastă; furtuna s-a ridicat dinspre apusul ce s-a înnegrit; văzduhul e numai nori. Nu putem nici să-i ţinem piept vijeliei, nici să răzbim. Fiindcă soarta e mai tare decât noi, să ne lăsăm în voia ei şi să ne schimbăm drumul. Îmi dau chiar cu gândul că nu suntem departe de ţărmul primitor – al fratelui tău Erix1 şi de porturile şicanilor[140][141], numai dacă citesc bine în stelele, pe care le-am mai văzut o dată.

Piosul Enea îi răspunse atunci:

— Văd şi eu că aşa vor vânturile şi că tu te lupţi în zadar cu ele1; lasă pânzele în voia lor şi schimba drumul. Poate fi oare vreun ţărm mai plăcut, unde să doresc a-mi îndrepta corăbiile obosite, decât cel în care voi găsi pe Aceste, scoborâtorul din Dardanus, şi care adăposteşte în sânul lui şi oasele tatălui meu închise?

După ce rosti acestea, se îndreptară spre port; vânturile prielnice le umflară pânzele; corăbiile zburau pe marea în clocote şi, în sfârşit, troienii ajunseră bucuroşi în ţărmul cunoscut[142].

De departe, din vârful unui munte, Aceste zări cu uimire sosirea corăbiilor prietene şi le ieşi în cale, înarmat cum era cu două suliţe şi cu pielea unei ursoaice din Libia

---

140 Ca fiu al Venerei, zămislit cu argonautul Butes, Erix era fratele vitreg al lui Enea. Cum a rezultat dintr-o altă notă (vezi p. 27, nota 3), domnise în Sicilia ți edificase un templu în cinstea mamei sale.

141 Sicanii sînt locuitorii Siciliei, adică sicilieni (vezi nota I de la ț>. 27).,

142A Troienii poposiseră aci în anul precedent (vezi mai sus, în cartea a treia).

pe dânsul. El era fiul unei troiene făcut cu fluviul Crinisius[143] şi nu-şi uitase obârşia: se bucură de aceea, văzându-i întorşi, şi îi primi voios în aşezarea lui câmpenească şi-i mângâie prieteneşte de ostenelile îndurate.

A doua zi, de cum se ivi soarele şi ziua alunga stelele, Enea îşi chemă în juru-i tovarăşii risipiţi pe tot ţărmul şi din vârful unei movile, le vorbi aşa:

— Slăviţi troieni, popor ieşit din sângele străvechi al zeilor, lună după lună s-a scurs şi iată că s-a împlinit anul de când am îngropat rămăşiţele şi oasele tatălui meu şi i-am ridicat altare. E tocmai ziua, dacă nu mă înşel, pe care de-a pururi am să o plâng, şi pe care de-a pururi am să o cinstesc, pentru că aşa aţi voit-o voi, zeilor; zi pe care, chiar dacă aş petrece-o ca pribeag în nisipurile Getuliei, ori ca prizonier în Marea Egee, ori la Micene, aş slăvi-o totuşi cu închinările din fiecare an, aş împlini toate cele-sfinte după datina noastră şi i-aş încărca altarele cu daruri. Iată însă că acum ne-am întors şi, de bună seamă, nu fără voinţa zeilor, chiar acolo unde se odihnesc cenuşa şi oasele tatălui meu, într-un port, unde găsim numai prieteni. Veniţi de aceea să-i prăznuim cu toţii voioşi amintirea, să-i cerem vânturi prielnice şi să ne îngăduie ca, după ce voi întemeia oraşul, să-i aduc în fiecare an jertfele astea în templul pe care să i-l închin. Aceste, troian ca şi noi, vă dăruieşte câte doi boi de fiecare corabie; chemaţi la praznicul sfânt şi pe zeii părinţilor voştri şi pe cei pe care-i cinsteşte oaspetele nostru Aceste. În afară de asta, când aurora a noua va aduce muncitorilor dalba zi şi va polei lumea cu razele ei, voi da troienilor mai întâi nişte lupte de întrecere între corăbii; apoi cine e iute de picior, ori cine se bizuie în puterile lui şi e mai tare în aruncarea suliţei să' a săgeţilor

143/ înaintea războiului troian, fusese întemeiată o colonie a Ilionului în Sicilia. Crinisius era un fluviu sicilian, dar, ca orice rîu, m mitologie, avea un zeu al său. Acesta o iubise pe Egesta, fiica troianului Hippotes.

uşoare, ori cine se încumetă să se încaiere la lupta cu cestul 1 – să vină şi să aştepte plata meritată a frunzei de palmier 2. Acum tăceţi însă cu toţii şi încingeţi-vă tâmplele cu ramuris.

El grăi astfel şi îşi încununa fruntea cu mirtul închinat mamei sale 4. La fel făcu şi Helimus şi bătrânul Aceste şi copilul Ascaniu, şi, după dânşii, întreaga tinerime. Părăsind adunarea, Enea se îndreptă apoi întovărăşit de mulţime spre mormântul lui închise, unde vărsă pe pământ, după datină, două cupe de vin curat, două de lapte proaspăt şi două cu sângele victimelor. Aruncă apoi flori purpurii şi rosti aceste cuvinte:

— Închinare ţie, încă o dată, sfântul meu tată5; închinare ţie, cenuşă, scăpată în zadar de la Troia, suflet şi umbră a părintelui meu. Nu mi-a fost dat să caut cu tine ţara Italiei, ogoarele făgăduite şi Tibrul, oricare ar fi el, ce curge prin Ausonia.

Abia rosti aceste cuvinte, când un şarpe lunecos se ţâri din fundul mormântului, se încolăci de şapte ori în şapte inele uriaşe, înconjură liniştit mormântul, ocolind altarele; pe spate era presărat cu pete azurii, iar sclipirile de aur ale solzilor aveau strălucirea

1 Lupta cu cestul era cel mat frecvent (şi cel mai primejdios) gen de pugilat antic. Cestul (în latină *caestus*) era o mănuşă foarte grea, formată din fâşii din piele de bou –, încrucişate una peste alta şi armate cu bucăţi de plumb şi cuie de fier. Cestul căptuşea braţul pugilistului până la cot.

* întrecerile navale erau rezervate troienilor, dar la celelalte concursuri (alergări, pugilat, tragere cu arcul) puteau padticipa şi sicilienii. Asemenea jocuri funebre aveau loc frecvent în antichitate: Homer a descris jocurile prilejuite de înmormântarea lui Patrocle (*Ji*, XXIII, 257 – 897).

s Enea recomandă o tăcere pioasă, în special evitarea

cuvintelor nefaste. Îşi îndeamnă tovarăşii să-şi încingă tâmplele cu cununi, pentru că la ceremoniile religioase participanţii obişnuiau să poarte pe cap crenguţe şi coroane de flori.

4 Mirtul era consacrat Venerei.

6 Închise era invocat ca un semizeu.

curcubeului ce aruncă din nori, în bătaia soarelui, fel de fel de culori. La vederea lui, Enea rămase încremenit. Şarpele îşi târî lungu-i trup printre cupe şi paharele poleite, atinse puţin din bucate şi, fără să facă vreun rău, părăsi apoi altarele, din care se ospătase şi intră în fundul mormântului. Enea porni şi mai vârtos jertfa începută în cinstea tatălui său, neştiind dacă şarpele era duhul ocrotitor al locului1 ori sluga credincioasă a tatălui său; înjunghie, după datină, două mioare, tot atâţia porci şi tot atâtea junei negre[144] şi vărsă vinul din cupe, chemă sufletul marelui închise şi manii ca să vină de pe malurile Aheronului[145]. Tovarăşii, fiecare după puterea lui, aduseră şi ei bucuroşi daruri, cu care încărcară altarele şi jertfiră junei. Alţii aşezară la rând căldări de aramă şi, culcaţi în iarbă, puneau jăratec sub frigări şi prăjeau măruntaiele victimelor. Sosi, în sfârşit, şi ziua aşteptată. Caii soarelui[146] aduseră a noua Aurora cu lumină curată; faima jocurilor ce se pregăteau, numele vestit al lui Aceste ademeniseră pe toţi vecinii; o mulţime veselă acoperea ţărmul, unii doritori să vadă pe troieni, alţii pentru a lua parte la jocuri. Se aşezară mai întâi răsplăţile în văzul tuturor, în mijlocul arenei. Trepiede sfinte, cununi de verdeaţă, ramuri de

144 Anticii își imaginau adesea geniul tutelar al unui loc sub forma unui șarpe.

145 Se credea că manii veneau de pe malurile Aheronului, fluviu din infern, spre a asista la sacrificiile săvîrșite în onoarea lor.

146 Soarele (la romani Sol, la greci Helios), străbatea cerul într-un car tras de cai albi, care suflau lumina pe nări, imagine mitică a scurgerii zilei. Inițial divinitate importantă, Sol a ajuns să fie considerat mai tîrziu <a un slujitor al zeilor oii npieni.

palmier, preţul victoriei, arme, veşminte purpurii, talanţi de aur şi de argint L O trâmbiţă vesti de pe o movilă din mijlocul arenei începerea jocurilor 2.

Lupta o porniră mai întâi patru vase cu vâsle grele, alese din întreaga flotă. Mnesteu conducea cu aprigii lui lopătari iuţea *Balenă* 3, Mnesteu care va fi curând italic şi din care îşi trage numele familia Mcmia4; Glas conducea uriaşa *Himeră*, mare cât un oraş, pe care o mâna tinerimea troiană cu trei rânduri de vâsle aşezate unele peste altele. Sergestus, de la care îşi obârşeşte numele familia Sergia, se afla pe marele *Centaur*, iar verzuia *Scilă* era sub conducerea lui Cloantus, de unde ţi se trage neamul, romanule Cluentius. Departe, în mare, în faţa ţărmului, de care se sfarmă valurile înspumate, se află o stâncă, acoperită adesea de valurile umflate, când viforniţele iernii ascund cerul sub nori; când marea e liniştită, se înalţă însă tăcută în mijlocul valurilor nemişcate ca o câmpie, unde păsările de mare se răsfaţă la soare. Aici aşează tatăl Enea un stejar cu frunze verzi pe el, ca un semn pentru corăbieri, pe care să-l ocolească pentru a se întoarce din nou în port. Corăbiile se rânduiră în locu

1 Talantul, de fapt monedă antică, este utilizat de Vergiliu pentru a indica o cantitate anume, de obicei imprecisă, de aur sau de argint.

2 Vergiliu reflecta toate preocupările vremii sale, în special cele încurajate de August ca tradiţional romane. August, cunoscând şi pasiunea pentru concursuri sportive a populaţiei capitalei sale, încuraja întrecerile atletice şi stabilea recompense substanţiale. Ca de obicei, Vergiliu atribuie lui Enea măsuri adoptate de August.

8 Numele celor patru corăbii sunt, probabil, cele ale chipurilor monştrilor mitologici care ornau prorele lor (vezi şi nota 1 de la p. 166).

4 Ca şi *gens Iulia* a lui Cezar şi August, uncie familii importante din Roma îşi alcătuiseră genealogii care le

făceau să descindă din troienii lui Enea. E cazul familiilor citate aci.

rile hotărâte de sorţi; în picioare, la pupă, fruntaşii îţi luau ochii de departe cu aurul şi purpura de pe veşmintele lor; tinerimea ce-i însoţea, cu fruntea încununată cu frunze de plop *, cu umerii goi şi lucioşi de untdelemn, se aşează pe bănci; cu braţele întinse pe vâsle, cu urechea ciulită, aşteptau cu toţii semnalul; cuprinşi de teamă, de nelinişte, şi de setea biruinţii ce se trezise într-înşii, inimile li se zbăteau. La sunetul limpede al trâmbiţei, porniră fără zăbavă din locurile lor; văzduhul vui de strigătele lopătarilor; valurile spintecate de mişcarea braţelor lor spumegau; tăiau apa cu brazde deopotrivă; marea întreagă se despică răscolită de lopeţi şi de pintenii cu trei rânduri de dinţi. Nici carele la alergări nu se reped şi nu gonesc atât de nebuneşte, când îşi părăsesc ocolul şi când, aplecaţi peste ele, vizitiii îşi scutură hăţurile fluturătoare pentru a lovi. Întreaga pădure, din jur, vuia de urale, de freamătul privitorilor şi de îmbărbătarea lor pentru luptători; ţărmurile stâncoase întorceau glasurile, pe care dealurile lovite le împrăştiau mai departe.

În mijlocul învălmăşelii şi al freamătului, Glas alunecă cel dintâi şi se avântă în larg în fruntea celorlalţi; după dânsul venea Cloantus, cu lopătari mai buni, dar încetinit, din pricina greutăţii corabiei lui. În urmă, la aceeaşi depărtare, *Balena* şi *Centaurul* se sileau să prindă locul întâi şi când *Balena* o apuca înainte, când *Centaurul* o biruia şi o întrecea, când mergeau amândouă alături şi brăzdau apa sărată cu trupul prelung.

Ei se apropiau acum de stâncă şi se aflau lângă ţintă, când Glas, care până aici fusese cel dintâi şi se

1 Plopul era consacrat lui Hercule, zeul puterif. Coroanele din frunze de plop erau puse pe cap la jocurile funebre şi erau decernate învingătorilor.

simţea învingător la mijlocul vârtejului, strigă

cârmaciului său Menetes:

— Ce-ai apucat aşa la dreapta? întoarce-te încoace; ţine-te de ţărm chiar dacă ai ajunge cu capătul vâslei stâncile din stânga; lasă altora largul.

Dar cum se temea de nişte stânci ascunse, Menetes întoarse prora spre valurile din larg.

— Unde te duci atât de departe de ţintă? Ia-o spre stâncă, Menetes! îi strigă din nou Glas, când deodată zări pe Cloantus căzându-i din spate şi luând-o mai pe aproape. Ţinând drumul spre stânga, printre corabia lui Glas şi stâncile răsunătoare, Cloantus îi ieşi numaidecât înainte şi, ocolind ţinta, ajunse în larg fără piedică. O grozavă mânie se aprinse atunci în tânărul Glas; nu-şi putu opri lacrimile ce-l podidiră şi, uitându-şi de cuviinţă şi de viaţa tovarăşilor lui, îl aruncă în mare pe nedestoinicul Menetes din înaltul corabiei: puse chiar el mâna pe vâslă, luă locul cârmaciului, îşi îndemnă vâslaşii şi îşi întoarse prora spre ţărm. După ce ieşi din fundul mării, îngreuiat de hainele leoarcă, bătrânul Menetes se căţăra pe vârful stâncii şi se întinse să se usuce. Troienii râseră de dânsul, când îl văzură căzând şi apoi înotând; râdeau şi când vărsa apă sărată, pe care o înghiţise L în cei doi rămaşi în urmă, Sergestus şi Mnesteu, „se aprinse atunci nădejdea de a-l întrece pe Glas, care întârziase. Sergestus trecu cel dintâi şi se apropie de stâncă; nu-l întrecea totuşi pe celălalt cu toată lungimea corabiei, ci numai cu partea de dinainte, iar cealaltă parte o ajungea din spate ciocul *Balenei*. Mergând de la un capăt la celălalt al corabiei, printre vâslaşi Mnesteu îi îndemna aşa:

1 Acest pasaj, în special acest ultim episod, poartă pecetea influenţei homerice. El parc inspirat de o întâmplare similaia, petrecută între Menelau şi Antioh, descrisă în cântul XXIII al

Iliadei.

— Acum, acum împingeţi la vâsle, tovarăşi ai lui

Hector, pe care v-am ales în ziua din urmă a Troiei, ca să veniţi cu mine; acum dovediţi-vă bărbăţia, acum dovediţi-vă puterea, pe care aţi arătat-o în sinele 1 Getuliei, în Marea Ionică şi în apele nepotolite ale Maleei2. Nu mai râvnesc la locul dintâi, nu mă mai lupt ca să birui. Deşi, totuşi… Dar biruiască cei cărora le-ai dat tu biruinţa, Neptune; să nu păţim numai ruşinea de a ajunge la coada; atât să izbutim, prieteni, şi să scăpăm de ocară.

Ei se încordară atunci din toate silinţele; pupa de aramă se cutremură de loviturile puternice ale lopeţilor, valurile fugeau pe dedesubt; vâslaşii tremurau din tot trupul; de gâfâieli gura li se usca; sudoarea curgea leoarcă pe dânşii. O întâmplare le aduse izbândă dorită, căci, în avântul lui, voind să treacă prea aproape de stâncă, Sergestus intră într-un loc primejdios şi se izbi, nefericitul, de nişte colţi ieşiţi înainte. Stâncă se zgudui, iar vâslele, lovindu-se de ascuţişul pietrei, se zdrobiră şi prora sfărâmată rămase atârnată.

Vâslaşii se ridicară în picioare cu zarvă şi îşi pierdură vremea scoţând pârghii de fier şi cângi cu cârlige ascuţite, strângând de pe mare sfărâmăturile lopeţilor. Voios, îmbărbătat de izbândă, iuţindu-şi zborul şi desfăşurându-şi pânzele, Mnesteu se avântă în largul mării, cum se avântă spre câmpie porumbiţa speriată din văgăuna întunecoasă a stâncii, unde îşi are cuibul şi puii dragi; în spaima ei, ea zboară bătând zgomotos din pene cât e aproape de stâncă; de îndată ce lunecă însă în aerul liniştit, ea spintecă văzduhul şi nici nu-şi mai mişcă aripile iuţi. Astfel tăia apa şi Mnesteu cu *Ba*

1 Aci *sine* înseamnă golfuri.

2 Capul *Alaleea* din sudul Peloponezului, care trebuia depăşit pentru a se trece din Marea Egee în Marea Ionică era foarte primejdios din pricina curenţilor şi stâncilor ascunse.

lena lui, când se apropia de ţintă; astfel o ducea în

zbor însuşi avântul luat. El lăsă în urmă mai întâi pe bietul Sergestus ce se trudea să iasă din stâncile şi nisipurile în care intrase, cerând în zadar ajutor şi trudindu-se să-şi facă drum cu vâslele rupte. Ajunse apoi pe Glas şi greoaia *Himeră*; lipsită de cârmaci, ea fu lăsată în urmă. Nu-i mai rămăsese – decât Cloantus, ce se afla aproape de ţinta; se lua după dânsul şi opintindu-se din răsputeri, îl încolţi de aproape; strigătele se înteţiră atunci şi cu toţii îl îmbărbătau pe Mnesteu; văzduhul clocotea de chiote. La gândul ca şi-ar pierde o biruinţă câştigată, Cloantus şi tovarăşii lui şi-ar fi dat viaţa numai şi izbutească. Izbândă îi îmbărbăta şi pe tovarăşii lui Mnesteu; ei îşi închipuiau că pot birui, pentru că se credeau în stare. Se poate ca amândouă vasele ar fi câştigat biruinţa ajungând odată la ţinta, dacă, întinzându-şi mâinile spre mare, Cloantus nu s-ar fi închinat din tot sufletul şi nu s-ar fi rugat de zei cu făgaduinţi:

— Zeilor, stăpânitori ai mării, pe ale cărei unde alerg, vă făgăduiesc să vă aduc pe ţărm, la picioarele altarelor voastre, un taur alb şi, credincios jurământului, îi voi arunca măruntaiele în apele voastre sărate şi voi vărsa prinoase de vin limpede.

Spuse şi din adâncul apelor îi auziră glasul toată ceata nereidelor şi a lui Forcus şi fecioara Panopcea şi chiar Portunus *, cu braţul lui vânjos, îi împinse corabia, care, mai iute decât vântul şi decât sprintena săgeată, zbură spre ţărm şi intră în port. Chemându-i pe toţi, după datină, feciorul lui închise puse atunci pristavul să strige cu glas puternic biruinţa lui Cloantus şi-i încinse fruntea cu o cunună de laur verde. Dădu apoi ca răsplată fiecărei corăbii câte trei junei după

1 Forcus (*Phorcus* în latina) era o divinitate marină, fratele lui Nereu; *Panopeea* era una din cele 50 de nereide; *Portunus* era o zeitate romană, care proteja porturile.

alegere, vin din belşug şi un talant mare de argint;

mai adăugă pentru căpetenii şi alte daruri alese; biruitorului îi dădu o mantie de aur, pe marginea căreia alerga de jur-împrejur un larg tiv de purpură în două rânduri de şerpuituri; ţesătura înfăţişa un copil de rege urmărind cerbii în pădurile Idei cu săgeţile; aprins de goană, el părea că gâftie, când vulturul, purtătorul trăsnetului lui Jupiter, i se năpusti asupra-i din vârful unui munte, îl înşfacă în ghearele-i încovoiate şi-l ridică în înaltul cerului1. Zadarnic bătrânii lui paznici îşi înălţau mâinile la cer şi câinii umpleau văzduhul cu lătratul lor furios. Lui Mnesteu, care ajunsese al doilea, Enea îi dădu o platoşă făurită dintr-o întreită ţesătură de zale de aur prinsă în cârlige, pe care el însuşi i-o luase lui Demoleu z, când îl biruise pe malurile Simoisului, sub zidurile înalte ale Troiei; i-o dădu ca să-i slujească ca podoabă şi ca pavăză în lupte. De grea ce era, doi robi, Fegeu şi Sagaris, abia o puteau duce, opintindu-se, pe umeri; îmbrăcat cu ea, Demoleu urmărea totuşi în goană pe troienii risipiţi. Ca premiu al treilea dădu două ligheane de aramă şi două cupe de argint împodobite cu sculpturi în relief.

Toţi biruitorii îşi primiseră acum darurile şi mergeau mândri, cu tâmplele încununate cu panglici de purpură, când iată că, scăpând cu multă trudă de blestemata de stâncă, cu vâslele sfărâmate, cu vâslaşii aşezaţi pe un singur rând, sosi şi Sergestus, aducându-şi ca vai de dânsul corabia, în hohotele de râs ale mulţimii. Întocmai ca un şarpe, pe care, prinzându-l în drum, i-a trecut de-a curmezişul o roată cu şină de aramă ori l-a lăsat pe jumătate mort un drumeţ cu o lovitură de piatră. În zadar se răsuceşte şi caută să fugă cu Iun

— Copilul de rege era Ganimede, menţionat de Vergiliu în cartea întâi. Vulturul îl răpise pentru Jupiter.

8 Acest erou grec, numit Demoleu nu apare în eposul homeric.

gul lui trup; jartea sănătoasă, cu ochii scăpărători, îşi

înalţă şuierând capul; partea rănită nu-l lasă însă să se sprijine pe inele şi să se încovoaie asupra lui însuşi. Aşa se târa şi vasul lui Sergestus cu ce-i mai rămăsese din vâsle; se ajută totuşi cu pânzele umflate de vânt şi intră în port. Bucuros că-şi scăpase vasul şi-şi adusese îndărăt tovarăşii, Enea îi dădu şi lui Sergestus ca dar pe roaba Foloe, cretană de felul ci, iscusită în meşteşuguri casnice, şi cu copii de ţâţă.

Cum se sfârşi această luptă, piosul Enea porni spre o pajişte verde, înconjurată din toate părţile de dealuri acoperite cu păduri; în mijlocul văii se afla arena unui amfiteatru, unde veni însoţit de multe mii de privitori şi se aşeza în mijlocul lor pe o movilă. De aci, pofti pe cei ce voiau să se ia la întrecere la fugă şi, pentru a-i îmboldi, le arătă răsplăţile.

Troienii şi sicilienii veniră din toate părţile, în frunte cu Nisus şi Eurial; Eurial, frumos la chip şi fraged la vârstă, Nisus vestit prin marea lui dragoste faţă de dânsul L După ei veni Diores, din slăvitul neam al lui Priam; apoi Salius împreună cu Patron, unul din Acarnania, iar celălalt dintr-o familie arcadiană din Tegeea[147]; după aceea doi tineri sicilieni, Helimus şi Panopes, ce-l însoţeau de obicei pe bătrânul Aceste prin păduri; şi mulţi alţii, pe care i-a acoperit uitarea.

După ce se strânseră cu toţii în jurul lui, Enea le vorbi aşa:

— Ascultaţi cu voioşie şi cu luare-aminte la ce o să vă spun. Nimeni dintre voi nu va pleca nedăruit. Vă voi da câte două suliţe cretane cu vârf de fier lustruit şi o secure cu două tăişuri, lucrată în argint. Răsplata asta va fi pentru toţi deopotrivă. Cei trei biruitori dintâi vor mai primi şi alte premii; îşi vor încinge fruntea cu o cunună galbenă de

147 A se vedea mai jos în cartea a noua detalii despre acești doi eroi troieni.

măslin; celui dintâi îi voi da un cal împodobit cu falere[148]; celui de al doilea, o tolbă de amazoană plină cu săgeţi trace şi cu o Iată curea bătută cu aur, având ca încheietoare o pafta de piatră preţioasă; cel de al treilea să se mulţumească cu coiful ăsta luat de la un grec.

După ce vorbi astfel, fiecare îşi luă locul şi, de îndată ce li se dădu semnalul, se repeziră, pornind ca vârtejul, c. u ochii pironiţi la ţintă. Cu mult înaintea tuturor se avântă Nisus, mai iute decât vântul şi decât trăsnetul înaripat; după dânsul venea Salius dar la o mare depărtare; ceva mai în urmă Eurial, iar după dânsul Helimus, urmat de Diores, picior lângă picior, cu capul întins spre umărul lui; dacă ar mai fi fost loc de alergat, l-ar fi întrecut ori ar fi lăsat izbândă nehotărâtă între dânşii. Şi acum, aproape la capăt, când se apropiau obosiţi de ţintă, iată că bietul Nisus luneca pe un cheag de sânge, în locul unde se tăiaseră nişte junei şi sângele împrăştiat muiesc pământul şi iarba verde. Tânărul, care se şi bucura de izbândă, nu-şi putu înţepeni paşii şovăitori, înfigându-şi călcâiul în pământ, ci căzu cu faţa în noroi şi în sângele victimelor. Nu uită, totuşi, de Eurial, nici de dragostea ce i-o purta, şi, ridicându-se de pe pământul lunecos, se puse de-a curmezişul lui Salius, care, căzând şi el, rămase întins pe nisipul închegat de sânge. Eurial se avântă şi, biruitor cu ajutorul prietenului său, ajunse cel dintâi în mijlocul uralclor şi îmbărbătării celor ce-l priveau. Helimus ajunse după dânsul, iar Diores câştigă premiul al treilea. Salius umplu atunci toată încăperea marelui amfiteatru cu strigăte asurzitoare, cerând de la bătrânii din rândurile dintâi, ca să-i dea lui premiul, smuls prin înşelăciune L Eurial avea de partea lui dragostea mulţimii, lacrimile ce-l făceau şi mai frumos şi virtutea şi mai plăcută când se întâlneşte într-un trup frumos. Diores, care luase loc

148 Falercle (în latină pbalerae) erau podoabe atîrnate la gîtul oamenilor sau cailor.

printre biruitori, îl ajuta şi striga cu glas tare că în zadar câştigase premiul din urmă, dacă i se dădea lui Salius locul întâi. Tatăl Enea le spuse atunci:

— Copii, răsplăţile rămân ale voastre şi nimeni nu le va clinti şirul. Să-mi fie îngăduit însă să plâng nenorocirea nemeritată a unui prieten.

Vorbind astfel, el îi dădu lui Salius o blană uriaşă de leu din Getulia, miţoasă şi cu unghii aurite. Nisus spuse atunci:

— Dacă învinşii sunt răsplătiţi atât de bine şi dacă ţi-i milă de cei ce cad, ce răsplată vrednică de mine o să-mi dai mie, ce aş fi luat premiul întâi, dacă soarta vrăjmaşă nu m-ar fi doborât ca şi pe Salius?

Şi vorbind aşa, îşi arăta faţa şi mâinile murdare de noroi. Bunul Enea (îi zâmbi şi porunci să i se aducă un scut lucrat de meşterul Didimaon, pe care grecii îl luaseră de la uşa templului lui Neptun şi-l cinsti pe tânăr cu acest dar frumos.

După ce isprăvi cu alergările şi cu împărţirea darurilor zise:

— Acuma, cine se simte destul de tare şi cu inimă bărbată, să vină să-şi ridice braţele cu pumnii prinşi în cest.

Astfel vorbi şi făgădui două premii luptătorilor; biruitorului un juncan, cu fruntea împodobită cu aur şi cu panglici; celui învins, drept mângâiere, o sabie şi un coif frumos. Şi nu aştepta mult căci pe dată şi ieşi la iveală, în murmurul tuturor, Dares cu puterea lui năprasnică; numai el îndrăznise odinioară să se măsoare cu Paris*; tot el lovise şi culcase pe jumătate mort pe nisipul galben, lângă mormântul marelui Hector, pe Butes, care până atunci îi biruise pe toţi, un uriaş ce se fălea că se trăgea din neamul lui Amicus din Bebricia 2. Aşa păşi cel dintâi la luptă Dares cu capul în sus şi-şi arătă umerii lăţi, întinzându-şi cu trufie pe rând braţele, cu care lovea puternic aerul. I se

caută un potrivnic, dar nimeni dintr-o mulţime atât de mare nu îndrăznea să se măsoare cu dânsul şi să-şi înfăşoare pumnul în curele. Socotind de aceea că toţi se feresc de luptă, el veni voios în faţa lui Enea şi, fără să mai aştepte, şi înhaţă cu stânga taurul de coame şi vorbi astfel:

— Fiu al zeiţei, dacă nimeni nu se încumetă să se ia la luptă, cât o să mai stau? Ce o să mai aştept? Dă-mi voie să-mi iau răsplata.

Toţi troienii murmurau şi cereau să i se dea premiul făgăduit învingătorului.

În clipa aceasta, Aceste îl dojeni cu vorbe amare pe Entellus, ce stătea culcat lângă dânsul pe un pat de iarbă verde:

— Entellus, zadarnic ai fost odinioară cel mai vajnic dintre vitejii noştri, dacă rabzi acum să ţi se sufle astfel de premii fără nicio luptă? Unde-i divinul Erix, dascălul nostru – de care în zadar tot

1 La Troia, Paris era reputat-ca pugilist Iscusit. Poeţii posteriori lui Homer nu l-au zugrăvit ca an laş. Aci Vergiliu face aluzie la jocurile prilejuite de funeraliile lui Hector.

2 Amicus, rege al bebricilor, localizaţi în Asia Mică şi anume în apropiere de Marea Neagră (în Bitinia), nutrise o adevărată pasiune pentru pugilat.

pomeneşti? Unde ţi-i faima răspândită în toată Sicilia? Unde-s prăzile atârnate la uşa casei tale?

Entellus îi răspunse:

— Dorul de laude şi de glorie nu m-a părăsit; frica nu mi l-a izgonit încă din suflet, ci sângele încetinit de ani s-a răcit, iar puterile istovite mi-au îngheţat în trup. Dacă aş avea acum ca odinioară vigoarea tinereţii, care-i dă trufaşului ăsta atâta încredere şi fală, n-ar fi nevoie să mă ademenească răsplata unui taur frumos, că doar nu mă uit la premii.

Vorbind aşa, el aruncă în mijlocul arenei două cesturi de o greutate uriaşă, în care obişnuia odinioară să-şi

învelească pumnii năprasnicul Erix, când pornea la luptă şi cu ale căror curele vârtoase îşi înfăşură braţele. Cu toţii rămaseră înmărmuriţi, căci erau făcute din pielea a şapte tauri cu bucăţi de fier şi de plumb. Mai mult decât toţi încremeni chiar Dares şi se trase îndărăt. Mărinimosul Enea le luă în mâini şi le cântări şi le răsuci uriaşele curele încolăcite. Bătrânul Entellus grăi atunci astfel:

— Ce-ar fi dacă vreunul din voi ar fi văzut cestul cu care era înarmat Hercule în groaznica luptă, pe care a dat-o chiar pe ţărmul ăsta? Fratele tău Erix a purtat pe vremuri armele ce le vezi… uite-le, stropite şi acum de sânge şi cu bucăţi de creier; cu ele a îndrăznit să-l înfrunte pe Hercule, cu ele umblam şi eu, când un sânge mai viu îmi dădea putere, şi bătrâneţea pizmaşă nu-mi albise tâmplele. Dar dacă troianul Dares nu vrea să se lupte cu armele mele şi dacă şi piosul Enea e de aceeaşi părere şi Aceste încuviinţează şi el, să ne luptăm cu arme deopotrivă; pentru tine las la o parte cestul lui Erix; nu te mai teme şi scoate-ţi cestul troian.

Vorbind aşa, el îşi aruncă de pe umăr mantaua şi, dezgolindu-şi membrele, ciolanele lui mari şi braţele, se înfipse ca un uriaş în mijlocul arenei. Enea aduse atunci nişte cesturi la fel şi înfăşură chiar el braţele amândurora cu arme deopotrivă. Statură pe data drepţi, se înţepeniră în vârful picioarelor şi, neînfricoşaţi, îşi întinseră braţele în văzduh. Pentru a se feri de lovituri, ei îşi traseră îndărăt capetele trufaşe, dar, încoaăcindu-şi mâinile, se încinse lupta. Mai sprinten în picioare, unul se bizuia pe tinereţe; mai puternic prin greutatea corpului, celuilalt îi şovăiau genunchii ce-i tremurau, iar suflarea greoaie îi scutura mădularele. Multe din loviturile lor izbeau văzduhul fără folos, multe cădeau cu zgomot în coaste ori vuiau adânc în piept; mâna le alerga mereu în jurul urechilor şi al tâmplelor şi fălcile pocneau sub grindina izbiturilor. Înfipt în picioare, neclintit din loc, Entellus îşi urmărea din ochi

potrivnicul şi se ferea de lovituri, mişcându-şi doar trupul, în vreme ce Dares părea că bate cu scule de război o cetate înaltă, ori împresoară cu armele o fortăreaţă coco – ţaţă pe un vârf de munte şi dibuie acum aici, acum dincolo, dând târcoale din toate părţile, iscodind tot locul cu viclenii şi încolţindu-şi zadarnic duşmanul cu tot felul de atacuri.

Înălţându-se, Entellus îşi ridică, în sfârşit, braţul; când îi văzu lovitura ce-i venea de sus, Dares se feri, şi-şi dădu în lături trupul cu o mişcare sprintenă. Entellus îşi risipi, astfel, puterea în vânt şi, greoi, se prăbuşi la pământ, aşa cum cade pe Erimant[149] ori pe vârful Idei un brad scorburos, smuls din rădăcini. Îngrijoraţi, troienii şi sicilienii se ridicară în picioare; un vaier se înălţă în văzduh şi numaidecât alergă înduioşat Aceste ca să-şi ridice de jos bătrânul prieten. Fără să zăbovească şi să se sperie din pricina căderii, Entellus se întoarse la luptă şi mai înverşunat, iar mânia îi oţeli puterea; ruşinea şi simţul vitejiei lui îi aprinseră sufletul. Plin de dorul răzbunării, el îl urmări în întreaga arenă pe Dares, care fugea, lovindu-l când cu dreapta, când cu stânga, fără răgaz, fără odihnă; ca norii ce-şi aruncă grindina deasă cu zgomot pe acoperişuri, aşa şi Entellus îl fugărea şi-l izbea cu amândouă mâinile pe Dares.

Nevoind ca răzbunarea să meargă prea departe şi ca Entellus să-şi ducă până la capăt apriga-i mânie, tatăl Enea puse sfârşit luptei şi îi scoase din mâini pe Dares istovit şi domolindu-l cu aceste vorbe:

— Ce ai înnebunit, nenorocitule? Nu simţi că te masori cu puteri mai mari şi că zeii ţi-s potrivnici? Lasă-te biruit de zeu! – zise şi despărţi cu vorba pe luptători. Prietenii îl luară atunci pe Dares, ce abia îşi mai târa picioarele obosite, şi-şi bălăbănea capul încoace şi încolo, vărsând pe gură sânge închegat amestecat cu dinţi, şi îl

149 Munte din Arcadia, adică din Peloponez.

duseră la corăbii; Enea îi chemă apoi şi le dădu coiful şi sabia, iar lui Entellus îi lăsară coroana de laur şi taurul. Cu sufletul plin de trufie şi mândru de taurul câştigat, biruitorul spuse atunci:

— Fiu al Venerei, şi voi, troieni, judecaţi acum, cât am fost de puternic în vremurile mele şi de la ce moarte l-aţi scăpat pe Dares, când l-aţi scos din mâinile mele.

Şi spunând acestea, se puse în faţa taurului, ce stătea ca răsplată a luptei, şi, trăgându-şi îndărăt pumnul îl izbi de sus drept între coarne cu cestul lui cumplit de-i zdrobi ţeasta şi-i risipi creierul. Taurul se clătină şi se prăbuşi apoi ţeapăn la pământ. Entellus mai rosti apoi şi aceste cuvinte pornite din inimă:

— În locul lui Dares, îţi închin, Erix, jertfa asta mai vrednică după ce am biruit şi acum mă las de cest şi de meşteşugul pe care l-am învăţat de la tine.

Enea pofti apoi pe cei ce voiau să se ia la întrecere cu arcul şi hotărî premiile. Cu mâna lui puternică, ridică el însuşi catargul corabiei lui Serestus şi prinse cu o sfoară de vârful lui o porumbiţă ca ţintă arcaşilor. Luptătorii se strânseră şi îşi aruncară numele într-un coif de aramă pentru a fi traşi la sorţ; cel dintâi ieşi în uralele tuturor Hipocoon, fiul lui Hirtacus. După el veni Mnesteu, biruitorul din lupta de adineauri a corăbiilor, încoronat încă cu o cunună de măslin. AL treilea, Eurition, fratele tău, slăvite Pandarus[150][151], care, la îndemnul Minervei de a strica învoiala, ţi-ai aruncat cel dintâi săgeata în mijlocul grecilor. La urmă ieşi din fundul coifului Aceste, ce se încumeta să se încerce şi el în această luptă de tineri. Cu toţii îşi încordară apoi arcul din toate puterile şi îşi

---

150 Hirtacus apare în Îliada, XIII, 771.

151a Pandarus, fiul lui Licaon, unul dintre șefii licienilor, veniți sa ajute pe troieni, instigat de Minerva, a tras cu arcul asupra lui Menclau, spre a rupe armistițiul încheiat între greci și troieni (Homer, ÎL, IV, 105).

scoaseră săgeţile din tolbă. Săgeata lui Hipocoon porni cea dintâi cu un zbârnâit de coardă, spintecă aerul uşor şi veni de se înfipse în lemnul catargului din faţă. Catargul se zgudui şi pasărea speriată fâlfâi din aripi şi toată împrejurimea vui de urale zgomotoase. După dânsul, veni aprigul Mnesteu cu arcul încordat, cătând în sus cu ochii şi cu săgeata, îndreptate deopotrivă spre ţintă; nu putu însă, bietul, atinge chiar pasărea cu săgeata; rupse numai nodurile sforii de in cu care era legată de picior de vârful catargului; porumbiţa îşi luă zborul în vânt şi fugi pe sub norii negri. Eurition, ce-şi încordase de mai înainte arcul, şi-şi ţinea săgeata gata să plece, se rugă repede de fratele sau şi, urmărind cu privirea porumbiţa ce spinteca voioasă aerul, o străpunse sub norul negru; pasărea îşi dădu duhul între stelele de pe cer şi, căzând fără viaţă, aduse în lunecarea ei şi săgeata ce o străpunsese. Mai rămăsese Aceste care nu mai avea – cum birui pentru a-şi arăta iscusinţa arcului său răsunător; slobozi totuşi o săgeată în văzduh. În clipa aceasta li se arătă ochilor o minune, menită să aibă un mare înţeles, după cum au dovedit-o faptele pe urmă şi profeţii speriaţi au vestit întâmplările ce aveau să se împlinească într-un viitor îndepărtat. Căci, spintecând norii, săgeata se aprinsese deodată în zbor şi îşi însemnă drumul cu o brazdă de foc şi se mistui, dispărând apoi în văzduh, ca stelele, ce se desprind adesea de pe cer şi străbat văzduhul în zbor, târându-şi după ele coada. Troienii şi. sicilienii rămaseră înmărmuriţi şi cerură ocrotirea zeilor; Enea nu socoti însă semnul neprielnic, ci-l îmbrăţişă pe Aceste ce se bucura şi-l încărcă de mari daruri şi-i vorbi aşa:

— Ia-le, taică; deşi ai fost năpăstuit de sorţi, stăpânul zeilor a voit prin minunea asta să câştigi premiul; vei primi darul ăsta chiar de la bătrânul închise, un vas cu chipuri săpate pe dânsul, pe care Ciseu h regele Traciei, i l-a dat odinioară ca amintire şi chezăşie de prietenie.

Vorbind astfel, îi încinse tâmplele cu o cunună de laur verde şi-l numi pe Aceste înaintea tuturbr celorlalţi biruitori. Cu toate că el doborâse pasărea din înaltul cerului, cumintele Eurition. nu-i pizmui cinstea. Premiul al doilea fu dat celui ce rupsese sfoara şi cel din urmă cui nimerise cu săgeata în catarg.

1 Ciseu, rege trac, era tatăl *Hecubei* şi deci socru al lui Priam.

Înainte de sfârşirea luptei, tatăl Enea chemă la dânsul pe Epitide, povăţuitorul şi tovarăşul lui Iulus şi-i şopti la ureche:

— Du-te şi spune-i lui Ascaniu, că, dacă şi-a adunat ceata lui de copii şi a pregătit totul pentru alergările de cai, să-şi aducă gloatele şi să se arate în arme în cinstea bunicului2.

El însuşi pofti norodul risipit să se dea la o parte din circ şi să lase câmpul deschis. Se iviră atunci dinaintea ochilor părinţilor, copii la fel de strălucitori, pe caii puşi în frâu; tinerimea troiană şi siciliană îi întâmpină cu un freamăt de admiraţie pentru chipul cum mergeau. Cu toţii aveau, după datină, pletele încinse cu o cunună de frunze retezate şi purtau în mână două suliţe de corn cu vârful de fier; unii aveau o tolbă uşoară pe umăr şi un lanţ de aur împletit le atârna de la gât pe piept. Ei întruchipau trei cete cu tot atâţia conducători ce le conduceau; cetele se desfăcură apoi: câte doisprezece tineri urmară pe câte un conducător, împărţiţi pe două şiruri, fiecare cu câte un fruntaş. Cea dintâi ceată era voioasă de a avea în frunte pe micul Priam, cu acelaşi nume ca şi bunicul lui, fiul lui Politesă, sorocit de a popula Italia cu odrasla lui strălucită; el călărea pe un cal trac cu pete albe, cu pintenii gleznelor albi, şi-şi purta sus fruntea, tot albă. Al doilea conducător era Atis, de unde şi-au tras neamul Aţii din

1 Desigur că numai în sclavagismul clasic adolescenţii nobili aveau însoţitori şi preceptori, dar poetul

atribuie. şi acest obicei epocii peregrinărilor lui Enea.

8 Vergiliu atribuie deci lui Enea creaţia aşa-numitelor jocuri troiene, iniţiate de Sulla şi reluate de Cezar şi de August.

3 Vergiliu a relatat mai sus, în cartea a doua, uciderea lui Polites de către Neoptolem. Micul Priam va întemeia în Laţiu, după Vergiliu, oraşul Politorium.

Laţiu b Atis, un copil drag lui Iulus, cu care era de o vârstă. Cel din urmă şi cel mai frumos dintre toţi, venea Iulus, călare pe un cal sâdonian[152][153], pe care preafrumoasa Didona i-l dăruise ca amintire şi chezăşie de dragoste. Ceilalţi copii încâlceau pe cai sicilieni de-ai bătrânului Aceste. Troienii primiră cu urale pe copiii sfioşi şi-i priveau cu bucurie, deoarece găseau într-înşii trăsăturile străbunilor lor. După ce străbătură voioşi întreaga arenă pe dinaintea ochilor părinţilor în aşteptarea semnalului, dat de departe de Epitide cu un strigăt însoţit de o pocnitură de bici, cele două rânduri se despărţiră pe dată, alergând unii într-o parte, alţii în alta şi, desfăcându-şi şirurile, împărţiră în două tabere fiecare din cele trei cete; la un nou semnal, ei se întoarseră unii împotriva celorlalţi cu suliţele întinse ca de încăierare. Făcură apoi şi alte mişcări, fie înainte, fie înapoi, în direcţii potrivnice şi se desfăşurată în două cercuri ce se întretăiau, făurind astfel icoana luptei. Acum fugeau şi îşi arătau spatele duşmanului, acum se întorceau şi se năpusteau cu suliţele, acum făceau pace şi mergeau alături doi câte doi. După cum se spune că Labirintul de odinioară din Creta avea o mie de drumuri oarbe şi înşelătoare, prin care, o dată rătăcit, nu mai puteai da de urmă şi ieşi afară[154], tot aşa şi

---

152 Mama Iui August făcuse pane din gens Atia, considerata de poet a descinde din acest troian Atis. Prietenia dintre Atis și Iulus prevestea unirea familiei Atia cu gens falia a Iui Augusr.

153 Sîdonian, adică fenician.

154* Labirintul era un palat construit Ia Cnossos de Dedal, celebrul

copiii troienilor îşi tăiau drumul unii altora şi se încrucişau fugind şi luptând în joacă, asemenea delfinilor care, înotând prin valuri, brăzdează Marea Carpatici1 şi a Libiei şi se hârjonesc prin unde. Datina acestor alergări şi lupte a împrospătat-o apoi Ascaniu, când a înconjurat cu ziduri Alba Longa şi tot el i-a învăţat pe vechii latini să le serbeze în chipul cum le serbase şi dânsul în copilărie cu tinerimea troiană. Albanii i-au învăţat pe copiii lor şi de la ei le-a primit Roma, şi le-a păstrat apoi ca o amintire glorioasă de la strămoşi. Până astăzi jocul se numeşte jocul Troiei, iar copiii ce le joacă se numesc şi acuma ceata troiană. Astfel se sfârşiră luptele date în cinstea marelui închise.

Iată că pentru întâia oară de la sosirea în Sicilia, norocul încetă de a le mai fi credincios troienilor. Pe când ei cinsteau prin jocuri felurite mormântul lui închise, frământată de fel de fel de gânduri şi cu vechea ei durere nelecuită încă, Iunona trimise pe Iris din înaltul cerului la flota troiană şi puse vânturile să o ajute în zbor; coborând, pe cărarea curcubeului cu mii de culori, Iris ajunse nevăzută într-o clipă pe pământ, unde zări o mare învălmăşeală de lume şi, privind spre port, văzu portul pustiu şi corăbiile părăsite. Doar mai departe, într-un loc singuratic al ţărmului, femeile troiene jeleau moartea lui – Închise [155] şi se uitau cu toate mâhnite la întinderea nesfârşită a apei şi se plângeau:

— Vai, câte valuri ne-au mai rămas să străbatem, după ce ne-am ostenit atât! spuneau într-un glas.

Ele ar fi vrut să se aşeze undeva şi nu mai puteau răbda greutăţile pribegiei pe mare. Meşteră neîntrecută la rele, Iris se strecură atunci printre dânsele, după ce-şi lepădase înfăţişarea şi haina de zeiţa, luând chipul

arhitect legendar. De fapt legenda are o bază reală. Palatul de la Cnossos, așa cum indică cercetările arheologice, avea o serie întreagă de încăperi complicate, care serveau ca depozite de cereale.

155 Insula Carpatos sc afla lîngă țărmul Cariei din Asia Mică. Marea din jur era numită Marea CarpatîeL

bătrânei Beroe, soţia lui Doricle din

Tmaros[156], ca una ce se bucurase odinioară de trecere, din pricina neamului, numelui şi copiilor ei. Sub chipul ei se amestecă printre femeile troiene:

— Sărmanele de noi, suspină ea, de ce nu ne-au omorât oştile greceşti sub zidurile patriei! Popor nefericit, ce nenorociri îţi mai pregăteşte soarta i. Se împlineşte a şaptea vară de la căderea Troiei, de când suntem târâte peste toate mările şi toate pământurile şi prin atâtea stânci şi furtuni, umblând pe întinsul mării, după o Italic ce fuge dinaintea noastră. Am ajuns, în sfârşit, în ţara lui Erix, fratele lui Enea, iar regele Aceste ne-a găzduit. Cine ne împiedică să punem aci temelie de ziduri, să întemeiem un oraş pentru copiii noştri. O, patrie, o, penaţi, care în zadar aţi scăpat din mâinile duşmanilor! Oare nu vor mai fi ziduri care să poarte numele Troiei? Oare nu voi mai vedea niciodată fluviile Xant şi Simois, care să-mi amintească de Hector? Mai bine veniţi cu mine să ardem corăbiile blestemate, căci mi s-a arătat în somn chipul Casandrei, cu duhul zeilor într-însa, ce-mi întindea o torţă aprinsă: „Aici căutaţi Troia, mi-a spus ea; aici e cetatea voastră. A sosit ceasul faptelor”. După aşa minune nu mai încape zăbava. Iată cele patru altare ale lui Neptun; chiar zeul ne dă focul şi ne îndeamnă.

Vorbind astfel, ea puse numaidecât mâna pe un cărbune aprins, şi, ridicându-şi dreapta în aer, îl azvârli cât putu şi-l aruncă. Sufletele troienelor încremeniră, iar inima li se opri. Atunci una dintr-însele, cea mai bătrână din toate, Pirgo, doica atâtor copii ai lui Priam, spuse:

— Asta nu e Beroe, nu e soţia troiană *a* lui Doricle; priviţi la aerul ei de zeiţă, la ochii ei de foc; ce înfăţişare, ce frumuseţe, ce glas, ce mers! M-am despărţit de ea chiar adineauri şi am lăsat-o pe Beroe bolnavă şi mâhnită, că numai ea avea să lipsească de la datorie şi nu putea să-i

156 Munte din Epir, adică din țara în care domnea troianul Hel-nus.

aducă lui închise cinstea cuvenită.

Astfel vorbi. La început, troienele nu ştiau ce să creadă şi se uitau cu ciudă la corăbii, cumpănindu-se între dragostea pentru ţara de aici şi cea pentru ţara spre care le chema ursita, când iată că zeiţa se înălţă deodată cu aripile întinse, tăind în zbor un arc măreţ sub nori. Înmărmurite, în faţa minunii, ele alergară atunci ca nebunele, chiuind, ca să ia din focul vetrelor; unele apucară chiar tot ce se afla pe altare şi aruncară de-a valma ramuri şi facle. Focul se întinse fără frâu printre băncile lopătarilor, printre vâsle şi pupele de brad zugrăvite L

Eumelus alergă atunci într-un suflet la mormântul lui închise şi în amfiteatru cu vestea că ardeau corăbiile; troienii se uitară îndărăt la scânteile ce zburau într-un nor negru de fum. Ascaniu, ce-şi conducea vesel alergările de cai, se avântă numaidecât, aşa cum se găsea, spre portul tulburat; sfătuitorii lui, ce-l urmau gâfâind, nu-l mai putură opri.

— Ce mai înseamnă şi nebunia asta nouă? strigă el. Unde vă duceţi, nenorocitelor? N-aţi dat foc taberei duşmane a grecilor, ci speranţelor voastre. Eu sunt Ascaniu al vostru.

Îşi aruncă la picioare coiful nefolositor, pe care-l purtase în timpul jocurilor de război; alergară totodată şi Enea şi cetele troiene. De teamă, femeile o luară atunci la goană pe ţărm, care încotro şi se ascunseră în păduri, prin văgăunile stâncilor ce le ieşeau în cale; le era ruşine de isprava făcută şi de lumina zilei; venindu-şi în fire şi scăpate de nebunia.

1 Pupele corăbiilor erau vopsite şi împodobite cu sculpturi colorate pe care Le-o vârâse în ele Iunona, îşi recunoscură pe ai lor. Flăcările nu-şi încetară totuşi pentru asta furia nepotolită; sub lemnul ud, câlţul ardea vărsând un fum gros; focul mocnit mistui tălpoaiele şi prăpădul se

întinse prin toate încheieturile vaselor. Nimic nu le putea fi de folos, nici truda oamenilor, nici apa aruncată. Piosul Enea îşi sfâşie atunci hainele şi cu mâinile întinse la cer chemă pe zei în ajutor:

— Atotputernicule Jupiter, dacă nu vrei să-i nimiceşti pe toţi troienii până la unul, dacă mila ta mai priveşte spre necazurile oamenilor, fă ca flăcările să se abată de la corăbiile noastre, scapă de la pieire puţinul ce ne-a mai rămas; iar dacă o merit, aruncă-mă morţii cu trăsnetu-ţi răzbunător şi zdrobeşte-mă pe loc cu dreapta ta.

Abia rostise aceste cuvinte, că se dezlănţui pe neaşteptate 6 neagră furtună cu ruperi de nori; munţii şi câmpiile se cutremurau de bubuituri; din întregul văzduh se revărsă un puhoi de apă din norii negri, pe care îi îngrămădea austrul; corăbiile se umplută până sus; lemnăria pe jumătate arsă se umflă de apă; focul se stinse, în sfârşit; toate corăbiile, afară de patru, scăpaseră de nenorocire.

Tulburat de această cumplită întâmplare, tatăl Enea se frământa îngrijorat şi se gândea când la una, când la alta, neştiind dacă să se aşeze în ogoarele Siciliei, uitându-şi menirea, ori să pornească spre ţărmurile Italici. Bătrânul Nautes[157], *pe care* îl învăţase Minerva şi-l făcuse cunoscut prin iscusinţa cu care dădea *răspunsuri* cu privire la teama de mânia cea mare a zeilor şi la hotărârile destinelor, îl mângâie pe Enea cu aceste vorbe:

— Fiu al zeiţei, să ne lăsăm în voia ursitei aşa cum ne ia; orice s-ar întâmpla, să ne biruim soarta prin răbdare 1. Ai pe Aceste, viţa de zeu ca şi tine; destăinuieşte-i gândurile şi uneste-te cu dânsul, căci asta doreşte şi el; lasă-i pe cei ce nu mai încap din pricina pierderii corăbiilor, pe cei ce nu mai vor să te urmeze în fapta-ţi

157 La Roma exista o gens Nemția, o familie care pretindea a descinde din troianul Nautes care scăpase statuia zeiței Pallas din incendiul Troiei,

măreaţă şi să-ţi împărtăşească soarta, pe bătrâni şi femeile ostenite de atâta pribegie pe mare, în sfârşit, *pe* toţi cei neputincioşi şi cei ce se tem de primejdii. Alege-i şi îngăduie-le să-şi găsească în pământul ăsta un adăpost. Cu învoirea lui Aceste, ei îşi vor numi oraşul Acesta.

Însufleţit de vorbele bătrânului său prieten, sufletul lui Enea era totuşi chinuit de fel de fel de griji. Carul nopţii ajunsese în crucea cerului, când i se păru că vede chipul tatălui său închise că se coboară din înălţimi şi că-i vorbeşte astfel:

— Fiule, ce mi-ai fost mai scump decât viaţa, pe and aveam parte şi eu de dânsa, fiule, tu, cel prigonit de ursita Troiei, vin acum din porunca lui Jupiter, ce s-a milostivit din înaltul cerului şi ţi-a stins el însuşi focul ce-ţi mistuia corăbiile. Ascultă de poveţele bune ale bătrânului Nautes; du în Italia floarea tinerimii viteze, căci ai să te lupţi în Laţiu cu un popor dârz şi cu datini aspre. Înainte de toate, trebuie să te cobori însă în lăcaşurile infernului şi să străbaţi adâncurile Avernului ca să te întâlneşti cu mine. Eu nu sunt în Tartar, locaşul nelegiuiţilor, şi nici printre umbrele triste, ci locuiesc în Eliseu, în[158]

soborul plăcut al celor drepţi1. După ce vei aduce din belşug jertfe zeilor din infern, fecioara Sibila te va călăuzi aici. Atunci o să vezi întreaga spiţă a neamului tău şi oraşul ce ţi s-a hărăzit. Acum rămâi cu bine, căci umeda noapte a ajuns la mijlocul drumului şi se scoboară, iar soafele duşman m-a şi atins cu suflarea gâfâită a cailor lui2.

El vorbi şi se risipi în aer ca un fum uşor. 1

— Unde te grăbeşti? îi strigă Enea. De cine te fereşti? Cine te opreşte să-ţi săruţi fiul?

Rostind aceste cuvinte, zgândări cenuşa şi focul aţipit

158 Ulterior acest oraş se va numi Egesta sau Segesta (azi Casteilsmare). Istoricul grec Tucidide îl considera o colonie a troienilor..

şi presărânde făină sfântă şi împrăştiind fum de tămâie pe altarul penaţilor Troiei şi al căruntei Veste, înălţă rugăciuni smerite. Îşi chemă apoi pe dată tovarăşii şi, înaintea tuturor, pe Aceste şi le arătă porunca lui Jupiter, sfaturile tatălui său iubit, hotărârea pe care o luase. Toţi fură de aceeaşi părere fără zăbavă şi Aceste nu se feri nici el. Trecură la pomelnic, în vederea noului oraş, femeile şi norodul ce voiau să rămână, suflete ce nu simţeau nevoia unei glorii mai mari. Ceilalţi se puseră să lucreze bănci. pentru vâslaşi, să înlocuiască grinzile arse de flăcări şi să facă vâsle şi frânghii, puţini la număr, dar căliţi la război. În vremea aceasta, Enea însemnă cu plugul hotarul oraşului şi trase la sorţi rânduiala locuinţelor; el hotărî ca o parte să se cheme Ilion şi alta Troia.

Aceste se bucură de sporirea ţării lui; strânse adunarea poporului şi dădu legi senatului chemat; puse apoi temelia unui templu ce avea să se înalţe până la cer pe vârful muntelui Erix în cinstea Venerei

1 Potrivit mitologiei, sufletele eroilor trăiau fericite într-un compartiment anume al infernului, în Câmpiile Elisee, unde gustau toate plăcerile.

2 Deci închise confirmă prevestirile lui Helenus şi anunţă o coborâre în intern.

Idalice1; orândui un preot lângă mormântul lui închise, pe care-l înconjură cu o dumbravă sfântă.

Poporul întreg se ospătase şi adusese jertfe pe altare, timp de nouă zile; vânturile potoliseră valurile şi Austrul, cu suflarea lui prielnică, îi chema iarăşi în larg. Se iscă atunci un vaier mare pe ţărm; petrecută cu toţii o noapte şi o zi îmbrăţişându-se. Chiar şi femeile, cărora călătoria pe mare li se părea cumplită şi nici nu voiau să audă de dânsa, doreau acum să plece şi să îndure toate necazurile pribegiei. Bunul Enea îi mângâie cu vorbe prieteneşti şi, cu lacrimi în ochi, îi lăsă în grija lui Aceste, cel de un sânge cu dânşii. Porunci apoi să se jertfească trei viţei în cinstea lui

Erix, o mioară vântoaselor[159] şi să se taie pe rând odgoanele. Cu capul încins cu o cunună de frunze retezate de măslin, departe de ţărm, stătea el însuşi la prora corabiei, cu o cupă în mână, şi arunca în valuri măruntaiele şi vărsa prinoase de vin. Vântul se ridică, suflând din spatele corăbiilor ce înaintau, iară vâslaşii loveau marea şi spintecau valurile. Frământată de griji, în vremea aceasta Venera se duse la Neptun de i se jeli astfel:

— Mânia nepotolită a Iunonei şi duşmănia, pe care nimic nu i-o moaie, mă silesc, Neptune, să mă scobor la tot felul de rugăciuni. Nimic n-o poate îmblânzi; nici timpul, nici jertfele, nici chiar când e înfrântă de voinţa lui Jupiter, ori de hotărârea sorţii. Nu i-a fost de ajuns că a nimicit oraşul cel mai puternic. al Frigiei şi că l-a târât prin toate ponoasele; ea urmăreşte acum şi rămăşiţele Troiei, cenuşa şi oasele celor morţi. Numai ea cunoaşte pricina unei duşmănii atât de nâari! Ai văzut tu însuţi furtuna pe care a dezlănţuit-o deunăzi în Marea Libiei, când, cu sprijinul vânturilor lui Eol, a învălmăşit fără folos marea cu cerul, în chiar împărăţia ta. Iată că acum a împins la crimă femeile troiene şi a ars mişeleşte corăbiile lui Enea, silindu-l să-şi lase, din lipsă de vase, tovarăşii într-o ţară străină! Celor ce au mai rămas, te rog să le îngădui să străbată nestingheriţi marea şi să ajungă la Tibru în ţara laurentinilor 1 – dacă îţi cer lucruri îngăduite şi dacă parcele au hotărât să se aşeze acolo.

Fiul lui Saturn, stăpânitorul marilor adânci, îi răspunse astfel:

— Ai tot dreptul, zeiţă a literei, să te încrezi în împărăţia mea, din care te-ai născut2. O şi merit pentru că adesea am potolit dezlănţuirea mâniei cerului şi a mării. Iau martori Xantul şi Simoisul, că nici pe uscat nu mi-a fost mai mică grija pentru Enea al tău. Când Ahile îi fugărea

159 Idaliana, adică din Idalium, oraș din Cipru, unde era venerată Venus.

până sub ziduri, şi-i răpunea cu miile, de gemeau fluviile pline de leşuri şi Xantul nu-şi mai putea găsi loc ca să se verse în mare, ca să-l scap de la moarte, eu l-am înfăşurat într-un nor pe Enea, când se luase la luptă cu vi – teazul Ahile, cu toate că nici nu se puteau măsura în puteri şi nici zeii nu-I ocroteau8. Şi-am făcut-o tocmai când mă trudeam, să dărâm până-n temelie zidurile Troiei, ce nu se ţinuse de jurământ, ziduri ridicate chiar de mâinile mele. Şi acum am aceeaşi grijă pentru dânsul; nu te teme; Enea va ajunge, după cum doreşti, neatins la portul Avernului; numai unul se va pierde în mare, căruia nu-i va da de urmă: unul singur va plăti pentru toţi.

1 Adică în Laţiu (vezi p. 1, nota 2).

2 Potrivit unei legende, Venus s-a născut din spuma mării şi înconjurata de valuri, a plutit până în Cipru, primul pământ pe care a pus piciorul.

3 A se vedea Homer, *IL*, XXII, 290.

După *ce* linişti cu aceste vorbe sufletul zeiţei, stăpânitorul mării îşi puse caii-n jug de aur, le trecu în gură zăbala înspumată şi, slobozind din mână hăţurile, zbură uşor pe deasupra valurilor în caru-i de azur; undele se scoborâră, marea îşi uită mânia şi îşi culcă valurile sub roţile ce vuiau, iar norii fugeau ştergându-se în întinderea văzduhului. În urma lui venea un alai de fel de fel de făpturi: balene uriaşe, ceata de zei bătrâni a lui Glaucus, şi Palemon, fiul lui Ino sprintenii tritoni şi toată gloata lui Forcus; la stânga alergau Tetis şi Melite, şi feciora Panopeea, şi Neseea, şi Spio, şi Talia, şi Cimodoce2.

O dulce bucurie porni să mângâie sufletul îngândurat al tatălui Enea; el porunci să se înalţe repede toate catargele, să se întindă de-a curmezişul vergile pentru pânze; întinseră apoi dintr-odată frânghiile, iar pânzele se umflară când la stânga, când la dreapta; răsuciră la fel, de o parte şi de alta, capetele de sus ale stinghiilor; vânturile prielnice le băteau din spate, în fruntea tuturor, Palinurus

călăuzea şirul des al corăbiilor; ceilalţi aveau porunca să se ţină după dânsul. Umeda noapte ajunsese aproape la mijlocul drumului ei, întinşi pe băncile lor tari, corăbierii se odihneau lângă vâsle, când, lunecând uşor de pe bolta înstelată, Somnul despică în zor palele întunericului, dădu la o parte umbrele şi merse de-a dreptul spre tine, Palinurus, pentru a-ţi aduce vise, de unde avea

1 Glaucus a fost un cioban beoţian, care s-a aruncat în mare, după ce mâncase o anumită plantă şi a devenit un zeu marin. *Palemon*, simplu muritor, se aruncase în valuri împreună cu mama sa *Ino*, ca să scape de urmărirea tatălui său nebun. Palemon şi Ino au devenit apoi zeităţi marine.

2 Toate acestea erau nereide. În descrierea cortegiului lui Neptun, Vergiliu s-a inspirat şi din *îl iada* (XIII, 23 – 30) dar şi din celebra sculptură a lui Scopas (secolul al V-lea i. e, n.) care se afla la Roma.

să ţi se tragă pieirea. Luând chipul lui Forbas zeul se aşează pe pupa corabiei şi se puse să vorbească astfel:

— Palinurus, fiu al lui Iasus, valurile ne duc singure corăbiile; un vânt neschimbat ne umflă pânzele şi-ţi îngăduie un ceas de odihnă. Pune-ţi capul jos; dă puţină odihnă ochilor obosiţi. Pentru câtva timp îţi voi ţine eu locul.

Ridicându-şi abia pleoapele aţipite, Palinurus îi răspunse:

— Crezi că nu ştiu ce înseamnă înfăţişarea potolită a mării şi valurile-i liniştite? Să mă încred eu în fiara asta şi să-l las pe Enea pe seama vânturilor viclene, după ce am fost de atâtea ori înşelat de semnul amăgitor al cerului?

El vorbea astfel, strâns de cârmă, pe care n-o lăsă nicio clipă din mână, cu privirile aţintite spre stele. Zeul îl atinse atunci pe amândouă tâmplele cu o ramură muiată în apa Letei 2, căreia Stixul i-a dat puterea să adoarmă şi, în ciuda împotrivirii lui, îi scăpată ochii în somn. Abia începuse toropeala neprevăzută să-i moleşească trupul,

când zeul se năpusti asupra-i şi-l dădu peste cap în valuri cu cârmă cu tot şi cu o parte din pupă, pe care o smulse încădere. În zadar îşi chemă de mai multe ori tovarăşii în ajutor. Somnul îşi luă zborul ca o pasăre în văzduh. Corăbiile îşi urmară însă drumul pe marea netulburată ca mai înainte şi, mulţumită făgaduinţi! lui Neptun, fără nicio frică. Şi iată că se apropiau acum de stâncile sirenelor3 primejdioase în vremea aceea şi albe de oasele multor corăbieri; începuse să

1 Personaj care apare şi în *Iliada*.

2 Apele fluviului Lete din infern aduceau somnul şi uitarea.

3 Sirenele erau fiinţe mitice, care amăgeau pe marinari cu vocea lor încântătoare şi M ucideau. Dar neputând să-l seducă şi pe Ulise (*Od*. XII, 166, traducerea E. Lovinescu, pp. 170171), se aruncaseră în mare şi se transformaseră în stânci.

se audă de departe zbuciumul necurmat al talazurilor ce se zdrobeau de ele, când tatăl Enea prinse de veste că vasul îi rătăcea în voia valurilor, *fără* cârmaci; el se puse atunci singur să-l cârmească prin undele întunecate, gemând amarnic, cu inima îndurerată de moartea prietenului său.

— Fiindcă te-ai încrezut prea mult în liniştea vicleană a cerului şi a mării, vei zăcea acum, Palinurus, neîngropat pe pământul străin.

CARTEA A ŞASEA

Astfel vorbi Enea cu lacrimi în ochi, iar corăbiile cu pânzele întinse ajunseră în sfârşit la ţărmurile Cumei, aşezare întemeiată de eubei. Întoarseră atunci prorele spre mare; dintele puternic al ancorei legă corăbiile de fund, iar pupele rotunjite tiviră ţărmul. Plină de nerăbdare, tinerimea sări pe pământul Italiei. Unii făceau să ţâşnească flacăra ascunsa în vinele cremenii: alţii se puseră să cerceteze în grabă pădurile, vizuinile fiarelor, şi-

şi arătau izvoarele descoperite.

În timpul acesta, piosul Enea o luă spre piscul unde se înălţa templul închinat lui Apolo şi ceva mai încolo înspre tainiţa, o peşteră uriaşă, temută de toţi, a Sibilei, pe care Apolo o umple de duhul lui puternic şi-i dezvăluie viitorul. Enea şi tovarăşii lui se apropiată acum de dumbrava Triviei1 şi de templul ei de aur.

1 Unul din numele purtate de Hecate, identificată cu Diana ca zeiţă a răspântiilor (*trinius* „ocrotitor al răspând. or"; *triuitun* „răspântie")

Când a fugit din ţara lui Minos1, Dedal2 a cutezat, după cum se ştie, să se avânte în aer cu ajutorul unor aripi repezi şi a răzbit pe drumul acesta nemaiumblat spre miazănoaptea cea friguroasă, până ce şi-a oprit zborul, uşurel, pe înălţimile calcidice3. De cum s-a coborât pe pământul acesta, ţi-a închinat ţie, Apolo, aripile lui. şi apoi ţi-a ridicat un templu uriaş, pe ale cărui uşi a sculptat moartea lui Androgeu 4; mai încolo, bieţii atenieni erau siliţi să plătească drept pedeapsă câte şapte copii în fiece an; urna stătea alături cu sorţii traşi. În faţă, deasupra mării, se arăta pământul Cretei. Aici era înfăţişată dragostea! spurcată a Parsifaei cu un taur, cu care s-a împreunat prin vicleşug; apoi Minotaurul, corcitură, jumătate om, jumătate taur, rodul unei patimi neîngăduite5. Dincoace, clădirea ridicată cu

1 Rege legendar al Cretei. Capitala sa era Cnossos. Arheologii au dovedit că în Creta, în jurul Cnossosului, a existat efectiv o civilizaţie prehelenică importantă, numită de ei minoică (după Minos) şi chiar un stat centralizat (la începutul mileniului al doilea î.e.n.).

8 Atenianul Dedal, deja menţionat, a fost închis de Minos în Labirintul construit de ei. A evadat de acolo împreună cu fiul său, Icar, slujindu-se de aripi artificiale. Dar Icar s-a apropiat prea mult de soare, a cărui căldură a topit ceara care-i lipea aripile de trup, şi a căzut în mare,

în timp ce Dedal a reuşit să se salveze.

3 în realitate Gume, la care se referă aci Vergiliu, se afla la nord-vest de Creta şi la mare distanţă de această insulă.

4 Dedal a reprezentat în relief evenimente la care a participat, petrecute la Atena şi în Creta. Androgeu, fiul lui Minos, a fost ucis de atenieni din invidie pentru că el luase toate premiile la jocurile sportive din Atena. Dar Minos a subjugat Atena şi a o-bhgat-o să-i predea anual şapte băieţi şi şapte fete, hrana pentru Minotaur, un monstru pe care-l ţinea închis în Labirint. Această legendă reflectă de fapt hegemonia cretana în bazinul Mării Egee, caracteristică unei anumite perioade din istoria timpurie a lumii greceşti.

D Minotaurul era fiul Pasifaei, soţia lui Minos, şi al unui taur.

trudă şi cu întortocheri încââcite. Din mila pentru marea iubire a Ariadnei *, însuşi Dedal a descurcat totuşi întorsăturile amăgitoare ale Labirintului, călăuzind paşii nesiguri ai lui Tezeu cu un fir” de aţă. Şi tu, care, ai fi avut o bună parte într-o lucrare atât de frumoasă, dacă durerea tatălui tău i-ar fi îngăduit-o. De două ori s-a încercat să-ţi sape în aur nenorocirea; de două ori însă mâna părintească i-a căzut. Troienii ar fi stat să cerceteze totul până la capăt, dacă Ahate, ce fusese trimis înainte, nu s-ar fi întors împreună cu preoteasa lui Apolo şi a Dianei, Deifobe, fiica lui Glaucus2, care-i vorbi astfel lui Enea:

— Nu-i vremea acum să te opreşti la asemenea privelişti; jertfeşte mai degrabă şapte junei nepuse încă la jug şi tot atâtea oi alese după datină.

Astfel îi vorbi şi troienii nu zăboviră ca să-i împlinească sfintele porunci, iar preoteasa îi pofti în peştera-i adâncă.

În coastele muntelui eubeic se află săpată o peşterămare cu o sută de uşi, spre care duc o sută de drumuri largi şi de unde se rostogolesc tot atâtea glasuri,

răspunsurile Sibilei. Ajunseseră la intrare, când fecioara zise:

— *A* sosit timpul să cercetăm oracolul! Zeul! Iată zeul!

Grăind astfel înaintea uşii, se schimbă deodată la faţă, părul i se despleti; începu să gâfâie, iar sânul i se umflă într-un zbucium cumplit. Părea că se face

1 Fiica lui Minos. Ea s-a îndrăgostit de Tezeu, fiul regelui Atenei şi i-a dat, după indicaţiile lui Dedal, un fir lung, care i-a îngăduit acestuia, venit să ucidă. Minotaurul, să iasă din culoarele inextricabile ale Labirintului, după ce a ucis monstrul. Ulterior Tezeu a părăsita-o pe Ariadna.

s Adică Sibila, din care Vergiliu face o fiică a zeului marin Glaucus.

mai mare, iar glasul nu mai era glas de om, învolburat fiind de suflarea tot mai apropiată a zeului.

— De *ce* întârzii cu rugăciunile şi cu jertfele, troianule Enea? De ce întârzii? Grăbeşte-te, căci nu ţi se vor deschide altfel porţile cele mari ale temutului templu.

După ce vorbi astfel, tăcu. Un fior de gheaţă străbătu prin oasele troienilor, iar Enea ridică din adâncul inimii această rugăciune:

— Apolo, tu te-ai înduioşat pururi de cumplitele suferinţe ale Troiei; tu ai îndreptat mâna lui Paris şi săgeţile troiene în trupul lui Ahile; sub călăuzirea ta am colindat atâtea mări ce scaldă ţări întinse şi am pătruns până la depărtatele neamuri ale massililor şi până în câmpiile mărginite de sine. Iată că am pus, în sfârşit, piciorul pe ţărmul Italiei, care mereu fugea de noi. Fie ca piaza rea a Troiei să ne fi urmărit numai până aici. Se cuvine acum ca şi voi toţi, zei şi zeiţe, ce aţi urgisit cetatea Ilionului şi slava fără margini a Troiei, să cruţaţi neamul troian. Şi tu, preasfântă preoteasă, care cunoşti viitorul, lasă-i pe troieni să-şi aşeze în Laţiu penaţii pribegi şi zeii prigoniţi ai ţării lor; nu cer doar decât împărăţia ce mi-a

fost ursită. Voi închina atunci lui Apolo şi Dianei un templu trainic de marmură 1 şi voi soroci zile de sărbătoare de la numele lui Apolo. Şi pe tine te aşteaptă în ţara mea un mare sanctuar, unde îţi voi aşeza oracolele şi tainele viitorului prorocite de tine poporului meu; îţi voi închina, milostivă fecioară, preoţi aleşi de mine. Nu-ţi încredinţa însă frunzelor versurile, pentru ca nu cumva să se răvăşească şi să zboare prin aer luate de repezile vânturi. Vorbeşte, te rog, chiar tu.

Cu aceste cuvinte isprăvi. Nedomolită încă de puterea lui Apolo, preoteasa se frământa însă prin peşteră şi căuta să izgonească din suflet duhul puternic al zeului, ce-i osteni şi mai mult gura plină de spume, îi potoli avântul sălbatic şi o mlădie, robind-o voinţei lui. Cele o sută de uşi uriaşe ale peşterii se deschiseră atunci de la sine şi aduseră prin văzduh cuvintele preotesei:

— Abia ai scăpat de cumplitele primejdii ale mării şi altele cu mult mai cumplite te pândesc pe uscat. Troienii vor ajunge în ţinuturile Laviniului; alungă-ţi de aceea grija asta din suflet. Ei nu vor fi însă bucuroşi că au ajuns. Văd războaie, năprasnice războaie şi Tibrul în spume rostogolind valuri de sânge. Vei găsi acolo şi un Simois şi un Xant şi o tabără greacă 1; alt Ahile s-a şi născut în Laţiu, fiu şi el de zeiţă2. Nu va lipsi nici Iunona, care se ţine mereu pe urma troienilor. În necazurile tale, de câte popoare italice şi de câte oraşe nu te vei ruga! Pricina atâtor nenorociri va fi şi de data asta o femeie străină3 şi tot o căsătorie încheiată afară din ţara ta. Tu nu te lăsa însă copleşit de nevoi, ci ţine-le piept chiar mai mult decât îţi îngăduie soarta. Cea dintâi cărare de scăpare, nici nu-ţi trece prin gând, ţi-o va deschide un oraş grecesc 4.

1 Aluzie la rutuli, care vor ataca pe troieni în Laţiu, precum grecii la Tioia.

2 Aluzie la căpetenia rutulilor, Ia Turnus, fiu al nimfei Venilia, după cum Ahile era feciorul nereidei Tetis.

3 Lavinia, care va reapărea mai jos.

4 Se referă la oraşul arcadianului Evandru, întemeiat pe Palatin.

Cu astfel de cuvinte Sibila din lume îşi rosti cumplitele-i taine din fundul templului şi mugi în peşteră, înfăşurând adevărul în vorbe întunecate; atât de tare o lovise Apolo cu frâul lui şi-i îmboldise sufletul rătăcit. De îndată ce-i trecu furia-i profetică şi i se potoli gura înspumată, eroul Enea începu:

— Priveliştea necazurilor ce mi-o arăţi, fecioară, nu-i pentru mine nici nouă, nici neaşteptată. Le cunosc mai dinainte şi pe toate le-am trăit în sufletul meu. Îţi cer doar un singur lucru: deoarece se spune că aici e poarta tărâmului celuilalt şi mlaştina întunecoasă alcătuită din scursorile Aheronului1, să-mi fie îngăduit să mă duc să văd faţa scumpului meu tată. Arată-mi drumul şi deschide-mi sfintele uşi. Eu l-am scos în cârcă din flăcări şi l-am smuls din mijlocul duşmanului, ce ne urmărea cu mii de săgeţi. El m-a întovărăşit în pribegie pe toate mările, şi, deşi era slab, a înfruntat urgia valurilor şi a cerului, mai mult decât i-o îngăduiau puterile şi soarta bătrâneţii. Tot el m-a rugat şi m-a povăţuit chiar să vin smerit la tine şi să-ţi bat la uşă. Milostiveşte-te, fecioară, de tată şi de fiu, căci totul ţi-i cu putinţă şi nu în zadar te-a rânduit Hecate peste dumbrăvile Avernului. Orfeu a putut să scape sufletul soţiei sale cu ajutorul chitarei tracice şi al cântecelor lirei2. Pollux şi-a răscumpărat cu moartea pe frate-său şi cu schimbul se duc şi vin pe acelaşi drum de atâtea

1 Şalul vulcanic, vaporii sulfuroşi făcuseră să se creadă în antichitate ca în ţinutul situat la nordul golfului Napoli ar fi existat o trecere în lumea subterană. Se zicea că apele lacului Avem ar fi fost alimentate de scurgerile unuia din fluviile infernului, Aheronul.

2 Orfeu, fiu al unui zeu fluvial şi al muzei Caliope, era celebru prin arta sa muzicală (cânta pe o liră cu şapte

coarde). A reuşit să scoată din infern pe soţia sa Euridice, datorită talentului său neobişnuit.

ori L Ce să mai pomenesc de marele. Tezeu şi de Hercule, nepotul lui Alceu 3? La urmă şi eu mă trag din Jupiter.

Cu astfel de vorbe se ruga, ţinând îmbrăţişate altarele, când preoteasa se porni să grăiască aşa:

— Născutule din sânge de zei, fiu al lui închise, e lesne să te pogori în Avem; uşa întunecatului Pluton este deschisă zi şi noapte; să te întorci însă înapoi, să ieşi la lumina zilei, sus pe pământ, în asta stă greutatea, în asta e primejdia. Numai puţini iubiţi şi ocrotiţi de Jupiter, sau pe care o virtute fără seamăn i-a înălţat până în cer, feţi de zei, au putut s-o facă. Pădurile se întind peste tot cuprinsul până acolo, iar Cocitul 3 lunecă domol şi-l înconjoară cu brâul lui negru. Dacă te simţi însă însufleţit de atâta râvnă, dacă ţi-o atât de dor să străbaţi de două ori mlaştinile Stixului şi să vezi bezna Tartarului şi vrei să te masori cu o faptă atât de nesocotită, iată ce trebuie să faci mai întâi. Într-un copac stufos se doseşte o ramură închinată Proserpinei, ale cărei frunze şi nuieluşă sunt cu totul de aur. Pădurea întreagă o ascunde ochilor; umbrele o închid în vâlcele întunecoase. Nu-i dat să ajungă pe celălalt tărâm decât celui ce a putut smulge de pe copac ramură cu plete de aur. Preafrumoasa Proserpina a hotărât ca darul ăsta să i se aducă numai ei. Când o ramură e smulsă, creşte la loc alta de aur şi nuieluşa dă frunze tot de aur. Caut-o de aceea cu ochii pe sus şi, de-o găseşti, rupe-o cu mâna, că, dacă ţi-i scris să mergi în infern.

1 Leda avusese doi fii, care se iubeau foarte mult între ei 5 Pollux cu Jupiter, şi Castor cu un muritor (Tindar). După moarte, Jupiter le-a îngăduit, la insistenţele lui Pollux, să petreacă împreună şase luni în cer şi apoi şase luni în infern.

2 Hercule şi Tezeu coborâseră şi ei în infern.

3 Cocitul, fluviu al infernului, apare la Homer ca un braţ al Stixului, care-şi amestecă apele cu cele ale Aheronului.

ea se va desprinde de bunăvoie; altminteri n-ai putea-o smulge oricât te-ai trudi şi nici chiar cu tăişul fierului… în afară de asta, nu ştii, vai! că unul din credincioşii tăi tovarăşi stă întins neînsufleţit pe ţărm şi pângăreşte cu leşul lui toată flota, în timp ce tu umbli după oracole şi zăboveşti pe pragul nostru, înainte de toate, aşază-l în lăcaşul lui de veci şi-l îngroapă; jertfeşte-i apoi oi negre; ele să fie întâia ispăşire. Numai după aceea vei putea vedea dumbrăvile Stixului şi ţinuturile în „care nu răzbat cei vii.

După ce grăi acestea, tăcu.

Enea porni, cu ochii în jos, cu chipul mâhnit şi ieşi din peşteră, cu gândul la tainele nepătrunse ale viitorului. Credinciosul Aliate mergea alături şi păşea frământat de aceleaşi gânduri. Mult se chibzuiră între dânşii şi de fel de fel. de lucruri: de ce tovarăş mort „să fi pomenit oare preoteasa şi trupul cui trebuia să-l îngroape?… Când ajunseră însă pe nisipul ţărmului, dădură peste Misenus, răpus de o moarte nevrednică. Misenus era fiul lui Eol şi decât el nu se afla altul mai meşter în a chema pe ostaşi cu trâmbiţa-i de aramă şi a-i îmbărbăta cu cântecul de luptă. Fusese tovarăşul marelui Hector şi cu dânsul înfruntase multe lupte, iscusit şi în trâmbiţă şi în mânuirea suliţei. După ce Ahile răpusese în luptă pe fiul lui Priam, viteazul Misenus se alăturase ca tovarăş de Enea şi nu urmaşe astfel o soartă mai mică. Pe când cânta însă dintr-o scoică găunoasă, de vuiau mările, chemându-i la întrecere pe zei, Triton, potrivnicul lui – dacă lucru-i cu putinţă – luase pe neaşteptate pe cântăreţ şi-l aruncase în valurile ce forfoteau printre stânci.

Toţi plângeau în hohote în juru-i, îndeosebi piosul Enea. Cu lacrimi în ochi, se grăbi pe urmă să împlinească

cât mai curând poruncile Sibilei şi toţi se întrecută în a-i ridica din lemne un rug în chip de altar până la cer. Porniră de aceea spre o pădure sihastră, ascunzişul nestrăbătut al fiarelor: brazii că zură la pământ, cerul vui de loviturile securii, trunchiurile frasinilor şi stejarii, uşor de crăpat, fură despicaţi cu ajutorul penelor; ulmii uriaşi se prăvăliră din creştetul munţilor. Enea însuşi se puse numaidecât la lucru şi, îndemnându-şi tovarăşii, se încinse cu aceleaşi arme; privind apoi la pădurea fără sfârşit, frământă singur în inima lui gânduri mâhnite şi se rugă aşa;

— Numai de mi s-ar arăta ramura de aur în pădurea asta atât de mare! Că tot ce-a spus preoteasa de tine, Misenus, n-a fost – vai – decât prea adevărat!…

Abia rosti vorbele acestea când, iată că două porumbiţe se pogorâră din văzduh, zburând chiar pe dinaintea lui şi se lăsară pe pajiştea verde. Enea îşi dădu seama că erau păsările mamei lui1 şi, voios, se rugă de dânsele;

— Fiţi călăuzele mele şi, dacă este vreun drum, îndreptaţi-vă zborul prin văzduh spre dumbrava unde ramura bogată umbreşte pământul gras. Iar tu, sfântă mea mamă, nu mă părăsi în cumpăna asta grea.

Vorbind astfel, se opri, ca să observe semnele ce-i dădeau şi încotro se îndreptau. Porumbiţele ciuguleau ici şi colo şi înaintau în zbor numai atâta cât puteau să se ia după dânsele ochii celui ce le urmărea. Când ajunseră apoi la gura rău mirositoare a Avernului, se înălţară sprintene şi se lăsară prin văzduhul străveziu, de se aşezară apoi amândouă pe un arbore, în locul atât de dorit de Enea, de unde aurul, fiind de altă culoare, licărea printre crengi[160][161]. După cum pe gerul iernii străluceşte în păduri vâscul cu frunzele-i tinere, ce n-au crescut din copacul ce-l poartă şi-i înconjoară trunchiul rotund cu fructele lui ca

160 Porumbelul era o.pasare consacrată Venerei.

161I ason în Argonautica lui Apollonius din Rodos.

şofranul, aşa se arăta şi creanga de aur pe stejarul stufos, aşa foşnea mişcată de vântul lin. Enea o apucă numaidecât, şi, deşi se împotrivea, o rupse grăbit şi se duse apoi cu dânsa la peştera preotesei Sibila.

În vremea aceasta troienii plângeau la ţărm pe Misenus şi-i aduceau cinstea din urmă cenuşii lui nepăsătoare. Ridicară mai întâi un rug falnic din brazi răşinoşi şi din butuci de stejar, aşezându-i pe de lături frunze negre, iar în partea dinainte chiparoşi de îngropăciune şi-l împodobiră pe deasupra cu arme strălucitoare; alţii aduseră apă fierbinte în căldări de aramă, luate în clocot de pe foc, spălară şi unseră trupul răcit pe veci. Se auzi un geamăt. Bocindu-se, întinseră apoi pe pat pe Misenus şi-l acoperiră cu haine de purpură, giulgiul obişnuit; alţii luară pe umeri targa uriaşă – tristă datorie – şi, după datina străbună puseră facla sub rug, cu capul întors într-o parte. Arseră una peste alta grămezi de tămâie, bucate şi ulcioare, împreună cu untdelemnul; vărsat dintr-însele. După ce cenuşa se spulberă şi focul se stinse, spălară cu vin rămăşiţele şi cenuşa caldă, iar Corineu 2 strânse oasele şi le închise într-o urnă de aramă; tot el îşi înconjură de trei ori tovarăşii cu apă proaspătă, pe care o stropi cu o creangă de măslin rodnic; după ce-i curăţi pe ostaşi, rosti cuvintele de rămas bun. Piosul Enea ridică apoi la poalele unui munte un mormânt falnic şi-i puse în vârf armele viteazului, o vâslă şi o trâmbiţă. De la

1 Ceremoniile religioase descrise se regăsec în funeraliile lui Patrocle, care încep în cântul XVIII al *Iliadei* şi se încheie în cântul. XXIII.

8 Unul dintre tovarăşii lui Enea.

dânsul, locului i s-a spus Misen, nume pe care-l poartă de atunci prin veacuri.1

După ce sfârşi acestea, Enea se grăbi să împlinească poruncile Sibilei. Se afla o peşteră adâncă cu o gură uriaşă, săpată în piatră, apărată de un lac negru şi de nişte

păduri întunecoase, deasupra căreia nicio pasăre nu-şi putea îndrepta zborul nevătămată, din pricina duhorii ce ieşea din genunile negre şi se înălţa în văzduh. De aceea şi grecii i-au dat locului numele de Aornon2. Preoteasa aduse mai întâi aici patru junei negre şi le stropi cu vin pe frunte; Ie smulse apoi părul de deasupra* dintre coarne, pe care-l puse, ca întâia jertfă, pe focul sfânt, chemând cu glas puternic pe Hecate, puternică şi în cer şi în Ereb. Alţii le înjunghiară cu cuţitul şi strânseră în cupe sângele cald. Enea însuşi lovi cu sabia o mioară cu lâna neagră, şi-o jertfi în cinstea mamei eumenidelor şi puternicului ei frate3; iar ţie, Proserpina, o vacă stearpă. Ridică apoi un altar pentru jertfa adusă noaptea regelui Stixului4 şi aruncă în flăcări trupurile întregi ale juncilor5, vărsând peste măruntaiele încinse de foc uleiul gras. Iar, de cum dădu în zori, cu puţin înainte de răsăritul soarelui, pământul purcese a geme sub picioare şi vârfurile pădurii a se clătina şi câinii prinseră a urla în umbră, la sosirea zeiţei 6.

1 Şi azi, o peninsulă la vest de Puzzoli se numeşte *Punta di Miseno*.

3 Aornon, „cel fără păsări” – în greaca veche.

3 Mama eumenidelor era Noaptea (*Nox*), iar fratele ei este Pământul, ambii fiind copii ai Haosului.

4 Adică Pluton. Sacrificiile aduse zeilor infernului aveau loc în timpul nopţii. Proserpina, soţia lui Pluton, nu avea copii, de aceea i se jertfea o vacă stearpă.

5 în sacrificiile aduse zeilor infernului se ardea toată carnea animalelor, fără excepţie.

6 Zeiţa este Hecate. Câinii făceau parte din alaiul ei.

— Departe, departe de aici, necredincioşilor, strigă preoteasa, ieşiţi cu toţii din pădure. Iar tu, Enea, vino după mine şi trage-ţi sabia din teacă. Acum fii viteaz, acuma să-ţi fie inima bărbată.

Numai atât rosti şi se repezi mânioasă în peştera

deschisă; Enea se ţinu vitejeşte de călăuza lui.

Zeilor, stăpâni ai sufletelor şi voi, tăcute umbre, tu, Haos, şi tu, Flegheton[162], voi, mute ţinuturi ale nopţii, îngăduiţi-mi să povestesc cele auzite, să dezvălui, cu voia voastră, lucrurile tăinuite în întunericul din fundul pământului.

Mergeau nevăzuţi prin bezna nopţii, prin umbra lăcaşului pustiu al lui Pluton şi prin împărăţia-i deşartă 2 ca pe un drum prin codri, pe o lună nesigură cu lumină puţină, când cerul e ascuns sub umbre iar noaptea şterge culorile lucrurilor.

Dinaintea tindei, lângă cele dintâi gâtlejuri din Orcus, şi-au făcut culcuşul Necazurile şi Grijile răzbunătoare; aici locuiesc Bolile cu feţe supte şi mohorâta Bătrâneţe, şi Teama şi Foamea ce te sfătuieşte la rău şi urâta Sărăcie, apoi, chipuri cumplite la vedere, Moartea şi Suferinţa; lângă dânsele, Somnul, frate bun cu Moartea şi Plăcerile, păcate ale sufletului, iar, pe pragul din faţă, Războiul aducător de moarte şi păturile de fier ale Furiilor şi Vrajba cea nebună, cu părul de năpârci, prins cu panglicuţe însângerate.

În mijlocul tindei un ulm stufos, uriaş, îşi întindea ramurile, ca nişte braţe încărcate de veacuri, şi pe care se spune că Visurile deşarte şi-au făcut cuib şi se adăpostesc sub frunze. În afară de dânsele o mulţime de dihănii şi fel de fel de fiare: chiar lângă poartă se aflau centaurii şi scitele cu două forme, şi Briarcu cu o sută de braţe, şi balaurul din Lerna şuierând cumplit, şi Himera înarmată cu flăcări, şi gorgonele, şi harpiile, şi umbra lui Gerion cu trei trupuri.1 Cuprins de o spaimă neaşteptată, Enea puse atunci mâna pe sabie, o trase din teacă şi o întinse împotriva arătărilor ce veneau spre dânsul, iar dacă înţeleaptă preoteasă nu i-ar fi amintit că erau doar nişte vedenii uşoare fără trup, nişte plăsmuiri goale pe

162 Deșartă, pentru.că era locuită numai dc umbre.

dinăuntru, s-ar fi năpustit să lovească fără folos cu fieru-i nişte umbre. De aici porneşte drumul care duce la apele Aheronului din Tartar. Tulbure de noroi, în fundul unei prăpăstii clocoteşte vârtejul lui şi-şi varsă mâlul în Cocit. Vâslaşul, care păzeşte apele şi râul, e cumplitul Caron, de o murdărie înspăimântătoare, cu o barbă ce-i atârnă stufoasă pe piept, cu ochi de jar ce-i stau împietriţi. O haină slinoasa îi spânzură de un nod pe umeri. El singur îşi împinge barca cu o lopată şi o mână cu pânzele, treicând sufletele în luntrea ruginie; e bătrân, dar de bătrâneţea verde şi vânjoasă a zeilor.2

Mulţimea împrăştiată dădea buzna la ţărm, femei şi bărbaţi şi sufletele vitejilor vestiţi, morţi acuma, copii şi fecioare şi tineri arşi pe rug sub ochii părinţilor, ca frunzele ce se scutură prin păduri desprinzându-se de pe ramuri la întâiul frig al toamnei, ori ca stolurile ţie păsări ce se strâng la ţărm, venind din largul marii, când frigul le goneşte peste ocean şi le trimite în ţinuturi cu soare. Cum soseau, stăteau şi se rugau să-i

1 Centaurii erau uriaşi, jumătate-oameni, jumătate-cai; scilele, femei cu coadă de peşte; Briareu, unul dintre giganţii care atacaseră Olimpul; hidra din Lerna fusese un monstru ucis de Hercule, iar Himera, ucisă de Belerofon, avea un cap de leu, corp de capră şi coadă de şarpe; Gerion era o fiinţă mitică cu trei capete, posesor al unei turme de vaci: a fost Ucis tot de Hercule.

2 Luntraşul Caron transporta umbrele morţilor în infern. De remarcat că numele lui nu apare în eposul homeric, dar se întâlneşte la tragicii greci.

treacă dincolo şi, din dragostea de ţărmul celălalt, îşi întindeau mâinile spre dânsul. Bătrânul primea însă ursuz când pe unii, când pe alţii, iar pe ceilalţi îi izgonea şi-l ţinea departe de ţărm. Mirat, tulburat de învălmăşeală, Enea zise:

— Spune-mi, fecioară, de ce dau buzna aşa la râu? Ce

vor sufletele astea? Pentru ce pe unele le alungă de la ţărm, iar altele mătură cu vâslele apa vânăta?

Bătrâna preoteasă îi răspunse astfel în câteva cuvinte:

— Fiu al lui închise, vlăstar neîndoios de zei, în faţa ta sunt mocirlele adânci ale Cocitului şi mlaştina Stixului, în numele căreia chiar zeii se tem să jure strâmb. Mulţimea ce o vezi e gloata sărmanilor care au rămas neîngropaţi. Vâslaşul e Caron. Cei pe care îi trece peste apă sunt cei îngropaţi. Celorlalţi nu li-i îngăduit să treacă peste cumplitele unde şi pe valurile răguşite, înainte ca oasele lor să-şi fi găsit odihna mormântului. De aceea se învârtesc în jurul ţărmurilor şi rătăcesc o sută de ani; abia atunci îi primeşte în luntre şi văd iarăşi apa dorită.

Enea îşi opri paşii, stătu frământat de fel de fel de gânduri, înduioşându-se de soarta lor nedreaptă. Zări aici, mâhniţi, ca unii ce erau lipsiţi de cinstea mormântului, pe Leucaspe şi pe Oronte, mai-marele flotei liciene, doborâţi de austru la întoarcerea din Troia, pe o mare viforoasă, ce-i răsturnase în valuri, oameni şi corabie.[163]

Iată că se ivi şi „Palinurus cârmaciul, care, în drumu-i spre Libia, pe când se uita la stele, căzuse de curând de pe pupă în mare şi se mistuise în valuri.

Abia îl mai recunoscu de mâhnit şi învăluit ce era în umbra deasă şi Enea îi şi vorbi numaidecât aşa:

— *Ce* zeu, Palinurus, mi te-a răpit dintre noi şi te-a scufundat în valuri? Spune, te rog, căci Apolo, care nu m-a dat niciodată până acum de sminteală, nu m-a înşelat decât numai când mi-a prezis că vei trece marea şi vei ajunge sănătos la ţărmurile Italiei. Asta-i credinţa ce mi-a făgăduit-o?

Atunci Palinurus:

— Stăpâne, fiu al lui închise”, nu te-a înşelat oracolul lui Apolo, deoarece nu m-a înecat în mare un zeu, ci, dintr-

163 Vezi mai sus, în cartea întîi la descrierea furtunii pe mare.

o zguduire grozavă, mi s-a rupt vâsla ce-mi fusese încredinţată ca unui cârmaci şi de care mă ţineam strâns, pentru a îndruma mersul corabiei, şi, xăzând în mare, am tras-o după mine. Mă jur pe neînduplecata mare, că nu mi-a fost câtuşi de puţin frică pentru mine, ci de vasul tău, care, cu cârmă

O pierdută, fără de cârmaci, s-ar fi putut nimici în mijlocul unor talazuri atât de mari. Viforul m-a purtat prin valurile apei fără hotare timp de trei nopţi vijelioase. Abia în ziua a patra, de pe creasta unui talaz, am zărit Italia. Înotam încet spre uscat şi eram cât pe ce să ajung la ţărm, când un popor sălbatic, care, în neştiinţa lui, m-a luat drept o pradă, s-a năpustit cu fierul în mână asupra mea, îngreuiat cum mă aflam de hainele leoarcă de apă, tocmai când căutam să mă agăţ cu mâinile de colţii ascuţiţi ai unei stânci. Valurile îmi poarta acum trupul, iar vânturile mă aruncă mereu pe ţărm. De aceea, te rog, pe plăcuta lumină a cerului şi pe văzduhul de sus, pe tatăl tău închise, pe nădejdea ce o pun în lulus, care creşte, scapă-mă, nebiruitule, din chinurile astea: ori aruncă o mână de ţărână peste mine – fiindcă-ţi stă în putere – căci mă vei găsi în portul Velia[164]; *ori*, dacă e vreun mijloc, dacă maică-ta, zeiţa, îţi arată vreunul – deoarece nu cred că fără ocrotirea zeilor te pregăteşti să treci fluviul ăsta şi mlaştinile Stixului – dă mâna bietului de mine şi ia-mă cu tine peste apă, ca să mă-odihnesc cel puţin după moarte într-un lăcaş liniştit.

Abia grăi, când preoteasa se porni aşa:

— Cum de ţi-a venit, Palinurus, o dorinţă atât de smintită? Să vezi, fără să fii îngropat, apele Stixului şi cumplitul râu al eumenidelor, să ajungi la mal împotriva scrisului sorţii? Nu mai nădăjdui că vei clinti prin

164 Adică nu departe de locurile în care se va ridica după cîteva secole orașul Velia, azi Castellamare della Britcca. în apropiere se afla capul Palinurus.

rugăciuni hotărârile zeilor. Ia seama însă la cuvintele mele şi nu le uita, căci te vor mângâia în marea ta nenorocire. Speriaţi de minunile cereşti, ce se vor arăta până şi prin oraşele lor cele mai depărtate, locuitorii îţi vor strânge oasele şi le vor pune într-un mormânt, deasupra căruia vor aduce prinoase, iar locul va purta pe veci numele lui Palinurus.

Cu aceste vorbe îi uşură suferinţele şi-i risipi o clipă durerea din inima-i mâhnită; se bucură că va lăsa uscatului numele lui.

Enea stărui apoi în drumul început şi se apropie de fluviu. Când însă din mijlocul Stixului corăbierul îi zări mergând prin pădurea tăcută şi ducându-şi paşii spre ţărm, le vorbi numaidecât, mustrându-i chiar cu vorbele astea;

— Oricine ai fi tu, ce te îndrepţi înarmat spre apele noastre, spune, de acolo de unde te afli, ce cauţi aici şi opreşte-ţi paşii. Aici e împărăţia umbrelor, a Somnului şi a Nopţii ce adoarme. Nu mi-i dat să trec cu luntrea peste Stix oameni vii. Nici n-am fost bucuros că am primit pe vremuri pe Hercule să-l duc peste mlaştină şi nici pe Tezeu şi pe Piritou, cu toate că erau odrasle de zei şi aveau puteri nebiruite h Hercule a pus cu mâna lui în lanţuri pe paznicul înspăimântat al Tartarului şi l-a târât chiar de lângă jilţul regelui[165][166]. Ceilalţi au încercat să smulgă pe stăpână Proserpina chiar din patul lui Pluton.

Ca răspuns la acestea, preoteasa Sibila grăi astfel pe scurt:

— Nu-i vorbă acum de asemenea viclenii; încetează de aceea de a te mai tulbura. Armele astea nu aduc nicio ameninţare. Namila de paznic poate, cât despre noi, să

---

165 Hercule coborise în infern spre a răpi pe clinele Cerber, care păzea intrarea. Teseu, fiul lui Neptun, și ■ prietenul" său Piritou, regele lapiților, au vrut să răpească din infern pe Proserpina.

166 Adică Pluton.

intre de-a pururi în peşteră şi să sperie umbrele fără sânge; neprihănita Proserpina poate să rămână în patul unchiului ei.[167] Enea troianul, vestit prin credinţă şi vitejie, se scoboară la umbrele de jos ale Erebului ca să-şi vadă părintele. Dacă pe tine nu te mişcă de loc o astfel de dragoste, priveşte atunci la creanga asta.

Şi scoase ramura ascunsă sub haină.

Sufletu-i mânios i se potoli atunci ca prin farmec. Sibila nu mai spuse nimic iar bătrânul se minună de darul sfânt al crengii fatale, pe care o vedea iarăşi după atâta vremeâşi întoarse de aceea luntrea-i verzuie şi-o trase lângă ţărm. Alungă apoi sufletele celelalte, ce se aşezaseră pe băncile lungi, goli puntea şi făcu loc numaidecât în barcă lui Enea. Luntrea cusută gemu sub greutatea lui şi şuvoaie de apă intrară într-însa prin crăpături. Caron îi trecu, în sfârşit, peste fluviu nevătămaţi, şi pe viteaz şi pe preoteasă, şi-i scoborî într-un păpuriş verzui pe un mâl murdar. Întins cât e de lung în pragul peşterii, namila de Cerber umplu de larmă ţinuturile cu lătratul celor trei guri ale lui. Când văzu că şerpii de pe gât îşi zbârleau capetele1, preoteasa îi aruncă o turtă adormitoare, din miere şi alte buruieni de leac. În hămeseala lui, el îşi căscă cele trei guri şi înşfăca turta, apoi, încovoindu-şi spinarea uriaşă, se întinse la pământ şi umplu cu trupu-i întreaga peşteră. De îndată ce paznicul aţipi, Enea păşi pragul şi trecu iute peste ţărmul apei, de unde nu mai e întoarcere.

Deodată se auziră glasurile şi plânsetele sfâşietoare ale copilaşilor, ce scânceau chiar pe pragul infernului, pe care ceasul rău îi răpise, fără să aibă parte de dulceaţa vieţii şi, smulgându-i de la sânul mamei, îi adâncise în bezna timpurie a morţii. Lângă dânşii erau cei osândiţi la moarte pe nedrept. Locurile în infern nu sunt însă date fără sorţ şi fără judecată. Minos2 îi cercetează pe toţi; el

---

167 Ca fiică a zeiței Ceres, Proserpina era nepoata soțului ei Pluton. Paznicul este, firește, Cerber.

clăteşte urna, şi cheamă apoi înaintea lui soborul tăcut al umbrelor şi le iscodeşte viaţa şi păcatele. În apropiere stăteau mohorâţi nevinovăţii ce şi-au făcut singuri seama, şi, din silă faţă de lume, s-au lepădat de viaţă. Cât ar voi acum să rabde, sus la lumina zilei, şi sărăcia şi muncile grele!

Ursita însă nu le-o îngăduie, iar mlaştina cumplită îi înlănţuie cu jalnica-i undăs. Stixul încolăcit de nouă ori în juru-i îi ţine însă departe.

1 Cerberul era înfăţişat ca un dulău cu trei capete, care avea coadă de balaur şi şerpi pe trup în loc de blană.

2 Regele Minos, fiu al lui Jupiter şi al frumoasei Europa, devenise după moarte judecător al morţilor în infern. împreună cu fratele său Radamante şi cu Eac, judeca în infern faptele pământene ale celor care ajunseseră acolo după moarte.

a Pe linia tradiţiilor romane, care refuzau sinucigaşilor cinstirea cuvenită morţilor, Vergiliu condamnă şi deplânge sinuciderea, dar în vremea lui concepţiile stoice o admiteau şi chiar o recomandau în anumite împrejurări.

Mai încolo, se întinde peste tot câmpul plângerii: aşa se numeşte şesul ăsta. Poteci tainice îi ascund pe acei pe care o dragoste chinuitoare i-a mistuit cu otrava-i amarnică; o pădurice de mirţi îi adăposteşte de jur-împrejur; grijile însă nu-i lasă în pace nici chiar după moarte. Aici văzu pe Fedra şi pe Procris1 şi pe mâhnita Erifila ce-i arătă rana făcută de crudul ei fiu; apoi pe Evadne şi pe Pasifac; Laodamia le întovărăşea, iar la urmă Cenis, bărbat la început, acum femeie, căreia soarta i-a dat din nou chipul de mai înainte[168]. Printre dânsele rătăcea

168 Evadne s-a aruncat în flăcările rugului soțului său, tebanul Capancih Laodamia și-a urmat în infern soțul Protesilas, cel dintîi dintre grecii uciși de Hector în timpul războiului troian. Cenis a fost o tînăra femeie, iubiră de Neptun și transformată de el într-un războinic destoinic ; în infern redevenise femeie. Pasifac a apărut și mai sus.

prin pădure şi feniciană Didona, cu rana nevindecată încă. Când Enea ajunse lângă dânsa şi-i dibui prin întuneric chipul întunecat, ca luna, pe care o vezi sau crezi numai că o vezi ivindu-se printre nori în pătrarul dintâi, lacrimile îl podidiră şi-i vorbi astfel cu dulce iubire:

— Biata mea Didonă, aşadar mi-a fost adevărată vestea că ai făcut pasul ăsta şi ţi-ai curmat viaţa cu fierul. Eu ţi-am fost pricina morţii! Mă jur însă pe stele, pe zeii de sus şi pe tot ce e mai sfânt aicea, în fundul pământului, că fără voia mea am plecat, stăpână, din ţinuturile tale. Poruncile zeilor, ce mă fac acum să umblu prin umbrele astea, prin locurile astea pline de mărăcini şi de mucegai şi prin noaptea adâncă, m-au alungat şi atunci; nu mi-aş fi putut închipui însă niciodată că plecarea mea îţi va priciunui atâta durere. Opreşte-ţi paşii şi nu te feri de privirea mea. De cine fugi? E cea din urmă oară când soarta mă lasă să-ţi vorbesc.

Prin aceste vorbe stropite cu lacrimi, Enea căuta să-i domolească sufletul învăpăiat de ură. Ea privea mohorât cu ochii ţintă în pământ şi cu capul întors într-o parte. Chipul nu. i se tulbură de cuvintele lui, ci sta ca o stâncă neclintită de cremene, ori ca o stană de marmură. O luă, în sfârşit, la fugă şi umbra-i vrăjmaşă se făcu nevăzută în pădurea pletoasă, unde Siheu, bărbatul dintâi, se îngrijea de dânsa cu aceeaşi dragoste. Înduioşat de soarta nedreaptă, Enea o urmări multă vreme în lacrimi, cuprins de mila la plecarea ei.

De acolo el îşi urmă drumul. Ajunseră acuma la capătul câmpiei, într-un ţinut ferit, pe unde se plimbau vitejii rămaşi de pomină în războaie. Aici îi ieşi înainte Tideu, apoi Partenopeu, vestit pentru armele lui, după aceea firavul chip al lui Adrast.[169] Aici se aflau troienii

169 Tideu, tatăl lui Diomede, Partenopeu și Adrast, regele Argosului, au făcut parte dintre cei șapte croi, care-au atacat Teba și au căzut în luptă.

seceraţi în războaie, atât de jeliţi pe pământ. Gemu, când îi văzu pe toţi în lung şirag, pe Glaucus şi pe Medon şi pe Tersiloh, pe cei trei Antenorizi şi pe Polibete, preotul zeiţei Ceres şi pe Ideu, ţinând şi acuma armele lui Priam şi carul lui de război2. Mulţimea de suflete îl încercuită din toate părţile. Nu se mulţumeau că-l văzură odată; voiau să mai rămână cu dânsul şi să meargă apoi împreună cu Enea ca să afle de ce venise acolo. Când fruntaşii grecilor şi gloatele lui Agamemnon zăriră însă pe viteaz şi armele lui ce scânteiau prin beznă, se bulucira, cuprinşi de o spaimă nespusă; unii o luară la fugă, ca odinioară, când se grăbeau la corăbii; alţii scoaseră gemete slabe ce le mureau în gâtlej. Văzu aici şi pe Deifob, fiul lui Priam, cu trupul sfâşiat peste tot, cu faţa sluţită fără milă, cu obrazul schilodit ca şi amândouă mâinile, cu tâmplele găurite şi urechile ciopârţite, cu nasul ciuntit de o lovitură mişelească. Abia îl putu recunoaşte cum căuta speriat să-şi ascundă cumplitele-i răni. Enea îi vorbi însă numaidecât, cu glas, pe care Deifob i-l recunoscu:

— Deifob, viteazule în lupte, vlăstar din neamul străvechi al lui Teucer, cine a născocit pentru tine o osândă atât de cumplită? Cine şi-a îngăduit ticăloşia asta faţă de tine? auzisem că în noaptea din urmă, după groaznicul măcel cu care ai potopit pe greci, ai căzut obosit peste un morman de leşuri aruncate claie peste grămadă. Ţi-am ridicat eu însumi cu mâna mea un mormânt gol în capul Reteu 1 şi cu glas puternic ţi-am chemat de trei ori sufletul. Locul ăsta îţi va păstra pe veci numele şi armele. Dar cum trebuia să plec, n-am putut, prietene, să-ţi găsesc trupul şi să-l pun în pământul strămoşesc.

La acestea Deifob îi răspunse:

— Prietene, n-ai uitat nimic. Ţi-ai făcut toată datoria faţă de cenuşa şi umbra mea. Pe mine soarta şi fapta

8 Eroi troieni,, căzuți sub zidurile cetății. Antenorizii sînt cci trei fii ai lui Antenor. Ideu era vizitiul lui Priam.

nelegiuită a spartanei Elena m-au aruncat în năpasta asta. Iată semnele ce mi le-a lăsat. Căci ştii bine şi nu mai e nevoie să-ţi pomenesc în ce bucurie mincinoasă am petrecut noaptea din urmă. Când blestematul cal a sărit peste ziduri şi s-a urcat în înaltul Pergam, cu pântecele lui doldora de ostaşi înarmaţi, Elena s-a prefăcut că serbează pe Bachus

1 Capul Reteu se af! a lângă Troia, în Asia Mică.

cu troienele ce scoteau chiote de orgie. Ea însăşi purta în mijlocul lor o torţă mare, cu care ademenea pe greci din vârful cetăţuii. Sleit de griji şi amorţit de somn, eu zăceam întins în bietul meu pat, în voia unei dulci şi adânci odihne, aidoma liniştii morţii. Buna mea soţie îndepărtă în vremea asta toate armele din casă şi-mi luă de sub căpătâi sabia-mi credincioasă. Chemă la curte pe Mendau şi deschise uşile, se vede, în nădejdea că fapta îi va fi de mare preţ în ochii bărbatului dintâi şi că aşa va putea şterge amintirea ticăloşiilor din trecut. Ce să mai întind vorba? Grecii au dat buzna la patul meu şi, împreună cu dânşii, uneltitorul tuturor relelor, Ulise, nepotul lui Eol L Zeilor, să le plătiţi grecilor toate astea, dacă răzbunarea ce vă cer este dreaptă. Dar pe tine, ce întâmplare te-a adus pe aici, din viaţă? Răspunde! Vii poate aruncat de urgia oarbă a mării sau din porunca zeilor? Ori, atunci, ce te face să intri în lăcaşul ăsta fără soare şi prin ţinuturile astea întunecoase?

Pe când vorbea aşa, Aurora pe carul ei cu patru cai trandafirii străbătuse în zboru-i jumătate din bolta cerului şi poate şi-ar fi trecut tot timpul ce i se dăduse cu vorbe la fel, dacă Sibila, călăuza lui, nu i-ar fi amintit, grăindu-i aşa pe scurt;

— Ne-apucă noaptea, Enea, iar noi ne pierdem vremea bocind. Drumul se desparte aici în două. Cel din dreapta duce la curţile marelui Pluton; pe aici e drumul spre Eliseu. Cel din stânga te scoate la cumplitul Tartar,

unde ticăloşii îşi primesc pedeapsa”.

— Nu te supăra, preoteasă, îi răspunse Deifob. Iată că plec şi mă pierd în mulţime, întorcându-mă

1 Duşmanii lui Ulise afirmau că el ar fi fost fiul tâlharului Sisif, la rândul lui fecior al zeului Eol.

În beznă. Du-te, du-te, tu, fala noastră. Fie ca să te bucuri măcar tu de o soartă mai bună.

Atât rosti şi, cu vorba asta, îşi întoarse paşii înapoi.

Enea privi deodată îndărăt şi văzu în stânga, la poalele unei stânci, o mare cetate, înconjurată de trei rânduri de ziduri, pe care le încinge Fleghetonul, râul cel repede al Tartarului, cu dogoarea flăcărilor lui, rostogolind cu zgomot stânci. În faţă se afla o poartă uriaşă, cu stâlpi puternici de oţel, încât niciun om, cât de năzdrăvan, nici – chiar zeii n-ar fi putut-o doborî cu fierul. Un turn de fier se înălţa până-n nori. Pe prag şedea Tisifona într-o rochie însângerată, şi făcea de strajă zi şi noapte fără somn. De aici veneau gemete şi şuieratul nemilos.al biciului şi zăngănitul lanţurilor de fier târâte. Enea se opri îngrozit şi ascultă zgomotul.

— Fecioară, spune-mi, de ce fapte sunt vinovaţi aceia? Cu ce osânde sunt pedepsiţi? Ce înseamnă vaietele astea?

Preoteasa prinse atunci să vorbească aşa:

— Slăvită căpetenie a troienilor, nici unui om curat la suflet nu-i este dat să calce pragul ăsta al fărădelegilor. Când Hecate m-a însărcinat cu paza Avernului, chiar zeiţa m-a purtat peste tot şi mi-a arătat pedepsele hotărâre de zei. Radamante din Creta stăpâneşte peste ţinuturile astea aprige ale durerii: el pedepseşte pe vinovaţi, îi cercetează şi-i sileşte să-şi spovedească greşelile săvârşite sus pe pământ, de a căror zadarnică tăinuire s-au bucurat în viaţă, zăbovind ispăşirea până ce le-a sosit ceasul morţii. La rostirea judecăţii, nemiloasa Tisifona pune o mână pe bici şi bate pe vinovaţi dojenindu-i, iar cu cealaltă întinde

cumpliţii ei şerpi, şi cheamă

1 Una dintre Furii.

totodată cetele amarnicelor ei surori. Numai atunci li se deschid porţile sfinte, ce scârţâie în ţâţâni cu un zgomot asurzitor. Vezi, ce paznic se află la intrare? Ce chip arc dihania, care străjuieşte pragul? înăuntru locuieşte uriaşa Hidră *, şi mai cumplită „încă, cu cincizeci de guri negre. După aceea Tartarul se deschide adânc, şi se întinde în beznă, de două ori cât e de la pământ până în vârful Olimpului. Aici sunt titanii, străvechile odrasle ale Pământului, pe care trăsnetul i-a rostogolit în fundul genunilor. Aici am văzut pe cei doi uriaşi, fiii lui Alois[170][171], ce s-au încercat să zdrobească cu mâinile lor bolta cea mare a cerului şi să răstoarne pe Jupiter din împărăţia lui. L-am văzut şi pe Salmoneu, supus la cumplite pedepse, fiindcă imitase fulgerele lui Jupiter şi trăsnetele Olimpului: 1. El mergea ca biruitor. printre noroadele Greciei şi prin mijlocul oraşelor Elidei pe un car cu patru cai şi, fâlfâind o torţă în mână, cerea să i se dea cinstea cuvenită zeilor, nebunul, căci umbla să asemuie norii şi fulgerul fără seamăn cu carul lui de aramă şi cu tropotul de copite al cailor. Dar tatăl atotputernic a azvârlit cu trăsnetul dintre nori, deşi – nu cu torţe, nu cu lumina afumată a răşinii – şi l-a rostogolit în infern într-un vârtej năprasnic.

Am mai văzut acolo şi pe Titios[172], copilul pământului, din care s-au născut toate, cu un trup ce acoperea nouă iugăre întregi. O namilă de vultur îi sfâşâc cu cârligul ciocului ficaţii fără moarte şi măruntaiele-i rodnice în

---

170 Nu se referă la cea ucisă dc Hcrcule, așezată de poet la

171 Otus și Ejiiilte, doi giganți, fiii lui Alois, au azvîrlit doi munți peste Olimp în timpul luptei cu zeii, dar au fost în cele din urmă învinși de Apolo.

3 Salmoneu, rege în Elida, voise sa rivalizeze cu Iupiter.

172 Titios a fost străpuns de săgețile lui Apolo și ale Dianei, pentru că insultase pc mama lor, Latona.

chinuri le scormoneşte ca să se ospăteze şi-şi scurmă cuib în adâncul pieptului şi nu dă o clipă de răgaz cărnii ce veşnic creşte la loc. Ce să-ţi mai spun de lapiţi, de Ixion şi de Piritou? 1 Deasupra lor spânzură o stâncă neagră ce stă gata să cadă, ba pare că şi cade chiar; în faţă le iau ochii paturi înalte de sărbătoare cu speteze de aur şi bucate gătite ca la o masă regească. Cea mai bătrână dintre Furii stă însă alături şi-i opreşte să atingă cu mâna mesele şi cu facla ridicată în aer se scoală şi ea şi ţipă cu glas de tunet. Aici se află cei ce şi-au năpăstuit în viaţă fraţii şi şi-au bătut părinţii, ori şi-au viclenit clienţii8, cei ce s-au folosit singuri de bogăţiile agonisite şi n-au dat cât de cât şi rudelor, mulţi la număr, şi cei ce au fost ucişi din pricina destrăbălării şi cei ce au luptat în rândurile duşmanilor, cei ce nu s-au temut să calce credinţa jurată stăpânilor lor; închişi aici îşi aşteaptă osânda. Nu umbla să afli care li-i pedeapsa, ori ce fel de vină şi ce faptă i-a pierdut. Unii prăvălesc o stâncă uriaşă; alţii, schilodiţi, atârnă de spiţele roţilor; aici şade şi va şedea pe veci bietul Tezeu; Flegiasă, cel mai năpăstuit dintre dânşii, îi povăţuieşte, pe toţi, strigând cu glas puternic prin beznă:

— Pilda mea să vă înveţe să fiţi drepţi şi să nu nesocotiţi pe zei. Ăsta şi-a vândut ţara pentru aur

1 Lapiţii erau un popor mitic peste care domniseră succesiv *Ixion şi* fiul sau *Piritou*, mai sus menţionat. Ixion o jignise pe Iunona. Piritou fusese pus în lanţuri de Pluton pentru încercarea de răpire a Proserpinel. Ixion era chinuit pe-o roata ce se învârtea mereu, iar Piritou era legat de o stâncă.

2 La Roma clienţii erau oameni în general săraci, care depindeau de unul mai puternic *patronus*) pe care-l slujeau şi de care erau protejaţi.

3 Rege al lapiţilor (Ixion era fiul său). Incendiase templul lui Apolo de ia Delfi. Stătea veşnic flămând în infern.

şi i-a adus cu sila un stăpân nemilos; a făcut şi a desfăcut legile pe bani. Celălalt a dat buzna în patul fetei lui şi s-a bucurat de o dragoste spurcată. Toţi au cutezat grozăvii fără nume şi au tras foloase din îndrăzneala lor. Chiar de aş avea o sută de limbi, o sută de guri şi un glas de fier, încă n-aş putea povesti toate felurile de nelegiuiri şi n-aş putea înşira toate numele pedepselor.

După aceste cuvinte, bătrâna preoteasă a lui Apolo se opri:

— Apoi, rosti ea, urmează-ţi drumul şi împlineşte-ţi sarcina luată. Să zorim, că se şi văd zidurile 1 făurite în cuptoarele ciclopilor şi, sub bolta dinainte, porţile, unde oracolul ne-a poruncit să ne atârnăm darurile.

Astfel grăi Sibila şi, apucând-o după aceea amândoi pe drumuri întunecoase, străbătură locul ce-i mai despărţea şi se apropiară de porţi. Trecând pragul, Enea se stropi pe trup cu apă proaspătă[173] şi atârna creanga în poarta din faţă.

După ce-şi împliniră, în sfârşit, şi datoria asta şi aduseră şi prinosul zeiţei, nimeriră în nişte locuri frumoase, cu mândreţe de dumbrăvi şi cu păduri bogate, lăcaşurile fericiţilor.[174] Aici un aer mai curat învăluie câmpul cu o lumină trandafirie. Locurile au soarele şi stelele lor deosebite. Unii îşi întăreau trupul pe pajiştea verde, se luau la întrecere în joc şi se luptau pe nisipul galben. Alţii băteau pământul în dansuri şi spuneau versuri. Orfeu, într-o haină lungă, îi zicea dulce din cele şapte strune cu tonuri deosebite, pe care le ciupea când cu degetele, când cu pana-i de fildeş. Aici era seminţia străveche a lui Teucer, vlăstarele mândre, slăviţi! viteji născuţi în vremuri mai bune, Ilus şi Assaracus şi Dardanus, urzitorul Troici. De departe Enea se minună de umbrele astea, de arme şi de care. Suliţe stăteau înfipte în pământ

---

173 Adică palatul lui Pluton,

174 Urmează descrierea Eliseului.

iar caii păşteau fără cătuşe, risipiţi pe câmp. Patima lor din viaţă pentru care şi arme, dragostea de-a creşte cai zburdalnici le aveau şi acuma, după ce-au fost îngropaţi. Iată că zări pe alţii şi ta dreapta şi în stânga, cum ospătau întinşi pe iarbă şi ziceau la un loc un pean \ într-o dumbravă îmbălsămată de lauri, unde se rostogoleşte, prăvălindu-se de sus prin pădure, râul bogat al Eridanului2. Aici se afla ceata celor răniţi în lupte pentru patrie şi a preoţilor fără prihană şi a poeţilor pioşi, care au cântat în stihuri vrednice de Apolo, a celor ce au împodobit viaţa iscodind artele şi a celor ce, prin faptele lor bune, i-au făcut pe urmaşi să-i pomenească. Cu toţii aveau în jurul tâmplelor panglici albe ca zăpada 3.

Umbrelor „ce li se adunaseră în jur, Sibila le grăi astfel, mai cu seamă lui Museu4, aflat în mijlocul unei mari mulţimi, ce se uita la dânsul, iar el îi întrecea pe toţi cu umerii lui înalţi:

— Spuneţi-mi, suflete fericite, şi tu, poetule divin, unde, în ce loc anume se află închise? Pentru dânsul

1 Peanul (în greaca veche *pai ari*) era un cântec coral compus în cinstea lui Apolo. În cele din urmă orice cântec vesel putea fi numit „pean”.

3 Eridanul, fluviul Eliseului, a fost identificat cu Rinul, Ronul sau cu Padal italian, care, de altfel, în apropierea izvoarelor curge subteran pe o anumită porţiune.

3 De remarcat că Vergiliu aşază în Eliseu nu numai războinicii ci şi oameni de cultură, poeţi şi savanţi.

4 Contemporan cu Orfeu, cântăreţul mitic *Museu* a fost preot şi poet.

am venit aici – şi-am trecut peste fluviile cele mari ale Erebului.

Museu îi răspunse la aceste în puţine cuvinte;

— Nimeni din noi n-are aşezare hotărâtă; locuim prin dumbrăvile umbroase şi ne culcăm pe malul râurilor ori pe

pajiştile stropite de ape. Dacă aşa vi-e voia, treceţi totuşi peste colnicul ăsta şi vă voi scoate pe o potecă bună.

Rostind acestea, le-o luă înainte şi le arătă de sus câmpiile strălucitoare, iar după aceea scoborî de pe vârful colnicului la vale.

În vremea aceasta bătrânul închise privea cu drag la sufletele adăpostite într-o vâlcea, ce aveau să iasă la lumină sus pe pământ, şi le număra cu sârguinţă, cercetând şirul urmaşilor şi pe scumpii lui nepoţi şi ursitele lor şi încercările prin care trebuiau să treacă şi obiceiurile şi faptele lor. Când îl văzu pe Enea venind pe pajişte spre dânsul, în marea-i bucurie întinse amândouă braţele; lacrimile-i îi curseră pe obraji şi cuvintele acestea îi ieşiră de pe buze;

— Bine că ai venit şi că dragostea ta, atât de mult aşteptată de tatăl tău, a biruit piedicile drumului. Mi-a fost dat, fiule, să-ţi mai privesc faţa, să-ţi mai ascult glasul cunoscut şi să-i răspund! Aşa îmi închipuiam şi eu în mine şi te aşteptam să vii, socotind clipele şi iată că socoteala n-a dat greş. Prin câte mări fără hotare şi prin câte primejdii ai mai trecut, făţul meu, până să te văd 3 Şi cât m-am mai temut să nu-ţi facă vreun rău împărăţia Libiei!

Iar Enea:

„— Tată, chipul tău mâhnit mi s-a arătat adesea şi m-a îndemnat să pornesc spre tărâmurile astea. Corăbiile aşteaptă în Marea Tireniană; întinde-mi mâna, taică, să ţi-o strâng, întinde-mi-o şi nu te feri de îmbrăţişările mele.

Şi pe când vorbea aşa, lungi şiroaie de lacrimi i se scurgeau pe faţă. De trei ori încercă să-i înconjure grumazul cu braţele, şi de trei ori prinse zadarnic o umbră, ce i se strecură din mâini, ca o adiere uşoară, ca un vis fugar.

În vremea aceasta Enea zări într-o vale ferită o dumbravă singuratica şi păduri cu tufişuri ce foşneau, şi râul Lete, ce se prelingea pe lângă aceste liniştite lăcaşuri.

Pe malurile lui foiau popoare şi neamuri fără număr, ca albinele în livezi, când în zilele senine de vară se pun pe fel de fel de flori şi se îmbulzesc în jurul crinilor albi şi întreaga câmpie zumzăic de zvonul lor. Cum nu ştia, Enea se sperie de această vedere neaşteptată şi cercetă care-i pricina, ce erau apele din depărtare şi ce umbre umpleau ţărmul cu marea lor mulţime.

Atunci bătrânul închise:

— Sunt sufletele cărora ursita le-a sorocit alt trup şi beau acum. din undele râului Lete apă aducătoare de linişte şi îndelungă uitare. De mult ţineam să-ţi vorbesc despre urmaşii mei şi să ţi-i arăt anume, şi să-i vedem pe rând, pentru ca împreună cu mine să te bucuri şi mai mult că ai dat, în sfârşit, de Italia.

— Tată, e cu putinţă oare ca unele din sufletele astea să-şi ia de aici zborul spre pământul de sus şi să se întoarcă din nou în trupuri greoaie? De unde dorul amarnic de viaţă la nenorociţi! ăştia?

— Îţi voi spune, fătul meu, şi nu te voi mai ţine mult timp nedumerit, îi răspunse atunci închise şi începu să-i dezvăluie totul la rând:

Dintr-un început un duh a însufleţit pe dinăuntru şi cerul, şi pământul*, şi întinsele ape, şi bulgărele luminos al lunii, şi astrul titanic al soarelui 2; răspândit prin membrele universului, plămădit în trupu-i uriaş, sufletul a pus în mişcare întreaga materie.

De aici a pornit viaţa neamului omenesc şi a dobitoacelor, şi a păsărilor şi a tuturor vieţuitoarelor, pe care marea le poartă sub luciu-i de marmură. Sufletele au o obârşie cerească; puterea focului trăieşte într-însele, cât timp nu le împovărează trupurile vătămătoare, iar membrele pământeşti şi învelişul pieritor nu le îngreuie. Din împreunarea lor iese şi teama, şi dorinţa, şi durerea, şi bucuria; sufletele nu pot privi lumina cerească fiind închise în bezna temniţei lor oarbe. Chiar şi în ceasul din urmă,

când viaţa le părăseşte, bietele de ele nu scapă în întregime de tot răul şi de toate necurăţeniile trupeşti; sunt de aceea osândite ca multe dintre păcatele cu care s-auamestecat atâta vreme, să rămână înrădăcinate în chip ciudat. De aceea sufăr pedepse şi-şi primesc osânda pentru relele de mai demult. Unele spânzura în aer bătute de vânturile uşoare; altele se spală într-o viitoare adâncă de fărădelegile care le-au murdărit sau sunt arse în foc. Manii fiecăruia din noi suferă pedepsele meritate. De acolo trecem în întinsele Câmpii Elisee". Puţini răzbim însă în ţinuturile astea fericite şi numai după

1 Influenţat de concepţiile cosmogonice ale idealiştilor greci, Vergiliu credea ca universul a fost organizat de un duh (în textul latin *spiritus*, apoi *mens*), care s-a unit cu materia şi a făurit viaţa. El adoptase şi teoria metempsihozei, vehiculată şi ea de filosofia idealistă antica, doctrina transmigrării sufletelor, care au trăit deja şi revin la viaţă în alte corpuri, ca şi concepţia reacţionară platoniciana a trupului ca o temniţa a sufletului.

2 Potrivit unor mitologi, soarele şi luna erau copiii titanului Hiperion.

ce s-au împlinit sorocul şi veacurile îndelungate şi s-a şters murdăria cu care a fost îmbâcsit, sufletul rămâne un simţ neprihănit, ceresc, scânteia focului curat. Când roata vremii s-a învârtit o mie de ani, zeii le cheamă pe toate, oştire fără sfârşit, în râul Lete, ca să uite de cele ce au fost şi să privească iarăşi bolta cerului şi să le apuce imboldul de a se întoarce din nou în alte trupuri.

Grăind astfel, închise trase apoi după dânsul pe Enea şi pe Sibila din mijlocul norodului, prin mulţimea zgomotoasă, se urcă pe o movilă, de unde-i putea zări în faţă pe toţi cei ce treceau în lung şirag şi le putea vedea chipul.

— Îţi voi arăta acum neamul troian şi gloria ce îi e menita în viitor, împreună cu toţi nepoţii ce vor ieşi din

ginta italică, suflete preamărite, ce vor veni în numele nostru; îţi voi dezvălui apoi şi soarta ta. Uite la tânărul de colo, ce se sprijină într-o suliţă de lemn: soarta i-a hotărât să fie cel mai aproape de lumină; amestecat cu sânge italic, el va veni cel dintâi pe pământ. îl cheamă Silvius, nurile alban, vlăstarul tău din urmă, rod al bătrâneţii tale, pe care soţia ta Lavinia îl va creşte în păduri L Rege şi părinte de regi, prin el neamul nostru va stăpâni la Alba Longa. Cel de lângă dânsul este Procas, fala neamului troian, şi Capis şi Numitor şi cel ce-ţi va purta numele, Silvius Enea, la fel de vestit şi pentru pioşenia şi pentru vitejia lui, de-i va fi dat să stăpânească vreodată asupra Albei[175][176]. Ce tineri! Priveşte cât de voinici par! Dintre cei cu tâmplele umbrite de coroana cetăţenească de stejar[177], unii vor ridica pe munte cetăţuia Collatină, iar alţii vor înălţa Nomentum şi Gabii, şi oraşul Fidena şi Pometii şi Castrul lui Inuus şi Boia şi Cora[178], care vor fi atunci nume vestite, dar acum sunt nişte locuri fără nume.

Iată-l şi pe Romulus, fiul lui. Marte, ce va urma la domnie bunicului său 3, Romulus, pe care-l va creşte maică-sa, Ilia, din neamul lui Assaracus[179]. Vezi tu cum stau cele două canafuri pe coiful său şi cum însuşi părintele zeilor i-a întipărit pe chip propria-i măreţie? Sub pavăza lui, fătul meu, vestita Romă îşi va întinde domnia peste pământul întreg, iar prin vitejia sa va sta alături de zei. Ea singură va încinge şapte munţi între zidurile sale.

---

175 Silvius, fiul lui Enea și al "Lavinei, a fost alungat din cetate de lulus și a crescut în pădyri. De aci și numele său (în latină sil-uu înseamnă „pădure”),

176 Pînă Ia vîrsta de cinzeci și trei ani, Silvius Enea a fost îndepărtat dc la tron de un tutore, care a domnit în locul său. Ceilalți au fost regi latini legendari.

177 Această coroană era purtată dc fondatorii cetăților.

178 Bunicul este regele latin Numitor, tatăl Iliei.

179 Adică din gens* Iulia, care pretinde că descinde prin Enea

Ferice de dânsa, pentru rodnicia ei în viteji, ca şi mama Berecintia[180], care, cu o coroană cu zimţi pe cap, umblă în carul ei prin oraşele Frigiei, falnică de sămânţa ei de zei, care îmbrăţişează o sută de nepoţi, toţi locuitori ai cerului, toţi mai mari peste înălţimile văzduhului. Întoarce-ţi acum privirea încoace, uită-te la ginta ta, la romanii tăi. Aici e Cezar[181] şi toţi urmaşii lui Iulus, ce vor veni la lumină sub bolta cea mare a cerului. Iată şi bărbatul, ce ţi-a fost făgăduit de atâtea ori, Cezar August, din neam de zei, care va înscăuna din nou vremurile de aur în Laţiu şi pe câmpiile unde a stăpânit odinioară Saturn1; el îşi va duce împărăţia dincolo de garamanţi şi de inzi2; pământul ăsta se întinde peste semnele zodiacului, peste căile soarelui şi ale anului, unde Atlas, sprijinitorul cerului, răsuceşte pe umerii lui bolta bătută cu stelele aprinse. În aşteptarea lui ţinuturile Caspice şi ţara Meoţiei3 tremură de pe acum la răspunsurile zeilor şi se tulbură de spaimă cele şapte guri ale Nilului4. Nici chiar Hercule n-a bătut atâtea meleaguri, deşi a săgetat căprioara cu picioarele de aramă şi a potolit pădurile Erimantului, iar de arcul lui a tremurat balaurul din Lerna 5 şi nici Liber, care îşi mână carul biruitor cu hăţuri împletite în cârcei de viţă, gonindu-şi tigrii de pe vârful înalt al Nişeie. Şi mai stăm la îndoială ca să ne sporim faima prin faptele noastre? Zădărnici-ne-va teama st ne sălăşluim pe pământul Ausoniei?

Dar cine-i cela de colo, împodobit cu o ramură de măslin şi care duce în mâini odoarele sfinte? îl cunosc după pletele şi barba lui albă; e întâiul rege

1 Exilat din cer, Saturn a adus în Italia era de aur.

180d in acest Assaracus.

181 Adică Cibele, adorată pe muntele Bcrccint din Frigia. Era reprezentată adesea cu o coroană cu zimți (corona muraUs) pe cap.

6 Caius InUus Caesar, om politic, general și scriitor celebru, din secolul I î.e.n. A primit titlul de dictator pe viață și a condus cîțiva ani Roma ca șef al regimului dc dictatură militară, instaurat de el. Octavian August, primul împărat roman, era fiul său adoptiv.

Poeţii vremii o glorificau şi, ca să măgulească pe împăraţi, afirmau că aceştia o vor restaura.

2 Adică locuitori ai Indiei. Aluzie la unele campanii militare întreprinse de August.

3 Adică ţările de lângă Marea Caspică şi Marea de Azov.

4 Aluzie la cucerirea Egiptului de către Octavian, în anul 30 î.e.n. Nilul se varsă în Marea Mediterană printr-o deltă întinsă, pe teritoriul Egiptului.

5 Aluzie la unele fapte ale lui Hercule: întrecerea căprioarei cu picioare de aramă, uciderea mistreţului de pe Erimant şi a Hidrei din Lerna.

6 Liber este alt nume al lui Bachus, iar *Nisa* (în text latin *Nysa*) un munte din India. Se referă la legendara cucerire a Indiei de către Bachus.

roman, care va clădi pe legi măreţia Romei, adus la cârma unei puternice împărăţii din orăşelul Cures şi de pe ogoru-i sărac 1. După dânsul va veni Tullus[182], ce va tulbura liniştea patriei lui şi va chema la arme oamenii obişnuiţi cu odihna şi oştile dezvăţate de biruinţi. Cel ce urmează îndată după dânsul este trufaşul Ancus[183], care încă de pe acum se bucură mai mult decât trebuie de dragostea mulţimii. Vrei să vezi şi pe regii Tarquini[184] şi sufletul mândru al lui Brutus[185], răzbunătorul poporului, şi fasciile, pe care le-a primit[186]? El cel dintâi va căpăta

---

182e ste Numa Pompilius, al doilea dintrei cei șapte regi legendari ai Romei, succesorul lui Romulus.

183 Se refera la al treilea rege al Romei, Tullus Hostihus.

3 Este vorba de Ancus Martius, pe care istoricii îl descriu ca pe un rege pașnic și constructiv.

184 Adică Tarquinius, ginerele său Servius Tullius și ginerele acestuia Tarquinius Superbus, roți trei regi ai Romei.

185 L. Iunius Brutus a condus răscoala care a înlăturat regalitatea la Roma.

186F asciile (în latină fas ces) erau un mănunchi de nuiele purtat la Roma, împreună cu o secure, de către lictori, însoțitorii consulilor. Aici

grozava secure şi puterea de consul. Pe copiii lui, care vor porni război împotriva ţării, chiar el îi va trimite la osânda, de dragul frumoasei libertăţi[187]. Bietul! Oricum îi vor judeca urmaşii fapta, dragostea de ţară şi râvnă nepotolită de slavă îi vor birui în suflet. Priveşte acum hăt departe pe Decii şi Drusii şi pe asprul Torquatus înarmat cu o secure şi pe Camillus ce a adus înapoi steagurile l. Sufletele de colo, pe care le vezi licărind sub aceleaşi arme, unite acuma, cât timp bezna îi învăluie, ce cumplit război vor primi între dânsele, de cum vor păşi la lumina vieţii şi ce de lupte şi ce de măceluri! Socrul se va coborî din meterezele Aâpilor şi din vârful Monecului, iar ginerele îl va întâmpină urmat de oştile răsăritului2. Copii, nu vă deprindeţi cu aşa groaznice războaie şi nu vă întoarceţi împotriva patriei mâinile viteze. Şi tu, cel dintâi, cruţă-ţi ţara, tu, al cărui neam se trage din zei; arunca din mână arma, tu, sânge din sângele meu e.

Cela de colo e vestit pentru că a măcelărit pe greci; după ce va răpune Corintul, îşi va sui biruitor carul pe înălţimea Capitoliului4. Celălalt5

1 Au existat trei generali romani cu numele Decius, care s-au jertfit toţi trei în luptă pentru a-şi salva armatele: P. *Dedus Mus*, fiul său şi nepotul său (secolele al IV-III-lea) Au existat mai mulţi Drusi celebri: soţia lui August, Livia, aparţinea familiei lor. 7. *Manlius Torquatns* şi-a condamnat la moarte fiul, care încălcase disciplina militară (340 î.e.n.), *M. Înnus Camillus* a salvat Roma în timpul atacurilor galilor (secolul al IV-lea î.e.n.): el a recucerit steagurile romane capturate de gali în lupta de la Allia (390 î.e.n.).

---

simbolizează tocmai puterea consulară, și relevă că Brutus a fost cel dintîi consul. In republica romană, instaurată de’ Brutus, cei doi consuli erau conducători supremi ai statului, aleși pe termen de un an.

187 Cei doi fii ai lui Brutus intraseră într-o conspirație, cu scopul de-a reîntrona pe regii alungați. Au fost condamnați la moarte sub ochii tatălui lor.

2 Aluzie la războiul civil dintre Pompei şi Cezar (secolul I î.e.n.). Pompei luase în căsătorie pe Iulia, fiica lui Cezar. Ginerele (adică Pompei) s-a retras în Orient, unde a pierit ucis din ordinul regelui Egiptului. Monccul era un promontoriu pe coasta de nord a Italiei.

3 Închise se adresează lui Cezar, urmaşul său.

4 Se referă la *L. Mummius*, care a distrus Corintul după ce zdrobise ultima rezistenţa a grecilor, concentraţi în liga aheeană (146 î.e.n.). Capitoliul era cea mai importantă dintre cele şapte coline ale Romel. Aci se aflau templele zeilor şi aci se opreau alaiurile generalilor care-şi celebrau triumful.

6 Se referă la *Paulus Emilius*, care a învins pe regele Mace Pdoniei, Perseu (167 î.e.n.). Perseu pretindea a descinde din Ahile. Astfel Vergiliu descrie cucerirea romană a Greciei şi nimicirea urmaşilor celor doi principali duşmani ai Troici, Agamemnon şi Ahile, va nimici Argosul şi Micenă lui Agamemnon şi chiar, pe Perseu, din neamul preaputernicului Ahile; îşi va răzbuna astfel strămoşii troieni şi templele pângărite ale Minervei.

Cine ar putea să te lase la o parte pe tine, mărite Cato, ori pe tine, Cossus, ori pe voi, neam al Gracchilor şi pe cei doi Scipioni, două trăsnete ale războiului, prăpădul Libiei, ori pe tine, Fabricius, mare în sărăcia ta, ori pe tine, Serranus, care arunci sământă în brazdă? Fabiilor, unde mă târâţi, obosit? Tu, Maximus, eşti singurul, care prin încetineala ta vei aşeza din nou ţara x.

Cred că – alţii vor lucra cu mai multă mlădiere bronzul dându-i suflare, ori vor scoate din marmură” chipuri vii, vor apăra mai iscusit procesele, vor trage cu compasul mişcările cerului şi vor prevesti răsăritul stelelor2. Tu adu-ţi aminte, romane, să cârmuieşti cu putere noroadele, să stabileşti rosturile

1 Vergiliu se referă la o serie de evenimente şi personalităţi vestite din istoria Romei. Menţionează pe *M.*

Porcias Cato, vestit om politic roman (secolul al II-lea î.e.n.), pe învingătorul etruscilor *Aulus Cornelius Cossus* (secolul al V-lea î.e.n.), celebra familie a Gracchilor (*Tiberius Setnpronius Gracckus*, secolul al III-lea î.e.n. şi cei doi tribuni, *Tiberius* şi *Calus*, luptători pentru cauza ţărănimii romane oprimate)., pe *Publius Cornelius Scipio*, învingătorul lui Haniball (204 î.e.n.) şi pe nepotul sau adoptiv, care a distrus Cartagina pe C. *Fabricius Luscinus*, învingătorul samniţilor, celebru pentru onestitatea lui, pe *M. Atillius Regulus Serranus* (secolul al III-lea î.e.n.), ajuns la rangul de consul după ce-şi cultivase ogorul; ginta Fabiilor, care purtase singură război contra etruscilor şi urmaşul lor, C. *Fabius Maximus Cunctator*, adversarul lui Hanibal. Prin tactica sa militară prudentă Maximus a oprit ofensiva lui Hanibal şi a salvat Roma.

8 Aici Vergiliu schiţează un fel de program pentru activitatea, pentru aşa-zisa „misiune* a poporului roman. Aceşti „alţii** sunt grecii cărora le recunoaşte superioritatea în cultură, pe tărâmul artei, ştiinţei, oratoriei. Romei îi va rămâne în schimb aşa-zisa conducere a lumii!

păcii, să cruţi pe cei ce se supun şi să zdrobeşti pe trufaşi; iată menirea ta 4.

Astfel vorbi bătrânul închise, şi, cum Enea şi Sibila îl ascultau cu uimire, adăugă:

— Uite cum vine Marcellus, încărcat de prazi bogate; prin biruinţele lui va întrece pe toţi ceilalţi viteji; cu călăreţii lui va aşeza ţara adânc zdruncinată de-o mare tulburare, va zdrobi pe cartaginezi şi pe galii răzvrătiţi şi va spânzură pentru a treia oară armele cucerite de la duşman în templul lui Quirinus[188].

---

188 M. Claudius Marcellus, general roman din ultimul sfert al secolului al III-lea î.e.n. A înfrint pe galii cisalpini (cei care locuiau în nordul Italiei) în anul 222 î.e.n. și a luptat împotriva lui Hanibal în cel dd-al doilea război punic.

Cum vedea mergând alături de Marcellus, un tânăr frumos la chip şi cu arme ce-ţi luau privirea, dar cu fruntea mohorâtă şi cu ochii în jos[189], Enea întrebă:

— Cine-i, tată, cel ce-l însoţeşte pe erou? E fiul lui ori vreunul din lungul şir al nepoţilor? Ce zarvă printre tovarăşi! Cât de mult seamănă cu dânsul! Un zăbranic îi învăluie însă capul cu trista lui umbră…

Atunci bătrânul închise îi răspunse cu lacrimi în ochi:

— Fătul meu, nu mă iscodi asupra, nemărginitei dureri a urmaşilor tăi1! Soarta îl va arăta doar pământului şi nu-i va îngădui să trăiască mai mult. Seminţia romană li-ar fi părut zeilor prea puternică, dacă darul ăsta ar fi dăinuit. Ce gemete va scoate atunci Câmpul lui Marte 2 întins lângă marele oraş! Şi ce prohod vei vedea, Tibrule, când vei curge pe lângă mormântul proaspăt!… Niciodată vreun vlăstar din neamul troian nu va trezi speranţe mai mari în sufletul strămoşilor lui latini! Niciodată ţara lui Romulus nu se va mândri atât de mult cu vreunul din fiii ei! Unde-i pioşenia, unde-i credinţa strămoşească şi braţul lui nebiruit în război! Nimeni nu l-a înfruntat nepedepsit în luptă, fie că pornea pe jos împotriva duşmanului, fie că-şi înfigea pintenii în pântecele calului acoperit de spume. Sărmane copil, de-ai putea frânge cumplita-ţi soartă, vei fi şi tu Marcellus!… Aduceţi crini cu mâinile pline! Să împrăştii flori purpurii, să acopăr cel puţin sufletul nepotului meu cu darurile astea şi să-mi îndeplinesc o datorie zadarnică!…

Astfel rătăceau ei, ici şi colo, prin ţinutul negurii cu întinsele sale câmpii şi se uitau la toate. După ce închise îşi duse fiul peste tot locul şi-i înflăcăra sufletul de dorul slavei viitoare, îi mai povesti războaiele ce avea să le

189. 3 Vergiliu se referă aici la M. Claudius Marcellus, urmaș al celui mai sus menționat și fiu al Octaviei, sora Iui August. Unchiul sau îi dăduse ca soție pe Iulia, fiica lui, și-l indicase ca succesor al lui. Dar Marcellus a murit prematur în anul 23 î.e.n.

poarte mai târziu, îi arătă popoarele laurentine şi oraşul lui Latinus, şi în ce chip avea să poată înfrânge greutăţile ori să se ferească de dânsele

1 Se afirma că Octavia a leşinat când Vergiliu a citit în faţa lui August acest pasaj privitor la fiul ei mort.

4 Câmpul lui Marte era situat între incinta Romei şi Tibru. A jucat un rol important în viaţa politică romană. Aci, în mausoleul pe care August şi-l pregătise, a fost depusă cenuşa lui Marcellus în infern sunt două porţi ale somnului, din care una-i din corn: pe acolo se spune că ies cu uşurinţă umbrele adevărate 1; cealaltă-i strălucitoare şi lucrată în fildeş ca zăpada: pe aici manii trimit pe pământ visurile înşelătoare.

În vreme ce închise îşi petrecea cu vorbele acestea fiul şi pe Sibila, îi scoase pe poarta de fildeş.

Enea apucă de-a dreptul spre corăbii şi-şi găsi tovarăşii. Porni apoi spre portul Caieta[190191], luând-o de-a lungul ţărmului. Aruncă ancora din capul prorei, iar pupele se înşirară nemişcate lângă ţărm.

CARTEA A ŞAPTEA

Până şi tu, Caieta, doică a lui Enea, ai lăsat prin moartea ta o veşnică glorie ţărmurilor noastre; şi în zilele de acum cinstea adusă pomenirii tale sfinţeşte încă locul unde te odihneşti şi numele îţi înseamnă mormântul în întinsa Hesperie 1.

După ce” împlini slujbele îngropăciunii cerută de datină şi după ce înălţă mormântul, odată cu potolirea mării, Enea îşi întinse pânzele şi părăsi portul. O boare uşoară bătea în apropierea nopţii; lumina alba a lunii îi călăuzi drumul, iar marca strălucea în razele-i tremurătoare. Troienii lunecară pe lângă ţărmurile insulei,

---

190 Adică visele care au o baza reală, care pot să sc împlinească.

191 Oraș din sudul Laţiului. Actualmente sc numește Gaeta.

unde Circe[192][193], fiica soarelui, umple pădurile neumblate cu zvonul cântecelor şi îşi luminează noaptea curţile cu lemnul îmbălsămat al cedrului, în timp ce mâna îi plimbă suveica zgomotoasă între firele subţiri ale urzelii. Ajungeau până la dânşii răgetele mânioase ale leilor ce-şi scuturau lanţurile şi mugeau până noaptea târziu, grohăitul mistreţilor cu părul zburlit şi mormăitul urşilor din fundul gropilor şi urletele lupilor năprasnici, în care farmecele nemiloasei. zeiţe. îi prefăcuseră pe oameni. De teamă ca pioşii troieni să nu intre în port şi să nu se scoboare pe ţărm ca să pătimească şi ei aceeaşi soartă, Neptun le suflă din spate un vânt prielnic în pânze, le iuţi mersul şi-i trecu dincolo de clocotul apelor. Marea pornise acum să se rumenească de razele dimineţii şi Aurora cea aurie strălucea din înaltul văzduhului în caru-i de trandafiri, când, deodată, vânturile se liniştiră, orice suflare aţipi şi lopeţile începură să lupte zadarnic cu apa neclintită. Din larg Enea zări atunci o pădure întinsă, prin mijlocul căreia panglica veselă a Tibrului îşi ducea spre mare apele-i repezi pline de nisip gălbui; în jur şi pe deasupra tot felul de păsări obişnuite cu malurile şi cu albia fluviului fermecau văzduhul cu ciripitul lor şi se zburătăceau prin pădure. El porunci corăbicrilor să cârmească şi să îndrepte prorele spre ţărm şi intra bucuros în fluviul umbrit.

Voi povesti acum, Erato[194], care erau regii, care era

---

192 După pum promontoriul Palinurus și capul Misenus aveau numele uiior eici legendari ai lui Enea, tot astfel sc considera că numele orașului Caieta provine de la cel al doicii lui Enea, decedată prin aceste locuri după reîntoarcerea lui din infern.

193 O legendă posthomerică localiza reședința zeiței Circe pe muntele Circcius (azi Monte Circctlo), situat nu departe de Caieta și separat în antichitate de continent printr-un canal îngust.

194 Erato, zeiță înfățișată totdeauna cu lira în mînă, era muza poeziei lirice, mai ales erotice. Abordînd a doua parte a epopeei, în care va relata lupta pentru o femeie — Lavinia — Vergiliu adresează muzei o

starea lucrurilor şi rânduiala din străvechiul Laţiu, în clipa când oastea troiană a poposit pentru întâiaşi dată pe ţărmurile Ausoniei şi voi purcede de la obârşia întâilor lupte. Tu, muză, inspiră-ţi poetul; voi cântă crâncenele războaie, oştile scoase a luptă, regii, pe care numai răzbunarea i-a împins a măcel, gloatele etrusce şi întreaga Italie sub arme. Un câmp mai larg mi se deschide, urzesc o lucrare mai însemnată.

Bătrânul rege Latinus domnea liniştit peste cetăţi; pacea dăinuia de mult. Se spune că el se trăgea din Faunus şi din nimfa Marica din Laurent; Faunus era feciorul lui Ficus, care te pomenea pe tine ca tată, Saturn, obârşia neamului lui L Zeii nu i-au dat însă urmaş bărbătesc; feciorul îi murise de copil. O singură fată îi rămăsese ca moştenitoare a casei, a atâtor ţinuturi, fată în vârsta măritişului. Mulţi fruntaşi din Laţiu şi chiar din întreaga Italie o peţiseră şi, îndeosebi, Turnus, cel mai frumos dintre toţi, tânăr, de viţă aleasă, căruia soţia regelui i-ar fi dat fata cu drag, dacă nu i-ar fi fost teamă de nişte minuni trimise de zei. În mijlocul curţilor, mai la o parte, se afla un laur stufos păstrat cu sfinţenie de mulţi ani; se spunea că Latinus îl găsise acolo, când pusese temeliile oraşului şi i-l închinase lui Apolo, de unde îşi luase numele şi cetatea Laurentului.

Iată că într-o zi, venind cu mare zumzet prin aerul limpede (negrăită minune!) uh roi de albine se aşează pe vârful laurului şi, prinzându-se de lăbuţe unele de altele, rămaseră spânzurate de ramurile lui verzi. Augurul lămuri pe dată: „Văd cum se apropie un viteaz străin şi cum, pornind de acolo, o oaste pune stăpânire pe cetăţuia oraşului nostru”.

Altă dată, pe când fecioara Lavinia se afla lângă taică-său şi înteţea focul altarului cu o torţă, flacăra îi cuprinse pletele-i şi-i mistui (ce grozăvie!) găteala, cosiţele

---

nouă invocație.

de domniţa, cununa-i bătută cu nestemate; prinsă într-un sul de fum şi de lumină gălbuie, ea împrăştie focul în palatul întreg. În

În genealogia eroilor latini, Enea pune numele vechilor divinităţi italice: *Faunus*, zeu al pădurilor, *Pictts* şi nimfa *Marica*, adorată, probabil, de laurentini. În perioada clasică cultul acestor zeităţi îşi pierduse importanţa, datorită introducerii mitologiei greceşti.

tâmplarea fi se păru tuturor năprasnică şi ca un semn ceresc. Augurii1 tălmăciră că pe fata o aştepta o soartă strălucită, dar că, în schimb, pe popor îl păştea un mare război. Îngrijorat de atâtea semne, regele Latinus se duse la oracolul tatălui său Faunus, care prevestea viitorul, în dumbrava unde cascada Albuneei îşi vuieşte apele-i sfinte, umplând văzduhul de duhoare2. Aici vin neamurile italice şi ale Enotrici întregi să-şi caute dezlegarea nedumeririlor; aici îşi rânduieşte preotul ofrandele, şi se culcă în noaptea tăcută pe pieile întinse ale oilor tăiate. De îndată ce adoarme, încep să-i fâlfâie în jur mulţime de vedenii; aude tot felul de glasuri, stă de vorbă cu zeii şi întreabă sufletele din fundul Avernului. Aici veni şi tatăl Latinus ca să cerceteze oracolul şi, după ce jertfi, cum cere datina, o sută de oi, se întinse de adormi pe pieile aşternute pe pământ, când, deodată, se ridică un glas din adâncul pădurii: „Nu-ţi mărita fata, fătul meu, cu un soţ latin, nu te încrede în căsătoria pregătită. Va veni un ginere străin, al cărui sânge amestecat cu al nostru ne va înălţa numele până la slava cerului şi ai cărui strănepoţi vor vedea la picioarele lor şi vor stăpâni toate ţinuturile, pe care le luminează soarele în drumul lui de la un ocean la celălalt” 3.

Vorbele tatălui său Faunus şi sfaturile date în taina nopţii, Latinus nu Le-a păstrat în fundul, sufletului. Pe când urmaşii lui Laomedon îşi legau co

1 Augurii făceau parte dintre cei care ghiceau

viitorul la Roma.

2 Albuneea era o nimfă proroc. Faunus avea oracole în codri: aici Vergiliu se referă la un asemenea oracol aflat într-un lac numit *La Zolforaia*, aproape de Prattica, unde se presupune că se găsea oraşul laurentinilor.

3 Anticii presupuneau că extremităţile lumii sunt scăldate de apele oceanului, şuvoi primordial de apă care ar înconjura pământul.

răbiile de malul înverzit al Tibrului, zvonul şi zburase prin împrejurimi şi împrăştiase vestea prin oraşele Italiei.

Enea, împreună cu fruntaşii oştirii şi cu frumosul lulus, se întinseră la umbra unui copac înalt şi se puseră să-şi gătească ospăţul; după îndemnul lui Jupiter aşezară sub mâncare, pe iarbă, nişte turte de făină curată şi le încărcară ca pe nişte talere cu bucate şi poame câmpeneşti. După ce le isprăviră, lipsa de alta mâncare îi făcu să muşte şi din turtele subţiri; abia apucaseră să le atingă şi să-şi împlânte dinţii în marginea lor rotundă, fără să le cruţe măcar sferturile late, şi lulus spuse:

— Uite că ne mâncăm şi mesele.

Glumi şi nu mai adăugă” nimic. Vorba lui vesti însă capătul nenorocirilor. Tatăl Enea o smulse de pe buzele copilului, şi, uimit de înţelesul ei adânc, se chibzui. Apoi grăi:

— Închinare ţie, pământ făgăduit de ursita; închin are şi vouă, zeilor ocrotitori ai Troiei! Aici e casă, aici e ţara noastră! De abia acum mi-aduc aminte că închise mi-a dezvăluit taina destinului: „Fătul meu, mi-a spus el, după ce veţi poposi pe ţărmuri necunoscute, după ce vă veţi isprăvi merindele, foamea vă va sili să vă mâncaţi mesele; în clipa aceea să ştii că ai ajuns, în sfârşit, la liman şi nu uita să zideşti acolo cu mâna ta adăposturi şi să pui temeliile întăritorilor unui oraş”. Asta-i foamea de care mi-a vorbit; asta-i încercarea ce ne va pune capăt pribegiei. Prindeţi inimă şi dimineaţă, în zori, să pornim din port în

toate părţile ca să iscodim locurile, să vedem ce oameni le stăpânesc şi unde li-s aşezările. Până atunci, vărsaţi paharele în cinstea lui Jupiter, aduceţi rugăciuni lui închise şi puneţi din nou vinul pe mese.

După ce grăi astfel, îşi încinse tâmplele cu o ramură verde, se închină duhului locurilor 1, Pământului, cel mai vechi dintre zei, şi nimfelor, şi apelor necunoscute încă, apoi, pe rând, Nopţii şi stelelor ce prindeau să mijească şi lui Jupiter slăvit pe muntele Ida şi Cibelei, slăvită în Frigia, şi părinţilor, unul în cer şi altul în Câmpiile Elisee. Din înaltul senin al văzduhului, atotputernicul Jupiter tună atunci de trei ori şi, zguduindu-l cu mâna, desfăşură în slavă un nor orbitor de lumină şi de raze de aur. Zvonul se răspândi pe dată printre troieni că a sosit, în sfârşit, ziua ca să pună temelia zidurilor făgăduite; se aşezară pe întrecute la masă, şi, bucuroşi de semnul ce le aducea noroc, îşi umplură din nou cu vin ulciorele încununate cu flori.

A doua zi, de îndată ce zorii luminară pământul, ei se risipiră în toate părţile ca să iscodească oraşele, ţara şi ţărmurile; aici erau bălţile de unde izvorăşte Numicus[195]; colo curgea fluviul Tibrul, dincolo locuiau vitejii latini. Enea alese apoi din toate rândurile oştirii o sută de soli şi le porunci să meargă cu o ramură de măslin în mână la cetatea lui Latinus, ca să-i aducă daruri şi să-i ceară pacea în numele troienilor. Ei şi plecară fără zăbavă, în timp ce Enea trase cu o brazdă puţin adâncă hotarul cetăţii, pe care o întări şi încinse întâile lor case pe ţărm, ca pe o tabără, cu un parapet şi cu pari ascuţiţi.

După ce străbătură o bună bucată de drum, solii zăriră turnurile şi casele înalte ale Laurentului şi se apropiată de ziduri. Înaintea oraşului, copii şi tineri în

195 în original Genius loci, „geniul locului". Să se observe că rugăciunile lui Enea se adresează înrîi zeităților străvechi ale locului respectiv și abia în al doilea rînd olimpîenilor.

floarea vârstei învăţau călăria ori goneau cu carele prin pulbere. Unii îşi încordau din greu arcurile, alţii aruncau cu braţe vânjoase suliţe mlădioase ori se luau la întrecere la fugă sau în tragere la semn. Pornind în goana calului, unul dintr-înşii dădu de ştire bătrânului rege că au sosit nişte oameni înalţi şi necunoscuţi la îmbrăcăminte. Acela porunci să-i poftească la curte, şi se aşeză în jilţul strămoşesc în mijlocul sfetnicilor. În partea de sus a oraşului se afla curtea regească a lui Picus laurentinul, mare, sprijinită pe o sută de stâlpi, înconjurată de o pădure deasă şi privită cu smerenie de toţi latinii. Aici obişnuiau regii să-şi primească toiagul domnesc şi să iasă întâia oară însoţiţi de fasce; aici era templul unde se aduna sfatul, aici era sala ospeţelor sfinte; după ce jertfeau un, berbec, aici se aşezau fruntaşii la mese ce nu se mai sfârşeau. În tindă erau înşirate statuile strămoşilor cioplite din cedru străvechi: Italus şi tatăl Sabinus \ cel care a sădit întâi viţa-de-vie, ţinând încă în mână cosorul încovoiat şi bătrânul Saturn şi Ianus, cel cu două feţe 2, şi atâţi alţi regi de la obârşia neamului şi toţi câţi şi-au vărsat sângele luptând pentru ţară. Pe zidurile sfinte mai atârnau fel de fel de arme, care luate de la duşman, securi, coifuri cu canafuri, zăvoare mari de porţi, suliţe, scuturi şi ciocuri smulse

1 Strămoşul legendar, al sabinilor, populaţie din centrul Italiei, considerată de romani străbună a lor, alături de latini şi etrusci.

2 După unii autografi, înainte de-a fi zeu, Ianus fusese un rege străvechi al Laţiului; venise din Tesalia şi se stabilise pe colina Ianiculum. El ar fi civilizat pe primii locuitori aflaţiului, ar fi primit pe Saturn în Italia şi, împreună cu el, ar fi inaugurat vârsta de aur a omenirii. După moarte ar *fi* intrat în rândul zeilor.

de la corăbii. Cu o scurtă trabee1 pe dânsul, cu cârja augurală într-o mână, pe care avea să o poarte pe urmă Romulus şi, în stânga cu un scut, se afla însuşi Ficus,

îmblânzitorul de cai. Orbită de patimă, Circe l-a lovit cu o nuieluşă de aur şi i-a dat să bea farmece, prefăcându-l, astfel, într-o pasăre cu penele pestriţe. Şezând în jilţul strămoşesc, ca într-un templu vrednic de zei, Latinus îi pofti pe teucri şi, de cum intrară, le cuvântă cu glas blajin:

— Vorbiţi, dardanizi, căci vă cunoaştem şi ţara şi neamul, şi am auzit că v-aţi îndreptat drumul încoace. Ce doriţi? Care poruncă sau ce nevoie v-a împins corăbiile prin atâtea mări albastre până la ţărmul Italiei? Acum, ori că aţi greşit calea ori că aţi fost luaţi de furtună, cum se şi întâmpla adesea corăbierilor pe mare şi aţi intrat în gura Tibrului şi v-aţi oprit la noi în port, nu ne ocoliţi ospeţia şi aflaţi că latinii, din neamul lui Saturn, nu sunt oameni drepţi când sunt siliţi sau se tem de legi, ci din fire şi după datina bătrânului lor zeu. Îmi mai amintesc – deşi amintirea mi-o întunecă anii – că bătrânii aurunci2 spuneau că Dardanus s-a născut în ogoarele astea şi că a ajuns pe urmă în oraşele frigiene de la poalele muntelui Ida şi în Samosul din Tracia, ce se numeşte azi Samotrace 3! Pornit de aici, din Contul etrusc, el şade acum într-un scaun de aur în palatul înstelat al cerului şi sporeşte numărul zeilor, cărora le ridicam altare 4…

1 Tunică scurtă de purpură, pe care iniţial o purtau regii şi, ulterior, augurii.

2 Veche populaţie din Laţiul meridional.

3 Insulă din nordul Marii Egee, în apropierea coastelor Tracici.

4 După Vergiliu numai umbra lui Dardanus umbla prin infern (vezi mai sus în cartea VI). Sufletul său divinizat trăia în Olimo* alături de zei.

După ce vorbi, Ilioneu îi răspunse în chipul acesta:

— Mărite rege, din neamul slăvit al lui Faunus, nu furtuna ne-a mânat pe mare şi ne-a silit să poposim în pământurile tale; nici astrele ori ţărmul nu ne-au înşelat pentru a ne abate din calea noastră. Dintr-adins şi de

bunăvoie sosim în cetatea asta după ce am fost izgoniţi dintr-o împărăţie mai mare decât toate acele pe care le-a luminat vreodată soarele în drumul lui de la un capăt la celălalt al lumii. Neamul nostru se trage din Jupiter; tinerimea teucră e mândră că scoboară dintr-însul; troianul Enea ce ne-a trimis la pragul tău, e tot din neamul lui Jupiter. Chiar şi oamenii din ţările depărtate, bătute de valurile oceanului, pe care le împing îndărăt, ori cei, pe care zona fierbinte a soarelui dintre cele patru zone îi ţine departe de lume, au auzit de furtuna dezlănţuită din Grecia asupra câmpiilor Idei, de soarta luptei dintre Europa şi Asia. După ce am scăpat din prăpăd, am rătăcit pe necuprinse mări; iată că acum îţi cerem un adăpost pentru zeii strămoşeşti, un colţ de pământ unde că trăim fără să supărăm pe nimeni, apa şi cerul, de care se bucură toţi. Nu vom fi o necinste pentru împărăţia ta; nu mic îţi va fi numele şi nici nu vom uita vreodată recunoştinţa milostivirii tale. Italia nu se va căi niciodată că a primit la sânul ei pe troieni. O jur pe ursita lui Enea şi pe braţul lui puternic – şi în păstrarea credinţei ca şi la luptă pe care mulţi l-au încercat. Nu ne dispreţui, dacă venim la tine cu bentiţele în mâini şi cu vorbe smerite, căci multe neamuri ne-au căutat şi cerut prietenie. Ursita şi voinţa zeilor ne-au împins însă să jte căutăm un adăpost în ţinuturile voastre. Aici s-a născut Dardanus şi iată că tot aici ne aduce Apolo şi ne porunceşte să poposim pe malurile Tibrului şi la apa sfântă a Numitului. Pe lângă asta, Enea îţi trimite aceste neînsemnate daruri rămase din bogăţia de odinioară, scăpate din prăpădul Troiei. Cu cupa asta de aur aducea prinoase în faţa altarelor bătrânul închise; iată mitra sfântă, iată toiagul domnesc, iată veşmintele ieşite din mâna femeilor troiene, pe care le purta Priam, când împărţea dreptate norodului adunat în jurul lui.

La aceste vorbe ale lui Ilioneu, Latinus rămase neclintit şi numai privirea şi-o mişca; nu se gândea atât la

purpura brodată ori la toiagul domnesc al lui Priam, cât la măritişul fiicei şi se frământă la amintirea oracuâului străMoşului său Faunus; ăsta-i ginerele hărăzit ce a venit de departe ca să împartă cu dânsul grijile domniei; ăsta-i omul, al cărui neam va străluci prin vitejie şi îşi va întinde stăpânirea peste întregul pământ! Voios, el grăi apoi:

— Zei, ajutaţi-mi gândurile şi împliniţi-vă prorocirea. Troieni, veţi căpăta tot ce doriţi. Nu vă dispreţuiesc darurile. Cât timp va domni Latinus, nu vă vor lipsi nici roadele ogoarelor mănoase, nici bogăţia Troiei. Enea, dacă voieşte cu adevărat să mă cunoască, dacă-mi doreşte ospeţia şi tovărăşia, să vină şi să nu se teamă de a se întâlni cu un prieten. A strânge mâna stăpânului vostru va fi pentru mine un început de alianţă. Duceţi-i din partea mea vorbele astea: am o fată, pe care oracolele tatălui meu şi multe semne cereşti nu mă lasă să o mărit cu un bărbat din neamul nostru; semnele spun că va veni un ginere de pe ţărmuri străine şi că-i e dat Laţiului ca urmaşii lui să-i ridice numele în slăvi. Eu cred că pe Enea l-a ales ursita şi, dacă ochiul meu poate citi în viitor, îl doresc şi eu.

După ce grăi astfel, alese câţiva cai dintre cei trei sute din grajdurile lui; porunci să li se dea troienilor câte unul, iuţi ca vântul şi cu învelitori brodate de purpură; coliere de aur le atârnau pe piept; cu valtrapuri numai în aur, rodeau în dinţi o zăbală tot de aur. Lui Enea îi trimise un car cu doi cai la fel, nişte zmei ce scoteau foc pe nări, din sămânţa cailor ieşiţi din împerecherea făcută în ascuns a iepelor viclene! Circe cu armăsarii tatălui ei L Bucuroşi de daruri şi de răspunsul lui Latinus, troienii plecară călări ca să-i aducă lui Enea vorba de pace.

Iată ca în vremea aceea nemiloasa Iunona se întorcea de la Argos purtată prin văzduh în caru-i; din înălţimea Pachinului sicilian ea zări de departe pe Enea voios şi corăbiile troienilor; îi văzu cum îşi părăsiră corăbiile şi ridicară zidurile, încrezători în pământ. Cuprinsă de o

durere năprasnică, se opri, dădu apoi din cap şi îşi vărsă mânia cu astfel de vorbe:

— Seminţie blestemată şi ursită a frigienilor, potrivnică voinţei mele! De ce n-au pierit în câmpiile troiene? De ce n-au putut fi prinşi? De ce nu s-au mistuit în prăpădul Ilionului? Şi-au făcut drum prin mijlocul oştilor duşmane şi al flăcărilor! Mi-am sleit oare puterea sau mi-am îndestulat ura şi mi-am potoli i-o? Dar de unde! După ce i-am gonit din ţară, am îndrăznit să-i urmăresc pe ape şi să le stau de-a curmezişul pe toate mările. Am istovit împotriva lor toate puterile cerului şi ale apei. La ce mi-au folosit sinele şi Scila şi uriaşa Caribda? Iată-i că se adăpostesc în albia Tibrului atât de râvnită, fără să le pese de mare şi de mine! Marte a putut nimici neamul năprasnic al lapiţilor2 şi însuşi tatăl zeilor a lăsat-o pe Diana să se răzbune pe vechiul oraş Calidon3; şi ce crimă atât de mare aveau de ispăşit Ia*ţ* Adică soarele, tatăl zeiţei Circe. Ea a împreunat pe furiş o iapă obişnuită cât unul din armăsarii care trăgeau carul solar.

8 Lapiţii nu invitaseră pe Marte la căsătoria lui Piritou. Ca să se răzbune, zeul a provocat o luptă sângeroasă între lapiţi şi centauri în timpul nunţii.

8 Diana nu era cinstită de oraşul Calidon din Etolia. Zeiţa a trimis un mistreţ uriaş, ucis de Meleagru, şi apoi a provocat un război între etolieni şi cureţi.

piţii şi Calidonul? Pe când eu, soţia lui Jupiter, deşi n-am lăsat nimic la o parte, deşi am încercat totul, mă văd învinsă de Enea. Dacă nu mi-i de-ajuns de mare puterea, n-o să mă feresc să cer ajutorul oricui; dacă nu voi izbuti să-i înduplec pe zeii din cer, o să-i înduplec pe cei din infern. Dacă nu mi-i dat totuşi să alung pe Enea din ţara latinilor şi dacă i-a fost sorocit să ia de soţie pe Lavinia, bine, fie! Pot însă amâna nunta şi zăbovi împlinirea destinului; ba mai pot chiar să le nimicesc la amândoi popoarele. Socrul şi ginerele n-au decât să se unească pe preţul pieirii

supuşilor lor; sângele troian şi rutul îţi va fi zestrea, fecioară; Bellona îţi va sta în fruntea nunţii.1 Nu numai fiica lui Ciseu a purtat în sân o torţă şi a născut o flacără ce i-a dat foc casei ei ci şi Venera va avea în fiul ei un Paris, altă torţă, ce va da foc l roiei clădită din nou.

După ce grăi astfel, se coborî mânioasă pe pământ şi chemă din lăcaşul cumplitelor Furii, din fundul genunilor întunecoase, pe înspăimântătoarea Allecto[196], căreia îi plac războaiele, mâniile, Vicleniile şi urzirile mincinoase. Chiar şi Pluton o urăşte, după cum o urăsc şi surorile ei din infern; atâtea chipuri felurite ştie să ia, atât e de cumplită la înfăţişare şi atâţia şerpi îi foşnesc în cap 1 Pentru a o aţâţa, Iunona o întâmpină cu vorbele acestea:

— Fiică a nopţii, dă-mi o mână de ajutor ca să nu-mi pălească cinstea şi slava; fă ca troienii să n-o poată peţi pe Lavinia şi să nu se aşeze pe pământul

Italiei. Tu poţi să-i înarmezi pe unul împotriva celuilalt, pe fraţii cei mai strânşi uniţi, să semeni ură în sânul familiilor, să aprinzi dihonia şi să vâri moartea în case; tu ai mii de chipuri şi mii de mijloace pentru a vătăma; răscoleşte-ţi mintea bogată, rupe pacea încheiată, aruncă seminţele războiului; fă ca tinerimea să se gândească la arme, să le ceară şi în acelaşi timp să şi pună mâna pe ele.

Dospită în otrăvurile Gorgonei, Allecto se şi porni spre Laţiu şi spre curţile înalte ale regelui Latinus şi se lăsă pe pragul tăcut al reginei Amata 4, care, la gândul sosirii troienilor şi al nunţii cu Turnus, se frământa de grijă şi de supărări femeieşti. Allecto îi aruncă unul din şerpii răsuciţi în păru-i verzui, şi i-l strecură în sân până în adâncul inimii, pentru ca, înnebunită de dânsul să răstoarne apoi întreaga curte. Fără să o atingă, năpârca se furişa uşor printre haine şi piele, împrăştiindu-şi pe nesimţite suflarea-i otrăvită; când se făcea colan de aur în

196 Una dintre cele trei Furii.

jurul gâtului, când panglică împletită în cosiţele părului şi, lunecând, i se plimba pe tot corpul. Cât timp otrava balelor ei îi atinse numai simţurile ori îi umblă numai prin trup fără să-i cuprindă şi sufletul, regina vorbi mai blând aşa ci un obişnuiesc mamele, jelind ursita fetei ei de a se mărita cu un troian.

— Ce fel de tată eşti că îţi dai fata după un pribeag din Troia, ca să o ducă de aici? Nu ţi-e milă nici de copilă şi nici de tine! Nu ţi-e milă nici de mama ei, pe care tâlharul o va părăsi la cea dintâi adiere a Acvilonului şi-i va lua odorul peste mări? N-a pătruns tot aşa şi Paris în Laccdemona de a luat şi a dus-o la Troia pe Elena, fiica Ledei? Unde ţi-e sfântă credinţă? Unde ţi-e dragostea pentru ai tăi? Unde-i cuvântul dat” de atâtea ori lui Turnus, care mi-e şi rudă? Dacă le trebuie latinilor un ginere de neam străin, dacă aşa ţi-e voinţa şi aşa-ţi porunceşte şi tată]

1 Snrâtă llTI T – Itinnc m-irno T.yvintăi tău Faunus, cred că orice ţară, care nu-i supusă sceptrului tău, e o ţară străină. Asta au voit să spună zeii. Dacă mergem la obârşia neamului lui, strămoşii lui Turnus sunt Inachus şi Acrisius \ iar patria îi e Micena, care e în inima Greciei.

Prin astfel de vorbe încercă ea zadarnic să-l înduplece pe Latinus; când îl văzu însă neclintit în hotărârea lui, otrava năpârcii i se strecură în măruntaie şi i se împrăştie în tot trupul; tulburată de cumplite vedenii, uitându-şi de sine, înnebunită, biata femeie se puse atunci să străbată în neştire tot oraşul, ca un titirez învârtit de şfichiul biciului. Copiii îl gonesc cu înverşunare în mari rotocoale în curtea goală; bătut de curca, se răsuceşte în cercuri, în timp ce ei se minunează de jucăria ce prinde puteri sub loviturile lor. Tot atât de năvalnic umbla regina prin oraş şi aţâţa mânia norodnlui. Ba, la urmă, puse la cale o nelegiuire şi mai mare; ca şi cum ar fi fost cuprinsă de nebunia lui Bachus, se duse în fundul pădurilor, unde îşi

ascunse fata prin văgăuni pentru a o feri de troieni şi a întârzia astfel nunta.

— Evoc Bachus, chiuia ea, numai tu eşti vrednic de fata mea; numai pentru tine a luat ea în mână tirsul încununat eu viţă, pentru tine s-a încins în dans, pentru tine a lăsat să-i crească părul.

Zvonul se împrăştie; cuprinse de aceeaşi nebunie, femeile porniră să-şi caute alte căminuri; cu gâtul gol şi cu pletele în vânt, ele îşi părăsiră casele; cu piei de ciută pe ele şi cu câte o nuieluşă de viţă în mână umpleau văzduhul cu bocete şi chiote; cu o torţă de brad aprinsă, însăşi Amata cântă în mijlocul lor imnul nunţii fetei ei cu Turnus; cu ochii tulburi de sânge începu apoi să ţipe cumplit:

1 Inacbus era întemeietorul Argosului, iar *Acrisius*, rege legendar al acestei cetăţi. Deci Turnus era grec de origine.

— Oriunde sunteţi, femei latine, ascultaţi-mă: dacă în sufletele voastre mai aveţi un pic de dragoste pentru biata Amata, dacă mai ţineţi la drepturile voastre de mame, dezlegaţi-vă panglicile din păr şi sărbătoriţi orgiile cu mine.

În chipul acesta, Allecto o mâna pe regina cuprinsă de nebunia lui Bachus prin văgăunele fiarelor din codri. După ce i se păru că aţâţase îndeajuns cele dintâi scântei şi că răsturnase hotărârile şi întreaga curte a lui Latinus, cumplita zeiţă se înălţă cu aripile-l negre pentru a zbura spre cetatea lui Turnus, întemeiată, se zice, de Danae, aruncată aici cu nişte pribegi de suflarea vântului de miazăzi L Strămoşii au numit-o Ardeea şi şi-a păstrat şi până azi numele, dar faima i s-a dus. Aici, în curţile lui înalte, pe la miezul nopţii, se odihnea Turnus. Allecto îşi lepădă chipul şi trupul de Furie şi îşi luă înfăţişare de babă; îşi zbârcă fruntea, îşi legă cu o panglică părul alb, petrecându-şi o ramură de măslin; părea leit Calibe, bătrâna preoteasă a Iunonei şi paznica templului. Aşa i se

arătă tânărului înaintea ochilor şi-i grăi:

— O să îngădui, Turnus, să se irosească rodul atâtor munci, şi ca sceptrul să-ţi treacă în mâna unor venetici din Troia? Regele nu te vrea de soţ şi nu vrea să-ţi dea zestrea, pe care ai câştigat-o cu sângele tău; el umblă acum să-şi ia ca moştenitor al domniei un străin. Mai du-te de înfruntă primejdiile pentru un om ce şi-a bătut joc de tine; zdrobeşte oştile etrusce; ocroteşte pe latini ca să trăiască în pace. Însăşi puternica Iunona mi-a poruncit să-ţi spun vorbele astea în liniştea adâncă a somnului. Scoală-te şi zoreşte să-ţi înarmezi tinerimea ca să o scoţi, voios, la lupta

1 După o anumită legendă Danae, fiica argianului Aerisim a venit în Italia, a întemeiat oraşul Ardeea şi s-a căsătorit cu Pilumnus, strămoşul lui Turnus. În timpul lui Vergiliu, Ardeea nu mai era decât un sat neînsemnat.

dincolo de ziduri, împotriva troienilor ce s-au aşezat pe malurile frumoase ale Tibrului şi dă-le foc corăbiilor zugrăvite; iată voinţa neclintită a zeilor. Dacă nu vrea să-ţi dea fata şi să se ţină de cuvânt, să afle însuşi regele Latinus cine-i Turnus şi să-i încerce puterea.

Bătându-şi joc de preoteasă, tânărul îi răspunse astfel la rândul lui:

— Să nu crezi că nu mi-a ajuns la urechi vestea că nişte corăbii au intrat în apele Tibrului; nu căuta să vâri în mine, fără folos, teama; nici Iunona nu ne-a uitat încă. Maică, bătrâneţea vlăguită nu mai poate deosebi adevărul şi îţi dă griji zadarnice şi te face jucăria unor spaime închipuite asupra luptelor între regi. Datoria unei preoţesc e să păzească statuile şi templele zeilor; bărbaţii, în scama cărora e purtarea războaielor, vor face şi pacea şi războiul!

La aceste vorbe Allecto se aprinse de mânie. Pe când încă vorbea, un tremur îi cuprinse trupul lui Turnus şi ochii i se holbaseră spre Furia ce-şi arata chipul adevărat şi îşi lăsă năpârcile să şuiere. Şi în timp ce el voia să-i mai

vorbească, cu tulburi ochi de pară, Allecto îl îndepărtă, scoase două năpârci, pocni din bici şi grăi cu glas ameninţător;

— Eu sunt baba vlăguită, a cărei bătrâneţe nu mai poate deosebi adevărul şi-ţi dă griji zadarnice şi mă face jucăria unor spaime închipuite asupra luptelor între regi. Uită-te numai la astea: vin din lăcaşul cumplitelor mele surori şi aduc în mâna mea războiul şi moartea.

Vorbind aşa, îi aruncă tânărului o faclă şi i-o înfipse în inimă cu flăcările ei întunecate. O spaimă cumplita îl făcu să sară ars din somn; sudoarea îi năpădise şiroaie tot trupul. Scos din minte, ceru armele şi le căută la căpătâiul patului şi prin întreaga-i curte; într-însul se deşteptă patima sabiei şi nebunia ucigaşă a războiului şi a răzbunării. Când flacăra vreascurilor încinge de jur-împrejur o căldare de aramă, apa se umflă, clocoteşte în spume, iar când nu se mai poate stăpâni, se înalţă în văzduh, ca un abur negru. La fel şi mânia lui Turnus; fără zăbavă, el îşi vesti căpeteniile că vor merge împotriva regelui Latinus, care a călcat pacea; le porunci să-şi pregătească armele, să apere Italia şi să izgonească pe duşmani din hotare; va şti să-i înfrunte numai el şi pe troieni, şi pe latini. După ce vorbi aşa, ceru ajutorul zeilor, iar rutulii începură să se îndemne pe întrecute la arme. Pe unii îi ademeneau frumuseţea şi tinereţea lui Turnus, pe alţii, neamul lui de regi, iar pe alţii, braţul încercat prin fapte vitejeşti.

Pe când Turnus îi însufleţea la război pe rutuli, Allecto puse la calc o nouă viclenie. Cu aripile ci negre zbură la troieni şi descoperi locul de pe ţărm, unde frumosul lulus gonea fiarele spre cursele întinse de dânsul. Ca să vâre nebunia în ei, Allecto umplu nările clinilor cu mirosul cunoscut de cerb şi-i puse să alerge năprasnic; iată pricina tuturor nenorocirilor, iată cum s-a aprins războiul în sufletele locuitorilor.

Era un cerb frumos, cu coarnele mari, pe care îl creşteau, de când îl smulseseră de la ugerul mamei, copiii lui Tirrus, îngrijitorul turmelor regelui şi al moşiilor lui întinse. Sofa lor, Silvia, îl îmblânzise cu multă dragoste: îi împodobea coarnele cu ghirlande de flori, îl pieptăna şi-l spăla în apa curată a izvorului.

Se deprinsese astfel cu mângâierea mâinii şi se obişnuise cu masa stăpânului; cerbul umbla prin păduri şi se întorcea singur acasă noaptea, oricât de târziu. Cum rătăcise pe departe, haita turbată a clinilor lui lulus îl stârnise tocmai când se lăsase dus de apa fluviului la vale şi se răcorea de zăduf pe iarba verde.

Ca să-şi arate destoinicia, Ascaniu îşi încordă arcul şi trase o săgeată, iar Allecto îi călăuzi mâna şi săgeata se înfipse vâjâind în pântecele şi coastele cerbului. Rănit, dobitocul îşi căută adăpostul obişnuit şi intră mugind în staul şi, plin de sânge, ca şi cum ar fi cerut mila, umplu toată casa de gemete. Silvia se lovi numaidecât cu palmele peste braţe şi începu să cheme în ajutor pe ţărani. Cum Furia stătea pitulată în fundul pădurii, ei şi porniră să vină, care cu un ciomag călit în foc, care cu o măciucă noduroasă; mânia făcea armă din tot ce le ieşea în cale. Tirrus spinteca tocmai atunci în patru un butuc de stejar, în care bătuse nişte pene; luându-şi toporul, el îşi strigă oamenii şi porni ca o furtună aşa cum se găsea. În timpul acesta, cruda zeiţă află clipa potrivită pentru a face rău; din adăpostul ei se urcă pe acoperişul grajdului, de unde dădu semnul de chemare a ciobanilor, umplând cu glasu-i cumplit buciumul încovoiat – de vuiră codrul şi adâncimile pădurilor. O auzi şi lacul îndepărtat al Dianei[197], o auziră şi apele pline de pucioasă ale albului N-ar şi izvoarele

197 Lacul Dianei era situat la poalele munților Albani, lîngă Arida. Actualmente se numește Lago di Nemi.

8 Nărui (azi Neva), rîu cu ape albe și sulfuroase, era un afluent al Tibrului. Velinul (azi Velino") se vărsa în Nar și era vestit pentru valea lui înеîntătoare..

Velinului2, iar mamele speriate îşi strânseră pruncii la sân. La chemarea ei, ţăranii cei aprigi puseră mâna pe arme şi alergară din toate părţile spre locul de unde venise cântecul cumplit al buciumului; în acelaşi timp, tinerimea troiană ieşi şi ea din tabără în ajutorul lui Ascaniu. Se înşirară în linie de bătaie, aşa că nu mai era o harţă de ţărani cu măciuci grele şi cu ciomege arse la vârf, ci o luptă cu topoare, iar câmpul se prefăcu până hăt în zare într-un lan de săbii scoase; bătute de soare, scuturile îşi scânteiau lumina în văzduh, întocmai ca valurile când încep să se acopere de spumă, la întâia suflare a vântului, iar marea se umflă puţin câte puţin şi îşi înălţa tot mai mult undele până ce se ridică din fundul genunii spre cer. Înaintea tuturor păşea tânărul Almo, fiul mai mare al lui Tirrus 1; şuierând în zbor, o săgeată îl culcă la pământ; fierul i se opri în gât şi-i înăbuşi cu valuri de sânge închegat umedul drum al glasului şi suflarea-i uşoară. În jurul lui căzu o mulţime de războinici, şi printre dânşii şi bătrânul Galesus 2, ce încercase să-i liniştească, omul cel mai drept şi mai bogat în moşii dintre italici; cinci turme de oi şi cinci cirezi de boi i se întorceau seara în staule şi o sută de pluguri îi arau pământul.

Pe când lupta se încingea astfel pe câmpie cu sorţi deopotrivă, Allecto, ce-şi împlinise făgăduinţa, deoarece dezlănţuise războiul şi sângele care cursese de la întâia ciocnire, părăsi Hesperia şi, străbătând biruitoare văzduhul, îi vorbi trufaş Iunonei:

— Iată că au pornit vrajba şi războiul, aşa cum ai dorit. Mai spune-le să încheie pace şi să se împrietenească dacă pot, acum când i-am stropit pe troieni cu sânge italic! De-aş fi sigură că voieşti, aş face şi mai mult; aş îndemna la luptă prin fel de fel de zvonuri şi cetăţile vecine; aş aţâţa în suflete scânteia nebună. a războiului ca să vină în ajutor din toate părţile; aş împrăştia arme prin ogoare.

Iunona îi răspunse:

— Destule spaime şi viclenii; ajung pricinile de război; priveşte-i cum sau şi încăierat; armele apucate la întâmplare au şi început să se stropească cu sânge. Asta să le fie unirea; nunta asta să o serbeze

1 Almo, azi *Aquataccio*, era numele unei gârle, care seca în timpul verii şi care se vărsa în Tibru, la sud de Roma. Adesea Vergiliu dă eroilor săi denumiri geografice, mai ales nume de ape.

2 Galesus era şi el numele unui râu din Italia.

mândrul fiu al Venerei şi rebele Latinus. Stăpânitorul înaltului Olimp n-ar îngădui însă ca tu să umbli slobodă la lumina zilei. Du-te, iar dacă va mai fi nevoie de ceva pentru izbândă, o să mă îngrijesc cu singură.

Abia isprăvi de vorbit, că Furia îşi şi întinse aripile, în care şuierau şerpi şi se lăsă din înălţimi spre lăcaşul ei din infern. În mijlocul Italiei, la poalele unor munţi înalţi, se află un loc vestit în toată lumea, valea Amsanctului; o pădure întunecoasă o învăluie din amândouă părţile cu frunzişurile ei dese; la mijloc un şuvoi năvalnic vuieşte izbindu-se în vârtejuri de stânci. Aici e o peşteră, prin care răsuflă neînduplecatul. infern, genune adâncă, de unde dă năvală printr-o gură plină de duhoare Aheronul. Allecto se scufundă într-însa şi scăpă cerul şi pământul de făptura ei blestemată. În timpul acesta Iunona se ostenea să împingă până la capăt războiul; mulţimea de ciobani se îndrepta de pe câmpul de luptă spre cetate cu trupul neînsufleţit al tânărului Almo, şi cu cel sluţit la chip al lui Galesus; ci se rugau de zei şi-l chemau pe Latinus. În mijlocul învinuirilor de omor, aduse troienilor, iată că sosi şi Turnus. Ca să vâre şi mai mult spaima în latini, el le spuse că regele îi chemase pe troieni la domnie pentru a-şi corci neamul, în timp ce pe dânsul îl alungesc de la curte.

Tinerii, ale căror mame jucau, după pilda Amatei, dansul lui Bachus prin păduri neumblate, începură să se adune şi ei din toate părţile şi să ceară război; împotriva

semnelor cereşti, împotriva ursitei, împotriva voinţei meilor, cu toţii doreau lupta nelegiuită şi înconjurară curtea lui Latinus. Ca o stâncă în mijlocul mării, regele rămase însă neclintit; cu tot lătratul valurilor nenumărate din juru-i, sta locului din pricina greutăţii ei; în zadar muchiile de piatră din jur gem, în zadar algele zdrobite de coastele ei sunt zvârlite înapoi L Când văzu însă că nu mai putea stăvili pornirea oarbă a mulţimii şi că toate se împlineau după voia Iunonei, el ceru fără folos mărturia cerului şi a zeilor, spunând:

— Soarta ne doboară şi furtuna ne târăşte! Cu sângelc vostru ticălos vă veţi plăti, nenorociţilor, fărădelegea, iar pe tine, Turnus, te aşteaptă o grea pedeapsă; când te vei ruga zeilor va fi însă prea târziu. Cât despre mine mi-am câştigat odihna, am ajuns la capătul vieţii, pierd doar o moarte fericita.

Şi fără să mai adauge ceva, se închise în curţile lui şi lăsă lucrurile în voia lor…

În Laţiu era odinioară o datină sfântă păstrată apoi de cetăţile albane, şi azi de Roma, căpetenia lumii, atunci când porneşte războiul care aduce lacrimi împotriva geţilor, a hârcanilor sau a arabilor, ori când se duce împotriva inzilor şi înaintează mereu spre răsărit pentru a ne lua îndărăt steagurile ce ne-au fost răpite de părţi[198]. Sunt două porţi ale războiului (aşa se numesc) privite ca sfinte de credinţa noastră şi de teama de cruntul Marte; o sută de zăvoare de aramă şi de drugi puternici de fier le închid, iar paznicul Ianus nu se mişcă niciodată din prag. Când senatul a hotărât războiul, împodobit cu traheea cvirinală şi cu toga încinsă ca la Gabii 4, însuşi consulul deschide porţile ce scârţâie şi dă semnalul luptei:

198 Vergiliu face- aluzie la campaniile întreprinse dc August împotriva geților, hircatnlor (situați în vecinătatea Mării Caspice}, arabilor, părților, care în anul 20 î.e.n., au restituit romanilor steagurile capturate cu cîteva decenii în urmă dc la Crassus (53 î.e.n.).

tinerimea îl urmează şi trâmbiţele de arama o întovărăşesc cu cântecul lor răguşit[199][200]. Pentru a începe războiul împotriva troienilor, La înus era ţinut să păstreze datina şi să deschidă cumplitele porţi ale templului. El nu voi însă să le atingă şi, ca să nu fie silit, se ascunse în fundul curţilor lui. Coborându-se din cer Iunona împinse atunci cu mâna ei porţile ce se urniră greu şi, răsucindu-le apoi pe ţâţâni, deschise uşa de fier.

Liniştită şi molcoma până şcum, Ausonia se aprinse pe dată; unii se pregăteau să meargă la luptă pe jos; alţii se avântau pe cai înalţi ridicând praful, toţi cereau arme. Unii îşi frecau scuturile şi lăncile cu untură grasă ca să le facă lucioase; alţii îşi ascuţeau topoarele de piatră. Desfăşurau voioşi flamurile şi ascultau cântecul trâmbiţelor. Cinci mari oraşe îşi întinseră nicovalele ca să făurească arme noi: puternica Alina, mândrul Tâbur, Ardeea, Crustumerium şi Antemna[201], înconjurată cu turnuri, scobeau coifuri pentru apărarea capului; împleteau scuturi rotunde, din mlădiţe de salcie; îşi acopereau cu argint subţire platoşele de aramă şi pulparele uşoare. Iată ce rămăsese din gustul lor pentru coasă şi dragostea pentru plug! Cu toţii îşi căleau acum în cupoare săbiile lăsate de părinţi. Trâmbiţele se porniră a suna; lozinca de luptă şi începu să umble printre şiruri. Zorit, unul îşi lua coiful din casă, altul îşi strunea în frâu caii focoşi, altul îşi punea scutul şi platoşa cu trei rânduri de cârlige de aur şi îşi încingea apoi sabia credincioasă. Deschideţi-mi, acum, muze, Heliconul 1 şi cântaţi-mi: ce

---

199 Toga locuitorilor orașului Gabii se arunca pe spate mai mult decît cea obișnuită și cu un capăt al său acoperea capul.

200 Templul lui Ianus se deschidea cînd izbucnea un război. Vergiliu consideră acest obicei foarte vechi, dar Titus I mus atribuie regelui Numa al romanilor crearea unei asemenea datini.

201 Atina era un oraș din estul Lațiului, la poalele Apenini- lor ; Tiburul (azi Tivoli) se afla pe rîul Anîo, Crustumerium și Antemna la răsărit de Roma.

regi au luat parte la război, ce oşti au venit cu dânşii de au umplut câmpiile; cu ce voinici se făIea încă de pe atunci pământul bogat în viteji al Italiei şi ce războaie l-au mistuit. Voi vă aduceţi aminte, zeiţe, şi puteţi să povestiţi, pe când la noi nu s-a strecurat decât o slaba amintire.

Cel dintâi a pornit la război şi şi-a înarmat oştile cumplitul Mezenţiu, care nesocotea pe zei; venise de la ţărmurile etrusce[202]; alături de dânsul mergea fecioru-său Lausus, neîntrecut în frumuseţe decât doar de Turnus din Laurent. Iscusit în îmblânzirea cailor şi la lupta cu fiarele, ar fi meritat să asculte de altfel de porunci şi de alt tată decât Mezenţiu. Lausus era în fruntea a o mie de oşteni, ce l-au urmat fără folos din cetatea Agilla[203]. După dânşii frumosul Aventin[204], fiul lui Hercule, îşi plimba mândru pe câmpie carul împodobit cu ramura de palmier şi caii biruitori; semn al izbânzii părinteşti, pe scut avea un balaur cu o sută de şerpi încolăciţi în juru-i. Preoteasa Rea îl născuse în taină în pădurea de pe Aventin, după ce Hercule răpusese pe Gerion şi poposise în ogoarele laurentâne unde îşi scăldase boii aduşi din Spania în apele Tibrului. Ostaşii lui purtau în mână suliţi şi nişte pari cu vârfuri ascuţite de fier şi se luptau cu o sabie scurtă şi cu o lance mare sabină. Aventin mergea pe jos, înfăşurat într-o mare piele de leu cu coamă zburlită, iar colţii albi îi acopereau capul; cu haina aceasta a lui Hercule prinsă pe umeri, înspăimântător, el se ducea spre curţile lui Latinus.

---

202 Munte din Beoția, era considerat reședința muzelor. Prezentarea popoarelor italice și a luptătorilor, care urmează, a fost inspirată de catalogul Iliadei (II, 487 și urm.), dar a fost concepută foarte original, oferind un prilej de investigație etnografică, dar și de sprijinire a politicii lui August.

203 Agilla, ulterior Caere (azi Ceruetere'), era cetatea lui Mezențiu.

204 Unele dintre personajele menționate sînt scoase din vechile legende latine (cum va fi Ceculus), altele sînt inventate de poet ca acest Aventin, care poartă numele uneia dintre cele șapte coline ale Romei.

Doi fraţi sosiră apoi de la zidurile Tiburului, numit aşa după numele fratelui lor Tiburtus; Catillus şi aprigul Coras, tineri de obârşie din Argos[205]; printr-o ploaie de săgeţi, ei păşeau în fruntea oştilor, întocmai ca doi centauri, fii ai norilor 8; când se reped în goană din vârful munţilor, părăsind Homolul şi Otrisul plin de zăpadă, codrii deşi li se dau la o parte iar hăţişurile le trosnesc sub picioare. Se arătă apoi şi Ceculus, întemeietorul Prenestelui, fiul lui Vulcan[206][207], născut printre dobitoace la ţară şi despre care toate veacurile au crezut că a fost găsit pe o vatră[208][209]; o ceată de ţărani îl întovărăşea, oameni ce locuiau înălţimile Prenestelului şi ogoarele Iunonei din Gabii şi ţărmurile răcoroase ale fluviului Anio 1 şi munţii stâncoşi ai hernicilor udaţi de atâtea pâraie, şi cei pe care îi hrăneşti tu, mănoasă Anagnie, şi tu, slăvitule Amasenus2. N-aveau cu toţii arme, nici scuturi, nici care; cei mai mulţi aruncau cu praştia bucăţi de plumb; unii aveau câte două suliţe în mână, şi în cap o căciulă galbenă din piele de lup, cu piciorul stâng gol şi cu dreptul înfăşurat într-o opincă neargăsită.

În vremea aceasta, fiul lui Neptun, Mesap, îmblânzitorul de cai, pe care nu-l poate doborî nici focul, nici fierul, puse din nou mâna pe sabie şi îşi chemă la luptă supuşii de mult liniştiţi şi dezvăţaţi cu războiul: gloatele fescenine şi faliscii, ce locuiau pe înălţimile Soractelui, pe ogoarele Flaviniului, pe muntele şi pe lângă lacul Ciminus şi pădurea sfântă a Capenei 3. Cu toţii mergeau în coloane

---

205 După uciderea lui Gerion, Hcrcule a plecat din Spania cu vitele acestuia și a stat un timp în Italia ca oaspete al regilor locali.

206 Vulcan (la greci Hefaistos), zeul focului și al făurarilor^ era fiul lui Iupiter și al Iunonei ; deși urît și șchiop, a fost soț al VcnereL Preneste era o localitate din Lațiu, acum Pa- lestrincu

207 Fiu al lui Vulcan, Ceculus stătea mereu, pe lîngă foc, din’

208c are cauză i $Kau îmbolnăvit ochii. De aci și numele sau :

209c ac culus — diminutiv de la caecus, „orb*.

şi îşi slăveau regele cu cântece întocmai ca lebedele albe ce se întorc prin văzduh de la păşune scoţând sunete dulci din lungile lor gâtlejuri, de vuiesc până departe fluviul şi mlaştina Asia 4. N-ai fi crezut că erau nişte oşti acoperite de aramă ce porneau la luptă, ci un stol de păsări ce zoreau cu strigăte răguşite din largul mării şi se lăsau pe ţărm. 5 Clausus, h Gabii era un oraş cunoscut pentru cultul Iunonei. Anio (azi *Teverone*) este afluent al Tibrului.

2 Anagnia (acum *Anagni*) era principalul oraş din munţii Herniei. Amasenus era un fluviu cafe izvora din ţara volscilor.

3 Fescenium era o mică localitate aşezată pe Tibru, nu departe de centrele faliscilor. *Soracte* (acum *Monte di San Oreste*) se afla în apropiere ca şi lacul Ciminus şi oraşul Capena.

4 Se referă la fluviul Caistru şi mlaştina Asia din Lidia (regiune din Asia Mică).

5 Etruscii lui Mesap, prin ordinea şi strălucirea lor, ilustrează o civilizaţie relativ avansată. Datele arheologilor au confirmat supoziţiile poetului.

din sângele străvechi al sabinilor, era în fruntea unei mari oşti şi singur făcea cât oastea lui întreagă; după ce Roma a primat în sânul ei pe sabini, dintr-însul s-a răspândit în Laţiu tribul şi neamul Claudiilor1. Cu dânsul mergeau gloatele nurtieroase ale Amiternului, neamul străvechi al Curiilor, toţi războinicii Eretului şi ai rodnicei în măslini Mutusca şi cei ce locuiau oraşul Nomentum, ogoarele Roseei, de lângă lacul Velinului şi stâncile prăpăstioase ale Tetricei şi muntele Sever şi Casperia şi Foruli şi malurile râului Himella şi cei ce se adăpau din apa Tibrului şi a Fabarisului şi cei trimişi din răcoroasa Nursia şi gloatele Hortei[210] şi neamurile latine şi cei pe care îi

210 Acest Clausus este prezentat ca strămoşul sabinului Atta Clausus, care s-a stabilit la Roma sub numele de Appius Clauriins Caecus, împreună cu cinci mii de clienţi, după alungarea regilor. Vergiliu

despărţeau apele Alliei, nume blestemat la romani.8 Mulţi ca valurile rostogolite de marea Libiei, când, în apropierea iernii, Orion apune în unde, ori ca spicele bătute de soarele nou al verii în câmpiile Hermului[211], sau în ogoarele galbene ale Liciei. Scuturile zăngăneau şi pământul le duduia sub picioare.

Halesus, fiul lui Agamemnon[212], duşmanul troienilor, îşi înhăma caii la car şi-i aduse lui Turnus o mie de neamuri războinice; pe cei ce aveau ogoarele rodnice în viţa ale Massicului1 şi pe auruncii scoborâţi de pe dealurile lor înalte şi pe cei ce locuiau câmpiile de alături ale Sidicinului şi pe cei ce veneau din Cales, pe cei de pe ţărmurile nisipoase ale Vultumului şi pe aprigii saticuli şi cetele oscilor cu măciuci scurte şi rotunde legate de mână cu o curea subţire; braţul stâng le era acoperit de un scut din piele, iar de aproape se luptau cu o sabie încovoiată. Nu te voi uita în versurile mele nici pe tine, Ebal, despre care se spunea că erai fiul nimfei Sebetis şi al bătrânului Telon, pe când domnea peste teleboii din Capri; nemulţumit numai cu ogoarele părinteşti, el îşi întinsese stăpânirea şi asupra neamurilor saraste şi asupra câmpiilor udate de Sam şi asupra celor ce locuiau Rufra, Batulum, Celemna şi asupra celor apărate de zidurile Abellei, bogată în meri[213]. Obişnuiau să arunce cu suliţe lungi ca cele teutone; pe cap aveau coifuri din coajă de plută; scuturile de aramă le sclipeau, după cum le sclipea şi sabia tot de aramă. Ai venit la luptă din munţii Nersei ei şi tu, Ufens cu nume vestit şi cu arme norocoase. Tu domneai peste ecvicoli, cei cu pământuri sterpe, deprinşi mai mult cu vânatul prin păduri, ce-şi arau, înarmaţi,

---

sugerează că acest eveniment s-ar fi petrecut în timpul luî Romulus, cînd o parte din sabini s-au așezat la Roma.

211 Fluviu din Asia Mică.

212a pare ca fiul unui proroc,

213 Oraș din țara ecvilor (la sud dc ținuturile sabine).

ogorul, şi le plăcea să caute mereu prazi noi şi să trăiască numai din prădaciuni. Din porunca regelui Arhip, din Marruvium, sosi şi viteazul Umbro, preotul 1, cu un coif împodobit cu frunze de măslin; cu descântecele şi cu mâinile, el ştia să adoarmă năpârcile şi hidrele cu suflarea otrăvită; se pricepea să le potolească mânia şi să le lecuiască muşcăturile; nu s-a putut însă tămădui şi de rana făcută de o lance troiană; nici descântecele, nici buruienile culese pe munţii marsilor nu i-au fost de vreun folos[214][215]. Te-au jelit, voinice, codrii Angitiei şi apele limpezi ale Fucinului şi străveziile lui lacuri[216].

Mai mergea la luptă şi frumosul fiu al lui Hipolit, vestitul Vorbius, trimis de maică-sa Ancia[217], după ce-l crescuse în pădurea Egeriei 5, aproape de umedele ţărmuri unde se ridică bogatul altar al milostivei Diana. Se spune ca după ce murise prin viclenia maşterei lui, rupt în bucăţi de caii lui înspăimântaţi, şi plătise cu sânge răzbunarea tatălui său, Hipolit a fost înviat de buruienile lui Peon[218] şi de dragostsea Dianei şi s-a întors pe pământ. Mânâat că un muritor a putut învia din întunericul infernului la lumina vieţii, atotputernicul părinte l-a prăbuşit atunci cu trăsnetele lui în apele Stixului pe Peon ce-l vindecase. Miloasă, Diana l-a îndosit însă pe Hipolit într-un adăpost tainic, în pădurea nimfei Egeria, pentru ca,

---

214 Umbro este de asemenea denumirea unui fluviu. Marruvium era centrul populației samnitice a marsilor, cunoscută și pentru anumite practici magice.

2158 Codrul consacrat Angitiei era vecin cu lacul Fucin din ținutul marsilor. în mitologie Angitia era sora Medcei..

216n imfa Aricia (care va apărea și în tragedia Fedra a scriitorului francez Racine din secolul al XVII-lea). Ea a dat numele său unui oraș situat la sud dc Roma.

217 Reînviat la insistențele Dianei, Hipolit sf-a căsătorit,, cu

218 Legenda nimfei Egcria sc lega de cea a Ariciei. Tradiția latină a asociat-o legendei regelui roman Numa.

6 în poemele homerice medicul zeilor.

singur şi necunoscut, să-şi petreacă zilele în mijlocul codrilor Italiei, sub numele de Vorbius. Şi până azi caii sunt opriţi de a se apropia de templul şi dumbrăvile Dianei, de când, speriaţi de o dihanie ieşită din mare, au răsturnat pe ţărm carul tânărului Hipolit. Cu toate acestea fiul lui mâna acum pe câmpie nişte armăsari focoşi şi zbura în car la război.

Întrecându-i pe toţi la statură, mândru la înfăţişare, Turnus străbătea întâile rânduri cu armele în mână. Pe coiful lui înalt, împodobit cu un întreit canaf, se afla o himeră ce vărsa foc pe gură ca un vulcan; cu cât se înteţea lupta şi sângele curgea, cu atât ea se frământa şi împrăştia cumplitele flăcări. Pe aurul lucios al scutului era săpată Io, cu coarnele în sus, acoperită cu păr, schimbată în juncă; alături, Argus o păzea şi taică-său Inachus curgea ca un râu dintr-o urnă sculptată h în urma lui Turnus păşea un stol de pedestraşi înarmaţi cu scuturi; cetele lor se strângeau pe toată întinderea câmpici împreună cu tinerimea argiană, cu oştile auruncilor, cu rutulii şi cu străvechii şicani, şi cu oştile sacrane şi cu labicii[219], cu scuturile zugrăvite, şi cu cei ce-ţi ară pădurile, Tibrule, şi ţărmul sfânt al Numiciului şi cu cei ce răscolesc cu plugul dealurile rutule şi muntele Circei şi locuiesc ţinuturile ocrotite de Jupiter, Ănxur şi Feronia, căreia îi plac dumbrăvile verzi, din locurile unde se întinde mlaştina neagră a Saturei şi pe unde recele Ufens îşi taie drum prin văi adânci şi se aruncă în mare. După ei, sosi şi viteaza Camilla, din neamul volscilor, în fruntea unei cete de călăreţi ce străluceau de aramă; mâinile nu i se obişnuiseră cu furca şi cu treburile femeieşti; fecioara se deprinsese cu munca aprigă a războiului şi se lua la întrecere cu vântul; ea ar fi fost în stare să zboare peste

---

219 In subordînea lui Turnus se aflau și alte triburi italice, care locuiau la- sud de așezările rutulilor : sicanii, străbuni ai sicilienilor, sacranii (din Ardeea), labicii (din Labium) etc.

creştetele neatinse de seceră ale lanurilor fără să le strivească în goană spicele tinere; sau să treacă marea peste valurile înalte fără să-şi ude tălpile. Toată tinerimea şi femeile ieşiră din case şi din ogoare ca să o privească cum mergea şi să se minuneze de mantia regească de purpură ce-i acoperea umerii strălucitori şi de copca de aur ce-i prindea părul şi de felul cum îşi purta tolba liciană şi de suliţa ciobănească cu vârful de fier[220].

CARTEA A OPTA

De îndată ce Turnus înălţă steagul războiului pe cetăţuia Laurentului şi trâmbiţele izbucniră răguşit, de îndată ce dădu vânt cailor năprasnici şi puse mâna pe arme, sufletele tuturor se tulburară; Laţiul întreg se ridică în grabă ca un om şi tinerimea semeaţă începu să fiarbă. Cei mai însemnaţi dintre capii oştirilor: Mesap, Ufens şi nesocotitorul de zei Mezenţiu porniră să strângă ajutoare de pretutindeni şi să golească ogoarele de lucrători. Trimiseră pe Venulus la cetatea lui Diomede ca să-i ceară sprijin şi să-i vestească sosirea troienilor în Laţiu şi să-i arate că Enea îşi adusese penaţii învinşi şi spunea că ursita i-a hărăzit să domnească; că multe neamuri se uniseră cu dânsul şi că numele începuse să i se răspândească până departe în Laţiu. La ce ţintea venirea lui şi ce avea să urmeze, dacă norocul l-ar ajuta, Diomede putea şti mai bine decât Turnus ori regele Latinus.

Acestea se petreceau în Laţiu. Eroul troian, urmaşul lui Laomedon, le vedea şi se frământa; încolţit din toate părţile, se gândea cu nelinişte când la una, când la alta, neştiind ce hotărâre să ia, întocmai ca faţa tremurătoare a apei dintr-un vas de aramă, care răsfrânge lumina soarelui ori chipul scânteietor al lunii, o flutură în toate părţile, o aruncă în sus până ce loveşte cu ea tavanul.

Era noapte şi, ostenite, toate fiinţele de pe pământ,

---

220 Enumerarea oștirilor italice se încheie cu apariția aproape miraculoasă a Camillei, căpetenia volscilor din valea rîului Liris.

păsări şi dobitoace, dormeau adânc, când, tulburat de grozăvia războiului, tatăl Enea se culcă pe ţărm, sub bolta răcoroasă a cerului şi izbuti, în sfârşit, să se lase furat de o odihnă târzie. Iată că i se arătă atunci din frunzişul plopilor chiar zeul Tibrul, bătrânul zeu al locului; o pânză subţire de in îl învăluia într-o mantie verzuie şi o cunună deasa de trestie îi încingea pletele. El porni să-i vorbească şi să-i potolească grijile:

— Vlăstar de zei, ce ne aduci rămăşiţele Troiei scăpate din mâinile duşmanilor şi ne păstrezi pe vecie Pergamul, tu eşti cel aşteptat de pământul Laurentului şi de ogoarele latine; aici îţi va fi ţara, aici îţi vor rămâne penaţii; nu da îndărăt şi nu te speria de ameninţările războiului; apriga mânie a zeilor s-a potolit. Şi pentru ca să nu te crezi jucăria unor vedenii înşelătoare, află că vei da peste o namilă de scroafă, culcată la rădăcina stejarilor de pe ţărm, cu treizeci de godaci, albi ca şi mama lor, strânşi în jurul ţâţelor ei. Acolo va fi vatra oraşului, popasul suferinţelor tale; după treizeci de ani împliniţi, de acolo va porni Ascaniu ca să întemeieze oraşul Alba, al cărei nume îi va aminti obârşia L Nu-ţi spun poveşti. Îţi voi arăta acum în câteva vorbe în ce chip poţi ieşi biruitor din primejdiile ce te ameninţă. Nişte arcadieni, din neamul lui Pallas 2, au urmat steagurile

— Deci denumirea de Alba ar proveni de la scroafa albă (*alba sus*).

8 Strămoşul legendar al arcadienilor (populaţie din centrul Greciei) şi fondatorul cetăţii *Pallantium*, era Pallas, fiul lui Licaon.

regelui Evandru şi s-au aşezat prin meleagurile astea şi şi-au ridicat un oraş în munţi, numit Pallanteu, după numele străbunului Pallas.[221] Ei sunt necontenit în război

221 Existau mai multe legende privitoare la Evandru- Unele susțineau că și-ar fi ucis tatăl arcadian și s-ar fi refugiat în Italia. Altele făceau din Evandru fiul zeului Mercur și al profetei italice Carmenta. Se

cu neamul latin; ia-i ca tovarăşi de luptă şi fă legământ cu dânşii. Eu însumi te voi călăuzi printre valuri în susul apei ca să birui cu lopeţile undele. De aceea „scoală, fiu al zeiţei şi de cum încep să apună stelele, roagă-te Iunonei, după datină, şi potoleşte-i mânia şi ameninţările cu jurăminte smerite. Pe mine mă vei răsplăti după ce vei birui. Eu sunt zeul acestui fluviu, pe care-l vezi curgând printre câmpiile bogate, Tibrul cu valuri albastre, fluviul iubit de zei. Aici se va înălţa o cetate puternică, locuinţa a mea şi stăpână peste cele mai mari cetăţi.

Spuse şi se scufundă în adâncul apelor; odată cu noaptea, îl părăsi şi somnul pe Enea. Se sculă şi cu ochii întorşi spre razele soarelui, ce mijeau, scoase, după datină, apă din fluviu în găvanul pumnilor şi rosti aceste cuvinte:

— Nimfe ale Laurentului, nimfe, de unde pornesc toate fluviile şi tu, Tibrule, cu unde sfinte, primiţi-l pe Enea şi feriţi-l de primejdii. Oriunde ţi-ar fi izvorul în care locuieşti, tu, ce te-ai milostivit de nenorocirile noastre, din orice ţinuturi îţi pornesc frumoasele ape, fluviu cu coarne de aur, stăpân al apelor Italiei, pururi te voi slăvi cu jertfe şi daruri; vino şi-ţi întăreşte numai prin semne făgăduielile.

Astfel vorbi şi îşi alese apoi din toată flota două corăbii; le umplu cu vâslaşi şi le împărţi tuturor arme. Iată că deodată minunea se împlini; în pădure li se arătă o scroafă albă culcată pe ţărmul verde cu godacii toţi albi, pe care piosul Enea ţi-o jertfi ţie, puternică Iunonă, şi o puse împreună cu purceii pe altar. Cât ţinu noaptea de lungă, Tibrul îşi potoli apele umflate şi, trăgându-le îndărăt, le aşternu ca un eleşteu adormit ori ca o mlaştină liniştită pentru ca lopeţile să leespintece fără luptă. Troienii îşi zoriră astfel drumul voioşi. Corăbiile unse cu smoală alunecau pe valuri; se mirau şi undele, se mirau şi pădurile nedeprinse să vadă scuturi de ostaşi ce scânteiau

---

afirma că el ar fi fondat în Italia pe colina palatină (unde se afla reședința lui August în vremea lui Vergiliu) o așezare arcadiană.

de departe şi corăbii zugrăvite plutind pe fluviu. Vâslaşii se încordau zi şi noapte prin lungile lui cotituri, pe sub ramurile copacilor şi spintecau umbra pădurilor verzi, răsfrântă în luciul apei. Soarele de foc se urcase până-n crucea cerului, când zăriră de departe zidurile unei cetăţi şi câteva case, pe care azi puterea romană le-a ridicat în slăvi; pe atunci Evandru stăpânea ţara asta săracă. Întoarseră repede prorele spre mal şi se apropiară de oraş. În ziua aceea regele Evandru aducea tocmai un sacrificiu lui Hercule şi celorlalţi zei într-o dumbravă din faţa oraşului. Cu dânsul se mai aflau şi fecioru-său Pallas cu fruntaşii tinerimii şi cu sfatul bătrânilor; puţini la număr, ei ardeau tămâie în timp ce sângele cald fumega încă pe altare. De cum văzură corăbiile mari lunecând prin pădurea umbrită şi pe vâslaşi încovoiaţi în tăcere pe lopeţi se speriară şi se sculară părăsind mesele. Viteazul Pallas porunci să nu oprească sacrificiul şi, înşfăcând o suliţă, le ieşi în cale troienilor şi le strigă de departe, de pe o movilă:

— Din ce pricină aţi pornit, flăcăi, pe drumuri necunoscute? încotro vă duceţi? Din ce neam sunteţi? Din ce ţară? Ne* aduceţi pace ori război?

Din înaltul pupei lui, tatăl Enea îi vorbi atunci astfel, întinzând spre dânsul o ramură de măslin în senrn de pace:

— Suntem troieni şi armele noastre nu duşmănesc decât pe latinii, ce s-au pornit eu război trufaş împotriva noastră, nişte pribegi. Căutăm pe Evandru; înştiinţaţi-l că fruntaşii neamului troian au venit să-i ceară sprijinul armelor.

La auzul unui nume atât de vestit, Pallas înlemni!

— Oricine ai fi, spuse el, coboară şi vino de vorbeşte cu tata; fii oaspetele casei noastre.

Îi întinse apoi mâna şi i-o strânse lung pe a lui Enea. Părăsiră în urmă fluviul şi intrară în dumbravă.

Enea îi vorbi, în sfârşit, regelui cu vorbe prieteneşti:

— O, cel mai bun dintre greci, înaintea căruia ursita m-a făcut să vin cu rugăciuni şi cu ramuri de măslin, împodobite cu panglici, nu m-am temut la gândul că eşti căpetenia unui neam grec, arcadian, şi legat prin sânge cu amândoi Atrizii. Ci sufletul meu cinstit, oracolele sfinte ale zeilor, strămoşii noştri înrudiţi şi numele tău vestit peste tot pământul, m-au îndemnat să mă unesc cu tine şi m-au făcut să ascult bucuros de porunca ursitei. Dardanus, întâiul ziditor al Troici, fiul Electrei, după cum spun grecii, a venit la teucri; Electra era fiica lui Atlas, care sprijină pe umeri bolta cerească. Tatăl vostru e Mercur, pe care frumoasa Maial-a zămislit şi născut pe creştetul îngheţat al muntelui Cilene[222]; iar Maia, dacă dăm crezare celor auzite, e fiica aceluiaşi Atlas, sprijinitorul bolţii înstelate. În chipul acesta, neamul nostru al amândurora purcede din acelaşi sânge.2 Bizuit pe toate astea, nu ţi-am trimis soli, nici n-am voit să-ţi ispitesc cu viclenie gândurile, ci mi-am pus eu singur capul şi am venit cu rugăciune la pragul tău. Acelaşi neam al rufulilofne prigoneşte pe noi ca şi pe tine cu un război înverşunat, crezând că, dacă ne va alunga, nu-l va mai împiedica nimic de a supune sub jugul lor întreaga Hesperie dintre cele două mări ce-i scaldă ţărmurile. Primeşte credinţa mea şi dă-mi tu pe a ta. Am cu mine războinici viteji, inimi oţelite şi o tinerime pusă la încercare.

Astfel vorbi, în timp ce Evandru i se uita drept în faţă şi în ochi şi îşi preumbla privirea peste tot trupul. îi răspunse apoi în puţine cuvinte:

— Cu câtă bucurie te văd şi te primesc pe tine cel mai vrednic dintre teucri! Găsesc în tine glasul şi chipul tatălui tău închise! Când Priam, fiul lui Laomedon, a venit

---

222 Munte din Arcadia, unde se născuse Mercur.

® Legăturile de rudenie cu Atrizii și cu Enea apar simpln jficate, Atreu descindea din Oenomaus, fiul lui Atlas; Maia, bunica Iui Evandru și Electra, mama lui Dardanus, erau fiicele aceluiași Atlas.

în Salamina, ca să vadă ţara soru-sii Hesiona1, s-a scoborât şi în ţinutul friguros al Arcadiei. Mă aflam atunci în floarea tinereţii; abia îmi ieşiseră tuleiele; eu sorbeam cu ochii căpeteniile troiene şi mai cu seamă pe Priam. Închise îi întrecea însă în statură pe toţi. Ardeam de nerăbdarea tinerească de a-i vorbi, de a-i strânge mâna în mâna mea. Mă apropiai de dânsul şi-l întovărăşii bucuros în cetatea Feneului2. La plecare, mi-a dăruit o tolbă frumoasă cu săgeţi liciene, şi o hlamidă brodată cu fire de aur şi două frâie tot de aur, acum în stăpânirea feciorului meu Pallas. Prietenia, pe care mi-o ceri, am încheiat-o de mult cu jurământ cu închise, aşa că, mâine, de cum s-o lumina de ziuă, o să vă dau drumul veseli de sprijinul meu şi o să vă ajut cu cele trebuitoare. Până atunci, fiindcă aţi venit aici ca prieteni, luaţi parte cu bucurie la sărbătoarea noastră anuală, pe care n-am putea-o amâna şi obiş

1 Hesiona, fiica lui Laomedon, se căsătorise cu Telamon, regele Salaminei.

2 Cetatea Feneului se afla în Arcadia, aproape de muntele Cilene.

nuiţi-vă să şedeţi la ospeţele tovarăşilor voştri de arme.

După ce vorbi aşa, porunci să se aducă din nou bucatele şi paharele ce fuseseră luate de pe masă şi chiar eh îi aşează pe troieni pe nişte paturi de iarbă şi, ca să-l cinstească mai mult decât pe ceilalţi, îl pofti pe Enea pe un scaun de arţar acoperit cu o blană de leu. Tineri aleşi şi slujitorul altarului aduseră apoi pe întrecute carne friptă de vită, umplură panerele cu pâine şi le turnară vin. Enea şi tinerimea troiană îşi împărţiră spinarea întreagă a unui bou şi măruntaiele de la sacrificiu.1

După ce li se potoli foamea şi li se tăie pofta de a mai mânca, regele Evandru le vorbi:

— La sărbătoarea asta, la ospăţul ăsta dat după datină, la altarul ăsta închinat unui zeu atât de mare, nu

pe-au silit vreo superstiţie deşartă şi uitarea vechilor zei, ci recunoştinţa că am scăpat de o cumplită primejdie. Priveşte mai întâi stâncă spânzurată pe marginea muntelui, pietrele împrăştiate hăt departe, peştera, văgăuna pustie a muntelui şi mormanele târâte în prăbuşire. Aici se afla o peşteră neajunsă de lumina soarelui, unde locuia Cacus, o dihanie numai pe jumătate cu chip de om; pământul peşterii era mereu jilav de sânge proaspăt; pe porţile cumplite, spânzurau groaznice capete de oameni, mânjite de sânge stricat. Tatăl lui era Vulcan şi pe gura namilei, ce se urnea greu, ieşeau numai flăcări negre. Vremea ne-a adus, în sfârşit, sprijinul dorit; un zeu s-a abătut pe la noi, Hercule, răzbunătorul fărădelegilor. Mândru

1 La romani, măruntaiele, *exta* – ficat, plămâiri, rinichi, inimă, stomac – erau îndeobşte aruncate în foc sau în valuri (când se jertfea zeităţilor marine). Dar, dacă se aducea un sacrificiu lui Hercule pe *Ara maxima*, măruntaiele erau consumate de cei care asistau la jertfă. Sacrificiile aduse lui Hercule avea. u caracter de ispăşire sau de purificare.

că l-a răpus pe Gerion, uriaşul cu trei corpuri, şi de prăzile ce-i luase, el a trecut pe aici, mânându-şi taurii cuceriţi; cireada lor umplea valea şi malurile râului. Ca să nu-i rămână nicio ticăloşie nesăvârşită şi nicio viclenie neîncercată, Cacus, în nebunia lui, a întors de la păşune patru tauri mari şi tot atâtea junei arătoase şi, ca să nu-l dea de gol, dacă ar fi mers drept înainte, i-a tras de coada schimbând pe dos urmele copitelor, aşa că i-a putut ascunde în peştera-i întunecoasă, fără să lase vreun semn al înşelăciunii pentru cine i-ar fi căutat. În timpul ăsta Hercule îşi aduna de la păşune turmele sătule şi se pregătea să plece, când boii se puseră să mugească şi să umple cu jalea lor toată pădurea şi dealurile, de părere de rău că le părăseau. Una din junei le răspunse mugind şi ea

din peştera adâncă, dând astfel pe faţă vicleşugul lui Cacus. O cumplită mânie se aprinse atunci în sufletul lui Hercule care puse iute mâna pe gbioaga-i noduroasă şi urcă în goană vârful înalt al muntelui. Pentru întâia oară l-au văzut ochii noştri pe Cacus cuprins de spaimă. Mai repede decât vântul, de parcă-i crescuse aripi la picioare, fugi. În peşteră, unde se închise. Desprinse apoi o stâncă uriaşă, ce atârna în nişte lanţuri lucrate de Vulcan, şi întări cu ea intrarea peşterii, tocmai când sosi şi Hercule; scrâşnind, el privi în toate părţile, ca să găsească intrarea; clocotind de mânie, înconjură de trei ori muntele Aventin, şi de trei ori se încercă să împingă piatra din uşă, pentru ca apoi, ostenit, să se odihnească de trei ori în vale. Deasupra peşterii se ridica o stâncă ascuţita, prăpăstioasă din toate părţile, înaltă, unde păsările de pradă îşi găseau adăpost pentru cuiburi. Cum vârful i se pleca la stânga spre fluviu, opintindu-se din dreapta, Hercule o împinse şi, smulgând-o, în sfârşit, din rădăcini, o rostogoli deodată; văzduhul vui, malurile tresăriră şi, speriat, fluviul se puse să curgă îndărăt. În clipa aceea se ivi la lumina zilei peştera, adăpostul lui Cacus, şi i se deschiseră până în fund văgăunile întunecoase, ca în clipa când pământu’[223]. s-ar crăpa de vreun cutremur şi ar da la iveală locaşurile infernului, palidele ţinuturi de care se îngrozesc până şi zeii, iar de sus noi ani putea privi în genunea adâncă şi umbrele morţilor ar tremura la lumina zilei. Prins fără veste de lumina neaşteptată din fundul văgăunii lui, Cacus urla îngrozitor, în timp ce Hercule îl lovea de sus cu ce-i venea la îndemână, cu buturugi şi cu bolovani uriaşi. Văzând că nu mai e scăpare, Cacus se puse atunci să verse pe gură nori de fum (negrăită minune!), învăluind peştera

223 Potitii și Pinarii deținеau la Roma un fel de proprietate a, cultului lui Hercule. Se afirma că zeul însuși i-ar fi instruit $i le-ar fi indicat ceremoniile dorite de el. Gens Politia deținea rolul principal (Pinarn o secundau doar). Ea £ dispărut la începutul secolului al III-lea î.e.n.

într-un întuneric ce-l răpea privirii; pretutindeni era un amestec de beznă şi de flăcări de foc. Nemaiputându-şi stăpâni mânia, Hercule se repezi atunci numaidecât dintr-o săritură printre flăcări, tocmai unde se rotea fumul mai gros şi unde fierbea peştera într-un nor mai negru şi, cu toate că dihania vărsa mereu flăcări în beznă, înşfăcându-l, el îl strânse în braţe ca într-un laţ, până ce-i ieşiră ochii din cap şi i se opri sângele închegat în gâtlej. Smulse apoi porţile, iar peştera se deschise şi scoase la lumina zilei boii furaţi şi lucrurile îndesite. Hercule trase de picior hoitul afară, aşa că nu ne mai săturam privind ochii groaznici ai namilei, chipul, pieptul lui păros şi gura, din care nu mai ieşeau flăcări. De atunci prăznuim ziua asta şi urmaşii au păstrat-o bucuroşi. Potitius şi familia Pinaria, păzitoarea datinii1 au înălţat în pădure altarul ăsta, pe care noi îl vom privi de-a pururea ca cel mai însemnat şi care, în adevăr, va rămâne pe veci aşa. De aceea, luaţi parte, tinerilor, la sacrificiul făcut în amintirea unei fapte atât de mari; încununaţi-vă pletele cu frunze, ridicaţi-vă paharele în cinstea zeului, care e şi al vostru şi vărsaţi voioşi vinul.

După ce vorbi, îşi încinse pletele cu o cunună din frunzele ce bat în două culori ale plopului, închinat lui Hercule, ce-i atârna de jur-împrejur. Cu dreapta luă cupa sfântă. Cu toţii vărsară apoi veseli prinosul pe mese şi se rugară zeilor.

În vremea aceasta, luceafărul de seară se ivi mai aproape; preoţii în frunte cu Potitius mergeau încinşi, după datină, în piei şi cu făclii în mână. Ospăţul se porni din nou; umplură mesele cu al doilea rând de bucate şi încărcară altarele cu tăvi pline. Cu tâmplele încinse cu ramuri de plop, sălii2 începură atunci să cânte în jurul altarelor; un cor de tineri şi altul de bătrâni se puseră să proslăvească isprăvile lui Hercule: cum a strivit cu mâinile lui pe cei doi şerpi, trimişi de mama lui vitregă 3; cum a nimicit în luptă vestitele cetăţi ale Troiei şi Ehaliei4; şi

cum, tre’

1 Se referă la *Ara maxima*, monument religios foarte apreciat de romani, situat la poalele Aventinului, lângă Tibru.

2 Preoţi ai zeului Marte, numiţi astfel pentru că executau dansuri (*satire*, „a dansa”), cu scuturile sacre pomenite mai jos. Numai Vergiliu îi menţionează cu prilejul prezentării ceremoniilor în cinstea lui Hercule.

8 Iunona, geloasă pe Alcmena şi pe fiul ci, trimisese doi şerpi negri împotriva pruncului Hercule. Copilul se ridicase din leagin şi strangulase pe cei doi dragoni.

4 Cucerirea Troici de către Hercule a fost deja menţionată. Hercule a scăpat de la moarte pe Hesiona, fiica lui Laomedon, urmărită de un monstru marin. Dar Laomedon nu şi-a respectat cu vântul dat şi nu l-a recompensat pe salvator, care s-a răzbunat. Hercule a distrus Ehalia, cetate din Eubeea, pentru a pedepsi pe regele Euritos, care nu-şi ţinuse făgăduiala de a-şi da fiica celui care-i va întrece pe el şi pe fiii lui la tragerea cu arcul.

buind să asculte de Euristeu, a ieşit biruitor din fel de fel de încercări iscodite de vrăjmăşia Iunonei L

— Tu, nebiruitule, ai doborât cu braţul tău pe centaurii Hileu şi pe Folus, fiii norilor şi taurul din Creta şi leul uriaş de sub stâncă Nemeei2. Tu ai făcut să tremure mlaştinile Stixului şi Cerberul, paznicul infernului, ce se culcă în peştera-i însângerată peste oasele mâncate pe jumătate. Nicio arătare nu te-a înspăimântat, nici chiar Tifeu3, cu armele-i ridicate în văzduh; nu ţi-ai pierdut cumpătul nici când balaurul din Lerna te-a înconjurat cu mulţimea lui de capete. Închinare ţie, vrednic vlăstar al lui Jupiter, tovarăş nou al zeilor. Fie-ne prielnic şi nouă şi prăznuirii ce-ţi facem!

Prin astfel de cuvinte proslăveau ci pe Hercule; nu uitau nici de peştera lui Cacus şi nici chiar de cum vărsa

pe nări flăcări. Întreaga pădure vuia de cântecele lor, repetate de dealuri.

După ce se isprăvi prăznuirea sfântă, se întoarseră în oraş. împovărat de ani, Evandru mergea sprijinindu-se de Enea şi de fecioru-său, şi uita de osteneala drumului stând de vorbă. Enea îşi preumbla cu mirare privirile peste tot ce-l înconjura şi, fermecat de locuri, îl întreba şi asculta cu plăcere lămuririle asupra tradiţiilor rămase de la strămoşi. Regele Evandru, întemeietorul cetăţii romane4, îi spuse atunci:

1 Iunona a pus pe Euristeu stăpânitor peste micenieni. Euristeu, fiul lui Stenelos, i-a impus lui Hercule săvârşirea unor munci foarte dificile.

2 Aluzie la o serie de munci ale lui Hercule: nimicirea centaurilor, uciderea (sau capturarea) taurului care vărsa foc pe nări şi devasta insula Creta, strangularea leului uriaş din Nemcea.

3 Unul dintre gâganţi, fiii Tartarului şi ai Pământului.

4 Desigur nu Evandru, ci Romulus a întemeiat Roma. Dar Vergiliu se referă la faptul că Evandru ridicase o cetate pe locurile unde ulterior Romulus va fonda Roma.

— Prin pădurile astea locuiau odinioară fauni şi nimfe şi un neam de oameni născuţi din trunchiurile stejarilor, care n-aveau nicio rânduială de viaţă1; ci nu ştiau nici să înjuge boii, nici să adune averi, nici să cruţe cele agonisite. Se hrăneau doar cu roadele copacilor şi cu ceea ce vânau anevoie.

De teama lui Jupiter, care-l izgonise din împărăţia lui, aici s-a coborât Saturn2, mai întâi, din înaltul Olimpului şi a adunat la un loc neamul ăsta nesupus şi risipit prin văgăunile munţilor. I-a dat apoi legi şi l-a numit Laţiu, adică ţinutul unde şi-a găsit un adăpost sigur3. Sub domnia lui au fost vremile ce le numim de aur, întru atât şi-a cârmuât norodul în pace netulburată. Cu timpul, au venit însă vremuri mai proaste4, în care s-au ivit nebunia

războiului şi patima câştigului. Atunci au apărut şi cetele ausonice şi neamurile şicane5, aşa că ţara lui Saturn şi-a schimbat adesea numele; atunci s-au ridicat regi şi printre dânşii şi groaznicul şi uriaşul Tibris4 i, după care itali

1 Evandru se referă la vremurile legendare, anterioare sosirii arcadienilor în Italia în afară de nimfe şi fauni (divinităţi silvestre), Italia ar fi fost locuita de aborigeni, născuţi din trunchiuri de stejar.

8 Saturn a fost la origine, probabil, un zeu italic al muncilor agricole, al însămânţării.

3 În limba latina *Utere* înseamnă „a se ascunde”. Etimologia propusă de Vergiiki pentru *Latium* a fost însă contestată.

4 În imaginea vârstei de aur a omenirii (*aurea actas*), un trecut îndepărtat foarte fericit, supravieţuiau amintiri ale vieţii din comuna primitivă, anterioară păstoritului şi agriculturii. Oamenii nu-şi aminteau de nivelul economic scăzut, mult inferior orânduirii sclavagiste, ci numai de egalitatea strămoşilor care trăiau în acele condiţii. Ei remarcau însă judicios că dorinţa de a obţine sclavi şi resurse materiale a stimulat conflictele dintre triburi. Legenda vârstei de aur a circulat intens în literatura antică.

6 înainte de a trece în Sicilia, sâcanii au locuit pe continent.

8 Tibris, rege italic legendar, se înecase în fluviul numit 1 ulterior Tibru.

cu au numit apoi fluviul Tibru; vechea Albula şi-a pierdut astfel adevăratul nume. Cât despre mine, după ce am fost izgonit din ţara mea şi am cutreierat prin mări îndepărtate, soarta atotputernică şi ursita neînduplecată m-au adus în locurile astea, unde m-a împins şizândemnul mamei mele, nimfa Carmenta1, şi oracolele lui Apolo.

După aceste vorbe, mergând mai departe, el îi arătă lui Enea altarul şi poarta numită de romani carmentală, în

cinstea nimfei Carmenta, preoteasa care, cea dintâi, a prezis destinul măreţ al strănepoţilor lui Enea şi slava Pallanteului. îi arătă apoi pădurea, pe care vajnicul Romulus a hărăzit-o ca „adăpost” 2 şi, la poalele unui munte friguros, peştera Lupercaluluiş, numită şi „Panos” de la porecla arcadiană a lui Liceu 4; îi mai arătă şi pădurea sfântă a Argiletului 5, şi luând ca martor locul, îi povesti moartea oaspetelui său Arguse. De aici îl duse la stâncă Tarpeea şi la Capitoliu, ce-ţi ia azi ochii de aur, dar pe vremea aceea era plin de scaieţi sălbatici. Încă de atunci locul.

1 Mama lui Evandru prezicea viitorul. Cuvântul latin *Carmen* însemna şi „prorocire”. De aci şi numele nimfei *Carmenta*.

8 Într-o pădure aşezată între colina palatină şi cea a Capitoliului, Romulus a ridicat un refugiu (în latină *asylttm*, cuvânt de origine greacă).

3 Grotă aşezată la poalele Palatinului. De aceasta peşteră era. legată atât amintirea lupoaicei care alăptase pe Romulus şi Remus, cât şi a colţului străvechi al lui Faunus, zeitate pastorală.

4 Zeul roman *Faunus Lupercus* corespundea divinităţii pastorale greceşti *Pan Lykaios*. De fapt Liceul (în greceşte *Lykaios*) era un munte în Arcadia, unde era adorat Pan.

5 Argiletul, iniţial un crâng sacru aşezat.la poalele Capitoliului, a devenit ulterior numele unui cartier din Roma.

8 Un străin, care intenţionase să-l ucidă pe Evandru pentru a pune* mâna pe domnia lui. Argus a fost omorât, dar Evandru i-a ridicat un mormânt în Argilet, pentru că îi fusese oaspete.

Ie vâra în suflet păstorilor fricoşi o spaimă sfântă; încă de atunci tremurau văzând pădurea şi stâncă.

— În pădurea asta, pe dealul ăsta, cu vârful

împădurit, adaose Evandru, locuieşte un zeu, fără să ştim care anume. Arcadienilor li s-a părut adesea că l-au zărit chiar pe Jupiter, scuturându-şi cu dreapta pavăza întunecată şi adunând norii. Ruinele celor două oraşe, pe care le vezi mai departe, sunt rămăşiţele aşezărilor de odinioară; pe unul l-a zidit Ianus, pe celălalt Saturn, unul se numea Ianiculum, celălalt Saturnia.

Pe când vorbea aşa, se apropiară de casa săracă a lui Evaiidru şi vedeau cirezile de boi mugind prin forul roman şi prin locul unde-s azi Carinele bogate. Când ajunseră, Evandru îi spuse în faţa casei:

— Iată pragul peste care a păşit Hercule după biruinţa lui; iată curţile unde a locuit. Ai tăria, iubite oaspete, să urăşti bogăţia; arată-te şi tu vrednic de dânsul şi priveşte-ne, fără dispreţ, sărăcia.

Spuse şi-l duse pe voinicul Enea sub sărmanul lui acoperiş, şi-l pofti să şadă pe un pat de frunze acoperit cu blana unei ursoaice din Libia. Noaptea se lăsă şi învălui pământul cu negrele-i aripi.

În vremea aceasta, speriată în inima ei de mamă şi de ameninţările laurentinilor şi de războiul aprig ce se punea la cale, în patul de aur al soţului ei, Venera îi vorbi aşa lui Vulcan şi-l străbătu de para dragostei:

— În vremea când căpeteniile grecilor pustiau Troia, care fusese osândită de ursită şi zidurile ei ce trebuiau să cadă sub focurile lor, nu ţi-am cerut niciun ajutor pentru bieţii troieni şi nici arme făurite de mâinile tale iscusite; cu toate că le datoram atâta *l*; *on*» *n Romanttm* era principala piaţă a oraşului Roma în timpul republicii (aci se desfăşurau şi întruniri politice, dezbateri judiciare etc.). Carinele, situat la marginea coliner eseviline, erau unul dintre cele mai frumoase cartiere ale Romei.

fiilor lui Priam şi că plânsesem adesea cumplitele necazuri ale lui Enea, n-am voit, iubitul meu soţ, să te trudeşti zadarnic. Acuma, după porunca lui Jupiter, Enea s-

a oprit pe ţărmurile rutulilor; vin de aceea să mă rog de puterea ta sfântă: sunt o mamă care cere arme pentru fiul ei. Lacrimile zeiţei Tetis şi ale Aurorei1 au putut să te înduplece. Priveşte numai câte popoare se unesc, câte cetăţi îşi închid porţile şi îşi ascut fierul împotriva mea şi spre pieirea alor mei.

Zeiţa vorbi astfel şi cum îl vedea stând încă la îndoială, îi încolăci gâtul cu braţele-i albe ca zăpada, în dulci îmbrăţişări; Vulcan se simţi deodată încins de o văpaie ştiută şi căldura, pe care o cunoştea, i se strecură în vine şi-i pătrunse trupul moleşindu-l, la fel ca dâra de foc a fulgerului ce sfâşie norii cu o lumină orbitoare. Venera se simţi mândră de viclenia şi de puterea farmecelor ei. Atunci, biruit de dragostea cea veşnică, zeul grăieşte:

— Pentru ce cauţi pilde atât de vechi? Nu te mai încrezi oare în mine, zeiţă? Dacă ţi-ai fi arătat mai de mult dorinţa aş fi putut chiar şi atunci întări pe troieni. Nici atotputernicul Jupiter, nici ursitele nu se împotriveau ca Troia să mai dăinuiască, iar Priam ar mai fi putut domni încă zece ani. Iar acum, dacă te pregăteşti de război şi ăsta ţi-e gândul, îţi făgăduiesc să-ţi dau tot ce se poate fauri în meşteşugul meu, tot ce se poate face din fier şi din aur topit la un loc cu argintul – tot ce sunt în stare să meşterească cuptoarele şi foalele mele; nu te mai ruga şi nu te mai îndoi de trecerea ta.

După aceste vorbe, o îmbrăţişa aşa cum dorea ea şi, culcat la sânul soţiei lui, se lasă în voia somnului plăcut.

1 Teris şi Aurora obţinuseră de la Vulcan arme pentru fiii lor, Ahile şi Memnon (plecat în ajutorul Troiei).

Noaptea străbătuse jumătate din drum şi întiiile ceasuri de odihnă începuseră să risipească somnul, atunci când harnica gospodină silită să-şi ţină viaţa ou fusul şi cu munca rău plătită a lănci, aprinde focul mocnit sub cenuşă şi lucrează încă în puterea nopţii şi îşi îndeamnă şi roabele

la lumina – opaiţului, pentru a putea păstra neprihănit patul – soţului şi creşte copiii micuţi. La fel, fără să mai zăbovească, Vulcan se sculă din culcuşul lui moale pentru a-şi vedea de cuptoare.

Nu departe de coastele Siciliei, lângă Tipări, una din insulele eoliene I, se ridică, printre stânci pline de fum, o insulă prăpăstioasă; sub ea «e o peşteră ţi nişte văgăuni mâncate de focurile ciclopilor ce bubuie ca Etna se aud gemetele nicovalelor lovite puternic de ciocane; – se înteile sfârâie zgomotos şi flacăra străluceşte în cuptoare. Aici e locuinţa lui Vulcan, de unde s-a numit Vulcania, aici se lasă din înaltul cerului-i zeul focului A în peştera uriaşă ciclopii Bromtes, Steropes şi Piracmem băteau goi fierul; ci erau pe cale să isprăvească unul din trăsnetele pe care Jupiter le aruncă pe pământ; o parte rămăsese însă neisprăvită. Ei împletiseră anume trei raze de «grindină, tnei de ploaie, trei de foc roşcat şi. trei de vânt repede; amestecară acum şi fulgerele înfiorătoare, teama, şi mânia cu flăcări ce urmăresc. În altă parte, unii zoreau – să făurească pentru Marte ţin car cu roţi înaripate, de pe care zeul aţâţa oştenii şi cetăţile; alţii poleiau pe întrecute – scutul cumplit, arana Minervei înfuriate, împodobindu-l cu şerpi cu solzi de aur, cu năpârci împletite; pe pieptul. zeiţei se afla chiar Gorgona, al cărei cap tăiat părea că-şi rostogolea încă ochii.[224]

— Daţi la o parte totul, le spuse Vulcan, părăsiţi liucrul început, ciclopi, fii ai Etnei, şi fiţi cu băgare de seamă. Trebuie să făurim arme unui ostaş viteaz. Acum. să vă arătaţi puterea, sprinteneala manilor şi iscusinţa meşteşugului vostru „r grăbiţi-vă fără zăbavă.

Nu spuse mai mult şi, după ce-şi împărţiră munca, se porniră pe dată cu toţii la lucru. Arama şi aurul curgeau în şuvoaie; oţelul ucigaş se topea într-un cuptor mare. Ei făuriră, astfel, un scut uriaş, în stare să ţină singur piept

224 Vergiliu sc referă la insula Hicra.

tuturor armelor latinilor, din şapte tot puse una peste alta. Unii sorbeau cu foalele aerul şi-4 dădeau apoi afară; alţii vârau în apă arama ce sfârâia; peştera gemea de izbitura nicovalelor; meşterii îşi ridicau din greu braţele, toţi deodată, şi răsuceau cu cleştele puternic oţelul înroşit.

În timp ce zeul din, Lemnos[225] zorea lucrul în peştera l-ul, blânda lumină a zilei şi cântecul de dimineaţă al păsărelelor de sub streaşină îl deşteptară pe Evandru în săraca lui casă. Bătrânul se sculă, îşi îmbrăcă tunica şi îşi puse încălţămintea etruscă, îşi petrecu apoi pe umeri, la coapsă „sabia arcadiană şi. Îşi înveli trupul într-o pielede panteră ce-i. atârna *pe* stânga. Cei doi câirri de pază ieşiră şi ei din casă şi-i întovărăşiră paşii. El se îndreptă spre locuinţa mai la o parte a oaspetelui său Enea, cu gândul la cele ce vorbiseră şi la ajutorul făgăduit. Sculat tot atât de dimineaţă, şi Enea pornise tocmai atunci spre Evandru. Pe unul îl întovărăşea fecioru-său Pallas, pe celălalt Ahate. Întâlnindu-se, îşi strânseră mâinile şi, retraşi înăuntrul casei, se putură, în sfârşit, sfătui, fără martori. Regele vorbi cel dintâi:

— Slăvită căpetenie a troienilor, căci atât cât vei trăi tu* nu voi putea niciodată crede că Troia a fost biruită şi împărăţia ei nimicită; faţă de măreţia. numei ui tău, ajutoarele, pe care suntem în stare să vi le dăm, sunt neînsemnate; dintr-o parte suntem închişi de Tibrul etrusedin cealaltă ne înăbuşă rutulii, de li se aude în oraş şi zăngănitul armelor. Ma gândesc însă să vă aduc sprijinul unui popor mare şi al unei ţări puternice; mântuirea vă vine de la o întâmplare neaşteptată; norocul te-a îndreptat spre noi. Nu departe de aici se înalţă pe o stâncă străveche oraşul Agilla, întemeiat odinioară de neamul războinic al lidienilor, ce s-au aşezat prin munţii Etruriei. După ce a înflorit multă vreme, oraşul îndură azi stăpânirea trufaşă a

225 Adică Vulcani Aruncat de Iupiter dan. cer, într-un acces de mînie, Vulcan căzuse în insula Lemnos din. Marea Egee.

lui Mezenţiu. Ce să-ţi mai povestesc groaznicele lui măceluri şi fărădelegile acestui tiran? Facă zeii să cadă toate nelegiuirile asupra capului lui şi a neamului lui! El lega pe oameni vii de stârvuri şi le împreună mâinile cu mâinile, gurile cu gurile, până ce, plini de sânge murdar, îşi dădeau sufletul după lungi chinuri, în îmbrăţişarea asta grozavă. Sătui de atâtea ticăloşii, oamenii au pus la urmă mâna pe arme; i-au înconjurat casă, i-au omorât străjile, i-au dat foc din temelii, dar el a scăpat din măcel şi a trecut în ţara rutulilor, unde Turnus voieşte să-l apere cu oastea lui. De aceea, întreaga Etrurie s-a ridicat mânioasă ca un singur om şi cere cu armele ca să-i dea înapoi pe rege pentru a-l omorî. Pe tine, Enea, te voi pune în fruntea acestor mii de ostaşi. Încă de mult nenumăratele lor corăbii înşirate la ţărm aşteaptă cu nerăbdare semnul. plecării. îi ţine însă pe loc un preot bătrân ce le-a tălmăcit astfel destinul: „Tinerime etruscă, floare a vitejiei strămoşeşti, o dreaptă durere vă împinge împotriva duşmanului şi o meritată dorinţă de răzbunare vă însufleţeşte împotriva lui Mezenţiu! Nu-i e dat însă nici unui italic să fie în fruntea atâtor neamuri strânse la un loc; căutaţi-vă căpetenii străine”.

1 Tibrul trecea prin Etruria. Cursul său superior se afla pe teritoriul etrusc.

Speriată de porunca zeilor, „oastea etruscă s-a oprit atunci în această câmpie. Solii lui Tarchon1 mi-au adus coroane, sceptrul şi toate semnele domniei, şi m-au rugat să vin în tabără ca să iau frâiele stăpânirii tirenienilor. Bătrâneţea mea neputincioasă mă împiedică însă de a lua domnia, căci slăbiciunea mea nu poate face faţă războiului. L-aş fi îndemnat pe fecioru-meu, dacă nu s-ar fi născut dintr-o mamă sabină, şi n-ar fi de obârşie italică. Şi vârstă şi neamul tău răspund însă destinului; pe tine te vor zeii, mergi de aceea în fruntea troienilor şi a italicilor, iar eu îţi voi da ca ajutor pe Pallas, nădejdea şi mândria mea; voiesc

să înveţe sub povaţa ta rosturile războiului şi să rabde slujbele ostăşeşti; să-ţi aibă sub ochi faptele şi să le ia de pildă încă din tinereţe. îi voi da două sute de călăreţi arcadieni, floarea tinerimii, şi tot atât îţi va da şi Pallas în numele lui.

Astfel vorbea, în timp ce Enea şi credinciosul Abate îşi ţineau privirile nemişcate, frământând fel de fel de gânduri amare, când, deodată, Venera le dădu un semn din cerul senin: cât ai clipi, ţâşni cu vuiet din văzduh un fulger; toate se cutremurară şi cântecul goarnelor etrusce sfâşie depărtările. Toţi priviră spre cer; bubuiturile izbucniră din nou şi pe cerul senin văzură într-un nor scânteind arme ce se loveau între ele. Pe când ceilalţi se îngroziră, Enea recunoscu, în tunete, făgăduinţa mamei lui:

— Oaspete, zise el, nu căuta ce vesteşte celui ce pleacă minunea asta 2; mie îmi vorbeşte Olimpul pentru că mama mea mi-a făgăduit că, dacă va porni

1 Potrivit legendelor, Tarchon, fiul sau fratele lui Tirenus, condusese pe lidieni în Italia. După fuga lui Mczenţiu, el preluase comanda provizorie a oştirilor etrusce.

8 Enea vrea să spună că acest semn priveşte nu pe Pallas, care pleca la război, ci pe ci însuşi. Zgomotul de arme în cer vestea la romani războiul.

războiul, îmi va da semnul ăsta şi-mi va aduce în ajutor armele făurite de Vulcan. Ce măcel îi ameninţă pe bieţii laurentini! „Cum te voi pedepsi, o, Turnus; şi tu, Tfbrule, câte scuturi, câte coifuri şi câte leşuri de voinici vei rostogoli în undele tale. Mai facă acum război şi mai rupă învoiala!

După ce vorbi aşa, se ridică de pe scaunul înalt, aţâţă mai întâi focul aţipit pe altarul lui Hercule şi se închină bucuros larilor[226] şi umililor penaţi, pe care îi văzuse ieri;

---

226 Sc aduce deci o jertfă dublă: luî Hercule pentru întărirea armatei și pentru victorie și zeităților casnice, pentru ocrotirea locuințelor și a

jertfi apoi mioare alese după datină şi la fel făcură şi Evandru şi tinerimea troiană. Se întoarse pe urmă la corăbii şi îşi văzu tovarăşii; alese dintre dânşii pe cei mai viteji ca să-l urmeze la război; ceilalţi se lăsară duşi la vale în voia apei ca să-l înştiinţeze pe Ascaniu despre tot ce se întâmplase. Evandru dădu cai troienilor ca să plece spre ogoarele etrusce; lui Enea îi dărui un armăsar acoperit cu o piele roşcată de leu, cu unghii sclipitoare de aur. Se iscă atunci, deodată, zvonul, ce se răspândi în tot oraşul, că o ceată de călăreţi se ducea spre zidurile regelui etrusc. De teamă, femeile se puseră pe rugăciuni; frica le sporea odată cu apropierea primejdiei şi icoana războiului li se arăta sub o înfăţişare şi mai cumplită. Strângându-i la plecare mâna în mâna lui, Evandru îi spuse atunci fiului său, cu lacrimi în ochi:

— O, dacă Jupiter mi-ar da îndărăt anii ce s-au dus, şi de aş mai fi aşa cum eram atunci când am nimicit, sub zidurile Prenestelui, întâia oştire duşmană şi am ars, după biruinţă, mormane de scuturi! Cu mâna asta a mea am trimis pe cealaltă lume pe regele Erilus, căruia maică-sa Feronia îi dăduse la naştere trei suflete (ce grozăvie!) şi trei rânduri de arme; trebuia să-l omori de trei ori şi mâna mea i-a luat toate cele trei suflete şi i-a despuiat de toate cele trei rânduri de arme.1 De aş mai fi tânăr, fătul meu, tiu m-aş desface acum din dulcea ta îmbrăţişare şi niciodată vecinul meu Mczenţiu nu şi-ar fi bătut joc de bătrâneţea mea, omorând atâţia oameni şi văduvindu-şi oraşul de atâţia locuitori. Pe voi, zei, şi pe tine, Jupiter, stăpânul zeilor, vă rog să vă milostiviţi de regele arcadienilor şi să ascultaţi rugăciunile unui tată; dacă voinţa voastră şi a ursitelor mi-l vor păstra neatins pe Pallas, dacă voi mai trăi ca să-l văd şi să-l îmbrăţişez, prelungiţi-mi, vă rog, viaţa şi voi îndura orice povară. Dacă, dimpotrivă, mă ameninţă lovitura cumplită a sorţii,

---

celor rămași în ele.

curmaţi-mi mai degrabă viaţa chinuită, acum când grija mi se amestecă cu nădejdea, acum când te mai strâng la piept, copilul meu, singura mângâiere a bătrâneţilor mele, ca să nu-mi sfâşie auzul vestea cea rea.

Astfel vorbi bătrânul tată, luându-şi rămas bun de la fecioru-său şi slujitorii îl duseră apoi leşinat în casă.

Călăreţii ieşiră în vremea aceasta pe porţile deschise ale oraşului; în frunte mergea Enea şi credinciosul Abate; după ei veneau ceilalţi fruntaşi ai Troiei; la mijloc se afla chiar Pallas, ce se deosebea prin hlamidă şi prin armele lui colorate, la fel cu luceafărul, pe care Venus îl iubeşte mai mult decât pe celelalte stele, în clipa când răsare din undele oceanului şi îşi arată pe cer sfântul lui chip, împrăştiind întunericul. Femeile stăteau speriate pe ziduri, urmărind cu privirile norul de pulbere şi stolurile strălucitoare de aramă. Ca să le fie drumul mai scurt, călăreţii tăiau de-a dreptul prin hăţişuri; la un semnal, ei strânseră apoi rândurile şi copitele cailor loveau cu zgomot cârn

1 Erilus, iflul nimfei Feronia şi rege al Prenestelui, nu apare la autorii anteriori lui Vergiliu, care face din el un monstru cu trei trupuri, deci un al doilea Gerion.

pia prăfuită. Nu departe de râul rece al Ceritului*, se afla o pădure întinsă, privită ca sfântă după o tradiţie străbună; dealuri acoperite cu brazi negri o înconjurau din toate părţile. Se spune că vechii pelasgi2, întâii locuitori aflaţiului, au închinat pădurea împreună cu o zi de sărbătoare lui Silvan 3, zeul ogoarelor şi al turmelor. Nu departe de acolo, Tarchon şi tirenienii4 îşi aşezaseră tabăra într-un loc bine apărat; de pe vârful dealului li se putea vedea toată oastea şi corturile întinse pe câmpie. Aici se opri Enea şi tinerimea lui aleasă, şi, obosiţi, se puseră să se odihnească ei şi caii.

În vremea aceasta, străbătând norii văzduhului, Venera, zeiţa cea albă, aduse darurile lui Vulcan. De cum

îşi zări fiul odihnindu-se într-o vale dosnică pe malul apei reci, ea i se arătă şi-i vorbi astfel:

— Iată darurile făgăduite, lucrate cu meşteşug de soţul meu; acum să nu mai stai la cumpănă, fiule, de a chema cât mai repede la luptă pe trufaşii laurentini şi pe aprigul Turnus.

Ea vorbi, îşi sărută fiul şi întinse la rădăcina unui stejar armele scânteietoare.

Bucuros de darurile zeiţei şi mândru de cinstea ce i se făcea, Enea nu se mai putea sătura privindu-le pe rând; suci şi răsuci în mână coiful cu cumplitu-i canaf, ce scotea din el pară; sabia ucigaşă, platoşa uriaşă dintr-o aramă tare, sângerie, ca norul albastru ce se aprinde la razele soarelui şi-şi trimite până departe sclipirile; mai admiră pulparele de aur şi argint

1 Ceritul (azi *Vaccina*) curgea în apropierea cetăţii *care*.

2 Veche populaţie prehelenică. Istoricul grec Dionis din Halicarnas afirma că o parte dintre ei ar fi poposit în Italia» înainte de sosirea etruscilor, şi s-ar fi amestecat cu aborigenii.

3 Veche divinitate italică.

4 În *Eneida* etruscii sunt numiţi uneori tirenieni.

călite de două ori şi lancea şi sculpturile de nedescris ale scutului.

Cunoscând oracolele şi tainele viitorului, Vulcan sculptase pe scut faptele strălucite ale Italiei şi biruinţele romanilor şi tot şiragul urmaşilor lui Ascaniu şi toate războaiele avute în şir. Se vedea o lupoaică cu pui culcată în peştera verde a lui Marte; doi copii se jucau agăţaţi de ţâţele ei şi îşi sugeau fără teama mama, care, cu grumazul întors, îi mângâia pe rând şi le netezea trupurile cu limba 4. Nu departe se deosebeau Roma şi sabinele răpite[227],

---

2278 Lipsiți de neveste, tovarășii lui Romulus, primii locuitori ai Romei, au răpit femeile sabinilor, vecinii lor. în cele din urmă cele două

fără dreptate, de pe treptele unui amfiteatru în timpul jocurilor de circ; pe dată se iscase un nou război între romani şi aprigii sabini, sub căpetenia bătrânului Taţiu. Mai încolo, după încetarea războiului, aceiaşi regi stăteau acum înarmaţi, cu cupele înaintea altarului lui Jupiter, şi-şi întăreau frăţia cu jertfa unei scroafe. Nu departe, patru cai iuţi rupeau în bucăţi pe Mcttus (de ce nu te-ai ţinut de cuvânt, viclene albane?) şi Tullus târa prin pădure măruntaiele trădătorului, iar mărăcinişurile musteau de sângele lui. În altă parte, Porsenna poruncea romanilor să-l primească înapoi pe Tarquinius, pe care îl alungaseră, şi împresura oraşul. 4 eneazii se repeziră însă să pună mâna pe arme ca să-şi apere libertatea. Porsenna era când mânios, când ameninţător, deoarece Cocles îndrăznise să rupă podul şi Clelia îşi desfăcuse lanţurile şi trecea fluviul înot.1

În partea de deasupra a scutului, Manlius2, paznicul stâncii tarpee, stătea în faţa templului de pe înălţimea Capitoliului; cocioaba lui Romulus îşi arata stuful pus de curând 3; o gâscă cu pene argintii zbura sub porticurile aurite şi vestea prin gâgâitul ei că galii se apropiau 4. Ei se strecurau, în adevăr, prin mărăcinişuri şi, la adăpostul întunericului şi al beznei, erau gata să pună mâna pe cetăţuie; aveau plete aurii, haine cu fir şi mantale vărgate; în jurul gâtului alb ca laptele atârnau. colane de aur; în mâna fiecăruia scânteiau două lănci alpine, iar trupul le era apărat. de nişte scuturi lungi. Vulcan sculptase pe sălii jucând, pe lupercii goi 5, scufiile de lână ale flaminilor6 şi scuturile căzute din cer7; nişte cucernice matroane

1 Vergiliu se referă la două fapte legendare celebre, petrecute în timpul războiului cu Porsenna: *Horatius Cocles* a rezistat singur asaltului etrusc, până când a fost tăiat, în spatele său, podul prin care duşmanii ar fi. pătruns în Roma şi *Clelia*, ostatică a regelui vrăjmaş, a

---

popoare au ajuns la o înțelegere.

fugit din tabăra etruscilor împreună cu tovarăşele ei.

2 După cucerirea Romei de către gali, Manlius a apărat cetăţuia (stâncă tarpee în text).

3 Pe Capitoliu s-a păstrat – şi s-a refăcut la nevoie – până în vremea lui Vergiliu coliba în care se spunea că trăise Romulus.

4 Este scena salvării Capitoliului de către gâştele care ar fi vestit atacul nocturn al galilor.

5 La 15 februarie începea la Roma sărbătoarea numita *Lupercalia*, Preoţii *luperci* jertfeau ţapi lui *Faunus Lupercus* şi făceau procesiuni în jurul Palatinului.

6 Flamines erau şi ei sacerdoţi.

7 Sub regele Numa căzuse din cer un scut de bronz, de care depindea supravieţuirea Romei. Pentru a împiedica sustragerea acestui scut, Numa pusese să se facă unsprezece scuturi similare. În timpul procesiunilor consacrate zeului Marte (între 1 şi 24 martie) sălii plimbau aceste scuturi prin Roma, duceau în care cu aşternuturi moi statuile zeilor.1 Mai departe, înfăţişase împărăţia Tartarului, intrarea adâncă a lui Pluton şi pedepsele nelegiuiţilor, şi pe tine, Catilina, spânzurat de o stâncă gata să cadă şi tremurând la vederea Furiilor2; drepţii locuiau de o parte şi Cato3 le dădea legi.

În mijlocul scutului era înfăţişată în aur o mare umflată; valurile i se rostogoleau albite de spumă; în jur, înotând în cerc, delfini de argint băteau valurile cu cozile şi spintecau talazurile. La mijloc se vedeau corăbiile de aramă, închipuind lupta de la Acţiu; întreaga Leucate părea că fierbe de dezlănţuirea războiului şi valurile sclipeau de aurul armelor. De o parte Cezar August ducea la luptă Italia cu senatul, poporul, penaţii şi zeii cei mari; el se vedea în picioare pe o pupă înaltă; în jurul tâmplelor se afla o îndoită cunună de flăcări, iar deasupra creştetului îi strălucea steaua părintească; mai încolo, ocrotit de vânturi şi de zei prielnici, Agrippa 4 îşi ducea oştile; pe

fruntea lui strălucea o cunună rostrată5, răsplată

1 Vergiliu se referă la procesiunile închinate zeiţelor Ceres şi Carmenta.

2 Luduş Sergius Catilina organizase în anul 63 î.e.n... o conspiraţie împotriva republicii oligarhice; aristocraţia îi făurise o amintire odioasă.

3 Marcus Porcius Cato, numit Cato din Utica, exponent celebru al aristocraţiei senatoriale romane, a trăit în secolul I î.e.n.

4 Marcus Vipsanius Agrippa, general al lui August, a condus de fapt flota romană la Acţiu.

5 Coroană rostrată (*corona rostrata* sau *corona naualis*, în limba latină) făcută din prore de aur în miniatură, era o înaltă decoraţie romană. Agrippa a primit-o după ce zdrobise flota lui Sextus Pompeius (36 î.e.n.). Iniţial, această decoraţie se acordase ostaşului care în timpul bătăliei navale sărea cel dintâi pe puntea unei corăbii duşmane. Ulterior, au primit-o comandanţii flotelor victorioase.

a biruinţei pe mare. În faţă era Antoniu 1 cu oaste de barbari în fel de fel de arme, biruitor al popoarelor răsăritului şi de la ţărmurile Mării Roşii; el aducea cu dânsul Egiptul, oştile Orientului şi popoarele îndepărtate ale Bactrianei; şi, ruşine, era întovărăşit de o soţie egipteană[228]. Toţi se repezeau în aceeaşi clipă şi, răscolită de lopeţi şi de pintenii cu trei dinţi ai prorelor, marea întreagă se umplea de spumă. Se îndreptau spre larg; ai fi crezut ca Cicladele pluteau smulse pe valuri ori că munţii înalţi se ciocneau de munţi, atât de grele erau corăbiile cu turnuri încărcate de oşteni. Aruncau în toate părţile, cu mâna sau cu unelte, suliţe de fier şi cârlţi aprinşi; câmpiile mării se înroşeau de un măcel necunoscut încă. La mijloc,

---

228 Este vorba de Clcopatra, regina Egiptului, luată în călătorie dc Antoniu, în pofida legilor romane. Ca și Horațiu de altfel,. Vergiliu evită sa pronunțe numele ei, considerat de romani ca nefast.

regina îşi înflăcăra oştenii cu sistrul[229] strămoşesc, fără să vadă cei doi şerpi ce o pândeau de la spate[230]. Fel de fel de zei ciudaţi, printre care şi Anubis care latră[231], luptau împotriva lui Neptun, a Venerei şi a Minervei. Sculptat în fier, Marte se năpustea în mijlocul duşmanilor; din văzduh îl ajutau groaznicele Furii şi Vrajba alerga voioasă cu haina-i sfâşiată, iar Bellona venea după dânsa pocnind din biciui însângerat. Apolo privea lupta din templul lui de la Acţiu şi îşi întindea arcul; cuprinşi de spaimă, egiptenii, arabii, sabeii1 o luau cu toţii la fugă. Chemând în ajutor vânturile, însăşi regina îşi desfăşura pânzele şi îşi slobozea funiile. Vulcan o înfăţişase în mijlocul încăierării, galbenă de frica morţii apropiate, luată de valuri şi de vânturi. În faţă se vedea Nilul cu trupul uriaş plângându-i cu jale şi, desfăcându-şi cutele hainei, îi chema pe învinşi în tainele acelor lui de azur.

Mai încolo, după ce intrase de trei ori în Roma pe carul lui triumfal2, August îşi împlinea făgăduinţa făcută zeilor Italiei şi le închina trei sute de temple măreţe în întreaga cetate. Uliţele vuiau de chiote de bucurie, de jocuri şi de urale. În toate templele coruri de femei, în toate, altare; iar înaintea altarelor, întinşi, boii înjunghiaţi. Sub porticul alb al templului lui Apolo 3, însuşi August privea darurile popoarelor şi le atârna de uşile lui măreţe; pe dinainte îi treceau în lung şirag noroadele biruite, deosebite prin limbă, prin veşminte şi arme. Vulcan înfăţişase aici neamid nomazilor şi pe africanii cu haina largă; dincolo, pe telegi, pe care şi pe geloni înarmaţi cu

---

229 Sistrum, instrument muzical făcut din metal, analog castag-netelor moderne, era întrebuințat în dansurile dedicate zeiței egiptene Isis.

230* Aluzie la moartea care o aștepta pc Clcopatra. La Roma se considera că regina a pus doi șerpi veninoși s-o muște, după îitffringerea de la. Acțiu.

231 Zeul egiptean Anubis avea un cap de cîine.

săgeţi4; Eufra

1 Trib din sud-vestul peninsulei arabice.

8 Acest eveniment a avut loc în anul 29 î.e.n. August a celebrat prin trei triumfuri (trei defilări ale carului său festiv) prin Roma, trei evenimente în trei zile deosebite (13, 14 şi 15 August): victoria de la Acţiu, cucerirea Egiptului, înfrângerea dalmaţilor (care locuiau pe teritoriul Iugoslaviei actuale).

3” Vergiliu se referă la templul ridicat de August, aproape de reşedinţa lui de pe Palatin, în cinstea lui Apolo (28 î.e.n.).

4 Lelegii şi carii erau populaţii din Asia Mică. Gelonîi erau sciţi din Ucraina de azi.

tul 1 curgea acum cu ape mai domoale. Înfăţişase şi morinii[232] de la capătul pământului, Rinul cu două braţe[233], dahii nepotoliţi şi Araxe[234], mânios pe podul aruncat peste dânsul.

Acestea erau minunile pe care Enea le admira pe scutul lui Vulcan, dăruit de maică-sa şi, cu toate că nu le înţelegea, puse voios pe umăr semnul slavei şi al sorţii urmaşilor lui.

CARTEA A NOUA

Pe când într-un colţ îndepărtat se petreceau acestea Iunona trimise din înaltul cerului pe Iris la viteazul Turnus ce se odihnea atunci într-o vale sfântă din pădurea strămoşului, sau Pilumnus şi-i vorbi astfel cu buzele de trandafir:

— Turnus, ceea ce nimeni dintre zei n-ar fi îndrăznit

---

232 Eufratul, fluviu asiatic și hotar al imperiului roman (trecea prin Mesopotamia antica, adică prin Irakul actual), reprezintă pe armeni și pe părți, care locuiau, pe malurile lui,

233 Fluviul Rin despărțea imperiul roman de triburile germanice

234 Dahii locuiau pe țărmurile răsăritene ale Mării Caspice ; pe malul vestic al acestei mări se vărsa fluviul Araxe, izvorit din munții Armeniei.

să-ţi făgăduiască, oricât ar fi dorit-o, iată că norocul îţi aduce dintr-odată: Enea şi-a părăsit tabăra, tovarăşii şi corăbiile pentru a se duce pe Palatin, la locuinţa lui Evandru; a ajuns chiar până la oraşele îndepărtate ale Cotitului1 şi înarmează o ceată de lidieni, nişte ţărani de adunătură. Ce mai aştepţi? E vremea să-ţi scoţi caii şi carul. Nu mai întârzia, ci pune mâna pe tabăra-i tulburată.

Astfel vorbi şi se înălţă în cer cu aripile desfăcute tăind în zboru-i printre nori un mare curcubeu. Tânărul o simţi şi, cu amândouă mâinile ridicate spre cer, îi grăi aşa, pe când se îndepărta:

— Iris, podoabă a cerului, cine te-a trimis la mine din nori pe pământ? De ce s-a limpezit dintr-odată cerul? Văd cum s-a deschis bolta şi cum stelele co

1 Adică ale Etruriei. În acest loc Contul reprezintă o denumire generică a cetăţilor etrusce.

lindă prin văzduh 1. În faţa semnelor astea, te urmez oricine ai fi tu, care mă chemi la arme.

Vorbind astfel, păşi spre râu 2 şi, luând pe deasupra un pumn de apă, se rugă zeilor şi umplu văzduhul cu jurămintele lui. Întreaga oaste, bogată în cai, bogata în haine brodate cu aur, începu acum să se desfăşoare pe câmpie. Mesap păşea în fruntea întâilor rânduri; cele. din urmă ascultau de fiii lui Tirrus; la mijloc mergea Turnus, cu armele în mână, cu creştetul deasupra tuturor; întocmai ca Gangele, care, umflat de şapte fluvii liniştite, curge tăcut, ori ca Nilul, cu unda-i gravă care, după ce şi-a tras de pe câmpii apele-i rodnice, se închide în albia lui. Iată că troienii zăriră deodată cum se ridică un nor negru de praf şi cum întunericul se lasă peste câmpii. Din turnul din faţa duşmanului, Caicus strigă numaidecât:

— Ce înseamnă, prieteni, vârtejul ăsta, ce se rostogoleşte prin beznă? Puneţi repede mâna pe arme, luaţi-vă săgeţile, urcaţi la parapete; a sosit duşmanul!

Strigând cât îi lua gura, troienii se traseră în dosul

porţilor şi se urcară pe ziduri, de vreme ce, la plecare, aşa îi povăţuise destoinicul în arme Enea ca, orice s-ar întâmpla, să nu dea luptă deschisă şi să nu iasă pe câmpie, ci să-şi apere taberele şi zidurile de după întărituri. De aceea, cu toate că ruşinea şi mânia îi îndemna să iasă la luptă, ci se mulţumiră să închidă porţile, după cum. le poruncise Enea şi să-l aştepte pe duşman din turnuri cu armele în mână. Luând-o cu mult înaintea oştirii lui ce mergea încet şi însoţit nu

1 Anticii concepeau cerul ca o perdea care ascundea privirilor astrele în timpul zilei. Străbătând cerul, Iris îl deschide şi lasă să se întrevadă stelele. Romanii considerau aceasta că o minune foarte importantă.

2 După o minune, ca şi după un vis, anticii trebuiau să se purifice, cu ajutorul apei.

mai de douăzeci de călăreţi aleşi, iată că Turnus se ivi deodată în faţa taberei, călare pe un sirep trac cu pete albe şi cu un coif de aur cu canaf roşu.

— Care dintre voi, flăcăi, va veni cu mine numaidecât împotriva duşmanului? Care?

Zicând aşa, îşi zvârli în văzduh suliţa, ca semn al începerii luptei, şi se năpusti trufaş pe câmpie. Ostaşii chiuiră şi-l urmară cu vuiet cumplit. Se miră de mişelia troienilor, că nu ieşeau la câmp deschis şi nu voiau să se măsoare cu armele, ci stăteau ascunşi în tabere. Mânios, Turnus începu atunci să dea târcoale prin jurul zidurilor, căutând vreo intrare prin coclauri, ca lupul ce se pune de pândă lângă stâna plină: urla în jurul ţarcului, rabdă vânturile şi ploile până noaptea târziu, în timp ce mieii se strâng behăind sub mumele lor. Mânios şi lacom, lupul se înverşunează să nu-i scape prada; o foame de mult neîndestulată îl chinuie, gâtlejul i s-a uscat de poftă de sânge. Aşa se aprinse şi mânia lui Turnus ce se uita la zidurile taberei; furia îi ardea măduva din oase; pe unde să găsească o intrare? Cum să scoată pe troieni din parapete

şi să-i aducă în câmp deschis? Corăbiile li se aflau îndosite lângă o parte a taberei, adăpostite şi de întărituri şi de apele fluviului. Turnus se năpusti atunci într-acolo poruncind tovarăşilor să le dea foc; fierbând de mânie, apuca el însuşi în mână o faclă aprinsă de brad. Cu toţii se pun pe lucru; îmbărbătaţi de Tumus, se înarmează cu torţe aprinse de brad; o lumină mohorâtă de smoală se împrăştie pretutindeni, iar focul aruncă până la cer scântei. Muzelor, spuneţi-mi ce zeu a scăpat pe troieni de la prăpăd şi a abătut de la vasele lor primejdia focului? O veche tradiţie se leagă de întâmplarea asta şi amintirea a făcut-o nemuritoare. Pe când Enea îşi cioplea corăbiile în Frigia, la poalele muntelui Ida, şi se pregătea să străbată cu ele nemărginirea mărilor, se spune că însăşi Cibele, mama zeilor, i-ar fi grăit aşa lui Jupiter:

— Împlineşte, fiule, tu care ai supus Olimpul 1, rugăciunea scumpei tale mame. Aveam o pădure, pe care o iubeam de mulţi am, o dumbravă de brazi negri şi de arţari aşezată pe vârful Idei, unde mi se aduceau jertfe. Eu i-am dăruit-o bucuroasă tânărului dardan Enea, când a avut nevoie de corăbii; acum mă chinuie o mare îngrijorare. Linişteşte-mi teama şi îngăduie rugăciunilor mamei tale ca niciodată corăbiile actea să nu se vatăme de puterea apelor şi de străşnicia furtunilor; să le fie cu noroc faptul că s-au născut în munţii noştri.

La acestea, fiul ei ce învârteşte bolta înstelată îi răspunse;

— Încotro vrei să întorci, mamă, destinele? Ce ceri pentru corăbiile astea? Vrei să rămână nemuritoare, deşi au fost făcute de mâini muritoare? Vrei ca Enea să străbată fără primejdie printre nişte primejdii atât de mari? Cărui zeu i s-a dat vreodată atâta putere? Nu se poate. Când îşi vor ajunge însă ţinta în porturile Italiei, corăbiilor ce vor scăpa de valuri, după ce-l vor fi adus pe Enea în ogoarele Laurentului, le voi răpi forma muritoare

şi le voi porunci să se prefacă în nimfe ale mării ca Doto, fiica lui Nereu, şi ca Galateea, ce spintecă cu pieptul lor valurile pline de spume2. Spuse şi luând de martor Stixul 3, fluviul fratelui său, şi malurile lui între care fierb valuri negre de smoală, făcu un semn din cap, de care se cutremură întreg Olimpul. Venise, în sfârşit, ziua făgăduită şi sorocul destinelor se împlinise, când

Aluzie la victoria lui Jupiter asupra giganţilor şi titanilor răzvrătiţi împotriva sa.

8 Doto şi Galateea, iubită de Polifem, erau două nereide.

3 Jurământul pe Stix era pentru zei, inclusiv pentru Jupiter, cel mai de temut.

sosirea năvalnica a lui Turnus îi aminti Cibelei să abată focul de la corăbiile sfinte. Cu toţii văzură deodată o lumină necunoscută, şi un nor uriaş păru că străbate cerul venind din răsărit. Se auziră corurile Idei; un glas înfricoşat se pogorî apoi din văzduh şi umplu de spaimă oştile troienilor şi ale rutulilor:

— Nu vă zoriţi, teucri, să-mi apăraţi corăbiile, nu vă înarmaţi braţele; mai degrabă va izbuti Turnus să dea foc mării decât bradului lor sfânt. Iar voi, zeiţe ale apei, plecaţi slobode; aşa v-o porunceşte mama zeilor.

Corăbiile îşi rupseră numaidecât lanţurile ce le ţineau de ţărm şi ca delfinii îşi vârâră boturile în apă şi se făcură nevăzute în adânc, până ce se iviră din nou, plutind ca nişte tinere nimfe (minunată arătare!) tot atâtea la număr câte corăbii fuseseră legate înainte la ţărm. Rutulii rămaseră înmărmuriţi; se temu chiar şi Mesap, iar caii i se speriară. Până şi Tibrul se opri şi cu murmur surd se întoarse îndărăt spre izvor. Numai pe îndrăzneţul Turnus nu-l părăsi încrederea, ci îmbărbătă pe rutuli şi îi mustră în chipul acesta:

— Minunea pe care aţi văzut-o, îi ameninţă pe troieni; lor le-a răpit Jupiter mijlocul de care se slujeau până acum

ca să scape; nu mai e nevoie de armele şi de focul rutulilor! Marea li s-a închis, nu mai pot nădăjdui să fugă; jumătate din lume le-a fost răpită iar uscatul e în mâinile noastre şi atâtea mii de neamuri italice se pregătesc de război. Nu mă sperie oracolele şi răspunsurile zeilor, cu care se fălesc duşmanii noştri. Să fie mulţumite ursita şi Venera că troienii au ajuns în câmpiile rodnice ale Italiei. Şi eu am oracolele mele, care-mi menesc ca să stârpesc neamul blestemat ce mi-a răpit soţia. Nu numai Atrizii au dreptul să se mânie şi nu numai Micenă are dreptul să pună mâna pe arme. Nu le ajunge oare că au pierit o dată? Le-ar fi fost de ajuns, dacă s-ar fi mulţumit să pacătuiască numai o dată, şi dacă s-ar fi pus să urască tot neamul femeiesc. Întăriturile ce se ridică între dânşii şi noi, şanţurile ce ne zăbovesc, sunt numai o neînsemnată stavilă împotriva morţii; de aceea în zadar au prins inimă. N-au văzut oare că, deşi au fost clădite de mâna lui Neptun, zidurile Troiei s-au prăbuşit totuşi în flăcări? Cine dintre voi, voinicilor, e gata să le dărâme zidurile cu fierul şi să dea năvală cu mine în tabăra lor cuprinsă de spaimă? împotriva troienilor n-am nevoie de arme făurite de Vulcan şi nici de mii de corăbii. Pot de aceea să se unească cu dânşii toţi ctruscii şi n-au să se teamă nici de întuneric şi nici de furtul statuii Minervei sau de uciderea străjerilor din cetăţuie; nu ne vom ascunde în pântecele întunecos al unui cal, ci, ziua, pe faţă, sunt hotărât să le dau foc întăriturilor. Am să-i fac să vadă că nu se lupta cu grecii şi cu tinerimea pelasgă, a căror biruinţă Hector a zăbovit-o zece ani. Şi fiindcă o bună parte din zi s-a scurs, să vă mulţumiţi cu izbândă de până acum şi să vă odihniţi, în timpul rămas, cu gândul la lupta ce se apropie.

Îi porunci apoi lui Mesap să pună paznici pe la porţi şi să înconjoare întăriturile cu focuri 2. Aleseră paisprezece rutuli, ca să supravegheze cu ostaşi zidurile; fiecare avea câte o sută de războinici muiaţi în aur şi cu

surgueiuri de purpura. Ei făceau de strajă şi se schimbau cu rândul; culcaţi în iarbă beau golind ulcioarele de aramă. Focurile licăreau de jur-împrejur; străjile îşi petrecură astfel noaptea jucând. Din înălţimea meterezelor troienii priveau la tot ce se petrecea şi vegheau sub arme pe creste; cercetau cu nelinişte porţile, legau cu punţi turnurile şi zidurile, adunau arme: Mnesteu şi aprigul Serestus îi îmbărbătau, căci pe ei îi însărcinase tatăl Enea să fie la nevoie căpeteniile tinerilor şi mai mari peste tabără. Desfăşurată pe ziduri, întreaga oştire stătea de paza cu schimbul, fiecare din locul ce i se încredinţase.

La una din porţi era de strajă Nisus, fiul lui Hirtacus, un ostaş viteaz, iscusit în aruncarea suliţelor şi săgeţilor. Ida, munte plin de vânat, îl trimisese ca tovarăş lui Enea. Lângă dânsul se afla Eurial, decât care nu se afla altul mai frumos dintre ostaşii lui Enea şi dintre cei ce au purtat vreodată armele troiene, copil încă, pe al cărui obraz mijea întâiul puf al tinereţii. Din dragoste strânsă mergeau împreună la luptă; chiar şi acum erau de pază la aceeaşi poartă. Nisus spuse:

— Euriale, oare zeii mi-au deşteptat porunca, pe care mi-o simt acum în suflet, ori poate dorinţa aprigă din noi se face în fiecare un zeu? 1 De mult mă bate gândul să pornesc la luptă ori să încerc altă faptă mare; nu-mi tihneşte odihna. Vezi cât se încred într-înşii rutulii; tot mai puţine focuri licăresc; toate tac în jur. Uite la ce mă gândesc şi ce-mi frământă mintea. Întreaga oştire şi toţi fruntaşii vor să-l cheme înapoi pe Enea, să se trimită oameni, care să ne aducă poruncile lui. Dacă-mi făgăduiesc ceea ce am de gând să le cer pentru tine (că mie îmi ajunge numai fapta) cred că găsesc la poalele de colo o cărare, care să mă scoată la zidurile Pallanteului.

Cuprins de aceeaşi râvnă de glorie, Eurial rămase înmărmurit şi îi răspunse astfel prietenului său;

— Aşadar nu vrei să mă iei cu tine la o faptă atât de

mare? Crezi că o să te las singur la primejdie? Nu aşa m-a crescut printre grozăviile grecilor şi printre suferinţele Troiei tatăl meu Ofelte, oştean

1 Asemenea reflecţii ilustrează concepţia raţionalistă a poetului, scepticismul său religios.

călit în războaie; nu aşa m-am purtat cu tine, de când l-am urmat pe mărinimosul Enea şi ursita lui. Aici, în piept, îmi bate o inimă ce dispreţuieşte moartea şi vrea să plătească cu viaţa cinstea la care râvneşti tu.

Nisus îi răspunse:

— Nu m-am îndoit niciodată de bărbăţia ta. Nici nu era cu putinţă altfel. Să mă crezi, aşa cum doresc ca zeii, ce-mi văd cu ochi buni gândul, să mă readucă biruitor lângă tine. Dar dacă o nenorocire sau un zeu m-ar răpune, şi multe se întâmpla la primejdie, cel puţin tu să trăieşti; tinereţea ta e mai vrednică de viaţă. Vreau să-mi rămână un prieten care să-mi culeagă trupul de pe câmpul de luptă ori să-l răscumpere pentru a-l îngropa; iar dacă soarta nu-l va lăsa, în lipsa trupului, să mă cinstească cu un mormânt şi să-mi aducă jertfele cuvenite. Nu vreau să fiu pentru biata maică-ta pricina unei dureri atât de mari, ea, care, singură dintre atâtea mame, a îndrăznit să te urmeze şi n-a primit adăpostul ce-i dădea milostivul Aceste.

Eurial îi răspunse:

— În zadar înşiri cuvinte fără noimă; nu mă clinteşti din hotărâre. Să ne grăbim.

Sculă îndată străjile, care le luară locul cu schimbul. îl întovărăşi apoi pe Nisus şi se duseră să caute pe Ascaniu.

Era ceasul când somnul scapă de griji toate vieţuitoarele pământului şi le face să uite de necazuri. Căpeteniile troienilor şi floarea tinerimii ţineau însă sfat asupra nevoilor neamului: ce are de făcut? Pe cine să-l trimită numaidecât ca sol lui Enea? Pe când se chibzuiau în mijlocul taberei, rezemaţi în lungile lor suliţi, cu scuturile

în mână, iată că Nisus şi Eurial le cerură cu stăruinţă ca să-i primească într-o pricină însemnată şi vrednică de luare-aminte.

Iulus porunci numaidecât să fie primiţi şi-l pofti pe Nisus să vorbească:

— Troieni, începu el, ascultaţi-ne cu bunăvoinţă; nu ne judecaţi vorbele după vârstă. Ameţiţi de beţie şi de somn, rutulii au amuţit; noi am descoperit un loc de ieşire, lângă poarta cea mai aproape de mare, la răscrucea drumului, unde focurile duşmanului sunt rare şi un fum negru se ridică în văzduh. Dacă ne îngăduiţi să nu scăpăm prilejul, vom merge să-l căutăm.pe Enea în cetatea Pallanteu şi în curând îl veţi vedea sosind aici cu prăzi, după ce va fi măcelărit pe duşmani. Drumul nu ne poate înşela, deoarece în desele noastre vânători prin văile întunecoase am zărit casele din marginea cetăţii şi am cercetat întregul fluviu.

Cu mintea coaptă de vârstă, bătrânul-Alete spuse atunci:

— Zei ai patriei mele, sub ocrotirea cărora stă de-a pururi Troia, nu vă gândiţi la pieirea neamului nostru, de vreme ce aţi pus în piepturile tinerilor noştri nişte suflete atât de frumoase şi de hotărâte.

Vorbind aşa, el le strânse mâna la amândoi şi-i îmbrăţişă, stropindu-le fruntea şi obrazul cu lacrimi.

— Cum am putea răsplăti cu vrednicie astfel de fapte? Zeii şi sufletul vostru vă vor da de bună seamă cea dintâi răsplată; piosul Enea vă va da-o pe urmă, iar tânărul Ascaniu nu vă va uita niciodată fapta.

— Nu văd mântuirea noastră decât în întoarcerea tatii, spuse Ascaniu, şi de aceea mă jur, Nisus, pe penaţii puternici, pelarul lui Assaracus şi pe altarul preasfintei Vesta, că tot ce am şi tot ce nădăjduiesc îmi pun în mâinile voastre; chemaţi-l. pe tata; aduceţi-l să-l văd; nimic nu-mi poate risipi îngrijorarea decât întoarcerea lui. Vă voi da

două cupe de argint cu chipuri sculptate, luate de tata la cucerirea Arisbei[235]; apoi două trepiede, doi talanţi de aur, şi un ulcior vechi dăruit de Didona. Iar dacă îmi va fi scris să cuceresc Italia şi să pun mâna pe domnie şi să trag prada la sorţi2: ai văzut tu calul încălecat de Turnus şi armele lui scânteind de aur? Să ştii că voi pune deoparte calul, scutul şi canaful cel roşu, care sunt de pe acum răsplata ta, Nisus. Tata îţi va mai dărui apoi douăsprezece roabe alese, tot atâţia robi cu armele lor şi va mai adăuga şi moşia regelui. Latinus. Cât despre tine, copile drag, de o vârstă cu mine, îţi dau inima mea întreagă şi te iau tovarăş şi la bune, şi la rele; n-o să mă mai apuc de nimic fără tine; în pace, ca şi la război, o să am toată încrederea în tine, la fapte, ca şi la sfat.

Eurial îi răspunse:

— Nicio clipă a vieţii mele nu-mi va dezminţi fapta de azi; numai de nu mi s-ar întoarce împotrivă norocul de acum! Dar mai presus de orice daruri, îţi cer un singur lucru: am o mamă din neamul străvechi al lui Priam, care, pentru a fi cu mine, a părăsit pământul troian şi cetatea regelui Aceste. Plec acum fără să-i spun primejdia în care îmi pun capul şi fără să-mi iau rămas bun de la dânsa. Noaptea şi mâna ta dreaptă mi-s martore că nu i-aş suferi lacrimile. Alin-o, te rog, în nevoie, şi ajut-o în singurătatea ei. Lasă-mă să plec cu nădejdea asta şi numai aşa voi înfrunta mai bărbăteşte toate primejdiile.

Troienii plânseră mişcaţi, dar mai cu seamă frumosul lulus; pilda aceasta de dragoste fiiască îi strânse inima. îi răspunse apoi aşa:

— Îţi făgăduiesc tot ce se datorează pornirilor tale frumoase; mama ta va fi mama mea şi nu-i va lipsi decât

---

235 Oraș dîn Asia Mică, situat în apropierea Troiei și cucerit de Enea înainte Je izbucnirea războiuluj cu grecii.

â Șeful armatei dirija împărțirea prăzii după victorie. El putea să sustragă o parte din ea tragerii la sorți.

doar. numele de Creusa; nu puţină cinste i se cuvine unei mame ce a născut un fiu ca tine. Oricum ar ieşi lucrurile, mă jur pe capul meu, pe care tata obişnuia să jure, că tot ce ţi-am făgăduit dacă te-ai întoarce, va fi şi partea mamei şi a neamului tău.

Vorbind astfel în lacrimi, îşi scoase totodată de pe umăr sabia aurită, pe care o lucrase cu meşteşug Licaon din Gnosos1 şi-o potrivise într-o teacă de fildeş. Mnesteu îi dărui lui Nisus o piele de leu, iar credinciosul Alete îşi schimbă cu dânsul coiful. Cei doi ostaşi porniră pe dată înarmaţi, iar fruntaşii, tineri şi bătrâni, îi întovărăşiră cu urări de izbândă până la poarta taberei. Cu o bărbăţie şi chibzuinţă ce-i întreceau cu mult vârstă, frumosul Iulus le mai încredinţa şi alte solii către tatăl său: toate, vorbezadarnice luate de vânt şi împrăştiate în nori.

Ieşiră şi trecură şanţurile şi se îndreptară prin bezna nopţii spre tabăra duşmană, unde aveau să ucidă mulţi înainte de a-şi găsi şi ei pieirea. Pretutindeni vedeau duşmani toropiţi de somn sau de băutură întinşi pe iarbă, care cu oiştea în sus, ostaşi printre hamuri şi roţi, şi alături arme şi pahare aruncate.

Nisus vorbi cel dintâi:

— Eurial, a sosit clipa îndrăznelii; să nu ne scape prilejul. Drumul e pe aici; ca să nu ne ia duşmanii pe la spate, tu stai de strajă şi uită-te în toate părţile iar eu voi face pe aici prăpăd şi-ţi voi deschide drumul.

Şi după ce vorbi aşa „tăcu, pentru ca pe dată să se năpustească asupra mândrului Ramnes, care, întins peste nişte velinţe, sforăia din adâncurile pieptului. Cu toate că era căpetenie şi augurul cel luai iubit al lui Turnus, ştiinţa lui de a ghici nu-I putuse scăpa de

1 Meşterii cretani erau renumiţi pentru iscusinţa lor.

moarte. Lângă dânsul ucise trei slujitori ai lui Remus, culcaţi, care cum se întâmplase, printre arme şi apoi pe purtătorul scutului său; găsindu-i vizitiul întins chiar sub

cai, cu capul plecat pe piept, i-l taie cu sabia. Reteză apoi şi capul stăpânului, lăsându-i trunchiul să se zvârcolească într-o baltă de sânge; pământul şi patul chifteau de sânge negru. Ucise după aceea pe Lamirus şi pe Lamus şi pe tânărul şi preafrumosul Serranus, care jucase o bună parte din noapte; ameţit de băutură adormise acum; ce bine i-ar fi prins, de şi-ar fi lungit cheful până la ziuă!

— La fel e leul nemâncat, care vără spaima în stână şi pe care o foame turbată îl împinge să sfâşie mieii muţi de groază şi mugeşte cu gura plină de sânge. Nici Eurial nu făcu un prăpăd mai mic; cuprins şi el de aceeaşi turbare, seceră o mulţime de ostaşi necunoscuţi şi pe Fadus/pe Herbesus şi pe Retuş şi pe Abaris, în somn, pe neştiute. Retuş era treaz şi vedea totul; de teamă se ascunsese însă după un ulcior mare, dar, când să se ridice, Eurial îi înfipse sabia în piept până-n mâner şi nu i-o scoase decât odată cu viaţa. Retuş îşi dete duhul în gâlgâiri de sânge amestecat cu vin. Încălzit de biruinţa-i hoţească, Eurial îşi înteţi măcelul şi se îndreptă spre ostaşii lui Mesap, unde vedea stingându-se cele din urmă focuri iar caii legaţi, ca de obicei, păşteau prin iarbă. Simţindu-l că se lasă prea mult târât de beţia sângelui, Nisus îi spuse atunci:

— Să încetăm, că ziua se apropie şi ne va da de gol; am vărsat destul sânge şi ne-am făcut drum printre duşmani.

Lăsară pe câmp multe arme de argint, şi pahare, şi velinţe frumoase. Eurial luă doar colanul lui Ramnes şi cingătoarea lui cu ţinte de aur, pe care i le trimisese în dar bogatul Cedicus lui Remulus din Tibur, pentru a şi-l face de departe prieten; Remulus le lăsase moştenire nepotului său, iar la moartea acestuia căzuseră ca pradă de război în mâna rutulilor. Eurial le luă şi le prinse fără niciun folos de umerii lui puternici; îşi puse şi coiful lui Mesap împodobit cu canaf ce i se potrivea de minune. Ieşiră apoi din tabără

spre locuri sigure. Iată însă că, în vreme ce grosul oştirii se afla rânduit pe câmpie, nişte călăreţi, trimişi înainte din cetatea lui Latinus, veneau să aducă veşti lui Turnus. Erau vreo trei sute, toţi înarmaţi cu scuturi, sub conducerea lui Volscens. Ei se apropiau tocmai de tabără şi ajunseră lângă ziduri, când îi zăriră de departe pe cei doi tineri fugind spre stânga pe o cărăruie dosnică. În umbra îndoielnică a nopţii, strălucind în razele lunii, coiful îl dădu de gol pe Eurial. Cum îl zări, Volscens le strigă din mijlocul alor lui:

— Opriţi-vă, băieţi, de ce-aţi apucat pe cărarea asta? De ce sunteţi înarmaţi? încotro vă duceţi?

Ei nu răspunseră nimic, ci se grăbiră să fugă la adăpostul nopţii în pădure. Călăreţii se împrăştiară iute în toate părţile pe cărările cunoscute, şi puseră străji la toate ieşirile. Era o pădure plină de hăţişuri şi de stejari stufoşi, năpădită de mărăciniş des; doar câteva poteci tăiau luminişuri prin desiş. Bezna pădurii şi greutatea prăzii îl încurcară pe Eurial, teama îl făcu să-şi piardă drumul. Nisus izbuti să fugă şi, fără să se mai gândească la Eurial, trecu dincolo de duşmani şi de locurile numite azi albane de la numele Albei1; pe atunci regele Latinus avea acolo păşuni întinse. Când se opri şi căută în urmă, prietenul nicăieri.

— Bietul meu Eurial, zise el, în ce loc te-am lăsat? „Unde să te caut acum?

1 Această Alba, aflată aproape de Tibru, nu trebuie confundată cu celebra cetate Alba Longa, întemeiată de Ascaniu.

Se întoarse din nou pe potecile încââcite ale pădurii înşelătoare, căutându-şi urmele paşilor şi rătăcind prin hăţişurile tăcute. Auzi tropote de cai, auzi zgomotul şi semnalele celor ce-i urmăreau. Nu trecu mult şi un strigăt îi ajunse la urechi; îl văzu apoi pe Eurial, care, necunoscând locul şi înşelat de bezna nopţii, fusese izbit de un atac neaşteptat. În zadar se zbătea el acum în

mijlocul călăreţilor, care-l luau cu dânşii. Ce era de făcut? în ce chip, cu ce arme să încerce să-şi scape prietenul? Să se arunce în mijlocul duşmanilor ca să-şi găsească în luptă o moarte glorioasă? îşi trase braţul îndărăt, îşi înălţă suliţa şi, privind la luna de sus, i se rugă aşa:

— Zeiţă, fiică a Latonei, podoabă a astrelor şi păzitoare a pădurilor, ajută-mi în ceea ce fac; dacă tatăl meu Hirtacus ţi-a adus vreodată pentru mine daruri la altare, dacă eu însumi le-am sporit cu prinosul vânatului meu, atârnându-l de bolţile ori bătându-l pe uşile sfinte ale templului tău, îngăduie-mi să vâr spaima în călăreţii ăştia şi călăuzeşte-mi arma prin văzduh.1

Spuse şi, încordându-şi toate puterile, aruncă fierul; suliţa străbătu în zbor umbrele nopţii şi se înfipse în spatele lui Sulmon, unde se rupse şi aşchiile lemnului îi străpunseră inima. Vărsând valuri de sânge cald, Sulmon se prăvăli şi, cuprins de îngheţul morţii, se zvârcoli în lungi horcăieli. Rutulii se uitară în toate părţile. îmbărbătat de izbândă, Nisus ridică o nouă suliţă până în dreptul urechii şi, în timp ce duşmanii se frământau, ea şi străbătuse amândouă tâmplele lui Tagus şi i se opri, fierbinte, în creierul zdrobit. Volscens nu mai putea de mânie: nevă

1 Aceeaşi zeiţă, frica Latonei şi a lui Jupiter, se numea Luna sau Selene când strălucea pe cer, Diana sau Artemis, când ocrotea pădurile.

zându-l pe făptaş, nu ştia asupra cui să se năpustească: „A

— Cel puţin tu o să-mi plăteşti cu sângele tău cald moartea amândurora, zise el. Şi pe dată, se repezi cu sabia asupra lui Eurial. Înfricoşat, ieşit din minţi, nemaivoind să se ascundă în întuneric şi neniaiputând răbda durerea, Nisus scoase atunci un ţipăt:

— Eu sunt, eu sunt, pe mine loviţi-mă, rutuli, toată viclenia e a mea; el n-a cutezat nimic şi nici n-a putut nimic; martor mi-e cerul şi stelele ce văd toate; şi-a iubit

doar prea mult pe bietul lui prieten.

Astfel vorbi Nisus dar sabia izbită cu putere străbătuse coastele lui Eurial şi-i zdrobise pieptul alb. Se prăvăli mort, iar sângele îi împroşcă trupul frumos; capul îi lunecă şi se lăsă moale pe umeri ca floarea purpurie care, tăiată de plug, Lâncezeşte şi moare, sau ca macul bătut de ploaie, ce-şi lasă creştetul pe pieptul obosit L Nisus se aruncă atunci în mijlocul rutulilor, căutându-l dintre toţi numai pe Volscens şi năpustindu-se numai asupra lui. Strânşi în jurul acestuia, duşmanii îi făcură faţă din toate părţile. El nu dădu totuşi îndărăt, ci îşi roti sabia ca fulgerul, până ce o înfipse în gura rutulului deschisă ca să strige, şi, astfel, murind, îi curmă şi lui viaţa. Străpuns de lovituri, se aruncă peste trupul prietenului neînsufleţit şi se odihni şi dânsul în liniştea morţii. Ferice de voi! Dacă versurile mele se vor bucura de vreo trecere, niciodată timpul nu vă va şterge numele din amintirea veacurilor, câtă vreme va trăi neamul lui Enea lângă stâncă neclintită a Capito

1 Această emoţionantă comparaţie apare iniţial la Homer (//., VIII, 306), dar fusese împrumutată şi de alţi poeţi, ca Apollonius din Rodos şi Catul.

liului şi câtă vreme romanii vor avea împărăţia lumii.1

Biruitori, odată cu prada luată îndărăt, rutulii duseră plângând şi cadavrul lui Volscens în tabără, unde jalea nu era mai mică, deoarece îl găsiseră pe Ramnes ucis, pe Serranus, pe Numa, şi alte căpetenii răpuşi în acelaşi timp; toţi alergară în jurul cadavrelor şi al ostaşilor pe jumătate morţi şi la locul jilav încă de măcelul proaspăt, unde mai curgeau pâraie de sânge înspumat. Recunoscură în prada luată îndărăt şi coiful strălucitor al lui Mesap şi falerele cucerite cu atâta trudă.

Părăsind culcuşul de aur al lui Titon, Aurora lumina acum din nou pământul. Când soarele răsări şi începu să

scoată totul din umbră, cu armele pe dânsul, Turnus îşi chemă flăcăii la luptă şi îşi adună oştile strălucitoare de aramă. Căpeteniile făcură la fel şi-i îmbărbătau cu vorba pe ai lor. Înfipseră apoi în vârful a două suliţe (înspăimântătoare privelişte!) capetele lui Eurial şi Nisus şi le însoţiră cu chiote.

Neosteniţi, troienii îşi rânduiră oastea în partea stângă a întăriturilor, căci dreapta le era apărată de fluviu; cum stăteau de pază în şanţurile lor largi, iar alţii vegheau mâhniţi din turnurile lor înalte, capetele ce picurau încă de sânge ale celor doi prieteni, înfipte în vârful suliţelor, îi înlemniră de groază, în vremea aceasta, Fauna, harnicul sol, zbură cu aripa-i repede prin tabăra înspăimântată până la urechile mamei lui Eurial, Sângele îi îngheţă pe dată în

1 Puternic emoţionat de soarta celor doi prieteni, Vergiliu oferă unul dintre cele mai puternice accente lirice ale *Eneidei*. Să se observe însă că aşa cum poeziile lui Horaţiu au supravieţuit statului roman, depăşind speranţa exprimată de el dă-a trăiecât imperiul Romei, versurile lui Vergiliu impresionează la două milenii după stingerea urmaşilor lui Enea (vezi şi prefaţa, p. XXXII).

vine; fusul îi căzu din mâini şi se rostogoli la picioare. Cu ţipete jalnice şi smulgându-şi părul, ieşită din minţi, biata mamă alergă la întărituri. până în rândurile întâi, nu-i păsa că mergea între bărbaţi, nu-i păsa de primejdie, de armele duşmanului; umplea doar văzduhul cu bocete.

— În ce hal te văd, Eurial 1 Tu, sprijinul bătrâneţii mele, ai putut avea cruzimea să mă laşi singură? Când te-au trimis în aşa primejdie, biata ta mamă nu şi-a putut lua rămas bun de la tine! Zaci acum într-un pământ străin, pradă câinilor şi păsărilor Laţiului! maică-ta nu te-a dus până la groapă, nu ţi-a închis ochii, nu ţi-a spălat rănile şi nici nu te-a acoperit în pânza pe care ţi-o lucram de zor, zi şi noapte, ca să mai uit de necazurile bătrâneţii Unde să te

caut? în ce pământ ţi-s acum mădularele smulse, trupul sfârtecat? Atât mi-ai adus, fiule, din tine[236][237], pentru atât te-am urmat peste mări şi ţări? Dacă vă mai milostiviţi, loviţi-mă, rutulilor, zvârliţi-vă în mine toate săgeţile; rapuneţi-mă pe mine mai înainte. Ori tu, atotstăpânule, îndură-te şi trimite cu fulgerul tău în fundul Tartarului capul ăsta blestemat, că nu-mi pot sfârşi altfel viaţa asta nesuferită.

Bocetele ei îndurerară inimile tuturor şi un geamăt de jale îi cuprinse pe toţi; avântul războinic lâncezi. Văzând că sporea durerea ostaşilor, Ilioneu şi lulus, care avea lacrimi în ochi, porunciră lui Ideu şi Actor să o ia în braţe şi s-o ducă acasă la dânsa.

În vremea aceasta izbucni de departe ţipătul groaznic al trâmbiţei de aramă, urmat de chiote, de vui văzduhul. Acoperiţi sub straşina scutului, volscii veniră în goană ca să umple şanţurile şi să smulgă parii întăritorii. Unii căutau o intrare şi încercau să se urce cu scările pe ziduri, acolo unde apărarea era mai slabă şi oştenii mai rari. Deprinşi din lungile lor războaie să-şi apere zidurile, troienii aruncau şi ei tot felul de arme şi-i izgoneau cu ţepuşe de fier. Mai rostogoleau şi pietroaie, doar ar putea frânge bolta de aramă a scuturilor, la adăpostul căreia însă rutulii nici nu se clinteau. Numai cu greu dădură îndărăt, căci, acolo unde duşmanii erau mai ameninţători, troienii prăvăliră o stâncă uriaşă, ce făcu prăpăd printre rutuli şi le zdrobi pavăza de scuturi. Cu toată îndrăzneala lor, rutulii nu se mai încumetară să se lupte, fără să-şi vadă duşmanii, cicăutară să-i alunge pe troieni de pe parapete cu săgeţi. În altă parte, cumplit la înfăţişare, Mezenţiu scutura o faclă de brad etrusc şi împrăştia foc şi fum, iar Mesap, îmblânzitorul de cai, fiul lui Neptun, smulse pari din parapet şi ceru scări ca să se urce pe ziduri.

---

236 La romani morții erau înveșmîntați cu hainele lor cele mai bune.

237 Mama lui Eurial avea sub ochi numai capul fiului ei.

Pe voi, muze, şi pe tine, Calliope1, vă rog să-mi sprijiniţi glasul ca să pot cânta prăpădul şi omorurile săvârşite atunci de sabia lui Turnus şi voinicii pe care, fiecare, i-a trimis în Orcus; desfăşuraţi cu mine priveliştile măreţe ale acestui război – căci voi vi – le amintiţi, zeiţelor, şi le puteţi povesti. Într-un loc prielnic se ridica un turn înalt cu mai multe caturi, pe care italicii se străduiau din toate puterile să-l cucerească şi să-l dărâme, pe când troienii, dimpotrivă, îl apărau cu pietre şi aruncau fără încetare săgeţi prin găurile ferestrelor lui. Turnus, cel dintâi zvârli o torţă aprinsă, a cărei flacără se înfipse în coastele turnului; înteţită de vânt, ca cuprinse apoi scândurile şi se întinse la porţile ce ardeau. Înăuntru troienii fură cuprinşi de spaimă şi încercară zadar

1 Muza poeziei epice şi a elocvenţei.

nic să scape de primejdia ce-i ameninţa. În timp ce se trăgeau îndărăt şi se înghesuiau în partea cruţată de foc, din pricina greutăţii prea mari, turnul se prăbuşi cu un groaznic zgomot ce umplu văzduhul. Târâţi în prăbuşirea lui, troienii căzură pe jumătate morţi la pământ, străpunşi de propriile lor arme şi cu pieptul zdrobit de aşchiile schelei. Numai Helenor şi Licus scăpară. În floarea tinereţii, fiu al regelui Meoniei şi al roabei Licinia, care-l născuse în ascuns, Helenor plecase la războiul Troiei în pofida opreliştilor; simplu ostaş, el nu avea decât o sabie şi un scut alb. Când se văzu în mijlocul miilor de oşteni ai lui Turnus şi încolţit din toate părţile de oştile latinilor, ca o fiară înconjurată strâns de vânători, care deşi ştie că i-a venit ceasul, se aruncă totuşi înaintea morţii şi, dintr-o săritură, trece peste armele vânătorilor, la fel, gata să moară, Helenor se năpusti şi el în mijlocul duşmanilor, acolo unde văzu că erau mai mulţi.

Mai sprinten, Licus o zbughi printre duşmani şi printre arme, ajunse la zid şi încercă să se agaţe de muchie cu degetele şi să apuce mâinile, pe care i le

întindeau tovarăşii. Urmărindu-l în goană, cu suliţa întinsă, Turnus îl dojeni biruitor astfel:

— Credeai, nebunule, că o să ne poţi scăpa din mână? Şi în acelaşi timp, agăţat cum era, îl şi înşfăcă şi-l smulse cu o bucată bună de zid, cum înşfacă vulturul în cangea ghearelor un iepure sau o lebădă albă şi-i ridică în văzduh, ori cum răpeşte – lupul din stână un miel, pe care maică-sa îl cere, înapoi behăind fără încetare. Un chiot se înălţă atunci de pretutindeni şi duşmanii se năpustiră ca să umple şanţurile cu pământ şi să arunce pe creştetul zidurilor făclii aprinse.

Cu un pietroi smuls dintr-un munte, Ilioneu zdrobi pe Luceţiu ce se apropiase de poartă cu facla în mână; Liger doborî pe Emation, iar Asilas pe Corimeu, unul cu o suliţă aruncată cu dibăcie, celălalt cu o săgeată ce loveşte fără greş de departe; Ceneu doborî pe Ortigius, iar Turnus pe biruitorul Ceneu; tot Turnus ucise pe Itis, pe Clonius, pe Dioxip, pe Promolus, pe Sagaris şi pe Idas, care stătea în faţa turnurilor înalte.

— Capis îl ucise pe Privemus, pe care îl zgâriase uşor suliţa lui Temillas; fără să se mai gândească, el îşi aruncase atunci scutul şi îşi dusese mâna la rană; o săgeată sprintenă zbură şi-i ţintui mâna de coapsa stânga şi, pătrunzând mai adânc, îi sfâşie plămânii cu o rană de moarte. Cu arme bogate pe dânsul, cu o hlamidă brodată, vopsită cu purpură iberică, se lupta nespus de frumosul fiu al lui Arcens, care-l trimisese la luptă, după ce-l crescuse în pădurea sfântă a lui Marte, pe ţărmurile Simetului unde-i altarul încărcat de daruri al milostivului Palieus[238][239]. Punându-şi jos suliţele, Mezenţiu îşi învârti de trei ori

238 Fluviu din estul Sicllici.

239 Palicus, fiu al lui Iupiter și al Taliei, avea, împreună cu fratele său geamăn, un altar așezat în apropierea muntelui Etna. Ei doi personificau două bălți cu apă sulfuroasă, probabil contopite în vremea lui Vergiliu.

praştia şuierând deasupra capului şi, cu un plumb topit în drum[240], îl lovi drept în tâmple şi-l întinse mort pe nisip. Se spune că, deşi nu era deprins decât să urmărească fiarele sperioase din păduri, Ascaniu luase atunci pentru întâiaşi dată parte la luptă, aruncând o săgeată iute şi că doborâse cu mâna lui pe voinicul Numanus, poreclit şi Remulus, ce se căsătorise de curând cu sora mai mică a lui Tumus. Mândru de proaspăta lui înrudire cu un rege, el mergea prin faţa oştirii, împroşcând tot felul de batjocuri nevrednice şi strigând cât îl ţinea gura:

— Să vă fie ruşine, frigienilor, că sunteţi pentru a doua oară încercuiţi în întăriturile voastre şi vă faceţi din ziduri o pavăză împotriva morţii! Iată cine vine să se însoare la noi cu sila! Care zeu, ce nebunie v-a adus în Italia? La noi nu sunt nici Atrizi, nici Ulise, meşterul în minciuni. Neam vânjos de oameni, noi ne băgăm mai întâi pruncii în fluvii ca să-i călim în frigul gheţii şi al apei. Încă de mici se apucă de vânătoare şi bat pădurile; joaca lor e să mâne caii, să arunce săgeţi din arc. Răbdătoare la muncă şi mulţumindu-se cu puţin, tinerimea noastră ori lucrează pământul cu plugul, ori dărâmă cetăţile în războaie. Toată viaţa ne-o petrecem cu fierul şi împungem spinarea boilor cu coada suliţei. Bătrâneţea greoaie nu ne slăbeşte isteţimea minţii şi nu ne iroseşte puterea trupului; ne punem coiful şi peste pletele cărunte şi ne place să aducem mereu prăzi noi şi să trăim din jafuri. Voi purtaţi haine vopsite cu şofran şi cu purpură strălucitoare; vouă văi draga lenea, vă ţineţi numai de dansuri; aveţi tunica cu mâneci lungi 1 şi panglici la scufii; muieri frigiene, căci nu sunteţi frigieni, duceţi-vă pe vârfurile Dindimului[241], unde fluierul cu două găuri vă zice cântecele cu care sunteţi obişnuite. Tamburinele şi flautele Cibelei vă cheamă pe

240 Anticii credeau că plumbul azvîrlit de praștie sc muia în contact cu aerul înainte de-a ajunge la țintă.

241 Munte din Frigia unde se ccl-ebrau sărbătorile CibeleL

Ida; lăsaţi armele pe seama bărbaţilor şi nu mai staţi de luptă.

Ascaniu nu putu răbda vorbele trufaşe şi ocările; întorcându-se spre dânsul, îşi instruni arcul cu coarda de păr de cal, cu stânga şi cu dreapta trasă îndărăt şi se opri pentru a se ruga mai întâi smerit lui Jupiter:

— Jupiter atotputernic, ajută-mi fapta îndrăzneaţă şi chiar eu îţi voi aduce în templele tale darurile cuvenite şi voi jertfi în faţa altarului tău un juncan alb, cu coarne aurite, tot atât de mare ca şi maică-sa, care vrea să împungă şi răscoleşte nisipul cu copitele.

Jupiter îl auzi şi bubui din senin în stânga cerului şi în aceeaşi clipă arcul ucigaş zbârnâi şi, după ce o trăsese îndărăt, săgeata zbură şuierând groaznic, şi-l lovi pe Remulus în cap şi-i străbătu cu fierul tâmplele.

— Mai bate-ţi acum joc de vitejia noastră cu vorbe îngâmfate! Iată cum le răspund rutulilor frigienii cei de două ori prinşi.

Ascaniu nu rosti decât aceste cuvinte, iar troienii începură să chiuie de bucurie şi să-şi înalţe sufletele până la cer.

În vremea aceasta, dintr-un nor, Apolo privea din înălţimea văzduhului oştile italice şi lagărul troian şi-i cuvântă aşa biruitorului lulus:

— Slavă ţie, copile, pentru vitejia ta; aşa vei ajunge la stele, vlăstarule de zeu, din care se vor naşte zei. Are dreptate destinul ca să vrea să pună capăt tuturor războaielor sub domnia neamului lui Assaracus1. Troia nu te mai încape.

Rostind aceste vorbe, se coborî din înaltul cerului, şi, dând la o parte adierile vânturilor, se duse la Ascaniu, cu chipul bătrânului Butes, ce. fusese înainte purtătorul armelor lui închise şi paznicul credincios al curţii lui, iar acum Enea îl dăduse lui Ascaniu ca însoţitor. Aidoma în totul bătrânului, Apolo îşi luase

1 Vergiliu exprimă aci aspiraţiile păturilor sociale conducătoare de la Roma de-a cuceri întreaga lume. Acest pasaj a fost scris după ce Octavian a închis pentru prima oară templul lui Ianus – marcând astfel încetarea războaielor.

glasul, culoarea, părul alb şi armele ce zăngăneau cumplit. El îi vorbi astfel înflăcăratului Iulus:

— Să fii mulţumit, fecior al lui Enea, că ai răpus fără primejdie cu săgeata ta pe Numanus. Apolo e bucuros de întâia ta biruinţă şi nu-ţi pizmuieşte iscusinţa, care-i deopotrivă cu a lui; de acum însă, copile, nu te mai amesteca în luptă.

Abia sfârşi de vorbit, şi Apolo se şi făcu nevăzut privirilor muritorilor şi se risipi departe în văzduhul străveziu. Fruntaşii troieni recunoscură însă pe zeu şi săgeţile lui divine şi-i auziră tolba duduind în fugă; ei potoliră, după porunca lui Apolo, dorul de luptă al lui Ascaniu şi se întoarseră din nou la ziduri, pentru a se arunca în mijlocul primejdiilor. Un chiot se înălţă de pe toate întăriturile. Îşi încordau din greu arcurile, învârteau din curele suliţele; întreaga câmpie era acoperită cu arme; scuturile şi coifurile zăngăneau de lovituri; se porni o luptă înverşunată ca ploaia, care, venită din apus, dinspre furtunosul Capricorn, biciuieşte pământul, ori ca norii ce-şi aruncă în valurile mării grindina deasă, când mânia lui Jupiter spintecă norii grei de ploaie şi dezlănţuie din văzduh prăpădul de apă.

Pandarus şi Bitias, fiii lui Alcanor de pe Ida, crescuţi de zâna Icra1 în dumbrava sfântă a. lui Jupiter, nişte tineri înalţi ca brazii şi ca munţii ţării lor, se apucară să deschidă de capul lor poarta ce le fusese dată în pază şi, bizuindu-se pe armele lor, îi poftiră pe duşmani să vină în cetate. Înăuntru, la dreapta şi la stânga, ei stăteau ca nişte turnuri cu fierul în mâini şi cu canafurile ce le sclipeau pe capetele trufaşe, ca doi stejari de pe malurile Fadului ori ale

plăcutului Adige, ce-şi avântă creştetele stufoase

1 Episodul lui Pandarus şi Bitias este inspirat de cântul al treisprezecealej din *îl iada* lui Homer; de altfel, Iera este o nereidă întâlnită şi în poemele homerice.

până la cer şi-şi clătesc vârfurile înalte. Cum văzură poarta deschisa, rutulii se năpustiră. Cât ai clipi însă, Qucrcens, Aquiculus, cel cu armele frumoase, năvalnicul Tmarus şi Hemon cel războinic, fură siliţi să fugă cu cetele lor ori să-şi lase viaţa pe pragul porţii. Furia spori atunci şi mai mult în sufletele învrăjbite. Troienii se strânseră la un loc şi îndrăzniră să se încaiere de aproape şi să iasă dincolo de întărituri.

Pe când se războia în altă parte şi vâra spaima în troieni, i se vesti lui Turnus că duşmanul se prinsese într-o luptă nouă şi că lăsase poarta deschisă. El îşi părăsi atunci locul şi, cuprins de o mânie nebună, alergă la poarta Dardania1 păzită de cei doi fraţi trufaşi. Cu o suliţă culcă mai întâi la pământ pe Antifate, ce-i ieşise în cale, copilul din flori al unei tebane şi al marelui Şarpedon; lancea lui de corn italic spintecă văzduhul, îi străbătu pântecele şi i se înfipse în coşul pieptului; prin deschizătura rănii ţâşni un şuvoi de sânge negru, iar fierul se încălzi în plămânul străpuns. Doborî apoi cu mâna-i pe Merope, pe Erimant şi pe Afidnus. Văzându-l apoi pe Bitias cu ochii aprinşi şi cu sufletul învăpăiat, nu se porni cu suliţa, căci suliţa nu l-ar fi putut răpune, ci cu falarica[242], pe care o învârti şi o aruncă ca un trăsnet vâjâind groaznic; nici scutul lui din două piei de taur, nici platoşa cu două zale de aur n-o putu opri. Trupul uriaşului se prăbuşi; pământul scoase un geamăt, deasupra-i scutul zăngăni cumplit, ca mormanul de pietre uriaşe aruncate de pe malul eubeic al mării la Bale \ care

---

2421 Suliță de luptă, mai grea decît cele obișnuite. Putea fi utilizată numai de un luptător foarte voinic. Era aruncată împotriva dușmanului cu mîna. Mai tîrziu a fost utilizată în timpul asediilor: mașinile de luptă o azvîrleau asupra întăritorilor vrăjmașe.

se clatină şi se prăbuşeşte apoi, până ce cade sfărâmat în fundul genunii; apele se tulbura şi deasupra se ridică un nisip negru; la zgomotul ei, Procita se cutremură din temelii, împreună cu Inarime, mormântul de stâncă pus din porunca lui Jupiter deasupra lui Tifeu2. Marte, stăpânul armelor, spori atunci avântul şi puterile latinilor şi le răscoli sufletul cu aprigul lui imbold, iar printre troieni vârî fuga şi spaima. Latinii începură să se strângă de pretutindeni, fiindcă era rost de luptă şi duhul războiului le intrase în suflete. Când îşi văzu fratele mort pe câmpie şi simţi că norocul li se întorsese împotrivă şi ca lupta mergea rău, Pandarus se opinti din toate puterile şi cu lăţii lui umeri răsuci poarta pe ţâţâni, lăsând pe dinafară pe mulţi din ai lui încăieraţi într-o luptă groaznică şi închizând între ziduri pe alţii ce se naspustiseră înăuntru. Sărmanul nu-l văzuse pe Turnus ce se zvârlise în mijlocul unei cete şi-l închise în cetate ca pe un tigru năprasnic în mijlocul unei turme fricoase. O nouă văpaie se aprinse pe dată în ochii lui Turnus; armele îi zăngăniră îngrozitor; canaful roşu îi tremură în vârful coifului şi scutul împrăştia fulgere strălucitoare. Cum îi recunoscură chipu-i temut şi statura uriaşă, troienii se înspăimântară, dar Pandarus se repezi la dânsul, şi, clocotind de mânie pentru moartea fratelui său, strigă:

— Nu-s aici curţile pe care Amata vrea să ţi le dea ca zestre; zidurile, în care te găseşti, nu-s ale

1 Localitatea *Baiae*, situată. În golful Neapolelui, la vest de lume* era în antichitate a celebră staţiune balneoclimatencă.

8 Procita este o insulă aşezată în faţa localităţii Baie; Inarime (azi *Ischia*) era o insulă vulcanică sub care, după mitologia latină, fusese îngropat de Jupiter gigantul Tifeu.

Ardeei, patria ta; te afli în tabăra duşmanului; nu mai e chip să ieşi din ea.

Fără să se tulbure, Turnus îi răspunse zâmbind:

— Dacă eşti atât de inimos, măsoară-te cu mine şi vei povesti curând lui Priam că ai găsit aici un nou Ahile.

Spuse, în timp ce, opântindu-se din toate puterile, Pandarus îi aruncă o suliţă noduroasă din lemn necurăţat încă de coajă, care nu răni însă decât aerul, deoarece Iunona o abătu din drum şi suliţa se înfipse în poartă.

— Arma pe care o învârte puternica-mi mână nu te va greşi, că nu-s eu omul de lovitura căruia să poţi scăpa.

La aceste vorbe, Turnus se înălţă cu sabla ridicată şi cu o lovitură cumplită îl izbi în mijlocul frunţii între tâmple, şi-i despică în două obrajii neacoperiţi încă cu puf. Se iscă un vuiet şi pământul se cutremură sub greutatea uriaşului; trupul lui prăbuşit, armele pline de sânge şi creierii zăceau în pulbere, iar cele două jumătăţi ale capului atârnau deopotrivă pe amândoi umerii.

Cuprinşi de spaimă, troienii se împrăştiară în goană şi, dacă biruitorului i-ar fi dat în gând să sfărâme atunci zăvoarele cu mâna lui şi să dea drumul tovarăşilor să intre, ziua aceea ar fi fost cea din urmă şi a războiului şi a neamului troian. Dar o nebunească şi turbată poftă de sânge îl împinse împotriva duşmanilor. La început, doborî pe Faleris şi pe Giges, tăindu-i pulpele, aruncă apoi suliţele luate de la dânşii în spatele fugarilor. Iunona îi sporea puterea şi bărbăţia. Mai omorî apoi pe Halis şi pe Fegeu, căruia îi străpunse scutul; şi pe Alcandru, pe Halius, pe Noemon, pe Pritanis, care, neştiind că se află în cetate, se luptau pe ziduri ca să alunge pe cei ce năvăleau; Linceu se îndreptă spre dânsul şi-şi chema tovarăşii; rezemându-se de zidul din dreapta, Turnus îşi învârti sabia şi, luându-i-o înainte, cu o singură lovitură, îi – zbură departe capul cu coif cu tot. Răpuse apoi pe Amicus, stârpitorul fiarelor sălbatice, mai meşter decât toţi în a unge cu otravă vârful armelor şi odată cu dânsul şi pe Clitius, fiul lui Eol, şi pe Creteu prietenul muzelor, tovarăşul lor, căruia îi plăcea să cânte din chitară şi să scoată melodii de pe strune, slăvind

caii, faptele eroilor şi luptele. Auzind de prăpădul alor lor, sosiră la urmă mai-marii troienilor, Mnesteu şi vajnicul Serestus şi îşi văzură tovarăşii şi pe duşman în tabără.

— Unde fugiţi? le strigă Mnesteu. Încotro? Aveţi mai departe alte ziduri, alte întărituri? E cu putinţă, troienilor, ca un singur om, înconjurat din toate părţile de zidurile noastre, să facă nepedepsit atâta prăpăd în cetate şi să trimită pe cealaltă lume pe fruntaşii tinerimii noastre? Nu vi-i milă şi nu v-i ruşine, nemernicilor, nici de nefericita noastră patrie, nici de zeii strămoşeşti, nici de marele Enea?

Înflăcăraţi de aceste vorbe, ei se îmbărbătară şi se strânseră în şiruri dese. Turnus se retrase încetul cu încetul din luptă şi se îndreptă spre fluviu, spre partea taberei înconjurată de Tibru. Troienii îl încolţiseră tot mai de aproape cu strigăte puternice, îndesindu-şi rândurile ca o ceată de vânători ce încolţesc cu armele un leu năprasnic; înfricoşat, deşi încă ameninţător şi cu privirea sângeroasă, el dă îndărăt; nici mânia, nici bărbăţia nu-i îngăduie însă să fugă, dar, oricât ar dori-o nu poate nici să-şi facă drum printre armele vânătorilor. Nehotărât, Turnus dădea încetul cu încetul înapoi, în timp ce sufletul îi fierbea de turbare. De două ori se năpusti prin mijlocul duşmanilor şi de două ori le puse pe fugă gloatele de-a lungul zidurilor. Oastea întreagă se strânse curând la un loc din toate părţile taberei, iar împotriva atâtor puteri, Iunona nu îndrăzni să-l mai apere, căci, din porunca lui Jupiter, Iris se scoborâşe din cer, cu straşnice ameninţări, dacă Turnus n-ar părăsi tabăra troienilor. Pe lângă aceasta, nici viteazul nu mai putea ţine piept, nici cu scutul, nici cu braţul săgeţilor ce-l copleşeau din toate părţile. În jurul tâmplelor coiful îi zăngănea mereu; arama puternică i se dogise sub izbitura pietrelor, canaful îi căzuse de pe cap; scutul nu mai putea face faţă loviturilor. Troienii, împreună cu cumplitul Mnesteu, îşi înteţiră loviturile cu suliţele lor.

Sudoarea îi îmbrobonă întreg corpul în şiroaie negre de păcură; nu-şi mai putea trage suflarea; o gâfâiala greoaie îi zgâlţâia trupul sleit. Dintr-o săritură se aruncă atunci cu toate armele pe el în fluviu, care îl primi în apele gălbui, îl înălţă deasupra valurilor molcome şi-l aduse voios tovarăşilor lui spălat de urmele de sânge.

CARTEA A ZECEA

În vremea aceasta se deschiseră curţile atotputernicului Olimp 1; tatăl zeilor şi stăpânul oamenilor chemă sfatul zeilor în lăcaşul înstelat, de unde privea şi tabăra troienilor şi neamurile latine. După ce zeii luară loc în palatul cu uşile deschise, Jupiter începu astfel:

— Zei slăviţi, pentru ce v-aţi schimbat hotărârea şi vă luptaţi acum cu suflet atât de duşmănos? Eu oprisem Italia să se războiască cu troienii. Ce înseamnă vrajba asta ce-mi nesocoteşte voinţa? Ce teamă i-a îndemnat şi pe unii şi pe alţii să pună mâna pe arme şi să pornească războiul? N-aveţi nicio grijă; va sosi şi timpul sorocit luptelor, când trufaşa Cartagina îşi va deschide drum peste Alpi şi va cădea cu foc şi sabie „asupra cetăţii romane[243][244]. Atunci veţi putea să vă încăieraţi şi să nimiciţi totul, acum însă să se împlinească destinul şi primiţi cu voie bună înţelegerea încheiată.

Astfel grăi pe scurt Jupiter, dar frumoasa Venera se plânse mai din belşug:

— Tată, de-a pururi stăpânul oamenilor şi al zeilor, cui altuia i-am putea cere sprijinul? Vezândrăzneala rutulilor, vezi cum Turnus îşi poartă calul prin mijlocul troienilor şi se avântă beat de izbândă? Ba nici zidurile închise nu-i mai apără pe teucri; ei se luptă acum dincoace de porţi pe creştetul întăriturilor şi umplu şanţurile cu

---

243 Pentru Vergiliu, Olimpul nu mai este muntele cu acest nume, ci cerul care se înalță peste capetele oamenilor.

244 Iupiter se referă la cel de-al doilea război punic (sfîrșitul secolului al Il-lca î.e.n.), cînd Hanibal a invadat Italia.

sângele lor. Enea, care-i departe „nu ştie nimic. Oare nu le vei îngădui să scape o dată de împresurate? Duşmanii ameninţă încă o dată zidurile Troiei abia ridicate şi o nouă oştire şi un al doilea Diomede din Arpi se ridică pentru a doua oară împotriva troienilor. Alte răni mă aşteaptă de bună seamă şi eu, fiica ta, voi fi iarăşiţinta armelor vreunui muritor.1 Dacă troienii au venit în Italia fără voia ta, să-şi ispăşească păcatul şi să nu le dai niciun ajutor; dar, dacă n-au ascultat decât de atâtea oracole ale zeilor din cer şi din infern, pentru ce-ţi poate oricine nesocoti poruncile, şi urzi noi destine? La ce să mai pomenesc de corăbiile arse pe ţărmul Erixului? Ori de Eol, stăpânul furtunilor şi al vânturilor năprasnice, dezlănţuite din peşterile Eoliei? Ori Ide Iris, care s-a coborât din înaltul văzduhului? Acum chiar şi infernul (atât mai rămăsese netulburaţ) a fost aţâţat împotriva noastră. Allecto a fost pe pământ, unde s-a dezlănţuit prin mijlocul cetăţilor italice. Nu mă gândesc la împărăţia pe care ne-ai făgăduit-o; am râvnit-o atât cât a fost norocul cu noi; să biruiască acum cei pe care îi vrei tu să biruiască. Dacă nu e niciun colţ de pământ pe care să-l lase teucrilor neînduplecata ta soţie „te rog, tată, pe ruinele Troiei ce „fumegă încă, îngăduie-mi cel puţin să-l scot neatins din mijlocul luptelor pe Ascaniu, îngăduie-mi

1 Aluzie la rănirea Venerii de către Diomede laasediul Troiei. (Homer, II., V. 330.)

să-mi scap nepotul. Enea poate fi zvârlit pe mări necunoscute şi să apuce calea pe care i-o va deschide soarta; să-mi fie însă învoit să-l apăr pe Ascaniu şi să-l mântui din grozăvia războiului. Am oraşul Amatonta, înaltul Pafos şi Citera şi curţile din Idalia 1; să-şi petreacă acolo o viiaţă fără falâ, departe de zăngănitul armelor. Porunceşte Cartaginei să strivească Ausonia sub stăpânirea ei; de acolo de unde va fi, Ascaniu nu se va împotrivi cu nimic domniei cartagineze. La ce i-a folosit lui Enea că a scăpat de prăpădul războiului, că a fugit prin

mijlocul focurilor aprinse de greci, că a înfruntat toate primejdiile mării şi ale pământului pentru ca teucrii să-şi găsească în Laţiu un nou Pergam? N-ar fi fost mai nimerit să fi rămas lângă cenuşa stinsă a patriei lor şi pe pământul unde a fost Troia? Dă-le, te rog, îndărăt Xantul şi Simoisul şi îngăduiele, tata, să mai înceapă o dată nenorocirile Ilionului.

Cuprinsă de o mânie straşnică Iunona îi răspunse atunci:

— Pentru ce mă faci să-mi curm tăcerea îndelungată şi să-mi arăt prin vorbe durerea, pe care am ascuns-o până acum? Care dintre zei şi dintre oameni l-a silit pe Enea să pornească cu război şi să vină ca duşman al regelui Latinus? Spui că a sosit în Italia din porunca destinului, ori, mai degrabă, din imboldul profeţiilor Casandrei. Fie. Dar noi l-am îndemnat oare să-şi părăsească tabăra şi să-şi încredinţeze viaţa vânturilor; să lase grija războiului şi apărarea zidurilor pe seama unui copil, să caute prietenia etruscilor şi să tulbure nişte neamuri paşnice? Ce zeu, ce neînduplecată putere a noastră l-a vârât în atâtea primejdii? Unde o mai vezi aici

1 Amatonta, Pafos şi Idalia erau oraşe din Cipru, cunoscute pentru cultul zeiţei „Venus.

pe Iunona şi pe Iris, care a fost trimisă din cer? Nu se cuvenea ca italicii să înconjure cu flăcări Troia abia zidită şi ca Turnus să vrea să trăiască pe pământul strămoşesc, el, al cărui străbun e Pilumnus şi mamă divina Venilia[245]? Atunci se cuvenea poate ca troienii să vină cu foc şi sabie asupra latinilor, să pună sub jug o ţară străină şi să jefuiască avutul altuia? Căci ce înseamnă altceva faptul de a-ţi alege cu sila socrii, de a smulge din braţele mamei o

245 Nimfă italică.

8 Aluzii la episoade din războiul troian relatate în îliada (V, 314 și XX, 318).

5 Adică Paris.

fată logodită, de a cere pacea cu ramura de măslin într-o mână şi a atârna cu cealaltă armele de pupele corăbiilor? Tu l-ai putut scăpa pe Enea din mâinile grecilor şi să laşi în locui o ceaţă ori o adiere zadarnică de vânt2, tu ai putut să-i prefaci corăbiile în nimfe – iar nouă nu ni-i îngăduit să ajutăm câtuşi de puţin pe rutuli? Enea e departe şi nu ştie nimic; să rămână departe şi să nu ştie nimic. Eşti stăpâna Patosului, a Idaliei şi a înaltei litere; pentru ce aţâţi o cetate pornită la război şi nişte oameni atât de aprigi la fire? Oare noi am încercat să nimicim din temelie ce a mai rămas din puterile Troiei? Noi, ori cel ce i-a dat pe bieţii troieni pe mâna grecilor 3? Din ce pricină a pornit cu război Europa împotriva Asiei, şi prin viclenia cui s-a rupt pacea? Cu ajutorul meu a venit oare Paris în Sparta? Eu i-am dat arme ori am uneltit războiul sprijinindu-i pofta? Atunci ar fi trebuit să te îngrijeşti de troienii tăi; acum e prea târziu să te ridici cu tânguiri nedrepte şi să faci imputări zadarnice.

Astfel vorbi Iunona şi toţi zeii murmurau în chipuri felurite, ca întâile adieri prinse în păduri, când se pornesc freamăte ce vestesc cu murmure surde corăbierilor apropierea furtunii.

Atotputernicul stăpân al lumii luă atunci cuvântul. La glasul lui, înalta locuinţă a zeilor amuţi şi pământul se cutremură, din temelii; văzduhul tăcu; vânturile se potoliră şi marea îşi înăbuşi valurile liniştite.

— Ascu-ltaţi-mă, zise el, şi întipăriţi-vă în minte vorbele mele. Fiindcă nicio învoială nu poate uni pe ausoni cu teucrii şi vrajba voastră nu se mai sfârşeşte, oricum ar sta acum fiecare şi orice nădejde ar avea troienii sau rutulii, de azi înainte nu voi face nicio deosebire între dânşii, fie că tabăra a fost împresurată din voia destinului, fie că a fost la mijloc numai o greşeală a troienilor, ce s-au lăsat ademeniţi de un sfat rău. Nu-i dezleg nici pe rutuli de hotărârea mea. Fiecare îşi va datora muncii lui înfrângerile

şi biruinţele. Jupiter va fi nepăsător cu toţi: destinul se va împlini.

Spuse şi, luând apoi mărturia apelor Stixului stăpânite de fratele său şi mărturia malurilor, între care fierb valuri negre de smoală, făcu un semn din cap, de se cutremură întregul Olimp. Astfel se isprăvi sfatul. Jupiter se sculă atunci din jilţul de aur, şi, rânduiţi în jurul lui, zeii îl însoţiră până în pragul palatului lui. În vremea. aceasta, rutulii se opinteau la toate porţile pentru a le doborî apărătorii şi a da foc din toate părţile zidurilor. Oştirea cneazilor era închisă în întărituri fără nădejde de fugă. Stăteau, bieţii de ei, în picioare în turnurile înalte şi rândurile lor rărite abia mai puteau apăra zidurile. Asius, fiul lui Imbrasus, Timete, fiul lui Hicetaon şi cei doi Assaraci şi Castor împreună cu bătrânul Timbris erau în şirurile dintâi; lângă dânşii se aflau cei doi fraţi ai lui Şarpedon, Clarus şi

Temon, din muntoasa Licie. Acnion din Lirnessa 1, înalt ca şi taică-su Clitius şi ca frate-său Mnesteu, se opintea cu toată încordarea trupului să aducă o stâncă uriaşă, o bucată întreagă de munte. Unii se apărau cu suliţe, alţii cu pietre, unii zvârleau foc, alţii aruncau săgeţi. În mijlocul lor, Ascaniu, de care se îngrijea şi cu drept cuvânt Venera, îşi arăta preafrumosul lui cap descoperit, ce strălucea ca o piatră preţioasă, înconjurată de un cerc de aur, podoabă de pus la gât sau pe frunte, ori ca fildeşul încercuit cu meşteşug în lemn de merişor ori de terebint de Oricos2. Pe grumazul de lapte i se revărsau pletele legate de un subţire inel de aur. Şi pe tine, Ismarus 3, vrednic vlăstar al unei familii din Meonia, unde oamenii lucrează pământul rodnic, pe care Pactolul 4 îl staldă în aur, te-au văzut neamurile astea viteze aruncând suliţe şi muindu-ţi săgeţile în otravă. Se afla de faţă şi Mnesteu, pe care faima de a-l fi alungat în ajun pe Turnus dincolo de ziduri îl ridicase în slăvi; şi Capis, de la care şi-a luat

numele oraşul Capua.

În timp ce ei înfruntau primejdiile acestei crâncene lupte, Enea spinteca valurile Tibrului la miez de noapte. După ce se despărţi de Evandru, ajunse în tabăra etruscilor, unde se duse la mai-marele lor şi-i arătă numele, neamul, ajutorul ce i-l cerea şi mijloacele pe care le avea, oastea pe care o strânsese Mezenţiu şi planurile războinice ale lui Turnus; îi aminti de nestatornicia lucrurilor omeneşti şi adaose şi rugăciuni. Tarchon nu zăbovi să-şi unească puterile

1 Oraş din Misia, regiune microasiatică.

2 Se referă la un lemn de culoare închisă. Arborele respectiv creştea în Epir, în împrejurimile oraşului *Oricos*.

3 Munte din Tracia; poetul da acest nume unuia dintre luptători.

4 Râu din Lidia, cunoscut pentru nisipurile sale aurifere.

cu ale lui şi făcu învoiala cu jurăminţi; scăpaţi de Piedica ce Le-o pusese destinul, etruscii se urcară în corăbii sub ascultarea unei căpetenii străine, aşa cum le porunciseră zeii. Corabia lui Enea mergea în frunte, avea o proră împodobită cu lei frigicni şi deasupra se înălţa Ida, atât de scumpă troienilor pribegi. Aici şedea marele Enea şi se chibzuia asupra schimbărilor ce se întâmplă în războaie; la stânga lui se afla Pallas, care-l cerceta, când despre stelele ce le luminau drumul prin bezna nopţii, când despre cele ce pătimise pe mare şi pe uscat.

Deschideţi acum Heliconul, muze, şi inspiraţi-mi cântecul; spuneţi-mi ce voinici şi-au înarmat corăbiile şi au plecat de pe ţărmurile etrusce 1 şi au întovărăşit pe mare pe Enea.

În fruntea lor, Massicus spinteca apa pe o corabie cu un tigru de aramă la proră, cu o ceată de o mie de flăcăi, veniţi unii de la Clusium şi alţii din cetatea Cosa 2; aveau ca arme săgeţi, o tolbă uşoară pusă pe umăr şi arcul

ucigaş. Alături se afla cumplitul Abas ai cărui oşteni erau împodobiţi cu arme ce-ţi luau ochii; la pupa corabiei lui strălucea un Apolo de aur. Patria sa, Populonia îi dăduse şase sute de flăcăi oţetiţi în războaie iar insula Ilva, nesleită în mine de fier, îi dăduse trei sute3. Cel de al treilea era Asilas, tălmaciul oamenilor şi al zeilor, care citea în măruntaiele jertfelor, în astrele

1 Alianţa etruscilor cu cneazii comportă aluzii la legenda participării etrusce la alcătuirea Romei primitive. Săpături arheologice foarte recente au scos la lumină într-un sector al capitalei italiene un vas cu o inscripţie în limbă etruscă, datată în secolul al VII-lea î.e.n. Astfel arheologia a demonstrat aportul etrusc la formarea cetăţii Roma.

2 Clusium (azi *Chiusi*) şi Cosa, oraş de pe ţărmul mării, erau cetăţi etrusce.

3 Populonia (actualmente *Piombino*) era un oraş etrusc de pe coastă; insula Ilva se numeşte acum *Elba*.

cerului, în cântecul păsărilor şi în luminile profetice ale fulgerului; el ducea cu dânsul în rânduri strânse o mie de ostaşi cu lănci groaznice, pe care îi dăduse oraşul etrusc Pisa, întemeiat de Pisa, de pe malurile Alfeului 4. După dânsul venea frumosul Astru, mândru de calul şi de armele lui în fel de fel de culori. Lui i se alăturaseră trei sute de ostaşi, ce locuiau în Cere, pe ogoarele udate de Minio, în străvechiul Pârgos şi în nesănătoasa Gravisca2. Un singur gând îi însufleţea; să-l urmeze. Nu te voi uita nici pe tine, Cinirus, viteazul între vitejii ligurilor3, nici pe tine, Cupavo, cu mica ta ceată, pe al cărui coif fâlfâiau pene de lebădă, semn al dragostei nefericite şi al schimbării pătimită de tatăl tău. Se spune, în adevăr, că în timp ce Cicnus jelea moartea prietenului său Faeton, la umbra plopilor, ce fuseseră odinioară surorile lui Faeton, şi îşi mângâia cu cântecul mâhnirea inimii îndrăgostite, se acoperise cu un puf alb ca nişte plete de bătrân şi că,

părăsind pământul, îşi luase zborul, cântând în văzduh 4. împreună cu oştenii *de o seamă cu* dânsul, fiul lui vâslea pe uriaşul *Centaur*, ce se înălţa din apa şi o amenința ca o stâncă năprasnică, în timp ce lunga-i carenă brăzda adânc valurile mării. Şi Ocnus aducea din ţara-i părintească o oaste; el era fiul profetesei Manto şi al Tibrului, fluviu toscan, şi ţi-a dat ziduri şi nuriiele mamei lui, o, Mantua, bogată în strămoşi, dar nu de acelaşi neam cu toţii.

1 Pisa era în vechime oraş etrusc. Se afirma că pisanii ar fi originari dintr-un oraş din Elida, lângă fluviul Alfeu, numit tot Pisa.

2 Pârgos era portul cetăţii etrusce *care*; în preajma oraşului etrusc Gravisca bântuia malaria.

3 Ligurii locuiau la nord de Etruria, în regiunea muntoasă de pe ţărmurile golfului Genova.

4 Cicnus, prietenul lui Faeton, fusese prefăcut în lebădă. Surorile lui Faeton fuseseră transformate în plopi.

Capitală a trei popoare, fiecare cu patru triburi, ea îşi trage însă puterea din sângele etruse L De aici s-au înarmat împotriva lui Mezenţiu cinci sute de războinici, pe care vasul, pe prora căruia se afla chipul lui Mincius, fiul lui Benacus, cu fruntea încinsă de trestie verzuie, îi ducea pe mare cu gând vrăjmaş. Auleste venea la urmă, greoi şi, ridicându-se, lovea cu o sută de lopeţi marea; răscolite, apele se acopereau de spumă. îl ducea uriaşul Triton2, a cărui scoică speria valurile albastre; vârâtă în apă până la brâu, namila avea partea dinainte a trupului păroasă de om, dar pântecele i se sfârşea în balenă; valurile îi murmurau pline de spume sub pieptu-i de fiară. Atâţia războinici de frunte venea în ajutorul Troiei pe treizeci de corăbii ce spintecau cu boturile lor de aramă valurile mării. Lumina părăsise cerul şi carul de noapte al zeiţei Febe3 ajunsese în mijlocul bolţii cereşti. Cum grijile nu-l mai lăsau să se odihnească, Enea îşi vedea el singur de cârmă şi de pânze. Pe la jumătatea drumului, iată *că* i se

arătă înaintea ochilor ceata tovarăşelor lui: nimfele pe care Cibele le pusese în rândul zeiţelor mării şi cărora le poruncise să fie nimfe în loc de corăbii. Ele înotau una lângă alta şi spintecau valurile, tot atâtea la număr câte corăbii cu ciocul de aramă se aflaseră înainte la ţărm. De departe de îşi recunoscură stăpânul şi-i săriră în jur. Mai meşteră la vorbă, Cimodoce se apropie de coada vasului şi apucă pupa cu mâna dreaptă, şi.

1 Cele trei popoare care alcătuiseră confederaţia mantuană sunt, probabil, grecii, etruscii, umbrienii; etruscii reprezentau elementul principal.

4 Numele de Triton se referă atât la corabie cât şi la zeul marin a cărui imagine orna – prora năvii.

3 Febe, zeiţa lunii, era alt nume al Dianei, sora lui Phoebus Apolo.

săltându-se deasupra cu spatele, vâslea cu stânga prin undele liniştite. îi vorbi apoi aşa neştiutorului Enea:

— Veghezi, vlăstar de zei? Veghează şi lasă pânzele în voia vânturilor; noi suntem brazii din creştetul sfânt al Idei, odinioară corăbiile tale şi azi nimfe ale mării. Când vicleanul rutul s-a năpustit asupra noastră cu sabia şi cu focul în mână, noi ne-am rupt fără voie lanţurile. Acum te căutăm pe valuri. Făcându-i-se milă de noi, mama zeilor ne-a schimbat chipul şi ne-a hărăzit să ne petrecem viaţa ca zeiţe în apă. În clipa când vorbim, copilul tău Ascaniu este închis între zidurile şi şanţurile taberei, împresurat de oştile latinilor dornici să lupte. Călăreţii arcadieni şi cu vitejii etrusci au ajuns în locurile ce le-ai hotărât.1 Turnus plănuieşte însă să le iasă în cale cu călăreţii lui pentru ca să nu se poată uni cu tabăra. Scoală-te şi, de cum s-o lumina de zi, grăbeşte-te să-ţi chemi tovarăşii la arme şi ia-ţi scutul neînvins, pe care ţi l-a dat însuşi nebiruitul stăpân al focului2 şi l-a tivit cu o margine de aur. Dacă nu-mi iei vorbele în deşert, mâine soarele va vedea mormane de leşuri rutule.

Spuse şi, înainte de a pleca, împinse cu multă dibăcie cu mâna-i dreaptă pupa înaltă a corabiei ce lunecă pe valuri mai iute decât suliţa şi decât săgeata cea deopotrivă cu vântul. În urmă, celelalte corăbii îşi zoriră şi ele mersul. Neştiutor de ce se întâmplase, troianul Enea rămase înmărmurit; prevestirea îi oţeli totuşi sufletul şi, cu ochii îndreptaţi spre bolta cerului, o rugă pe zeiţă astfel:

— Sfântă maică a zeilor, stăpâna a Idei, ocrotitoarea Dindimului şi a cetăţilor încununate cu

1 Cavaleria fusese trimisă pe uscat spre tabăra lui Enea.

2 Adică Vulcan.

ziduri, al cărei car e tras de doi lei puşi la jug ce ascultă de frâu, fii călăuza mea în luptă, împlineşte-ţi cât mai repede prevestirea şi ajută-i pe troieni cu bunăvoinţă.

Atât spuse, în timp ce ziua ieşea din ocean şi alunga cu lumina-i întoarsă întunericul. Enea le porunci mai întâi tovarăşilor să asculte de semnale, să-şi oţelească sufletele şi să se gătească de luptă. De pe înălţimea pupei unde stătea, el zări în curând pe teucri şi tabăra lor; cu stânga îşi înălţă el atunci scutul strălucitor. De pe ziduri, troienii scoaseră un chiot până la cer; nădejdea îi cuprinse şi le spori mânia; săgeţile le zburau din mâini, ca şi cocorii Strimonului[246] când dau semnalul plecării pe cerul de plumb şi se avântă cu zgomot în văzduh, bucuros să scape de crivăţul iernii. Regele rutulilor şi căpeteniile italice se mirară la început de cele ce vedeau, până ce zăriră pupele întoarse spre ţărm şi marea se părea că se urcă odată cu vasele. Vârful coifului ardea pe capul lui Enla; canaful îi vărsa flăcări, iar scutul de aur răspândea valuri de pară, ca o cometă ce împrăştie o lumină mohorâtă în noaptea senină ori ca aprinsul Sirius2, care, când răsare, aduce

246 Rîu din Tracia. Vergiliu se refera la păsările călătoare, care vin primăvara din sud.

8 Stea din constelația Caniculei.

oamenilor istoviţi setea şi bolile şi mâhneşte cerul cu blestemata-i lumină. Pe cutezătorul Turnus nu-l părăsi cu toate acestea nădejdea de a ajunge el mai întâi la ţărm şi de a-i împiedica să scoboare pe uscat pe cei ce soseau. Se grăbi chiar să îmbărbăteze cu vorbe sufletele latinilor şi să-i aţâţe la luptă.

— A venit, în sfârşit, clipa mult dorită de a zdrobi pe duşman cu braţul vostru. Soarta războiului vă e în mână. Să-şi amintească fiecare de nevastă, de cămin, să se gândească la faptele mari ale strămoşilor. Să mergem în grabă la ţărm, cât timp vrăjmaşii se scoboară încă cu teamă din corăbii. Norocul îi ajută pe îndrăzneţi.

Spuse şi se chibzui pe cine să ia cu dânsul împotriva duşmanilor şi în grija cui să lase zidurile împresurate. În timpul acesta Enea îşi aruncă punţile şi-şi scoborî ostaşii din corăbiile înalte. Mulţi aşteptau retragerea valurilor potolite pentru a se arunca pe nisip dintr-o săritură; alţii se lăsau să lunece pe vâsle. Tarchon cercetă ţărmul, până ce găsi un loc unde valurile nu fierbeau şi nu se sfărâmau cu zgomot şi unde, în creşterea ei, marea aluneca fără nicio piedică. Acolo întoarse pe dată corabia şi într-acolo îi îndemnă şi pe tovarăşi:

— Lăsaţi-vă, prieteni, cu nădejde pe lopeţi; ridicaţi şi împingeţi-vă corăbiile; spintecaţi cu ciocul lor pământul ăsta duşman şi carena să-şi taie ea singură o brazdă într-însul. Pot să-mi zdrobesc vasul în portul ăsta, numai să punem piciorul pe uscat.

Abia sfârşi Tarchon şi tovarăşii se şi ridicară la lopeţi şi împinseră spre ogoarele latine corăbiile pline de spume, până ce pupele se înfundară în nisip şi toate vasele se aşezară nevătămate pe uscat, toate, afară de corabia ta, Tarchon, căci nimerind într-un vad, rămase agăţată de o movilă de nisip şi se cumpăni multă vreme, ţinând piept izbiturii valurilor, până ce se zdrobi, lăsând pe ostaşi în voia talazurilor; frânturile lopeţilor şi bărcile ce pluteau îi

încurcau, iar mai apoi, în înapoierea lor, valurile îi trăgeau şi pe dânşii îndărăt.

Nici Turnus nu-şi pierdu însă vremea; mânios, el îşi aduse întreaga oaste împotriva teucrilor şi o rândul în faţa lor pe ţărm. Goarnele dădură semnalul. Enea se năpusti numaidecât asupra gloatelor de ţărani şi, ca semn bun, doborî la pământ pe latini, răpunând pe Teron, cel mai înalt dintre toţi, care se repezise asupra lui; cu o lovitură de sabie el îl răzbi prin zaua de aramă şi prin tunica brodată cu aur, în coaste. Lovi apoi pe Lichas, ce fusese scos din sânul mamei lui moartă şi închinat ţie, Apolo, pentru că i-ai îngăduit micuţului să scape de cuţit. Doborî apoi pe puternicul Ciseu şi pe uriaşul Glas, care cu ghioaga lor culcau la pământ rânduri întregi de duşmani. Nimic nu i-a putut scăpa; nici arma lui Hercule, nici braţele lor vânjoase, nici tatăl lor Melampus, tovarăşul credincios al lui Hercule, cât timp şi-a împlinit marile lui isprăvi pe pământ. Învârtindu-şi suliţa, Enea i-o înfipse lui Farus în gura deschisă, pe când îi arufica încă zadarnice ocări. Şi tu, sărmane Ciclon, îndrăgostit de curând de bălanul Clitius, căruia abia îi dăduseră tuleile pe obraji ai fi fost culcat la pământ de braţul lui Enea şi nu te-ai mai fi gândit la dragostea pe care ai avut-o întotdeauna pentru băieţi, dacă ceata fiilor lui Forcus nu i-ar fi aţinut calea lui Enea; erau şapte la număr şi aruncară dintr-odată şapte suliţi; o parte săriră înapoi fără folos de pe coif şi de pe scut; altă parte le abătu de lângă trup Venera. Enea îi spuse atunci credinciosului său Ahate:

— Dă-mi din suliţele pe care le-am înfipt în pieptul grecilor pe câmpia Ilionului. Mâna nu-mi va arunca niciuna cu greş împotriva rutulilor.

Înşfăcă apoi o lance mare şi o arunca; în zborul ei, ea străbătu scutul de aramă al lui Meon şi-i zdrobi platoşa cu piept cu tot. Alcanor se repezi atunci în sprijinul fratelui sau care cădea; alta suliţă îi străbătu braţul şi, fără să-şi

piardă avântul, trecu mai departe plină de sânge; mâna îi rămase spânzurată de umăr ţinută doar de fibre. Smulgându-i suliţa din trup, frate-său Numitor o aruncă îndărăt spre Enea, dar nu-l nimeri; fierul sfredeli abia puţin coapsa marelui Abate. În clipa aceasta, bizuindu-se pe puterea şi tinereţea lui, alergă Clausus din Cures şi aruncă de departe o lance, cu care îl atinse adânc sub bărbie pe Driops; ea îi străbătu gâtlejul şi îi răpi dintr-odată şi glasul şi viaţa; el se iovi cu fruntea de pământ, vărsând pe gură sânge închegat. Trei troieni, ieşiţi din neamul străvechi al lui Boreu şi trei băieţi ai lui Idas, din Ismara 2, căzură şi ei din câteva lovituri; Helesus alergă cu ceata lui de aurunci; în fruntea călăreţilor sosi şi Mesap, fiul lui Neptun; se opinteau când unii, când alţii să-i alunge pe troieni; lupta se dădea chiar pe pragul Italiei. În întinsa câmpie a văzduhului adesea vânturile vrăjmaşe se încaieră cu puteri deopotrivă; nici vânturile, nici norii, nici marea nu dau îndărăt; multă vreme lupta e îndoielnică. Toate stau încleştate unele împotriva celorlalte. La fel oştile troiene şi latine se ciocneau şi se înfruntau picior la picior, piept la piept.

În altă parte, unde apele unui şuvoi târâseră până departe pietroaie uriaşe şi copaci smulşi din mal, siliţi de aşezarea neprielnică a locului să descalece şi, nedeprinşi să lupte pe jos, arcadienii dădeau dosul în faţa latinilor ce-i urmăreau. Când îi văzu, Pallas făcu şi el ce se mai poate face în clipe de primejdie: căută să-i înflăcăreze când cu rugăciuni, când cu mustrări amare:

— Unde fugiţi, tovarăşi? în numele vostru şi al faptelor voastre, în numele regelui Evandru şi al războaielor în care a biruit, în numele nădejdii mele de a mă arăta vrednic de gloria lui, nu fugiţi.

1 După unele legende, Boreu ar fi fost iniţial un rege trac.

2 Ismara, adică Tracia unde se află muntele Ismaros.

Să ne facem cu fierul drum printre duşmani; unde vă încolţesc mai mulţi acolo vă cere gloria patriei să mă urmaţi. Nu ne duşmănesc zeii nemuritori, suntem urmăriţi tot de nişte muritori. Avem tot atâtea vieţi şi tot atâtea braţe ca şi dânşii. De o parte marea ni se pune în cale ca o stavilă puternică: de alta, pe uscat, nu mai avem unde fugi; să ne aruncăm în valuri sau în tabăra troiană?

Vorbi astfel şi se năpusti unde erau duşmanii mai mulţi. Ceasul rău îi scoase întâi în cale pe Lagus, pe când voia să smulgă un bolovan uriaş. Pallas îi arunca o suliţă şi-l străbătu acolo unde şira spinării desparte coastele în două. Pe când se aplecase deasupra ca să i-o scoată din rană, mânios de moartea tovarăşului său, Hisbon se năpusti să-l lovească; Pallas i-o luă însă înainte şi-i împlântă sabia în plămânii umflaţi de mânie. Se năpusti asupra lui Stenius şi a lui Anchemolus din străvechiul neam al lui Retuş[247]) care pângărise patul maşterii. Şi voi aţi căzut, amândoi, în câmpiile rutulilor, Laris şi Timber, gemeni ai lui Daucus, a căror asemănare îi înşela plăcut pe-ai voştri şi chiar pe părinţi. Pallas a făcut însă acum între voi o cumplită deosebire: căci ţie, Timbre, sabia lui Evandru ţi-a retezat capul; pe tine, Laris, mâna-ţi dreaptă tăiată te caută şi degetele-ţi încă vii zvâcnesc şi mai umblă să apuce fierul.

Arcadienii se înflăcărară la cuvintele lui Pallas şi la vederea faptelor lui vitejeşti; mânia amestecată cu ruşinea îi aduse îndărăt împotriva duşmanului. Pallas străpunse atunci pe Reteu, ce trecea în car pe dinaintea lui; numai atâta i-a întârziat o clipă moartea lui Ilus, căci împotriva lui îşi îndreptase suliţa-i puternică: trecând pe acolo, fugărit de tine, viteazule Teutra, şi de fratele tău Tires, Reteu a primit lovitura şi s-a rostogolit pe jumătate mort din car,

---

247 Rege al marubilor care își alungase fiul pentru că o iubea pe mama lui vitregă, Casperia. Anchemolus se refugiase la Daunus, tatăl lui Turnus.

lovind cu călcâiele câmpia rutulilor. Când vara se iscă vântul, aşa cum doreşte, ciobanul dă foc miriştii din mai multe părţi; locurile din jur se aprind pe dată iar vâlvătaia groaznică se lăţeşte pe tot întinsul câmpiei; ciobanul şade acum departe şi priveşte mulţumit flăcările biruitoare; La fel te bucuri şi tu, Pallas, cum vitejia ţi-a împins grămadă tovarăşii împotriva duşmanului.

Aprigul în războaie Halesus se repezi însă să le iasă în cale. Adăpostit sub scut, el ucise pe Ladon, pe Feres şi pe Demodoc; cu sabia-i strălucitoare reteză mâna dreaptă a lui Strimonius ridicată ca să-l lovească la gât; lovi cu o piatră pe Toas drept în faţă, zburându-i ţeasta amestecată cu creier plin de sânge. Tatăl lui Halesus, care prezicea viitorul, îl ascunsese în păduri. De îndată ce moartea închise pleoapele bătrânului, parcele puseră mâna pe fiu şi-l meniră să cadă sub armele lui Evandru. Înainte de a-l lovi, Pallas se rugă astfel:

— Taică Tibrule, îndreaptă fierul, pe care îl arunc acum, în pieptul cumplitului Halesus; îi voi atârna pe unul din stejarii tăi armele şi prada luată de la dânsul.

Zeul îl auzi şi, pe când Halesus îl acoperea cu scutul pe Imaon, nefericitul îşi descoperi pieptul gol în faţa suliţei lui Pallas. Lausus, unul din războinicii cei mai de frunte, nu îngădui însă ca oastea latinilor să se înspăimânte din pricina morţii unui viteaz atât de mare. Ucise întâi pe Abas ce-i ieşise în cale, singurul care-i împiedica şi-i întârzia biruinţa, Floarea Arcadiei şi a Etruriei fu culcata la pământ de Lausus, ca şi voi, teucri, ce aţi scăpat din mâna grecilor. Amândouă oştile se încăierară cu puteri şi căpetenii deopotrivă. Rândurile din urmă se îndesară în cele dintâi aşa că înghesuiala nu le îngăduia să-şi mişte braţele şi armele. De o parte Pallas şi de alta Lausus împingeau şi urmăreau pe duşmani; amândoi erau cam de aceeaşi vârstă şi la tel de frumoşi; soarta îi menise să nu se mai întoarcă în patrie. Stăpânul Olimpului nu le învoi totuşi să

se măsoare între dânşii; destinul îl hărăzise pe fiecare loviturilor unui duşman mai mare. În timpul acesta, sorusa, nimfa Iuturna, îl vesti pe Turnus să ia locul lui Lausus şi el îşi avântă carul în mijlocul încăierării. De cum îi văzu pe rutuli, le strigă:

— E timpul să încetaţi lupta; numai eu mă voi măsura cu Pallas; numai mie mi-e sorocit Pallas; aş dori ca şi taicăsău să fie de faţă la luptă.

El spuse şi, pe dată, ostaşii îi făcură loc. Văzându-i pe rutuli dându-se la o parte, mirat de porunca trufaşa, Pallas cătă înmărmurit la Tumus; plimbându-şi căutătura sălbatică pe trupul uriaş al rutulului îl înfruntă de departe şi îi răspunse apoi astfel:

— Ori voi fi proslăvit pentru prăzile bogate ce voi lua, ori pentru o moarte glorioasă. Tata va fi bucuros şi de una şi de alta; încetează cu ameninţările.

Vorbind aşa, el înaintă în mijlocul câmpici; sângele îngheţă în inimile arcadienilor. Turnus sări din car, gata de luptă corp la corp. Ca leul ce se năpusteşte din vârful muntelui, când vede un taur gătindu-se de luptă pe câmpie, aşa părea şi Turnus sărind asupra duşmanului. Când îl crezu că e în bătaia suliţei, Pallas i-o luă înainte, în nădejdea ca norocul îi va ajuta îndrăzneala, deşi nu se luptau cu puteri deopotrivă şi grăi astfel privind văzduhul:

— În numele ospeţiei primite de la tatăl meu şi al mesei, la care ai stat ca străin, te rog, Hercule, să mă sprijini în greaua încercare la care am pornit; fă ca Turnus să mă vadă în clipa morţii luându-i armele pline de sânge şi ca ochii împăienjeniţi să-şi îndure biruitorul.

Hercule îl auzi pe tânăr şi îşi înăbuşi în fundul inimii un geamăt adânc şi vărsă lacrimi fără de niciun folos. Jupiter îi vorbi atunci fiului său cu vorbe blajine:

— Ceasul fiecăruia e hotărât; durata vieţii tuturor e scurtă şi fără clintire; a-i prelungi amintirea prin fapte, asta e datoria virtuţii. Atâţia fii de zei au căzut sub zidurile

înalte ale Troiei! Şi fiul meu Şarpedon a căzut împreună cu dânşii. Şi pe Tumus îl cheamă ursita şi a ajuns la capătul vieţii ce i-a fost. dată.

Astfel vorbi şi îşi întoarse privirile de la câmpia rutulilor.

În vremea aceasta Pallas îşi aruncă suliţa din toate puterile şi-şi mase sabia strălucitoare din teacă. Suliţa zbură şi lovi acolo unde vârful scutului se ridică deasupra umărului şi, făcându-şi drum pe la marginile lui, atinse, în sfârşit, uriaşul trup al lui Turnus. Învârtind-o mai întâi mult timp, Turnus îşi aruncă atunci şi el suliţa de lemn de stejar cu vârful ascuţit de fier, vorbindu-i astfel:

— Vezi dacă suliţa mea nu pătrunde ceva mai bine.

Spuse şi vârful ei ascuţit străpunse vâjâind mijlocul scutului, prin toate învelişurile de fier şi de aramă, prin toate pieile de taur puse unele peste altele ce-l acopereau şi, trecând prin platoşa groasă, se înfipse în

Sul lui viteaz. Zadarnic Pallas smulse din rana cald; sângele şi viaţa îi ieşiră însă pe aceeaşi cale. Se prăbuşi pe rană; armele îi zăngăniră deasupra şi, murind, muşcă cu gura-i însângerată pământul vrăjmaş. În picioare deasupra lui, Turnus strigă atunci:

— Arcadieni, ţineţi minte vorbele mele şi spuneţi-le lui Evandru. îi trimit pe Pallas aşa cum a meritat să-l vadă. îi dăruiesc cinstirea mormântului şi mângâierea îngropăciunii. Ospeţia dată lui Enea nu l-a costat puţin.

Şi vorbind aşa, apăsă trupul neînsufleţit cu piciorul stâng şi-l despuie de greaua şi bogata curea a sabiei pe care era sculptată o faptă cumplită: cincizeci de tineri ucişi în noaptea nunţii şi paturile pline de sânge; iată ce săpase Clonus, fiul lui Eurit, în belşug de aur. Turnus chiui de bucurie că pusese mâna pe aşa pradă[248]. Minte neştiutoare

248 Clonus este un artist inventat de Vergiliu. Acest artist ar fi sculptat povestea danaidelor. Cele cincizeci de fete ale lui Danaus au fost obligate să se căsătorească cu cei cincizeci de veri a*. I°ri f*ii lui

a omului de destin şi de ceea ce-l aşteaptă; beţie a izbânzii, care nu ştie să-şi păstreze măsura! Va veni vremea când Tumus va dori să răscumpere oricât de scump viaţa lui Pallas şi când va blestema ziua şi prada asta 2! Prietenii îl întinseră apoi pe Pallas pe un scut şi-l luară de pe câmp în plânsete şi gemete. Ce durere şi ce mare cinste pentru tatăl tău când te vei întoarce acasă! Aceeaşi zi te-a aruncat pentru întâiaşi dată în luptă şi tot ea ţi-a răpus viaţa, deşi laşi în urmă-ţi mormane mari de leşuri rutule. De data aceasta nu zvonul ci un sol mult mai sigur îi aduse lui Enea vestea că ai lui erau în pragul pieirii şi că era vremea să le vină în ajutor troienilor încolţiţi rău. El seceră cu sabia tot ce-i ieşea în cale; aprins de mânie, îşi deschise cu fierul o pârtie largă prin oastea duşmană, căutându-te pe tine.

Tumus, mândru de noua-ţi ispravă. Înaintea ochilor i se arătau toate: Pallas, Evandru, masa primitoare, la care se aşezase pentru întâiaşi dată, legătura încheiată. Prinse apoi patru tineri, fiii lui Sulmon, şi alţi patru, pe care îi crescuse Ufens, pentru a-i jertfi manilor lui Pallas şi a stropi cu sângele lor flăcările rugului. Aruncă apoi departe asupra lui Magus o suliţă năprasnică; el se aplecă însă cu viclenie şi suliţa îi trecu vâjâind pe deasupra capului. îmbrăţişându-i apoi genunchii, îl rugă astfel:

— Pe sufletul tatălui tău, pe nădejdea ce pui în Iulus, cruţă-mi, te rog, viaţa şi pentru tata şi pentru fiul meu. Am un mândru palat; am îngropat în pământ argintărie sculptată, am grămezi se aur lucrat şi nelucrat. Biruinţa teucrilor nu atârnă de mine; viaţa unui om nu trage atât de

---

Aegyptus. în noaptea nunții, dînd ascultare sfatului. tatălui lor, ele și^au ucis soții, cu excepția celei mai mici, Hipermnestra care și-a cruțat bărbatul său numit Linceu. „.au părinții lui Abas. Nepoata acestuia, Danae s-a

căsătorit cu Pilumnus, strămoșul lui Turnus. Tocmai acest fapt explică bucuria eroului rutul.

~2 Vederea acestei curele, smulse Iui Pallas, va decide pe Enea să nu-1 cruțe pe Turnus și să-i dea lovitura hotărîtoare (vezi mai jos)

mult în cumpănă.

Vorbi şi Enea îi răspunse:

— Grămezile de aur şi de argint de care-mi vorbeşti, ţine-le pentru copiii tăi. Prin uciderea lui Pallas, Turnus a înlăturat cel dintâi orice învoieli de război. Iată ce cere sufletul lui închise, iată ce cere Iulus.

Şi cu vorbele acestea, îi smulse coiful cu stânga şi, împingându-i capul îndărăt, cu toate că-l ruga, îi înfipse sabia în gât până-n mâner. Nu departe de dânsul se afla fiul lui Hemon, preotul lui Apolo şi al Dianei; o fâşie albă cu bentiţe sfinte îi încingea tâmplele; strălucirea hainelor şi a armelor luau privirile. Enea se năpusti asupra lui şi-l fugări pe câmp; lunecând, el se urcă pe dânsul şi-l acoperi cu umbra sa uriaşă; Serestus îi culese armele şi le luă pe umeri ca să ţi le aducă ca trofeu ţie, zeu al războiului. Ceculus, fiul lui Vulcan, şi Umbro, venit din munţii

1 Sacrificiile omeneşti apar şi în poemele homerice. Ahile jertfeşte doisprezece prizonieri troieni pe mormântul lui Patrocle. (//., XXI).

marsilor, aprinseră din nou lupta. Enea îşi descărca atunci mânia împotriva lor. Dintr-o singură lovitură de sabie, el reteză mâna stângă a lui Anxur şi-i aruncă la pământ întreaga roată a scutului. Anxur rostise nişte vorbe de farmece şi, închipuindu-şi că i se vor împlini, nu mai putea de nădejde şi-şi făgăduia să trăiască mulţi ani până la adânci bătrâneţi. Mândru de armele-i strălucitoare, Tarquitus, fiul lui Faunus şi al nimfei Driope, îi ieşi atunci în cale. Cu o singură lovitură de lance, pe care o aruncă, trăgând-o îndărăt, Enea străbătu şi ţintui la un loc platoşa şi scutul uriaş; şi, fără. să ţină seama că-l ruga şi că se pregătea să-i mai spună şi altele, el îi taie apoi capul şi, pe când i se prăvălea la pământ trupul cald, îi grăi cu astfel de vorbe duşmănoase:

— Să zaci de acum aici, temutule războinic. Maică-ta nu te va îngropa şi nu-ţi va ridica un mormânt în patrie. Vei

fi lăsat pradă păsărilor sălbatice ori înghiţit de mare, vei fi jucăria valurilor şi peştii înfometaţi îţi vor linge rănile.

Se aruncă apoi asupra lui Anteu şi a lui Lucas, ce luptau în rândurile dintâi ale oştii lui Turnus; urmări pe viteazul Numa şi pe bălanul Camers, fiul măreţului Volscens, omul cel mai bogat în ogoare dintre ausonizi, care domnise peste tăcuta Amiclee[249]. Întocmai ca Egeon cel cu o sută de braţe, despre care se spune că vărsa flăcări pe cincizeci de guri şi din cincizeci de piepturi, când, împotriva trăsnetului lui Jupiter, scotea tot atâtea scuturi şi lovea cu tot atâtea săbii 2 – aşa şi Enea se dezlănţuia biruitor pe întreaga câmpie, de îndată, ce sabia i se încălzise în sânge. Iată-l că se repezi acum la cei patru cai de la carul lui Nâfeu, ce veneau împotrivă-i; când îl văzură însă de departe înaintând şi scrâşnind de turbare, o luară la fugă speriaţi îndărăt şi-şi răsturnară stăpânul, iar carul îl traseră spre ţărm.

În clipa aceasta îşi făcu drum prin mijlocul troienilor Lucagus împreună cu fratele său Liger, pe un car cu doi cai albi; Liger ţinea hăţurile şi mâna caii, în vreme ce aprigul Lucagus îşi rotea sabia scoasă. Enea nu putu răbda să-i vadă dezlănţuindu-se cu atâta furie, ci se năpusti şi le ieşi înainte ameninţător cu lancea întinsă.

— N-ai înainte, îi strigă Liger, nici caii lui Diomede, nici carul lui Ahile \ nici câmpiile frigiene; ţi-a fost dat să-ţi găseşti pe pământul ăsta şi sfârşitul războiului şi sfârşitul zilelor tale.

Cuvintele nesocotite ale lui Liger se pierdură departe în vânt. Eroul troian nu se gândi însă să-i răspundă, ci-şi aruncă suliţa împotriva duşmanului. În timp ce Lucagus se apleca pentru a-şi îndemna caii, înţepându-i cu suliţa, şi cu

249 Amicleca era un oraș din Campania. Se pare că acest oraș fusese abandonat de locuitori din cauza șerpilor care-1 invadaseră.
s Contrar tradiției homerice, Vergiliu face din uriașul Egeon, numit și Briareu (vezi mai sus), unul dintre giganții care au luptat împotriva lui Iupiter.

piciorul stâng întins înainte se gătea de luptă, lancea îi străbătu marginea de jos a scutului strălucitor şi se înfipse în coapsa stângă; aruncat din car, el se prăbuşi pe roate în pulbere; piosul Enea îl dojeni atunci cu vorbe amare:

— Nu caii, care n-au ştiut fugi la timp mi-au dat carul tău, Lucagus, nici vreo viclenie deşartă nu i-a făcut să fugă de duşman, ci tu singur, sărind de pe roate, i-ai lăsat slobozi.

Vorbind astfel, el puse mâna pe cai. Răsturnat şi el din car, odată cu fratele său, Liger îşi întinse spre dânsul mâinile fără arme:

Aluzie la luptele purtate de Enea în timpul războiului troian împotriva lui Diomede şi a lui Abile (Homer, //., V, 314 şi XX, 318).

— În numele tău şi al părinţilor, care au născut un astfel de viteaz, milostiveşte-te, troiene, de cel ce te roagă şi lasă-i viaţa.

1 Dar pe când voia să-i spună şi mai multe, Enea îi răspunse:

— Nu aşa vorbeai adineauri. Mori; un frate nu trebuie să-şi părăsească fratele.

Îi străpunse apoi cu sabia pieptul, unde sălăşluieşte viaţa omului.

Iată cum conducătorul dardan răspândi moarte pe câmpie şi îşi arătă mânia ca un şuvoi de apă ori ca un negru vârtej de vânt, până ce tânărul Ascaniu şi oastea zadarnic împresurată ieşiră din tabără şi se năpustiră asupra duşmanului.

În vremea aceasta Jupiter îi vorbi astfel Iunonei:

— Soră şi totodată şi preaiubita mea soţie, aveai dreptate; Venera sprijină pe troieni; braţul lor, în adevăr, n-are nicio vlagă la război; n-au sufletul viteaz şi călit în primejdie.

Supusă, Iunona îi răspunse smerită:

— Pentru ce, iubite soţ, mă mai chinui, când mă tem

atât de vorbele-ţi amare? Dacă ai mai avea pentru mine dragostea de altă dată, cum s-ar cuveni, nu m-ai împiedica, atotputernice, de a-l scoate pe Turnus din luptă şi de a-l păstra nevătămat tatălui său Daunus. Acum el trebuie însă să piară şi să-şi verse sângele pios pentru a împlini răzbunarea troienilor. El îşi trage totuşi neamul din obârşia noastră. Pilumnus e străbunul lui în a patra spiţă şi mâna lui darnică ţi-a încărcat adesea altarele cu daruri bogate.

Stăpânul Olimpului ceresc îi răspunse astfel în puţine cuvinte:

— Dacă îmi ceri să amân moartea apropiată a lui Turnus sorocit pieirii şi crezi că pot s-o hotărăsc, scapă-l, făcându-l să fugă, şi smulge-l ursitei ce-l ameninţă. Până aici mi-i cu putinţă să o îngădui. Dacă sub rugăciunile tale se ascunde însă o dorinţă mat mare, dacă socoţi că poţi tulbura şi schimba întreaga soartă a războiului, nutreşti nădejdi zadarnice.

Iunona îi răspunse lăcrimând:

— O, dacă mi-ai da din toată inima ceea ce glasul nu vrea şi dacă i-ai lăsa viaţa lui Tumus! Acum. Însă, ori eu mă înşel, ori cu toate că-i nevinovat îl aşteaptă o moarte cumplită. Cât aş dori să fiu jucăria. unei temeri neîntemeiate şi tu să-ţi îmblânzeşti hotărârile, aşa cum îţi stă în putere.

După ce vorbi astfel, ea se înfăşură într-un nor şi se repezi din înaltul cerului, aducând cu dânsa furtuna, şi se îndreptă spre oastea troiană şi tabăra latinilor. Dintr-un abur uşor, zeiţa plăsmui apoi o umbră subţire, cu chipul lui Enea (uluitoare minune!), o împodobi cu arme troiene; un scut la fel şi cu acelaşi canaf pe creştet; îi dădu acestei vedenii vorbe goale, sunete fără gândire şi chiar şi felul mersului, aşa cum se spune ca zboară umbrele morţilor ori visurile ce ne înşală simţurile amorţite. Vedenia lui Enea se arătă mândră în întâile rânduri, şi-l îndârji pe Turnus cu armele şi-l întărită cu vorba. Tumus îi ieşi în cale şi de

departe îi aruncă o suliţă ce şuiera prin văzduh; vedenia îşi întoarse spatele şi fugi. Tumus crezu că Enea se trăgea îndărăt şi-şi umplu sufletul trufaş cu o nădejde zadarnică.

— Unde fugi, Enea? Nu-ţi părăsi nunta făgăduită; pământul, pe care l-ai căutat peste valurile mării, ţi-l va da braţul acesta.

Strigând astfel, el îl urmări şi îşi scânteia sabia scoasă fără să vadă că vântul îi împrăştia bucuria. Din întâmplare se afla acolo o corabie legată de muchia unei stânci înalte, cu scările puse şi cu puntea aruncată, corabia cu care venise regele Osinius de pe ţărmurile Clusiului. Vedenia speriată a lui Enea fugi spre dânsa ca să-şi caute un ascunziş. Tumus o urmări şi mai înverşunat; urcă scările şi trecu peste puntea înaltă. De cum ajunse însă la proră, Iunona tăie odgonul şi dădu drumul corabiei, pe care o luară valurile ce se retrăgeau. Vedenia uşoară nu mai umblă atunci să se ascundă ci, zburând în văzduh, se topi în întunericul ceţei.

În timpul acesta Enea îl chema la luptă pe dispărutul Turnus şi, în drumul lui, răpuse o mulţime de războinici; şuvoaiele luaseră însă pe Tumus în largul mării. Neînţelegând ce se întâmplase şi nemulţumit că scăpase, el privi îndărăt şi îşi înălţă mâinile la cer, zicând:

— Atotputernice părinte, m-ai crezut oare vrednic de aşa nelegiuire şi m-ai sorocit unei pedepse aşa de mari? Unde sunt dus? De unde vin? Cum am fugit? Cum am putut fi îndepărtat de pe câmpul de luptă? îmi voi mai vedea eu tabăra şi zidurile Laurentului? Ce vor spune ostaşii ce m-au urmat pe mine şi armele mele şi pe care (ce nelegiuire!) i-am lăsat unei morţi cumplite? îi văd cum fug care încotro şi aud gemetele celor ce cad. Ce-mi rămâne de făcut? De ce nu mi se deschide pământul sub picioare, ca să mă înghită? Ori, mai degrabă, milostiviţi-vă voi, vânturilor, de mine. Chiar eu vă rog să-mi izbiţi corabia de stânci, ori să o împingeţi în valuri şi nisipuri cumplite, unde să nu mă

poată ajunge nici rutulii, nici amintirea faptei mele.

Vorbind astfel, el se zbuciuma cu gândul în tot felul de hotărâri: să se străpungă cu sabia ori să-şi împlânte în piept fierul nemilos pentru a-şi spăla ruşinea, ori să se arunce în valuri şi să ajungă înot la ţărm ca să se năpustească din nou asupra armelor troienilor? De trei ori încercă şi una şi alta, dar de trei ori Iunona îl opri şi pli Aă de milă îl potoli pe tânăr. Corabia pluti spintecând marea şi, ajutată de valuri prielnice, nimeri în cetatea străveche a tatălui său Daunus.

În vremea aceasta, din îndemnul lui Jupiter, vajnicul Mezenţiu îi luă locul şi se năpusti asupra troienilor biruitori. Oştile etrusce alergară atunci cu înverşunare împotriva lui, încolţindu-l, toţi pe unul şi copleşindu-l în ura lor cu o ploaie de săgeţi. Ca o stâncă ce se ridică în largul mării în calea vânturilor dezlănţuite şi bătută de valuri şi înfruntând întreaga urgie a cerului şi a mării, rămâne neclintită, aşa şi Mezenţiu culcă la pământ pe Hebrus, fiul lui Dolihaon, pe Latagus şi pe Palmus ce fugea de dânsul; pe Latagus, care venea spre el, îl izbi în faţă cu un pietroi scos dintr-un munte; mişelului Palmus îi tăie pulpele şi-l făcu să se prăvălească în pulbere, iar armele i le dărui lui Lausus ca să şi le pună pe umeri şi să-şi împlânte canaful în vârful coifului. Ucise apoi pe frigianul Evas şi pe Mimas, de o vârstă cu Paris şi prieten cu dânsul, pe care Teano, soţia lui Amicus, îl născuse în aceeaşi noapte în care regina, fiica lui Ciseu, purtând în sân o torţă, îl născuse pe Paris: Paris doarme acum în pământul strămoşesc, Mimas zace neştiut de nimeni în câmpiile Laurentului. Mistreţul adăpostit multă vreme între brazii Vesulului1, ori cel hrănit de mulţi ani în mlaştinile Laurentului, în hăţişul lor de trestii, când e scos din munţii înalţi de câinii ce l-au încolţit, de cum se vede în mijlocul laţurilor vânătorilor, se opreşte, grohăie sălbatic şi-şi zbârleşte părul de pe trup; nimeni nu cutează să se

apropie de dânsul şi să-l înfrunte, ci numai de departe şi de la adăpostul primejdiei vânătorii îl hărţuie cu săgeţile şi cu chiuituri; fără să se înfricoşeze, fiara ţine. piept în toate părţile, scrâşneşte din dinţi şi îşi scutură săgeţile din spate. Tot aşa, niciunul dintre războinicii pe drept înverşunaţi împotriva lui Mezenţiu nu îndrăznea să

1 Munte din lanţul Aâpilor, care desparte Franţa de Italia.

se repeadă cu sabia în mână, ci-l hărţuiau de departe, cu săgeţile şi cu strigăte cumplite.

Venit din ţara străveche a Contului, Acron, grec de neam, îşi părăsise logodnica; Mezenţiu îl zări de departe cum vâra spaima în rândurile latine, mândru de penele şi de mantia de purpură dăruite de logodnică. Ca un leu chinuit de foame blestemată, care, când zăreşte în adâncurile pădurilor o căprioară speriata ori un cerb cu coarne mari, cască de bucurie o gură uriaşă, îşi zbârleşte părul de pe trup şi se năpusteşte asupră-i de i se înfige în măruntaie, în timp ce sângele îi umple gura nesăţioasă, la fel se năpusti şi Mezenţiu în grosul duşmanilor. Bietul Acron se prăbuşi, lovind cu picioarele pământul negru şi umplându-şi de sânge armele sfărâmate. Orode fugea; Mezenţiu nu se înjosi ca să-l doboare ori să-l rănească din spate cu suliţa, ci alergă şi-i ieşi înainte, îl înfruntă din faţă, piept la piept, biruindu-l nu prin viclenie, ci prin puterea armelor. Punându-şi apoi piciorul pe duşmanul doborât, şi, sprijinindu-se în lance, spuse:

— Priviţi-l mort pe marele Orode, unul din fruntaşii războiului.

Tovarăşii scoaseră atunci chiote de bucurie şi cântară vesel peanul.

— Oricine ai fi, spuse Orode murind, află că voi fi răzbunat şi că nu te vei bucura mult de biruinţă; te aşteaptă şi pe tine aceeaşi soarta şi în curând vei fi culcat în acelaşi pământ.

La acestea Mezenţiu îi răspunse cu un zâmbet amestecat cu mânie:

— Până atunci mori tu; tatăl oamenilor şi al zeilor va hotărî, pe urmă, şi cu mine.

Spunându-i acestea, îi smulse suliţa din trup; o linişte grea, un somn de fier i se lăsă pe pleoape şi ochii i se închiseră în noaptea veşnică.

Cedicus ucise pe Alcatous; Sacrator pe Hidaspe, Rapo pe Partenius şi pe vârtosul Orses; Mesap răpuse pe Clonius şi pe Ericete al lui Licaon, pe unul pe când zăcea la pământ răsturnat de căderea calului fără frâu, pe celălalt, luându-se în luptă dreaptă pe jos. Licianul Agis înaintase; vrednic urmaş al virtuţii străbune, Valerius îl culcă la pământ; Salius dobori pe Tronius, iar pe Salius, Nealces, dibaci la aruncarea suliţii şi a săgeţii care loveşte de departe şi fără să-i prinzi de veste.

Războiul împrăştia pretutindeni jalea şi moartea în amândouă taberele deopotrivă; biruitori şi învinşi se loveau şi se prăbuşeau laolaltă). nici unii, nici alţii nu se gândeau la fugă. În palatul lui Jupiter, zeilor li-era milă de furia zadarnică a amândurora şi de cumplitele suferinţe îndurate de oameni. De o parte privea Venera, de cealaltă Iunona, iar palida Tisifona se dezlănţuia între miile de luptători.

Învârtindu-şi suliţa uriaşă, Mezenţiu străbătea în timpul acesta câmpia ameninţător. Asemenea uriaşului Orion1 care, când îşi taie drum prin adâncile genuni ale mării, iese cu umerii din valuri, ori, când coboară din vârful munţilor aducând câte un ulm bătrân, păşeşte cu picioarele pe pământ şi cu capul ascuns în nori – aşa păşea şi Mezenţiu sub armele. lui uriaşe. După ce-l ochi în lungul şirag al oştirii, Enea se găti să-i meargă împotrivă; fără să se teamă, celălalt rămase neclintit ca o stâncă şi-şi aşteptă duşmanul măreţ; măsurând apoi cu ochii locul cât îi trebuie unei suliţe, spuse:

— Braţul, singurul meu zeu şi suliţa, pe care sunt gata s-o arunc, să-mi fie prielnice acum! îţi făgăduiesc, Lausus, să te acopăr cu armele luate de pe leşul

1 Orion, fiul lui Neptun, era un vânător de o statură uriaşă; după moarte a devenit constelaţia mai sus-menţionată.

acestui tâlhar şi să-mi fii trofeul biruinţei mele împotriva lui Enea.

Spuse şi aruncă de departe o suliţă ce zbura, şuierând; respinsă de scutul lui Enea, ea străpunse ceva mai departe între coaste şi şold pe mândrul Antor, tovarăşul lui Hercule, care venise din Argos, şi se alipise de Evandru, aşezându-se într-un oraş italic. Izbit de o lovitură ce nu era pentru dânsul, bietul căzu cu ochii la cer, amintindu-şi înainte de a muri de iubitul lui Argos. Piosul Enea îşi aruncă atunci suliţa, care străbătu prin cele trei tăblii de aramă ale bolţii scutului, prin păturile de in şi cele trei învelişuri de piele şi se înfipse în şoldul lui Mezenţiu, unde i se slăbi puterea. Văzând cu bucurie cum îi curgea sângele, Enea îşi trase atunci sabia de la coapsă şi se năpusti asupra duşmanului înspăimântat. Când îl văzu cu faţa plină de lacrimi, în dragostea lui pentru scumpul lui tată, Lausus gemu adânc. Dacă urmaşii vor crede că-i cu putinţă o faptă atât de frumoasă, nu voi trece sub tăcere în versurile mele nici împrejurările morţii tale, nici minunata ta jertfă, nici numele tău, tinere vrednic de a fi pomenit. În neputinţa de a mai lupta, cu suliţa vrăjmaşă prinsă în scut, Mezenţiu dădea îndărăt. Tânărul se repezi atunci şi se puse la mijloc între luptători; şi, când Enea ridică braţul gata să-l lovească pe Mezenţiu, el se aruncă în calea sabiei şi-i înfruntă singur lovitura, întârziind-o, până ce, apărat de scutul fiului, tatăl se putu retrage, însoţit de tovarăşii ce sosiră chiuind şi ţinând în loc de departe cu săgeţile lor pe duşman. Enea turba de mânie, dar se puse în adăpostul scutului. Când norii se sparg în şuvoaie de grindină,

plugarii şi lucrătorii fug de pe câmp; drumeţii se pun la adăpost, fie sub malul unei ape, fie în scobitura unei stânci înalte; cât timp plouă, ei aşteaptă să iasă soarele ca să-şi poată vedea din nou de lucru. Cotropit din toate părţile de săgeţi, Enea înfruntă şi el la fel furtuna până ce conteni, deşi-l mai mustra şi-l amenința pe Lausus:

— De ce te gândeşti să mori”; de ce râvneşti la lucruri mai mari decât puterile tale? Dragostea de fiu te orbeşte.

Nebunul tot nu-şi înfrâna avântul; o mânie şi mai aprigă se trezi atunci în inima lui Enea şi parcele tăiară din caierul vieţii lui Lausus clipele din urmă.

Enea îi şi înfipse sabia puternică în coşul pieptului şi o împlântă întreagă. Vârful îi străbătu scutul, slabă armă pentru cât îndrăznise, şi tunica, pe care maică-sa i-o ţesuse din fire mlădioase de aur; sângele îi umplu sânul şi sufletul părăsi mâhnit trupul, zburând prin văzduh spre lăcaşul de veci al umbrelor.

Când văzu chipul şi înfăţişarea celui ce trăgea să moară, şi faţa ce i se acoperise de o cumplită paloare, fiul lui închise se înduioşa şi, gemând amar, îi întinse mâna, căci pilda dragostei acesteia de fiu îi strânsese inima.

— Ce ar putea să-ţi dea piosul Enea, nenorocite copil, care să fie vrednic de faptele şi virtutea ta? Păstrează-ţi armele, de care erai atât de bucuros; dacă mai ţii la asta, cenuşa ta va fi pusă la un loc cu cenuşa părinţilor tăi. Doar faptul că ai fost răpus de mâna marelui Enea te mai poate mângâia, sărmane, de jalnica-ţi moarte.

Chemă, apoi, el singur pe tovarăşii lui Lausus, care şovăâau, şi-l ridică de jos pe tânărul, al cărui păr, pieptănat după datină2, era murdar de sânge.

1 Dragostea filială a lui Lausus l-a impresionat puternic pe Enea. Nu întâmplător îl numeşte aci Vergiliu, „fiul lui închise”.

8 Poetul se referă la datina etruscă; pieptănătura

etruscă e cunoscută şi din monumentele conservate până în vremea noastră.

În vremea aceasta, pe malul Tibrului, Mczenţiu îşi spăla rana cu apa fluviului şi îşi odihnea trupul, sprijinindu-se de trunchiul unui copac; coiful de aramă îi stătea alături spânzurat de nişte crengi, iar armele i se odihneau pe iarbă. În juru-i se aflau oştenii cei mai aleşi; slăbit, gâfâind, cu capul plecat, cu barba-i revărsată pe piept, mereu întreba de Lausus şi trimitea să-l cheme şi să-i spună că aşa dorea mâhnitul lui tată, până ce tovarăşii lui Lausus îi aduseră plângând, întins pe un scut, marele lui trup doborât de o rană cumplită. Numai după gemetele lor, tatăl îşi bănuia de departe nenorocirea; îşi murdări atunci părul alb cu tină, îşi înălţă amândouă mâinile la cer şi îmbrăţişă apoi trupul fiului său[250].

— Atât mi-a fost de mare, fiule, dragostea de viaţă, încât am putut îngădui celui pe care l-am născut să înfrunte în locul meu lovitura duşmanului? Eu, tatăl tău, să-mi datoresc scăparea rănilor tale şi să trăiesc de pe urma morţii tale? De abia acum simt nefericitul surghiun; acum rana m-a pătruns până în adânc. Tot eu, fiule, ţi-am pângarit numele cu fărădelegile mele, pentru care am fost alungat de ura supuşilor mei din scaunul părintesc. Se cuvenea de aceea să ispăşesc cu pedeapsă ura patriei şi cea a supuşilor mei; şi aş fi suferit orice fel de moarte pentru a răscumpăra o viaţă plină de nelegiuiri! Eu trăiesc totuşi; n-am părăsit încă lumea asta şi lumina zilei – dar le voi părăsi.

Şi vorbind astfel, se ridică pe coapsa lui bolnavă şi, cu toate că durerea rănii îl îngreuia, cu suflet încă nedomolit, porunci să i se aducă în grabă calul, fala şi

---

250 Mezențiu fusese prezentat de Vergiliu ca un nelegiuit, un tiran crud. Dar prin relevarea dragostei sale dc tată poetul îl umanizează și îi făurește un portret deosebit de autentic. Darul de excelent observator, de fin psiholog al Iui Vergiliu se evidențiază astfel din nou.

mângâierea lui, cu care se întorsese biruitor din toate luptele. Mezenţiu îl văzu mâhnit şi-i vorbi aşa:

— Rebe, am trăit amândoi prea mult, dacă poate fi ceva prea mult pentru muritori. Azi ori te vei întoarce biruitor cu prăzi însângerate şi cu capul lui jenea şi vei răzbuna împreună cu mine moartea lui Lausus, ori, dacă nu se va putea, vei muri o dată pu mine; căci nu cred să asculţi, voinice, de porunca taltuia ori să-i primeşti pe troieni ca stăpâni.

Vorbi astfel, şi-şi aşează trupul pe spatele calului obişnuit cu povara lui, îşi încărcă amândouă mâinile ou suliţi ascuţite, îşi puse pe cap coiful scânteietor cu un canaf de păr de cal şi se năpusti în mijlocul învălmăşelii. În suflet îi fierbea o ruşine fără margini, o tulburare amestecată cu jale; dragostea de tată răscolită de nebunie şi încrederea în vrednicia lui. De trei ori îl chemă cu glas puternic pe Enea, care îl recunoscu şi se rugă voios:

— Facă tatăl zeilor, facă marele Apolo, ca să îndrăzneşti să te măsori cu mine.

Atâta spuse şi el îi şi ieşi în cale cu lancea ameninţătoare. Mezenţiu îi strigă:

— Crezi tu, sălbatice, că mă mai poţi speria, după ce mi-ai răpus copilul? El era singurul mijloc prin care să mă poţi pierde. Nu mă tem de moarte şi nici pe zei nu i-am cruţat. Nu mă mai ameninţa, păci vin ca să mor, dar mai întâi îţi aduc darurile astea.

Zise şi zvârli în duşman o suliţă, urmată apoi de alta şi încă de alta, făcând în zbor un larg ocol în jurul lui Enea. Scutul lui aurit le opri în drum. De trei ori Mezenţiu îl înconjură de-a călare spre stânga, zvârlind suliţe într-însul, care stătea nemişcat; de trei ori Enea se răsuci pe loc şi se acoperi cu scutul de arama plin de suliţi înfipte. Când se sătura însă de a se vedea ţinut pe loc şi – de a-şi tot smulge suliţele din scut, dornic să intre într-o luptă chiar şi

neprielnică[251], după ce se chibzui în fel şi chip, se năpusti, la urmă, şi-şi aruncă suliţa între tâmplele viteazului cal; dobitocul se ridică în două picioare, bătând aerul cu copitele, îşi răsturnă călăreţul şi, prăbuşindu-se peste dânsul, nu-l lăsă să se scoale, zdrobindu-i umărul.

Troienii şi latinii umplură văzduhul cu strigătele lor. Enea alergă şi, trăgându-şi sabia din teacă, îi spuse acestea:

— Unde mai e acum năprasnicul Mezenţiu şi cerbicia lui nepotolită?

Întorcându-şi ochii spre cer şi venindu-şi o clipă în fire, Mezenţiu îi răspunse:

— Om fără inimă, de ce – mă mustri şi mă ameninţi cu moartea? Omoară-mă; nu-i niciun păcat; n-am venit la luptă ca să fiu cruţat şi nici Lausus al meu n-a făcut cu tine vreo învoială în privinţa mea. Un singur lucru îţi cer, dacă mai e vreo milă pentru duşmanii învinşi; îngăduie să-mi fie trupul îngropat. Cunosc ura cumplită a supuşilor mei; apără-mă, te rog, de urgia lor şi lasă-mă să împărtăşesc mormântul fiului meu.

Vorbind astfel, primi în gâtlej lovitura pe care o aştepta şi-şi dădu duhul în valuri de sânge ce-i şiroiau pe arme.

CARTEA A UNSPREZECEA

Zorile părăsiră în vremea aceasta oceanul. Cu toată grija ce-l mâna de a-şi îngropa tovarăşii, cu toată turbarea sufletului, pricinuită de atâtea morţi, de cum se crăpă de zi Enea îşi împlini făgăduielile făcute zeilor înainte de biruinţă. El aşează pe o movilă un trunchi de stejar curăţat de crengi, şi-l înveli în armele strălucitoare luate de la Mezenţiu, şi ţi-l închină ţie ca trofeu, puternice zeu Marte; îi potrivi canaful înrourat de sânge, suliţele rupte ale viteazului şi platoşa atinsă şi străpunsă în douăsprezece locuri: la stânga, îi legă scutul de aramă şi-i atârnă de

251 Neprielnică, pentru că Mezenţiu lupta călare $i Enea pe jos.

grumaz sabia cu teaca de fildeş.

Începu apoi să le vorbească astfel căpeteniilor strânse cu voioşie în jurul lui:

— Prieteni, partea cea mai însemnată a sarcinii noastre s-a împlinit; n-aveţi nicio teamă pentru ce ne-a rămas de făcut. Ca început iată prăzile, iată prinoasele unui rege trufaş, iată-l pe Mezenţiu aşa cum l-au făcut mâinile mele. De acum ni-i drumul deschis la regele Latinus şi la zidurile Laurentului. Fiţi gata în gândul vostru de luptă şi aşteptaţi-vă la război, ca să nu vă oprească nimic din neştiinţă şi să nu vă întârzie teama, când zeii ne vor îngădui să ne smulgem steagurile din pământ şi să scoatem tinerimea din tabără. Până atunci să îngropam trupurile tovarăşilor noştri rămaşi fără mormânt, singura cinstire ce-i mai aşteaptă pe celălalt tărâm. Mergeţi de aceea şi aduceţi cele din urmă onoruri sufletelor mari, ce ne-au cucerit ţara asta cu sângele lor. Să-l ducem însă mal întâi pe Pallas în oraşul mâhnit al lui Evandru; pe dânsul nu l-a răpus, lipsa de bărbăţie, oi piaza rea l-a scufundat prea de timpuriu în bezna nopţii.

Astfel vorbi cu lacrimi în ochi şi-şi întoarse paşii la pragul casei, unde se afla întins trupul neînsufleţit al lui Pallas în paza bătrânului Acele, odinioară purtătorul armelor arcadianului Evandru, dar căruia îi fusese dat acum într-o supraveghere nu tot atât de norocoasă tânărul Pallas. În jurul trupului lui se îngrămădea mulţimea slujitorilor şi gloata troienilor şi troienelor cu părul despletit, după obiceiul de jale al înmormântărilor. De îndată ce Enea intră sub porţile înalte, ele se bătură cu pumnii în piept şi umplură văzduhul cu bocete. Curţile răsunară de tânguirea lor. Când văzu capul strălucitorului Pallas rezemat de perini, faţa-i albă ca zăpada şi pe pieptul fraged rana făcută de lancea lui Turnus, vorbi. astfel cu ochii plini de lacrimi:

— Oare soarta mi te-a răpit, bietul meu copil, tocmai

când a început să-mi zâmbească, ca să nu te lase să-mi vezi izbândă şi să nu te întorci, biruitor, la căminul părintesc? Nu asta i-am făgăduit-o eu la plecare lui Evandru, când, îmbrăţişându-mă, m-a trimis să mă pun în fruntea unei mari oştiri şi m-a înştiinţat cu îngrijorare că duşmanii noştri erau aprigi şi că vom avea să ne luptăm cu un neam războinic, înşelat de o nădejde zadarnică, poate că el face chiar în clipa asta făgăduieli zeilor şi le încarcă altarele cu daruri, în timp ce, mâhniţi, noi însoţim, cu zadarnice onoruri rămăşiţele tânărului ce nu le mai datorează nimic zeilor din cer. Nefericit tată, vei vedea înmormântarea cruda a copilului tău. Iată cum ne întoarcem, iată triumful pe care-l aşteptai, iată rodul făgăduielilor mele! Cel puţin, Evandre, nu-l vei vedea pe Pallas acoperit de răni ruşinoase şi nu-i vei dori moartea, aflând că şi-a scăpat viaţa prin fugă. Ce sprijin pierde în tine Ausonia şi ce pierzi şi tu, lulus!

După ce vorbi astfel plângând, Enea „porunci să i se ridice trupul şi alese din întreaga-i oştire o mie de războinici pentru a întovărăşi jalnicul alai şi a lua parte la lacrimile tatălui lui: slabă mângâiere pentru o durere atât de mare, cuvenită totuşi bietului părinte. Alţii se grăbiră să facă o targă moale de nuieluşe 4 e copăcei şi mlădiţe de stejar împletite şi acoperită catafalcul înălţat, cu un polog de frunze; deasupra îi aşezară trupul pe un culcuş de iarbă de câmp, ca o gingaşă viorea ori ca o galeşă zambilă culeasă de o mână de fecioară, ce nu şi-a pierdut nici strălucirea, nici frumuseţea, cu toate că pământul N-o mai nutreşte, nici nu-i mai dă puteri. Enea porunci atunci să i se aducă două veşminte de purpură brodate cu aur, pe care Didona bucuroasă să lucreze pentru dânsul, le făcuse chiar cu mâinile ei şi în a căror urzeală vârâse un fir subţire de aur. Cu unul îl îmbrăcă pe tânăr, pentru a-i aduce îndurerat cinstirea din urmă; cu celălalt veşmânt îi acoperi pletele ce aveau curând să ardă; strânse apoi

multe trofee luate în luptă de la latini şi porunci ca prada să fie dusă în urma alaiului de un lung şirag de ostaşi; mai adăugă caii, armele de care îi despuiase pe duşmani; trimise şi prinşii cu mâinile legate la spate, pentru a fi jertfiţi manilor rugului. Porunci apoi ca înseşi căpeteniile să poarte trunchiuri de copaci acoperite cu arme smulse de la duşmani, pe care să fie scrise numele învinşilor. Fu luat şi bietul Acele, doborât de bătrâneţe, care când se bătea cu pumnii în piept, când îşi jfâşia obrazul, când cădea şi se rostogolea în ţarină. Se jiduse apoi carul stropit cu sângele rutulilor; iar „după el, venea calul de război al lui Pallas, Eton, fără podoabe, plângând, cu chipul stropit de lacrimi grele. Alţii n duceau lancea şi coiful, căci celelalte arme căzuseră în mâna lui Turnus, ce-l răpusese. În urmă, mergeau toţi troienii, şi ctruscii, şi arcadienii cu armele întoarse în jos. După ce întregul alai se scursese până departe, Enea se opri şi spuse acestea, gemând din adânc: – Acelaşi destin cumplit al războiului pe noi ne cheamă acum aiurea la alte lacrimi. Rămâi cu bine, viteazule Pallas, rămâi cu bine pentru veşnicie.

Şi fără să mai adauge ceva, apucă drumul zidurilor şi intră în tabără.

În vremea aceasta sosiră şi soli veniţi din cetatea Laurentului cu ramuri de măslin în mână, care ce—reau să li se îngăduie să ia trupurile ostaşilor lor, ce zăceau împrăştiate pe câmp, răpuse de fier şi să le îngroape în pământ, căci nu încape duşmănie cu învinşii şi cu morţii. Să-i cruţe pe cei pe care i-a numit odinioară prieteni şi cu care voia să încheie legături de rudenie. Bunul Enea le încuviinţă bucuros dreapta lor cerere şi adăugă aceste vorbe:

— Ce soartă duşmană v-a putut împinge, latini, la un război atât de cumplit şi să vă facă să ne nesocotiţi prietenia? îmi cereţi pace pentru morţi, seceraţi de coasa războiului: eu aş voi să le-o dau şi celor vii. N-aş fi venit la

voi, dacă ursita nu mi-ar fi sorocit aici un loc şi o patrie. Nu fac război neamului vostru; regele vostru a rupt însă legăturile de prietenie şi s-a încrezut mai degrabă în armele lui Turnus, căruia i s-ar fi căzut să înfrunte el moartea. Dacă vrea să sfârşească războiul cu mâna lui şi să izgonească pe teucri, cu armele astea ar fi trebuit să se măsoare cu mine; ar fi trăit din noi doi cel căruia un zeu ori vitejia i-ar fi scăpat viaţa. Duceţi-vă acum şi ardeţi cadavrele bieţilor voştri tovarăşi.

Enea vorbi; solii tăceau înmărmuriţi şi se uitau tăcuţi unul la altul, până ce bătrânul Drances, duşmanul lui Turnus, pe care îl urmărea mereu cu ura şi învinuirile lui, cuvântă:

— Viteazule troian, mare prin nume dar şi mai mare prin arme, cu ce laude aş putea să te ridic în slavă? Ce să admir mai mult: simţul tău de dreptate ori faptele-ţi războinice? Plini de recunoştinţă, noi vom purta cuvintele tale în cetatea noastră; dacă ne va îngădui soarta, te vom uni cu regele Latinus. Să-şi caute aiurea Turnus legături de rudenie. Vom fi chiar fericiţi să înălţăm zidurile făgăduite de destin şi să cărăm pe umerii noştri pietrele pentru înălţarea Troiei.

El vorbi şi murmurul tuturor îi întări vorbele, încheiată o pace de douăsprezece zile, în timpul căreia troienii şi latinii umblară de-a valma prin păduri; sub lovitura securii, frasinii vuiau; doborâră brazi, cu creştetul până-n cer; nu conteneau să spintece cu pana stejarii şi cedrii mirositori şi să ducă ulmii în căruţele ce gemeau sub greutatea lor.

În zborul ei, Faima, solul unei nenorociri atât de mari, umplu de îngrijorare pe Evandru, curtea şi cetatea lui, ea, care vestise mai înainte în Laţiu biruinţa lui Pallas. Arcadienii alergară la porţi cu torţe funerare, după datina străveche[252]; drumul strălucea de un lung şirag de flăcări

252 Vergiliu atribuie arcadienilor un străvechi obicei roman.

ce luminau până departe câmpia. Troienii veniţi se contopiră cu norodul în lacrimi. Cum văzură alaiul apropiindu-se de ziduri, femeile umplură oraşul mâhnit cu bocete. Nicio puteţe nu-l putu opri pe Evandru de a nu-şi face loc prin mulţime; când puseră jos targa, el se aruncă asupra lui Pallas, lipindu-se de dânsul, plângând şi gemând; numai când durerea lăsă drum slobod glasului, vorbi:

— Nu aşa i-ai făgăduit-o; Pallas, tatălui tău, de a înfrunta mai cu pază urgia războiului. Ştiam doar ce înseamnă să-ţi pui nădejdea în gloria armelor şi cât e de dulce ispita de a te face cunoscut de la întâia luptă! Nenorocită încercare a unui tânăr! Cumplită ucenicie a unui război prea apropiat! Niciun zeu nu mi-a ascultat făgăduinţele şi rugăciunile! Ferice de tine, neprihănita mea soţie, că ai murit şi că ai fost cruţată de o durere atât de mare; pe când eu, dimpotrivă, am trăit mai mult decât trebuia, şi, am rămas după moartă a fiului meu! Dacă aş fi mers eu cu oastea troienilor, pe mine m-ar fi doborât loviturile rutulilor; mi-aş fi jertfit viaţa şi alaiul ăsta m-ar fi adus pe mine acasă, nu pe tine, Pallas. Nu pe voi, troieni, vă învinuiesc, nici legătura, nici prietenia, pentru care ne-am înfrăţit mâinile; se vede că jasta mi-a fost soarta sorocită bătrâneţii mele. Dar, dacă o moarte prea timpurie l-a pândit pe fiul meu, mă mângâie totuşi gândul că a căzut, după ce a doborât mai întâi mii de volsci şi a deschis teucrilor drumul Laţiului. Nici eu n-aş fi putut, Pallas, să te cinstesc cu o înmormântare mai vrednică decât cea pe care ţi-au făcut-o piosul Enea şi slăviţii troieni şi căpeteniile etrusce şi întreaga lor oaste! Ei te aduc înconjurat de glorioasele trofee ale armelor acelora pe care i-a răpus braţul tău. Şi tu, Turnus, n-ai fi acum decât un trunchi uriaş acoperit de arme1, dacă Pallas ar fi fost de vârsta ta şi ar fi avut puterea pe „c. are ţi-o dau anii.

Inmormîntările aveau loc noaptea, la lumina torțelor.

Dar pentru ce, bietul de mine.

1 Ca cei aduşi în cortegiul funerar al lui Pallas.

mai zăbovesc pe troieni de la luptă? Duceţi-vă şi nu uitaţi să spuneţi stăpânului vostru aceste cuvinte: „Dacă, după moartea lui Pallas, mai prelungesc o. viaţă nesuferită, o fac din pricina braţului tău, de la care aştept să-l jertfească pe Turnus şi tatălui şi fiului; e singurul bine ce-l mai doresc de la tine şi de la soartă. Nu mai caut altă bucurie a vieţii, nu mai am nici dreptul; dar vreau să-i aduc mângâierea asta fiului meu în împărăţia umbrelor”.

În vremea aceasta, odată cu darul luminii, Aurora le-a adus bieţilor oameni şi necazurile şi ostenelile. JEnea şi cu Tarchon înălţaseră de mult ruguri pe ţărmul scobit al mării, unde fiecare aduse, după datina strămoşească, trupurile oamenilor lor; se aprinseră focurile şi un fum negru învălui până departe cerul în beznă. De trei ori ostaşii, cu armele lor strălucitoare, ocoliră rugurile aprinse; de trei ori călăreţii înconjurară focul jalnic al morţii1, cu strigăte de durere şi cu lacrimi ce cotropeau pământul şi armele; vaierul ostaşilor şi ţipetele trâmbiţelor se înălţau până la cer. Unii aruncau în foc prăzile luate de la latini; coifuri, săbii împodobite, frâie, roţi înfierbântate; alţii, podoabele cunoscute ale morţilor lor, scuturile şi armele ce n-au ştiut să-i scape de la pieire., în jurul rugului, jertfeau morţii mulţi boi; ucideau porci cu părul lung şi oi aduse din toate ogoarele învecinate şi stropeau flăcările cu sângele lor. împrăştiaţi pe tot ţărmul, troienii se uitau la arderea tovarăşilor lor şi la rugurile mistuite pe jumătate, fără să se poată şmulge de acolo, până ce noaptea. umedă învârti bolta cerului sprijinită de stele scânteietoare. Şi bieţii latini ridicară, în ce-i priveşte, nenumărate ruguri, mai îngropată chiar acolo o mare parte din trupurile asta

1 Vergiliu descrie o ceremonie tradiţională; la Roma, în timpul incinerărilor, rugul era înconjurat de trei ori.

şilor lor[253], iar pe altele le trimiseră în ogoarele vecine ori în oraşul laurentin. Pe ceilalţi îi arseră într-un morman uriaş de leşuri aruncate de-a valma fără nicio cinste anume. Câmpiile întinse străluceau de focurile aprinse în toate părţile. Când a treia auroră rijsipi de pe cer umbrele reci ale nopţii, veniră cu toţii mâhniţi să răscolească mormanul de cenuşă şi să scoată oasele ce se aflau de-a valma în jăratic, pentru a le acoperi cu o pojghiţă de ţarină caldă încă.

La curţile şi în cetatea bogată a regelui Latinus domnea însă vaierul cel mai mare şi jalea cca. mai crâncenă. Aici mamele, bietele soţii, surorile iubitoare, copiii orfani blestemau războiul sălbatic şi căsătoria lui Turnus.

— N-are decât, ziceau, să hotărască el însuşi prin, arme, deoarece râvneşte la domnia Italiei şi la cinstea de a fi mai mare decât toţi.

Neînduplecatul Drances îi aţâţa şi mai mult, spunându-le că Enea nu vrea să se lupte decât cu Turnus. În ciocnirea părerilor, multe glasuri se ridicau însă şi pentru Turnus, pe care îl mai apărau şi marea trecere a reginei şi marele lui nume câştigat prin atâtea trofee meritate.

În timpul acestor frământări”, în toiul tulburărilor, iată că sosi şi răspunsul adus de solii trimişi în oraşul lui Diomede; cu toată osteneala ce-şi dăduseră, nu izbutiră întru nimic; nici darurile, nici aurul, nici rugăciunile stăruitoare nu le fuseseră de niciun folos. Latinii trebuiau, de aceea, să-şi caute alţi prieteni ori să ceară pace de la regele troian. Însuşi Latinus se simţi zdrobit din pricina durerii prea mari. Mânia zeilor, mormintele proaspăt deschise înaintea privirilor îi dovedeau că Enea venise din voinţa fătişă a destinului. Pofti de aceea la curte sfatul fruntaşilor, care sosiră în grabă pe uliţele pline de lume. În

253 La romani se practicau atît incinerarea cît și înhumarea morților.

mijlocul lor, se aşează, cu chipul mâhnit, Latinus, cel mai în vârstă dintre toţi şi cel dintâi prin putere; el le porunci apoi solilor întorşi din oraşul etolic1 să arate ce au făcut şi răspunsurile, pe rând, ce li s-au dat. Se făcu atunci linişte şi, după porunca regelui, Venulus vorbi astfel:

— Am văzut, cetăţeni, pe Diomede şi tabăra argienilor2. După o lungă călătorie şi după ce am biruit multe piedici, am strâns, în sfârşit, mâna ce a dărâmat zidurile Troiei. El întemeia tocmai la poalele Garganului în ogoarele Iapigiei3 un oraş, pe care l-a numit Argirippa, de la numele patriei lui. După ce am intrat şi ni s-a îngăduit să-i vorbim, i-am întins darurile, i-am spus numele nostru, patria şi ce popor s-a pornit cu război împotriva noastră, şi ce pricină ne-a adus la Arpi. După ce ne-a ascultat, Diomede ne-a răspuns acestea, prietenește: „Străvechi ausoni, popor fericit, peste care a domnit odinioară Saturn – ce ursită duşmană vă tulbură liniştea şi vă îndeamnă să porniţi un război care nu se ştie cum va ieşi? Noi toţi care am pângărit cu fierul ogoarele troiene – şi nu mai vorbesc de cele pătimite cât ne-am luptat sub zidurile înalte ale Troiei, ori de războinicii în –, ghiţiţi de apele Simoisului – noi toţi ne-am ispăşit fărădelegile în toate părţile lumii cu chinuri cumplite, de care i s-ar face milă şi lui Priam. Martoră e furtuna dezlănţuită de Minerva şi stâncile Eubeei şi

1 Diomede era etolian. De aceea poetul numeşte Arpii „oraşul etolic.

2 Diomede se căsătorise cu fiica sau nepoata regelui Adraste al Argosului, al cărui succesor a devenit. De aceea el a fost însoţit în expediţia sa de argieni.

8 Muntele Gargan (azi *Monte di San Angelo*) se afla în sud-estul Italiei, în ţinuturile Apuliei, confundată adesea de poeţi cu Iapigia.

răzbunătorul Cafareu1. La întoarcerea din război, am fost cu toţii aruncaţi pe ţărmuri potrivnice: Meneleau, fiul

lui Atreu, a pribegit până la coloanele lui Proteu[254], iar Ulise a văzut ciclopii Etnei. Ce să-ţi mai spun de domnia lui Neoptolem, despre Idomeneu izgonit, din ţara sa şi despre locrienii stabiliţi pe ţărmurile Libiei[255]? însuşi Agamemnon, căpetenia micenianã a vitejilor greci, a pierit pe pragul casei lui, răpus de pumnalul nelegiuitei lui soţii; un ibovnic a doborât pe biruitorul Asiei! Şi pe mine zeii nu m-au lăsat să mă întorc la căminul părintesc, la soţia mea iubită şi în frumosul oraş al Calidonului[256]. Şi acum mă urmăresc vedenii înspăimântătoare: tovarăşii pierduţi şi-au luat zborul în văzduh şi colindă ca păsări în jurul apelor, umplând stâncile cu jalnicele lor ţipete[257]. Groaznice chinuri pentru a-i mei! Trebuia, de altfel, să mă aştept la nerorocirile astea, din clipa când m-am năpustit ca un nebun cu sabia asupra zeilor şi am pângărât mâna dreaptă a Venerei, rănindu-i-ţi. Nu mă mai ademeniţi la astfel de lupte. De la căderea Troiei nu voi mai purta război cu teucrii. Nu-mi amintesc şi nici nu mă bucur de suferinţele lor de atunci. Darurile, pe care mi le aduceţi din ţara voastră, daţi-le mai bine lui Enea. Eu i-am înfruntat armele năprasnice şi m-am măsurat cu dânsul; credeţi-mă pe mine că ştiu cât de cumplit se ridică să lovească cu scutul şi cât de vijelios îşi aruncă lancea. Dacă pământul Idei ar fi născut doi oameni ca dânsul, troienii s-ar fi năpustit ei mai întâi asupra oraşelor lui Inachus; soarta s-ar fi schimbat şi Grecia *ar* fi plâns azi. Cât a durat războiul la zidurile

---

254 Menelau a fost azvîrlit pe țărmurile Egiptului, în insula Faros, reședința lui Proteu., Zeul marin Proteu a fost considerat rege legendar al Egiptului.

255 După Vergiliu, locrienii, tovarășii lui Aiax, fiul lui Oileu, au creat o așezare pe coasta africană.

256 Diomede nu s-a întors nici la Argos unde-î aștepta Egia- Ieea, soția sa, nici în Etolia, unde se afla Calidonul, cetatea tatălui sau.

257: 5 O anumita legendă făcea din păsările de mare, care se adăposteau-în-trecere spre sud prin insulele din fața Garga- nului, însoțitorii metamorfozați ai lui Diomede.

Troiei, numai braţele lui Hector şi ale lui Enea au zădărnicit biruinţa grecilor şi au amânat-o zece ani. Amândoi erau fără seamăn prin bărbăţie şi prin isprăvile armelor lor; Enea îl întrecea însă prin pioşenie. Daţi-vă, de aceea, mâna cu dânsul, cu orice preţ; feriţi-vă de a vă măsura cu el”. Ai aflat acum, mărite rege, şi răspunsul lui Diomede şi părerea lui asupra acestui mare război.

Abia vorbiră astfel solii, că un freamăt nedesluşit *se* ridică tulbure pe buzele italicilor. La fel, când stâncile se pun de-a curmezişul valurilor repezi ale unui fluviu, se iscă un murmur în apa închisă şi ţărmurile vecine vuiesc de clocotul undelor. De îndată ce sufletele se potoliră şi zgomotele tăcură, Latinus. se rugă mai întâi de zei şi apoi din înaltul scaunului regesc vorbi aşa:

— Înainte de a porunci lupta, latini, aş fi dorit şi ar fi fost mai cuminte să ne chibzuim asupra stării ţării, decât să ne adunăm sfatul acum, când duşmanul e în jurul zidurilor. Am pornit un război fără rost cu nişte oameni ieşiţi din zei, cu nişte războinici neînvinşi, pe care nicio luptă nu-i osteneşte şi care, nici când sunt biruiţi, nu vor să-şi lepede armele. Dacă aţi avut vreo nădejde în sprijinul etolienilor, părăsiţi-o. Nu ne putem pune speranţa decât în noi şi vedeţi cât e de slabă. Ce grea lovitură a primit puterea noastră, vă stă înaintea ochilor, puteţi pipăi cu mâinile voastre. Nu învinuiesc pe nimeni, tot ce putea face bărbăţia, a făcut-o; ţara noastră s-a luptat cu toate mijloacele ei. Vă voi arăta acum, în puţine cuvinte, părerea ce a încolţit în sufletul mou, după multă chibzuială: lângă Tibru am din bătrâni un ogor ce se întinde înspre apus dincolo de hotarele şicanilor. Auruncii şi rutulii îl cultivă şi brăzdează cu plugul dealurile aspre şi le întrebuinţează ca păşune pe cele mai sterpe. Întregul ţinut, întregul munte acoperit cu brazi, să fie dat troienilor ca preţ al prieteniei lor; să încheiem cu dânşii o pace dreaptă şi să-i chemăm ca tovarăşi la domnie: dacă ţin atât de mult, să se aşeze aici şi

să-şi ridice ziduri; dacă doresc însă să meargă în alte ţinuturi şi la alte neamuri, dacă cer să plece din ţara noastră, să le înjghebăm din stejarii noştri douăzeci de corăbii ori chiar mai multe, dacă au cu ce le umplea; toată lemnăria este pe mal; să ne arate ei înşişi numărul şi forma corăbiilor; noi le vom da arama, lucrătorii, locuri unde să muncească. Pentru a le duce propunerile noastre şi a întări învoiala, sunt de părere ca o sută de soli, aleşi din familiile de frunte ale Laţiului, cu ramuri de măslin în mână, semn al păcii, să le ducă daruri şi aur mult şi fildeş, şi scaunul de rege şi traheea, însemnele domniei la noi. Chibzuiţi-vă acum spre binele obştesc şi găsiţi un leac în toate nevoile astea.

Statornic în duşmănia lui faţă de Turnus, a cărui glorie îl rodea amarnic, cu o pizmă piezişă, se ridică atunci Drances. Bogat şi darnic, mai bun de gură decât vrednic de război, privit ca sfetnic priceput în adunări, iscusit în răzvrătirea norodului, mândru de spiţa mamei lui, căci nu-şi cunoştea pe cea a tatălui8, el se ridică şi-l înfruntă pe Turnus cu aceste vorbe, ce aţâţară şi mai mult mânia tuturor împotriva lui:

— Bunule rege, deschizi o vorbă despre un lucru limpede pentru toţi, care n-are nevoie de sprijinul glasului meu. Toţi cunosc interesul poporului nostru, dar se tem să-l spună. Să-mi îngăduie de a vorbi şi să-şi moaie trufia acela, de pe urma conducerii şi purtării duşmănoase a căruia (şi o spun, oricât m-ar ameninţa cu sabia şi cu moartea) vedem că a pierit floarea căpeteniilor noastre şi s-a scufundat întreagă. cetate în jale, în timp ce el, cu nădejdea de a fugi „se năpusteşte asupra taberei troienilor şi sperie cerul cu zăngănitul armelor lui. La darurile numeroase, pe care ai de gând să le trimiţi lui Enea, te rog, bunule rege, să mai adaugi unul singur: să nu te împiedice samavolnicia nimănui, ca tu, ca tată, să-ţi dai fata după un ginere atât de vestit, vrednic de o astfel de

căsătorie şi să întăreşti pacea printr-o legătură veşnică. Dar, dacă spaima a cuprins minţile şi sufletele tuturor a, să-l rugăm pe însuşi Turnus şi să ne plecăm înaintea lui ca să se milostivească de a îngădui regelui şi patriei un drept, pe care el l-a căpătat L De ce-ţi vâri mereu poporul în primejdii văzute de toţi, tu, care eşti capul şi pricina tuturor nenorocirilor din Laţiu? Nu-i nicio scăpare în război; cu toţii îţi cerem pacea, Turnus, şi totodată singura chezăşie nestrămutată a păcii. Eu, cel dintâi, pe care tu îl socoţi duşman şi nu tăgăduiesc că sunt, iată că vin şi te rog: fie-ţi milă de ai tăi, leapădă-ţi trufia şi, biruit, du-te. Fugăriţi de duşmani, am văzut destule morţi şi. destule ogoare pustiite. Dar, dacă gloria ta te împinge, dacă ai atâta încredere în vitejia ta, dacă ţii atât de mult la o ţară luată de zestre, îndrăzneşte şi pune-ţi cu încredere pieptul în faţa duşmanului.

e. I

1 Era dreptul lui Turnus, pentru că regele Latinus îi făgăduise solemn pe Lavinia.

Pentru a-i da lui Turnus o soţie de neam regesc, n-o, să trebuiască doar ca noi toţi, oameni de rând, să zăcem pe câmpii, neîngropaţi şi neplânşi de nimeni! Şi acum, dacă eşti bărbat, dacă ţi-a mai rămas ceva din vlaga strămoşilor, priveşte-l în faţă pe cel ce te înfruntă!

La auzul acestor cuvinte mânia lui Turnus se aprinse; gemu şi rupse din inimă aceste vorbe:

— Gura ţi-a fost totdeauna, Drances, plină de vorbe, atunci când războiul cere fapte; când sunt chemaţi la sfat bătrânii, tu vii cel dintâi. Dar nu e vremea să umplem curtea de vorbe, ce-ţi ies slobod din gură, fără primejdie pentru tine, cât te desparte un zid de duşman şi cât timp şanţurile noastre nu s-au umplut încă de sânge. Dă-i de aceea drumul vorbăriei tale, după obicei; învinuieşte-mă de frică, tu, Drances, al cărui braţ a ridicat atâtea mormane de leşuri troiene şi ale cărui trofee se înalţă pretutindeni

pe ogoare. Numai tu poţi să ne arăţi ce înseamnă o vitejie dârză şi nici nu-i nevoie să căutăm departe pe duşmani; ei ne împresoară din toate părţile zidurile. Să le mergem împotrivă! De ce întârzii? Oare vitejia are să-ţi stea întotdeauna în limba-ţi lăudăroasă şi în picioarele bune la fugă? Eu, învins? Cine m-ar putea învinui, pe dreptate, netrebnice, că am fost biruit, când fiecare a văzut Tibrul umflat de sângele troienilor, toată casa lui Evandru nimicită odată cu moartea lui Pallas şi pe arcadieni despuiaţi de arme? Nu aşa m-au cunoscut Bitias, uriaşul Pandarus, şi miile de războinici, pe care braţul meu biruitor i-a trimis într-o singură zi în Tartar, deşi eram închis în zidurile lor şi înconjurat de întăriturile duşmanilor. Nu-i nicio scăpare în război? Să i-o îndrugi asta, nebunule, lui Enea, şi celor de o seamă cu tine! Nu înceta de a tulbura toate semănând pretutindeni neliniştea şi teama; ridică în slăvi puterile unui neam de două ori biruit şi înjoseşte armele latinilor. După cum vorbeşti, parcă şi acum ar tremura în faţa arenelor. frigiene căpeteniile mirmidonilor şi Diomede şie Ahile din Larissa; iar râul Aufidus1 ar fugi îndărăt departe de apele Adriaticii. Uite cum ticălosul se face că tremură înaintea ameninţărilor mele şi-şi înteţeşte învinuirile sub cyvânt că se teme… Nu te mai teme: niciodată braţul meu nu va strivi un suflet atât de nemernic; sălăşluiască în tine şi rămână într-un trup vrednic de dânsul. Acum, mă întorc la tine, tată, şi la marile tale sfaturi. Dacă nu mai pui nicio nădejde în a rmele noastre, dacă suntem atât de părăsiţi şi dacă o singură înfrângere ne-a doborât totul şi dacă Norocul nu ni se mai poate întoarce, atunci să cerem pace şi să ne întindem braţele fără arme. Dar chiar şi aşa, dacă ne-a mai rămas încă ceva din vitejia strămoşească, acela e pentru mine mai fericit decât toţi în nefericirea lui şi mai viteaz, care, pentru a nu vedea aşa ruşine, a căzut murind şi a muşcat pentru totdeauna pământul. Dacă mai avem

însă puteri, dacă ne mai rămâne o tinerime neatinsă şi mai sunt oraşe şi popoare italice gata să ne ajute, dacă biruinţa i-a costat şi pe troieni mult sânge (căci şi ei au avut morţi şi furtuna a bătut la fel peste toţi), pentru ce să ne dăm ruşinos bătuţi de la întâiul pas? Pentru ce să ne intre frica în oase înainte de semnalul trâmbiţei? Timpul şi necontenita prefacere a vieţii schimbă de multe ori lucrurile în mai bine. Norocul îşi bate joc de mulţi oameni pentru ca apoi să se întoarcă şi să-i pună din nou în loc sigur. Diomede şi Arpi nu ne vor da ajutor, ne vor da însă Mesap şi fericitul Tolumnius şi căpeteniile pe care ni le-au trimis atâtea popoare; nu o glorie mică va dobândi floa

1 Aufidus, azi *Ofanto*, se vărsa în Marea Adriatică, după ce uda ţinuturile în care se aşezase Diomede.

rea tinerimii Laţiului şi a ogoarelor Laurentului; mai avem şi pe Camilla, din neamul strălucit al volscilor „cu ceata ei de călăreţi şi gloatele ei scânteietoare de aramă. Iar dacă troienii mă cheamă numai pe mine, la luptă şi o încuviinţaţi şi voi şi dacă eu sunt singura piedică a binelui obştesc, biruinţa nu mi-a ocolit până acum întru nimic braţul, încât să nu fiu gata de a înfrânge orice în vederea unei speranţe atât de mari. îl voi înfrunta vitejeşte pe Enea, chiar dacă l-ar întrece pe marele Ahile, chiar dacă ar pune ca şi dânsul arme făurite de mâinile lui Vulcan. Pentru voi, pentru socru-meu Latinus, îmi jertfesc viaţa, eu, Turnus, întru nimic mai prejos în vitejie nici unuia dintre strămoşi. Numai cu mine voieşte să se lupte Enea? O doresc şi eu. Numai să nu moară în locul meu Drances pentru a-i împăca pe zei, dacă sunt supărăţi; ori, dacă e o cinste şi o glorie de câştigat, să nu mi-o ia el.

În vreme ce latinii se chibzuiau între dânşii asupra greutăţii stării lor, Enea ridică tabăra şi îşi puse în mişcare oastea. Iată însă că un vestitor sosi zorit cu mare zgomot în mijlocul palatului, după ce vârâse oraşul în spaimă; că troienii şi oştile etrusce scoborau în linie de bătaie dinspre

fluviul Tibru şi umpleau întreaga câmpie. Sufletele se tulburară pe dată, mintea norodului fu zguduită şi mânia porni din nou năvalnic. Aprinşi, cerură arme; tinerimea ceru şi ea fremătând arme; bătrânii plângeau mâhniţi şi murmurau, când în mijlocul acestei ciocniri de voinţe. Se înălţă în văzduh un vaier puternic ca atunci când stolurile de păsări se lasă în adâncurile pădurii, ori când lebedele umplu cu cântecul lor răguşit apele pline de peşti ale Padusei1 şi bălţile ei pline de zvonuri.

1 Padusa era cea mai sudică dintre gurile fluviului Pad.

— Adunaţi sfatul, cetăţeni, prinse Turnus prilejul, şi din scaunele voastre lăudaţi pacea, în vreme ce troienii cu armele în mână se aruncă asupra cetăţii. Şi fără să mai spună ceva, părăsi sfatul şi se repezi afară din palatul înalt.

— Tu, Volusus, spuse el, porunceşte volscilor să se înarmeze; ia-i şi pe rutuli. Tu Mesap, şi cu frate-tău Coras să desfăşuraţi în câmpie călărimea înarmată; o parte să apere intrările cetăţii şi să ocupe turnurile; cealaltă să vină înarmată, unde-i voi porunci.

Pe dată alergară din tot oraşul spre ziduri. Însuşi Latinus, tulburat de cele întâmplate, părăsi sfatul şi lăsă pe altă dată dezbaterile pornite, şi se învinovăţea mereu că n-a primit bucuros pe dardanianul Enea ca ginere şi nu l-a luat ca tovarăş de domnie. Latinii săpau şanţuri în faţa porţilor, ori căutau bolovani şi pari. Buciumul răguşit dădu semnalul luptei crunte. Femeile şi copiii umplură învălmăşiţi crestele zidurilor, unii peste alţii; primejdia din urmă îi chema pe toţi. Însoţită de alaiul femeilor, însăşi regina se duse într-un car la cetăţuie cu daruri închinate templului Minervei; lângă dânsa se afla tânăra Lavinia, pricina atâtor nenorociri, cu frumoşii ei ochi cătând în jos. Femeile intrară în templu, îl umplură cu fum de tămâie, şi rostiră chiar din pragul lui aceste cuvinte îndurerate:

— Zeiţă puternică în arme, hotărâtoare în războaie, fecioară Minerva, zdrobeşte cu mâna ta lancea tâlharului frigian, doboară-l la pământ, şi culcă-l sub porţile noastre înalte.

Mânios, Turnus îşi încinse repede armele de luptă; îşi puse o platoşă scânteietoare cu zale de aramă şi. Îşi acoperi picioarele în pulpare de aur; cu capul încă gol, îşi încinse la coapsă sabia şi, sclipind de aur, se coborî din vârful cetăţuii; cu inima voioasă, în gând i se părea că se şi încăierase cu duşmanul, ca un armăsar care, rupându-şi căpăstrul, scapă din grajd şi, în sfârşit, slobod, pune stăpânire pe câmpia întinsă; acum se îndreaptă spre păşunea hergheliilor de iepe; acum se scaldă în apa fluviului cunoscut, sare, îşi înalţă zburdând capul în sus şi îşi scutură coama pe grumaz, pe umeri.

Înainte îi ieşi Camilla, întovărăşită de oştirea volscilor; regina sări de pe cal chiar la porţile oraşului şi, după pilda ei, toată ceata descăleca la fel şi se lăsă pe pământ. îi vorbi apoi astfel:

— Dacă viteazul are dreptul să se încreadă într-însul, atunci m-aş încumeta să ies înaintea oştirii troiene şi să ţin singură piept călăreţilor etrusci. Îngăduie-mi să înfrunt cele dintâi primejdii ale luptei; tu cu pedestraşii rămâi la ziduri şi apără întăriturile.

Cu ochii ţintă la îndrăzneaţă fată, Turnus îi răspunse:

— Fecioară, podoabă a Italiei, cum să-ţi arăt, cum să-ţi dovedesc mulţumirea mea? Acum însă pentru că sufletul ţi-i mai presus de toate primejdiile, împarte cu mine truda războiului. După cum merge vorba şi după cum mi-o spun şi cercetaşii trimişi, înverşunatul Enea a repezit înainte călărimea uşoară ca să bată câmpul în timp ce el, urcând culmile munţilor, se îndreaptă prin locuri pustii spre oraş. Eu îi voi întinde o cursă pe o cărare a pădurii şi-i voi închide cu ostaşii amândouă capetele strâmtorii. Tu porneşte-ţi steagurile şi loveşte cavaleria etruscă; cu tine

va fi şi aprigul Mesap, călărimea latină, şi războinicii lui Tiburtus; împlineşte şi tu rolul de căpetenie.

El vorbi şi prin vorbe la fel îmbărbăta la luptă pe Mesap şi pe celelalte căpetenii şi porni apoi împotriva duşmanului.

Într-o înfundătură şerpuită a munţilor se afla o vale potrivită pentru curse şi viclenii de război; închisă din amândouă părţile de nişte dealuri acoperite cu pădure deasă, spre ea ducea o potecă îngustă, printr-o strâmtoare cu o intrare anevoioasă. Deasupra, pe vârful cel mai înalt al muntelui, se întindea un podiş necunoscut troienilor, adăpost sigur, fie că ai fi voit să te năpusteşti asupra duşmanului, la dreapta ori la stânga, fie că ai fi voit să rămâi sus pe munte şi să rostogoleşti bolovani. Acolo se duse Turnus pe un drum ce-i era cunoscut şi se ascunse în pădurea vicleană.

În vremea aceea, fiica Latonei stătea de vorbă în lăcaşurile cereşti cu Opis cea iute1, una din fecioarele ce o însoţeau, şi îi spuse aceste cuvinte mâhnite:

— Fecioară, Camilla porneşte la o luptă ce-i va aduce pieirea; zadarnic şi-a pus arme la fel cu ale mele. Ea ni-i mai scumpă decât toate celelalte, şi dragostea Dianei pentru dânsa nu-i nouă şi nu i-a umplut de abia acum sufletul de o dulceaţă neaşteptată. Când, alungat din ţara lui de ura trezită de o cruzime trufaşă, Metabus a pornit din oraşul străvechi al Privernului[258] şi, strecurându-se prin mijlocul primejdiilor războiului, şi-a luat ca tovarăşă de pribegie fata, copilă încă, numită Camilla, cu o mică schimbare a numelui mamei ei Caşmilla[259]. El singur o

---

258 Nimfă a pădurii de origine tracă. Figurează uneori ca

259 Prraernus (actualmente Piperno Veccbio) era un oraș din țara volscilor, în Lațiul meridional. Portretul lui Metabus prezintă similitudini numeroase cu cel al lui Mezențiu.

8 Trecerea de la Casmilla la Camilla, de fapt ilustrează numai o evoluție fonetică. La Roma era numit camillus sau camilla, un copil (băiat sau fată) care ajuta pe un preot (în special pe flamen Dianae), în

purta la sân, şi s-a îndreptat cu dânsa spre vârfurile îndepărtate ale munţilor singuratici; săgeţile ucigaşe îl urmăreau din toate părţile şi volscii înarmaţi îi dădeau târcoale. Iată că în fuga lui, dădu peste Amasenus, ale cărui valuri umflate băteau spumegând malurile: aşa prăpăd căzuse din nori. Gata să se arunce înot, Metabus fu oprit de dragul fetiţei şi tremură pentru scumpa lui povară. După ce se chibzui în fel şi chip, se opri la această hotărâre. Ca războinic el avea din întâmplare în mâna lui voinică o lance năprasnică de stejar cioturoasă şi călită în foc; îşi înfăşură fata într-o scoarţă de plută sălbatică, o legă cum îi veni mai bine de mijlocul lăncii şi legănând-o apoi cu mâna lui puternică se rugă astfel cu ochii la cer: „Sfântă Diana, tu care sălăşluieşti în păduri, eu însumi, părintele ei, îţi închin ca slujitoare pe această copilă; rugându-te şi purtându-ţi armele pentru întâiaşi dată, ea fuge prin văzduh de duşmanul ce o urmăreşte. Primeşte-o, te rog, zeiţă, ca un bun al tău pe aceea, pe care o încredinţez aerului vrăjmaş”.

El vorbi şi trăgându-şi îndărăt braţul, zvârli lancea; valurile răsunară şi, odată cu lancea şuierătoare, zbură şi biata Camilla pe deasupra fluviului iute. Încolţit tot mai mult de ceata sporită a duşmanilor, Metabus se aruncă apoi în fluviu şi, trecând dincolo, smulse din brazdă lancea şi copila, ce fusese închinată Dianei. Nicio cetate nu-i dădu adăpost şi nu-l primi în zidurile ei şi nici firea lui sălbatică nu i-ar fi îngăduit să ceară să fie primit. Trăi de aceea ca cioban prin munţii singuratici. Acolo, printre hăţişuri şi bârloage de fiare sălbatice, îşi hrăni fata cu laptele unei iepe sălbatice, mulgându-i ugerele pe buzele-i fragede. Când copila îşi lăsă pe pământ urma întâilor ei paşi, el îi şi puse în mână o suliţă ascuţită şi atârnă de umerii micuţei arcul şi săgeţile. În locul unei panglici de aur, în locul unei

---

timpul sacrificiului. Acest copil trebuia să fie de neam nobil și să aibă în viață pe amîndoi părinții.

rochii lungi, o piele de tigru îi spânzura pe spate pornind de la creştet. Încă de atunci arunca cu mâna-i plăpândă săgeţi copilăreşti; încă de atunci învârtea în jurul capului cureaua rotundă a praştiei şi dobora cocorii Strimonului şi lebedele albe. Multe mame din cetăţuiele etrusce zadarnic au dorit să o aibă ca noră; mulţumită să slujească numai Dianei, neprihănită, ea şi-a închinat însă pentru totdeauna dragostea armelor şi fecioriei. Aş fi voit, ca mai puţin luată de patima războiului, să nu încerce a-i înfrunta pe troieni; mi-i scumpă, şi ar putea fi una din tovarăşele mele. Fiindcă soarta crudă o ameninţă, scoboară-te din cer, nimfă, şi du-te în ţara latinilor, unde se porneşte, sub semne rele, o crâncenă luptă. Ia arcul ăsta şi scoate din tolbă o săgeată care o va răzbuna; oricine va pângări cu o rană trupul sfânt al Camillei, fie troian, fie italic, să-şi plătească cu sângele fărădelegea. Iar mai pe urmă eu însămi îi voi ridica într-un nor trupul bietei fete, cu armele neatinse, şi o voi aşeza în mormântul strămoşilor.

Ea spuse şi Opis se pogorî cu vuiet prin valurile văzduhului, înfăşurată într-un vârtej negru.

În vremea aceasta se apropiau de zidurile Laurentului oastea troiană, căpeteniile etrusce şi toată călărimea împărţită în cete deopotrivă la număr. Caii zburdau când ici, când colo, şi fremătau pe tot întinsul câmpiei, luptându-se cu frâiele ce-i opreau; şesul părea un Ian de suliţe de fier şi ogoarele sclipeau până departe de armele ridicate. Din cealaltă parte, iată că se iviră Mesap şi latinii sprinteni, Coras şi frate-său şi călărimea fecioarei Camilla; cu braţele aduse îndărăt, ei îşi întindeau lăncile şi îşi învârteau suliţele; odată cu apropierea lor, vuietul războinicilor şi al cailor creştea tot mai mult. Ajunse în bătaia unei suliţe, amândouă oştile se opriră. Se năpustiră apoi cu chiote, îndemnându-şi caii ce fremătau şi îşi aruncară cu toţii deodată suliţele ca o. pulbere de zăpadă deasă ce întunecă văzduhul. Tirenus şi aprigul Aconteu se

repeziră unul asupra celuilalt cu lăncile, se ciocniră ceţi dintâi cu zgomot şi îşi izbiră caii piept la piept. Răsturnat ca fulgerul ori ca piatra aruncată din praştie, Aconteu se rostogoli departe şi-şi dădu duhul. Rândurile se rupseră pe dată şi latinii îşi aruncară scuturile şi îşi întoarseră caii spre ziduri. Troienii îi goneau duşi de Asilas. Se apropiau tocmai de porţi, când, la rândul lor, latinii scoaseră un chiot şi îşi întoarseră caii supuşi. Troienii o luară atunci la fugă şi se retraseră la ai lor, ca marea care, când înaintează, când dă îndărăt; acum se repede asupra uscatului şi-şi aruncă pe deasupra stâncilor spuma valurilor pentru a scălda cu unde nisipul îndepărtat al ţărmului, acum se trage îndărăt, luând cu ea pietrele, pe care le adusese şi părăseşte ţărmul cu apele-i scăzute. De două ori etruscii împinseră pe rutulii fugăriţi până la ziduri, de două ori, respinşi, o porniră îndărăt, acoperindu-şi spatele cu scuturile. Când se întoarseră însă la luptă pentru a treia oară, rândurile se învălmăşiră şi lupta ajunse corp la corp; jur-împrejur nu erau decât gemete de morţi, arme şi cadavre înotând în sânge şi cai pe jumătate morţi rostogolindu-se de-a valma cu leşurile călăreţilor; o luptă crâncenă se porni. Neîndrăznind să-l înfrunte de-a dreptul pe Remulus, Orsiloh îşi aruncă suliţa în calul lui şi-i înfipse fierul – sub ureche. Înnebunit de lovitură, calul se ridică în două picioare şi, neputându-şi suferi rana, cu pieptul înainte izbea aerul cu copitele. Zvârlit, Remulus se rostogoli la pământ. Catillus doborî pe Ollas şi pe

Herminius, pe atât de viteaz, pe cât era de voinic şi de meşter la arme; cu capul gol, cu plete bălaie ce-i cădeau pe umerii goi şi fără teamă se răni, pe atât de mare îi era trupul, deschis lor! Lancea lui Catillus străbătu umerii lăţi ai voinicului, care se îndoi de durere. Oriunde te întorceai, curgea sângele negru; luptătorii se luau la întrecere ca să semene prăpădul şi în rănile primite de duşmani îşi căutau o moarte glorioasă.

În mijlocul măcelului se năpusti atunci amazoana

Camilla cu tolba şi cu un sân descoperit pentru a se lupta mai bine. Când arunca o ploaie de săgeţi, când neostenită, înşfăca o puternică secure cu două tăişuri; pe umeri îi suna arcul de aur şi armele Dianei. Chiar dacă duşmanul o silea să dea îndărăt, ea îşi întorcea arcul, şi arunca din fugă săgeţi. În jur erau tovarăşele ei iubite Larina, Tulla şi Tarpeea *, care învârtea o secure de aramă; toate de neam italic, alese de divina Camilla ca o podoabă şi ca să o slujească cu credinţă în timp de pace şi de război. Ca amazoanele Tracici ce bat ţărmurile Termodonului2 şi se luptă cu arme colorate, fie că se strâng în jurul Hipolitei, fie că întovărăşesc carul biruitor al vitezei Pentesileea, zburdând în urlete femeieşti, înarmate cu scuturi în formă de crai-nou. Pe cine l-ai doborât mai întâi sub loviturile tale, aprigă fecioară, pe cine la urmă? Câte trupuri neînsufleţite ai culcat la pământ? Mai întâi l-au ucis pe Euneu, fiul lui Clitius, străbătându-i pieptul descoperit cu o suliţă lungă de brad; el căzu vărsând şiroaie de sânge şi muşcă că

1 Cele trei nume de fecioare amintesc de cultul roman ol larilor, de regele Tullus Hostllius şi de eroina care şi-a dăruit numele stâncii tarpeene din Roma.

2 Termodonul, fluviu pe malurile căruia trăiau amazoane, curgea prin nordul Asiei Mici şi se vărsa în Marea Neagră. Uneori prin Tracia se înţelegea orice ţară aşezată la nord-est.

râna însângerată; murind, se prăbuşi peste rană. Ucise apoi pe Liris şi pe Pagasus; pe cel dintâi, când, prins sub calul căzut peste dânsul, căuta să-şi strângă frâul, pe celălalt, când se apropia şi întindea prietenului gata să cadă o mână fără armă; amândoi. se rostogoliră la pământ deodată. Le mai adăugă pe Amaster, fiul lui Hippotas; urmări şi-i lovi de departe cu lancea pe Tereu, pe Harpalicus, pe Demofoon şi pe Chromis; au căzut astfel tot

atâţi troieni câte săgeţi a aruncat mâna fecioarei. Iată că de departe se ivi vânătorul Ornitus, pe un cal din Apulia şi cu nişte arme neobişnuite; pielea unui taur sălbatic cu care se luptase îi acoperea umerii lăţi, pe cap avea drept coif gura căscată a unui lup, cu fălcile rânjindu-şi dinţii albi; în mână purta o cange ţărănească; el se tot învârtea în mijlocul cetei lui, cu capul pe deasupra tuturor.

Camilla îl străpunse (nici nu era greu, după ce-i risipise ceata) şi pe deasupra îi vorbi duşmăneşte aşa:

— Ce credeai, etriiscule, că urmăreşti în pădure fiarele? A sosit şi ziua când o femeie să dea de ruşine îndrăzneala vorbelor voastre! Te vei duce totuşi la manii părinţilor tăi, nu fără cinste: spune-le că ai căzut de fierul Camillei.

Ucise apoi pe Orsiloh şi pe Butes, doi troieni ca nişte brazi; pe Butes îl străpunse pe la spate cu fierul lăncii, între coif şi platoşă, acolo unde gâtul călăreţului e descoperit şi unde scutul atârnă de braţul stâng; cât despre Orsiloh, ea fugi mai întâi înconjurându-l într-un mare rotocol şi apoi intrând înăuntrul cercului, îl urmări la rândul ei pe cel ce o fugărise; înălţându-se cât putu mai mult, îi izbi de două ori, cu puternica ei secure, coiful şi ţeasta călăreţului, care acum se ruga fierbinte de dânsa; creierul cald i se scursese pe faţă.

Deodată îi ieşi în cale şi se opri speriat, când o văzut pe neaşteptate, fiul lui Aunus din Apenini, om însemnat printre liguri, cât i-a fost cu putinţă să înşele. Văzând că nu se poate feri de luptă prin fugă şi nici să scape de fecioara ce-l urmărea, el încercă să întrebuinţeze o viclenie.

— Mare ispravă, femeie, zise d, să-ţi pui nădejdea în iuţeala calului. Nu mai fugi, scoboară-te şi măsoară-te de aproape cu mine, încaiere-te la luptă de jos şi vei vedea cât te minte o glorie deşartă.

Zise, iar ea, turbând şi aprinsă de o cumplită mânie, îşi lăsă calul pe seama însoţitoarei şi îşi aşteptă neînfricată

duşmanul, „cu aceleaşi arme ca şi dânsul, numai cu sabia goală şi cu scutul fără podoabe.

Crezând că viclenia i s-a prins, tânărul îşi întoarse atunci calul şi o luă fără zăbavă la fugă cu frâul slobod, îmboldindu-şi calul cu pintenii de fier[260].

— Ligurule viclean şi plin de o trufie nebună, spuse ea, zadarnic ai încercat să scapi cu vicleşugurile neamului tău; înşelăciunea n-are să te ducă viu tatălui tău Aunus, care-i tot atât de şiret ca şi tine.

Rostind aceste cuvinte, învăpăiata fecioară îi întrecu cu sprintenele-i picioare calul, îl apucă de frâu şi se năpusti asupra duşmanului de-l pedepsi cu moartea, cu uşurinţa cu care uliul, pasărea sfântă a lui Marte, se năpusteşte de pe înălţimea unei stânci asupra porumbiţei ce se ridică în nori, o înşfacă puternic şi-i sfâşie măruntaiele cu ghearele, în timp ce sângele şi penele smulse cad din văzduh.

În vremea aceea, părintele zeilor şi al oamenilor nu privea nepăsător din „înălţimea Olimpului la cele ce se întâmplau, ci aţâţă la luptă pe etruscul Tarchon, trezindu-i o aprigă mânie în suflet. El se năpusti de aceea călare an mijlocul măcelului şi al oştilor, care dădeau îndărăt; îşi îmbărbăta călăreţii cu îndemnuri, chemându-i pe fiecare pe nume şi aducându-i pe fugari înapoi – la luptă.

— Etruscilor, inimi pururi slabe şi fără vlagă, ce spaimă, ce laşitate atât de grozavă v-a cuprins? O femeie vă ia la goană şi vă întoarce îndărăt oştile? La ce vă slujeşte fierul? La ce mai purtăm în mâini armele astea zadarnice? La dragoste şi în luptele ei de noapte nu mai sunteţi atât de blegi, iar atunci când fluierul vesteşte dansurile lui Bachus vă ai uneaţi asupra bucatelor şi a paharelor de pe mesele ospeţelor. Iată ce vă place, iată cu

---

260 Comentatorii Iui Vergiliu au remarcat aci un anacronism. In străvechile timpuri eroice, în care își situează poetul acțiunea, nu existau pinteni. Invenția lor este mult mai recentă.

ce vă îndeletniciţi; vă ajunge ca semnele cereşti să vestească primirea jertfei şi ca victimele grase să vă aştepte în fundul dumbrăvii sfinte.

Vorbind astfel, îşi avântă calul în mijlocul vălmăşagului, hotărât să moară el însuşi şi, aprins, se năpusti asupra lui Venulus; înşfăcându-l de pe cal, îl strânse în braţe şi, opintindu-se, îl luă cu el la sân. Un chiot se înălţă până-n văzduh şi toţi latinii îşi întoarseră privirea spre dânsul. Tarchon zbură ca vântul ducând cu el pe războinic şi armele lui; îi sfărâmă apoi fierul de la vârful lăncii duşmanului şi căută locul deschis al platoşei pentru a-i da o lovitură de moarte; Venulus, dimpotrivă, se zbătcă ca să îndepărteze mâna îndreptată asupra gâtului lui şi să înlăture puterea cu putere, ca vulturul roşcat, care, când răpeşte în văzduh un şarpe, îl strânge în gheare şi-i implântă unghiile în carne1; rănit, şarpele îşi încolăceşte inelele, îşi zbârleşte solzii şi îşi înalţă capul şuierând ameninţător, în timp ce vulturul îl sfâşie totuşi cu pliscul încovoiat şi spintecă totodată aerul cu

— Lupta dintre vultur şi şarpe fusese evocată şi în eposul homeric. (*IL*, XII, 200).

aripile. La fel, îşi ducea Tarchon, biruitor, prada luată din ceaţa tiburtinilor T, în timp ce, însufleţit de pilda şi de izbândă lui, meonizii2 înaintau şi ei. În vremea aceasta, Aruns, căruia îi era scris să moară, se rotea înarmat cu o suliţa în jurul sprintenei Camilla şi, mai viclean decât dânsa, aştepta prilejul potrivit. să te răpună. Oriunde se năpustea Camilla, neînvinsă, în mijlocul încăierării, Aruns o urmărea şi se ţinea, tăcut, de paşii ei; dacă se întorcea biruitoare şi se îndepărta de duşmani, tânărul îşi întorcea şi el pe furiş calul. Încerca să se apropie de dânsa când aci, când dincolo; îi dădea târcoale din toate părţile, învârtind înverşunat o lance care să nu dea greş. Iată că Chloreu, închinat zeiţei Cibele şi preot al ei de multă vreme, lua ochii de departe prin strălucirea armelor lui

troiene; călărea un cal înspumat acoperit de pielea unei fiare cu solzi de aramă ca nişte pene, legată de cârlige de aur. îmbrăcat el însuşi cu o purpură ruginie străină, trăgea din arcu-i licâan săgeţi gortinice3. Pe umăr îi suna o tolbă de aur, iar pe cap avea un coif de aur; cu o copcă de aur îşi prinsese faldurile ce foşneau ale hlamidei de in galbenă ca şofranul; tunica şi pulparele care-i acopereau picioarele, ca la barbari, îi erau brodate. Ori că voia să-i atârne armele troiene în vreun templu, ori că voia să se împodobească la vânătoare cu aurul luat de la duşmani, dintre toţi războinicii, Camilla îl urmărea orbeşte numai pe dânsul, şi, fără nicio pază, alerga prin toate rândurile luptei, râvnind ca orice femeie la prada asta bogată. Din locul lui de pândă, Aruns prinse prilejul prielnic şi îşi aruncă suliţa, după ce se rugă astfel de zei:

1 Venulus era din Tibur.

2 Adică cei care se trăgeau din Meonia, deci ctruscii.

3 Săgeţi cretane, pentru că Cortina era o cetate din insula Creta.

— Zeule puternic, Apolo, paznicul sfântului Soracte *, tu, pe care te slăvim mai mult decât toţi, tu, în cinstea căruia arde focul sfânt din mormane de brazi, Jar noi, închinătorii tăi, mânaţi de credinţa noastră, păşim prin mijlocul focului, prin grămezi de cărbuni aprinşi, îngăduie-mi, părinte atotputernic, să şterg ruşinea asta de pe armele noastre; nu râvnesc la nicio pradă, nici la trofeul fecioarei biruite; celelalte fapte îmi vor aduce destulă slavă; să cadă numai asta sub loviturile mele şi mă voi putea apoi întoarce în oraşul părintesc fără nicio glorie.

Apolo îl ascultă şi încuviinţă în sine să se împlinească o jumătate din dorinţă; pe cealaltă o risipi în vânt; îi îngădui celui ce-l niga să o doboare pe Camilla, lovind-o pe neaşteptate; nu-i îngădui însă să se mai întoarcă şi să-şi vadă puternica lui patrie; vânturile îi luară cuvintele din urmă. Când suliţa, pornită din mâna lui Aruns, şuieră prin

văzduh, volscii îşi întoarseră luarea-aminte şi îşi ţintiră privirile spre fecioară; numai ea nu auzi vâjâitul aerului, nu văzu suliţa ce venea spre dânsa, decât când, izbind-o sub sânul descoperit, fierul i se înfipse adânc şi se adapă din sângele ei de fecioară. Tovarăşele o luară în grabă şi-şi sprijiniră stăpână ce se prăbuşea. Mai îngrozit decât toţi, Aruns o luă la fugă cu o bucurie amestecată cu teamă şi nici nu mai îndrăznea să se mai bizuie pe lancea sa, ori să înfrunte loviturile fecioarei, ca lupul care, omorând un cioban ori un taur puternic, înainte de a-l încolţi armele duşmanilor, lasă drumul şi o ia razna prin munţii înalţi; dându-şi seama de îndrăzneala isprăvii, cu coada

1 Zeul adorat pe muntele Soracte era o veche zeitate italica, numită iniţial *Soranus pater*, „tatăl Soranus", confundat ulterior cu Apolo. Sacerdoţii acestui zeu, numiţi de sabini *hirpi Sorani* (lupii Soractului) umblau cu picioarele goale pe cărbuni aprinşi. Era un rit purificator.

adusă pe burtă, el se afundă în pădure. Aşa şi Aruns, tulburat, se feri de privirile celorlalţi, cu gândul la fugă şi se pierdu în mulţimea luptătorilor.

Trăgând să moară, Camilla voi să-şi smulgă cu mâna suliţa, dar vârful ascuţit al fierului, intrat între coaste, rămase înfipt adânc în rană, iar ea căzu neînsufleţită în şa; ochii îngheţaţi îi lunecară în moarte, iar purpura de odinioară a obrazului păli. Gata să-şi dea duhul, ea vorbi astfel Aceri, tovarăşa ei cea mai credincioasă, cu care îşi împărţea toate grijile:

— Până aici, Acea, m-au ţinut puterile; acum m-a răpus rana cumplită şi toate în jur mi se învăluie în beznă… Aleargă şi du-i lui Turnus vorbele din urmă i să-mi ia locul în luptă şi să alunge pe troieni de fla zidurile cetăţii. Şi acum rămâi cu bine.

Vorbind astfel, lăsă frâul din mână şi, oricât se opinti, lunecă la pământ. Frigul morţii o desfăcu apoi de legăturile trupului, îşi plecă gâtul mlădios şi catml

îngreuiat de moarte, scăpând armele, şi sufletul mxhnit îi zbură cu un geamăt printre umbre1. Un vaier năprasnic se iscă atunci lovind stelele de aur. Odată cu moartea Camillei, lupta se înteţi şi mai mult; oştile troienilor, căpeteniile etruscilor, călărimea arcadienilor lui Evandru se năpustiră în rânduri strânse asupra duşmanului.

În vremea aceasta, trimisă ca strajă de Diana, Opis privea de mult liniştită de pe vârful munţilor luptele. Când văzu de departe, în mijlocul ţipetelor războinicilor dezlănţuiţi, pe Camilla răpusă de o jalnică moarte, suspină şi glăsui aşa din fundul inimii:

1 Camilla moare ca o războinică. Spre deosebire de Lausus sau Pallas, pe ea numai trădarea a putut-o doborî. Excelent'portretist, Verigiliu nu omite totuşi dimensiunea feminină a acestei viteze fecioare. Ea are slăbiciunile sale: e credulă (episodul luptei cu Aunus) şi se lasă captivată de strălucirea aurului, ca toate femeile.

— Prea crud ai fost pedepsită, fecioară, pentru că ai îndrăznit să-i înfrunţi pe troieni. Nu ţi-a slujit la nimic că ai cinstit pe Diana în pădurile pustii şi că ai purtat ca noi tolba pe umeri. În ceasul din urmă, Diana n-a uitat totuşi să te cinstească; moartea ta va fi pomenită între noroade şi nu vei pieri nerăzbunată – căci oricine ar fi cel ce ţi-a pângărit trupul, îşi va ispăşi vina cu pieirea.

La poalele unui munte înalt se ridica mormântul lui Dercennus, odinioară rege al Laurentului, o mare movilă de pământ acoperită de umbra deasă a unui stejar. Frumoasa zeiţă se opri mai întâi acolo din zborul ei grăbit: din înălţimea movilei îl căută apoi din ochi pe Aruns. Cum îl văzu strălucitor de arme şi umflat de trufie, îi strigă:

— De ce fugi? îndreaptă-ţi pasul încoace; vino şi pieri aici ca să-ţi iei răsplata cuvenită pentru că ai ucis pe Camilla. Merita oare un om ca tine să fie răpus de săgeţile Dianei?

Zise, şi scoţându-şi din tolba aurită o săgeată

sprintenă, traca îşi întinse mânioasă arcul până ce i se îmbinară capetele încovoiate; cu mâinile pe aceeaşi linie, cu stânga ţinea vârful săgeţii, pe când dreapta aduse coarda arcului la sân. Aruns auzi şuierul săgeţii şi vâjâitul aerului în clipa când fierul i se şi înfipsese în trup. El îşi dădu duhul scoţând suspinul din urmă, iar tovarăşii îi lăsară leşul uitat în pulberea câmpului, în timp ce Opis îşi luă zborul spre înălţimile Olimpului. După moartea Camillei, călărimea ei uşoară o rupse de îndată la goană; rutulii fugiră şi dânşii îngroziţi; fugi până şi aprigul Atinas; fruntaşii risipiţi, gloatele fără călăuze, căutau să se pună la adăpost, întorcându-şi caii spre zidurile cetăţii.

(Mi meni nu îndrăznea să-i înfrunte cu armele ori să-i oprească pe troienii ce-i urmăreau şi-i secerau din spate; toţi duceau pe umerii obosiţi arcurile slobode, iar copitele cailor loveau în goană câmpia prăfuită. Cu dânşii se rostogoleau spre oraş vârtejuri negre de pulbere; de pe ziduri femeile se băteau cu pumnii în piept şi înălţau ţipete până la stelele cerului. Cei ce se năpustiră mai întâi prin porţile deschise fură zdrobiţi de mulţimea celor ce se îmbulzeau de-a valma peste dânşii, din urmă; nu numai că nu scăpară de o. moarte jalnică, ci pieriră străpunşi de lovituri chiar în pragul oraşului, înaintea întăriturilor patriei, în faţa adăpostului caselor lor. O parte închiseră porţile şi nu mai îndrăzneau să le deschidă celor ce-i rugau şi nici să-i primească între ziduri; se porni atunci un groaznic măcel între cei ce apărau cu armele intrarea oraşului şi cei ce se năpusteau asupra armelor lor. Izgoniţi din oraş, chiar sub privirile pline de lacrimi ale părinţilor lor, unii dintre dânşii, îmbrânciţi, se rostogoleau în şanţurile adânci; orbiţi de mânie, alţii îşi năpusteau caii cu frâiele slobode în porţi, izbindu-le drugii neclintiţi. În aceste lupte fără nădejde, cuprinse de dragoste de ţară şi după pilda Camillei, chiar şi femeile aruncau de pe ziduri arme; înlocuiau fierul cu buşteni de stejar şi cu pari arşi la

vârf, şi fierbeau de dorinţa de a muri cele dintâi pe întăriturile patriei.

În vremea aceasta, Acea aduse jalnica veste lui Turnus în pădurea unde se afla, care-i umplu sufletul de o mare tulburare.

— Oştile volscilor au fost zdrobite; Camilla a pierit; biruitori, duşmanii sunt stăpâni pe câmpul de luptă şi vin năvalnic; spaima a ajuns până şi înăuntrul Laurentului.

Mânios (aşa voia hotărârea neînduplecată a lui Jupiter), Turnus părăsi înălţimile unde se aşezase şi ieşi clin pădurea deasă. Abia plecase de la locul lui de pândă şi intrase în câmpie, că Enea şi pătrunse în strâmtoarea slobodă acum, trecu munţii şi ieşi din pădurea întunecată. Amândoi se îndreptau astfel grăbiţi spre oraş cu toate oştile lor, la câţiva paşi unul de altul. Enea zări de departe câmpia învolburtă de praf şi văzu oştile Laurentului, iar Turnus îl recunoscu pe temutul Enea sub armele lui şi auzi pasul ostaşilor şi suflarea cailor. Chiar în clipa aceea ei s-ar fi încăierat şi ar fi încercat soarta armelor, dacă soarele nu şi-ar fi scăldat în valurile Iberiei[261] caii osteniţi şi dacă scăpătarea zilei n-ar fi adus noaptea. Ei îşi aşezară. taberele înaintea oraşului şi le întăriră cu metereze.

CARTEA A DOUĂSPREZECEA

Când Turnus văzu că, abătuţi de înfrângerea – lor, latinii îi cereau să-şi îndeplinească făgăduielile şi că toate privirile se aţintiseră asupra lui, el se aprinse şi mai mult şi se îmbărbătă ca leul din câmpiile punice care, tocmai când îl rănesc mai greu vânătorii în piept, se pregăteşte de luptă; îşi scutură mândru coama de pe grumazu-i vânjos, rupe fără frică arma înfiptă a vânătorului şi mugeşte cu gura-i însângerată. La fel îl cuprinse şi pe Turnus mânia o dată aprinsă. Se duce atunci la rege şi, înfuriat, îi grăi astfel:

— Sunt gata; nu mai e niciun cuvânt ca mişeii de

261 Adică marea Spaniei, deci Oceanul Atlantic.

troieni să-şi ia vorba îndărăt şi să nu-şi îndeplinească învoiala. Mă voi lupta; găteşte sacrificiul, tată, şi hotărăşte soroacele învoielii. Ori braţul meu îl va trimite în Tartar pe troianul ăsta fugar din Asia, sub ochii latinilor, şi singur voi nimici cu sabia învinuirile, pe care mi le fac toţi, ori Enea îi va supune pe latini şi va lua ca soţie pe Lavinia.

Latinus îi răspunse astfel liniştit:

— Tinere cu suflet mare, cu cât te ridici mai presus de ceilalţi, prin vrednicie, cu atât se cade să mă gândesc mai cu grijă şi să cumpănesc toate împrejurările. Tu ai ţara tatălui tău Daunus şi multe oraşe cucerite cu braţul tău, iar aurul şi sufletul lui Latinus sunt ale tale. Mai sunt în Laţiu şi în Laurent şi alte fecioare de măritat şi nu de neam de jos. Dă-mi voie să-ţi spun fără înconjur lucrurile astea nu tocmai plăcute, iar tu ascultă-le cu băgare de seamă.

Nu-mi era îngăduit să-mi mărit fata cu niciunul din vechii ei peţitori, după cum m-au povăţuit toţi oamenii şi zeii. Învins de dragostea ce am pentru tine, învins de legături de sânge şi de lacrimile mâhnitei mele soţii „am rupt toate făgăduielile; am stricat logodna, m-am lăsat târât într-o luptă nelegiuită. Vezi şi tu ce nenorociri şi câte războaie mă urmăresc din ziua aceea şi câte suferinţe ai îndurat şi tu. Biruiţi în două mari lupte, abia ne mai apărăm zidurile oraşului, singura nădejde a Italiei. Apele Tibrului sunt calde încă de sângele nostru şi câmpiile întinse sunt albe de oasele alor noştri. Pentru ce mă tot schimb mereu? Ce nebunie îmi tulbură mintea? Dacă după moartea ta sunt gata să-i primesc ca tovarăşi pe troieni, pentru ce să nu pun mai degrabă capăt războiului cât timp tu trăieşti încă? Ce vor spune rutulii, care sunt de acelaşi sânge cu noi, ce va spune toată Italia, dacă te-aş trimite la moarte (fie ca să nu mi se împlinească vorba!) pentru că mi-ai peţit fata şi ai căutat să te înrudeşti cu mine! Gândeşte-te la câte se întâmplă în războaie; fie-ţi milă de bătrânul tău tată, care tânjeşte departe de tine, în cetatea

lui, Ardeea.

Mânia lui Turnus nu se îmblânzi însă la aceste vorbe, ci se întărâtă şi mai mult şi se amărî că voia să-l lecuiască în aşa chip. De «îndată ce putu vorbi, el grăi astfel:

— Părăseşte grija pe care mi-o porţi, scumpe tată, şi îngăduie-mi să-mi dobândesc gloria cu preţul vieţii. Şi noi ştim să mânuim armele şi fierul pornit din mâna noastră nu e neputincios, iar sângele curge şi din rănile făcute de noi. Zeiţa, maică-sa, nu va fi lângă dânsul ca să-i învăluie fuga într-un nor ruşinos şi să se ascundă ea însăşi într-o umbră deşartă 1.

Înspăimântata de primejdia luptei ce se pregătea, regina plângea însă şi, hotărâtă să moară, se silea să potolească avântul ginerelui ei:

— Turnus, pe lacrimile astea, dacă îi mai porţi în sufletul tău vreo dragoste Amatei, tu, care eşti singura nădejde şi singurul sprijin al bătrâneţii mele nenorocite, în mâna căruia e cinstea şi domnia lui Latinus şi pe care se reazemă toată şubreda noastră casă, îţi mai cer un singur lucru: nu te mai lupta cu teucrii[262]. Oricare ţi-ar fi soarta în urma acestei lupte, acelaşi destin mă aşteaptă şi pe mine; odată cu tine voi părăsi şi eu o viaţă nesuferită şi nu voi vedea, ca roabă, pe Enea ginere.

Aceste cuvinte ale mamei sale îi îmbujorară obrajii Laviniei şi-i umplură ochii de lacrimi; o vie roşeaţă îi acoperi chipul şi alergă ca un foc asemenea fildeşului vopsit cu purpură sângerie, ori cum se rumenesc crinii albi printre trandafirii roşii. Aşa se împurpurară şi obrajii fetei. Dragostea tulbură pe Turnus şi, privind la chipul fecioarei[263], ardea şi mai mult de dorinţa de a lupta şi vorbi

---

262 8 Amata evită să pronunțe numele lui Enea sau să se refere direct la el spre a nu jigni pe Turnus.

263 Lavinia nu-și exprimă sentimentele, dar această roșeață parc să ateste o dragoste secretă. Cel puțin astfel interpretează Turnus împurpurarea obrajilor fetei.

astfel în puţine cuvinte Amatei:

— Nu mă însoţi, mamă, cu lacrimi şi cu semne atât de rele, tocmai acum când plec la o luptă grea; de altfel, chiar de ar trebui să mor, nu mai pot da îndărăt. Pleacă, Idmon, de-i du din parte-mi căpeteniei frigienilor aceste cuvinte ale mele, ce nu-i vor plăcea. Mâine, când Aurora în caru-i de purpură va rumeni cerul cu întâile lumini, să nu-i scoată pe troieni împotriva rutulilor şi rutulii să-şi lase armele în pace; să hotărâm soarta războiului prin sângele unuia din noi; Lavinia va fi cucerită pe câmpia asta.

După ce rosti aceste cuvinte, se grăbi să se întoarcă în locuinţa lui; ceru caii şi se bucură văzându-i sforăind; dăruiţi cu mare cinste lui Pilumnus de Opriţia1, ei întreceau zăpada în albeaţă şi vântul în iuţeală. Vizitii sprinteni le stăteau în jur, le mângâiau pieptul cu palma şi le pieptănau coamele revărsate. El îşi înfăşură apoi umerii cu o platoşă împletită cu fire de aur şi de alamă albă, îşi prinse scutul şi coiful cu canaf roşu şi sabia, pe care chiar Vulcan o făurise pentru tatăl său Daunus şi o vârâse, caldă încă, în apele Stixului. Apucă apoi cu putere o lance grea, rezemată de o coloana înaltă, din mijlocul curţilor, lance luată ca prada de la auruncul Actor şi, învârtind-o cu freamăt, strigă:

— A venit ceasul, o, lance a mea, tu care nu mi-ai înşelat niciodată chemarea! Marele Actor te-a purtat odinioară; iată că te poartă acum mâna lui Turnus; fă să-l aştern la pământ pe muieraticul frigian, să-i smulg şi să-i sfârşii în bucăţi platoşa cu braţul meu puternic şi să-i murdăresc în ţarină pletele încreţite cu fierul cald şi înmiresmate cu mirt.

Astfel îşi vărsa Turnus mânia; scântei ieşeau din faţa-i înflăcărată şi focul pâlpâia în ochii neastâmpăraţi ca taurul, care, când e să înceapă lupta, scoate mugete groaznice şi îşi încearcă coarnele ameninţătoare de trunchiul unui copac, izbeşte cu loviturile lor, împrăştiind

nisipul în aşteptarea luptei.

1 Fiica legendarului rege atenian Erchtcu şi soţia lui Boreu.

În vremea aceasta, la fel de cumplit, sub armele dăruite de maică-sa, Enea îşi ascuţea vitejia şi îşi înteţea mânia, vesel că prin propunerea ce i se făcuse avea să isprăvească războiul. Îşi îmbărbăta tovarăşii şi mângâia teama lui lulus ce se speriase şi le aminti de hotărârea ursitei; trimise apoi soli regelui Latinus ca să-i aducă răspunsul lui hotărâtor şi să-i arate noimele păcii.

A doua zi, de îndată ce zorile începură să lumineze vârfurile munţilor, când caii soarelui se înalţă din adâncile genuni ale oceanului şi varsă valuri de lumină pe nări, rutulii şi troienii măsurau şi pregăteau la picioarele înalte ale Laurentului câmpul de luptă. La mijloc puseră focurile şi altarele de brazde pentru zeii. celor două popoare. Înveliţi în fusta de jertfă 1 şi cu tâmplele încinse cu o cunună de verbine, unii aduceau apa şi focul. Dintr-o parte, înainta oastea italicilor, ale căror cete înarmate cu suliţi se revărsau prin porţile pline; de cealaltă, înaintau oştile troiene şi etrusce, cu arme de tot felul, acoperiţi de fier, ca şi cum i-ar chema lupta aprigă. Prin mijlocul miilor de oşteni, se roteau căpeteniile ce-ţi luau ochii cu aurul şi purpura lor: şi Mnesteu, din neamul lui Assaracus şi viteazul Asilas şi Mesap, îmblânzitorul de cai, fiul lui Neptun. La un semn, cele două oşti se traseră în locurile lor hotărâte, îşi înfipseră suliţele în pământ şi îşi puseră jos scuturile. Femeile venite în grabă, norodul neînarmat, bătrânii neputincioşi se suiseră în turnuri şi pe acoperişurile caselor, în timp ce alţii stăteau pe porţile înalte ale cetăţii.

În vremea aceasta, din vârful muntelui numit azi Alban (atunci un munte necunoscut, fără cinste şi

Era vorba de fapt de o fustă lungă, care cobora de la brâu până la glezne şi era tivită cu purpură. O purtau

sacrificatorii romani în timpul jertfei.

slavă) 1, Iunona îşi plimba ochii pe câmpie, privind cele două oşti, a laurentinilor şi a troienilor, şi oraşul lui Latinus şi vorbi, deodată, astfel surorii lui Turnus, zeiţa ocrotitoare a iazurilor şi a apelor zgomotoase; înaltul rege al văzduhului i-a dat această cinste sfântă în schimbul fecioriei, pe care chiar el i-o răpise:

— Nimfă, podoabă a apelor, mult iubită inimii mele, ştii cum te-am deosebit dintre toate fecioarele Laţiului, pe care necredinciosul Jupiter le-a adus în patul lui şi cum ţi-am făcut loc în cer! Află, Iuturna, ce nenorocire te aşteaptă şi nu mă «învinui pe mine. Atât cât norocul părea că o îngăduie şi parcele se învoiau ca treburile latinilor să izbutească, l-am ocrotit pe Turnus şi zidurile tale. Acum îl văd însă încingându-se la o luptă fără putinţă de izbândă; ceasul cei rău şi puterea duşmănoasă a parcelor se apropie. Nu pot privi cu ochii mei lupta asta, nu pot privi învoială încheiată. Dacă din dragoste pentru fratele tău îndrăzneşti să-i dai un ajutor mai de folos, du-te tu; ţie ţi-i îngăduit şi poate că zile mai bune se vor întoarce pentru cei nenorociţi.

Abia îşi isprăvi vorba, că Iuturna se puse să verse şiroaie de lacrimi şi se bătu mereu cu pumnii peste frumosu-i. sân:

— Nu-i timpul de lacrimi, îi spuse Iunona; grăbeşte-te, de-i cu putinţă; scapă-ţi fratele, ori aprinde războiul rupând învoiala încheiată; chiar eu te era tuiesc să îndrăzneşti.

Îndemnând-o aşa, o lăsa nehotărâta şi tulburată, cu sufletul rănit.

În vremea aceasta, regii se arătară. Latinus într-un car cu patru cai, urmat de alai mare; pe frunte avea o cunună de douăsprezece raze de aur, semnul Soarelui, bunicul lui[264]; Turnus venea într-un car tras de doi cai albi,

264 Mama regelui Latinus — Marica — era adesea identificată cu

strângând în mâna a doua suliţe cu fierul lat. Tatăl Enea ieşi şi el din tabăra lui, el, obârşia poporului roman, luând privirile cu focul împrăştiat de scutul şi de armele lui cereşti; alături păşea Ascaniu, cealaltă nădejde a. puternicei Rome. Un preot, îmbrăcat într-o haină albă, aduse un purcel păros şi o oaie netunsă încă, şi le apropie de altarele aprinse. Cu privirile întoarse spre răsărit, regii împrăştiată făina şi sarea, făcură semne cu cuţitul pe fruntea victimelor şi, cu cupele în mâini, vărsară pe altare prinoasele vinului. Trăgându-şi apoi sabia, piosul Enea se rugă astfel:

„— Fiţi martori la chemarea mea, tu, Soare, şi tu, Pământ al Italiei, şi tu, Iunona, pe care o nădăjduiesc mai milostivă, şi tu, strălucitule Marte, care hotărăşti cu puterea-ţi divină în toate războaiele; vă chem şi pe voi, izvoare şi fluvii, şi pe voi, zei ai înaltului văzduh şi ai mării azurii. Dacă biruinţa va fi de partea italicului Turnus, am hotărât ca învinşii să se ducă în oraşul lui Evandru şi lulus să părăsească locurile astea iar mai pe urmă troienii să nu mai ia niciodată armele şi să nu mai tulbure cu fierul pacea acestei ţări. Dar dacă, dimpotrivă, biruinţa e de partea noastră, după cum cred – şi fie ca zeii să-mi împlinească nădejdea – noi nu vom porunci italicilor să se supună troienilor şi nici nu voi cere pentru mine scaunul regesc, ci ca amândouă popoarele neînvinse să trăiască sub aceleaşi legi într-o pace veşnică. Eu le voi da riturile religioase şi zeii; socrul meu Latinus să-şi păstreze oastea şi puterea de mai înainte. Troienii îmi vor ridica zidurile mele, Lavinia îşi va da numele oraşului lor.

Astfel vorbi Enea, el cel dintâi; după dânsul, cu ochii la cer şi cu mâna înălţată în sus, grăi Latinus:

— Jur ca şi tine, Enea, pe aceiaşi zei; pe Pământ, pe Mare, pe astre, pe cei doi copii ai Latonei, pe Ianus cu două feţe, pe puterea zeilor infernului şi pe împărăţia

---

Circe, fiica Soarelui.

neînduplecatului Pluton. Audă cuvintele astea tatăl zeilor, ale cărui fulgere sfinţesc învoielile. Iau martore altarul, pe care pun mâna, focul de la mijloc şi pe zei. Orice s-ar întâmpla, italicii nu vor rupe niciodată învoiala încheiată şi pacea; nicio putere din lume nu mă va abate de bunăvoie de la asta, chiar dacă potopul ar face pământul una cu apele şi cerul s-ar prăbuşi în Tartar. Aşa cum sceptrul ăsta (căci avea în mână sceptrul) nu va mai da „vlăstare cu frunză tânără, nici ramuri, nici umbră, o dată ce a fost despărţit de trunchiul lui din pădure şi şi-a părăsit rădăcina ce-l hrănea, iar ascuţişul fierului i-a retezat pletele ramurilor. Odinioară era copac; acum mâna meşterului l-a ferecat în aramă strălucitoare şi l-a dat să-l poarte părinţii latini!

Prin astfel de vorbe, ei îşi întăriră legământul în faţa căpeteniilor. Înjunghiară apoi vitele după datină în flacăra focului, le smulseră de vii măruntaiele şi încărcară altarele cu farfuriile pline. De mult li se părea însă rutulilor lupta nepotrivita şi sufletele le erau zbuciumate de fel de fel de gânduri, mai ales când văzură mai de aproape că puterile nu se asemănau. Teama spori şi mai mult la ivirea lui Turnus, care înainta cu paşi tăcuţi şi se închină smerit în faţa altarelor, cu ochii în pământ, cu obrajii galbeni, cu o sfârşeală răspândită peste toată înfăţişarea lui. Când soră-sa Iuturna văzu că şoaptele creşteau şi că sufletele norodului şovăiau, ea se strecură în mulţime sub chipul lui Camers[265], dintr-o familie cu strămoşi vestiţi, fiu al unui tată cunoscut prin vitejie şi el însuşi aprig în războaie; ea se amestecă printre ostaşi şi, ştiind ce se petrecea, semăna cu dibăcie fel de fel de zvonuri, vorbind aşa:

265 Iuturna va îndeplini aci rolul jucat în Iliada de Pallas Atena (IV, 78—105). Grecii și troienii căzuseră de acord sa soluționeze litigiul lor printr-un duel între Paris și Menelau. Dar Hera nu dorea o astfel de soluție. îndemnată de Hera, Atena ia chipul lui Laodoc (cum aci Iuturna adoptă trăsăturile lui Camers) și aţîţă pc Pandarus. Acesta rănește cu o săgeată pe Menelau și reaprinde astfel bătălia generală.

— Nu vi-i ruşine, rutulilor, să lăsaţi ca un singur om să înfrunte primejdia printre atâţia viteji? Nu suntem oare şi noi deopotrivă în număr şi putere? Iată-i, strânşi aici, pe toţi troienii şi arcadienii, pe care ni i-a trimis împotrivă soarta, şi oastea Etruriei, duşmană lui Turnus. Dacă ne-am încăiera, abia unuia din doi i-ar veni câte un duşman. Gloria lui Turnus se va înălţa, ce-i drept, până la zei, pe al căror altar se jertfeşte, şi va trăi vie în gura tuturor, pe când noi, care trândăvim pe aceste câmpii, după ce ne vom pierde patria, vom fi siliţi să ascultăm de nişte stăpâni trufaşi.

Vorbele acestea înflăcărară din ce în ce mai mult sufletele tinerilor războinici şi un murmur se lăţi printre rânduri. Până şi latinii şi laurentini! îşi schimbară gândul. Ei, care doriseră, sfârşitul luptelor ca să scape de pacoste, acum voiau arme, cereau ca învoiala să nu fie socotită ca încheiată şi se înduioşau de soarta nedreaptă a lui Turnus.

La această viclenie Iuturna adăuga una şi mai mare, iscând un semn ceresc, cu care tulbură mai mult decât orice inimile italicilor, înşelându-i. Zburând în văzduhul înroşit, un vultur gonea nişte păsări dinspre ţărm şi, pe când stolul fugea zgomotos, el se lăsă ca o săgeată pe valuri şi răpi în ghearele lui încovoiate o lebădă minunată. Priveliştea atrase luarea-amir. te-a italicilor; încetând să mai fugă, zburătoarele se întoarseră îndărăt cu larmă (nemaivăzută minune!), întunecând văzduhul cu aripile lor, năpustindu-se ca un nor asupra duşmanului lor, până ce, învins şi obosit de greutatea prăzii, vulturul îi dădu drumul lebedei din gheare în fluviu şi se făcu nevăzut în nori. Rutulii primiră cu strigăte semnul ceresc şi se gătiră de luptă. Augurul Tolumnius grăi numaidecât:

— Iată semnul, pe care l-am cerut de atâtea ori în rugăciunile melc; îl primesc şi recunosc în el voinţa zeilor. Ascultaţi-mi îndemnul şi puneţi mâna pe sabie, nenorociţilor, pe care veneticul ăsta ticălos vă ameninţă cu

război ca pe nişte biete păsări şi că vă pustieşte ţărmurile. Va fugi şi pânzele îl vor duce departe pe mare; strângeţi-vă într-un suflet rândurile şi apăraţi-vă cu armele regele, pe care vor să vi-l răpească.

Spuse şi, ieşind din şir, aruncă o suliţă în duşmanii din faţă; suliţa de corn şuieră şi spintecă aerul mergând drept la ţintă[266]. Pe dată se iscă un vaier nemaipomenit; şirurile se tulburară şi inimile se înfierbântară de zarvă. În faţa lui Tolumnius, se aflau tocmai înşiraţi nouă fraţi, frumoşii fii ai arcadianului Glippus şi ai credincioasei lui soţii, o etruscă; suliţa lovi în zborul ei pe unul dintr-înşii drept în mijlocul trupului, acolo unde cingătoarea brodată se freacă de pântece şi paftaua uneşte cătărămile celor două capete; străpuns în coaste, frumosul tânăr cu arme strălucitoare căzu pe nisipul galben. Ceata vitează a fraţilor se aprinse de durere; unii puseră mâna pe sabie, alţii înşfăcară suliţele şi se năpustiră orbeşte. În cale le Ieşiră oştile laurentinilor; de cealaltă parte, se repeziră în rânduri dese troienii, luptătorii din Agilla şi arcadienii cu armele colorate. Un singur dor – de luptă îi însufleţea pe toţi; răsturnară altarele; o furtună de săgeţi umplu întregul văzduh şi se lăsă într-o ploaie de fier; preoţii ridicară cupele şi vasele cu jăratic. Chiar Latinus fugi, luând cu dânsul chipurile zeilor batjocoriţi prin călcarea învoielii. Unii îşi înhămară carele, alţii se aruncară dintr-o săritură pe cai şi se avântară cu săbiile scoase.

Nerăbdător de a rupe învoiala, Mesap îşi năpusti calul drept asupra regelui etrusc Auleste, purtând pe el însemnele domniei; nenorocitul dădu îndărăt şi căzu în cap peste altarele din spate. Mesap se prăvăli asupra lui, vijelios, şi, fără să-i asculte rugăciunile, îi împlântă în trup

---

266 Desigur minunea impresionase pe italici. Dar anticii credeau -că o minune nu are consecințe decît dacă este acceptată ca atare și tălmăcită. Tocmai acest lucru îl face Tolumnius, care aruncă o armă în rîndurile inamice, întocmai ca Pandarus în îliada.

de sus, de pe cal, suliţa lui mare ca un stâlp şi îi vorbi aşa:

— Uite-o 3 Jertfa asta va fi mai plăcută zeilor!

Italicii alergară şi-i despuiară trupul cald încă. Luându-i-o înainte lui Ebusus, ce venea spre dânsul pentru a-l lovi, Corineu apucă de pe altar un tăciune aprins şi i-l aruncă în faţă; barba stufoasă i se aprinse şi împrăştie în jur un miros de pârlit; folosindu-se de zăpăceala lui, Corineu se năpusti apoi asupră-i, îl înşfăcă cu stânga de chica şi, apăsându-l cu genunchiul, îl ţintui astfel la pământ pentru a-i străpunge apoi pieptul cu sabia-i ascuţită. Văzându-l pe ciobanul Alsus cum se vârâ printre suliţe în primele rânduri, Podalâr îl urmări, ridicându-i – deasupra sabia scoasă; întorcându-se, dintr-o singură lovitură de secure, Alsus îi spintecă în două fruntea cu bărbie cu tot şi-i stropi armele cu şiroaie de sânge. O linişte grea, un somn de plumb i se lăsară pe pleoape lui Podatir şi ochii i se închiseră în noaptea veşnică.

În vremea aceasta, piosul Enea, cu capul gol, îşi întindea braţul fără arme şi chema pe ai lui:

— Încotro vă duceţi? De unde a pornit vrajba asta neaşteptată? Stăpâniţi-vă mânia! învoiala s-a încheiat; toate condiţiile s-au hotărât; numai eu am dreptul să lupt; lăsaţi-mă pe mine şi nu vă mai temeţi; braţul meu va şti să întărească învoiala; pe chezăşia sacrificiului făcut, Turnus nu-mi poate scăpa.

În mijlocul acestor strigăte, în mijlocul acestor vorbe, iată că o săgeată sprintenă zbură şuierând şi-l lovi pe Enea. Ce mână o aruncase? Ce putere o împinsese? Cine le aduse rutulilor o astfel de cinste? întâmplarea ori un zeu? Nu se ştie. Meritul unei fapte atât de strălucite a rămas ascuns şi nimeni nu s-a făIit vreodată că l-a rănit pe Enea.

Când îl văzu pe Enea că se trage de pe câmpul de luptă şi pe căpetenii că se tulburâ, o nădejde neaşteptată îl înflăcăra din nou pe Turnus; ceru numaidecât caii şi armele şi se avântă dintr-o săritură, mândru, în car, luând

hăţurile în mâini. În goana lui în toate părţile el ucise o mulţime de viteji, pe mulţi îi răsturnă pe jumătate morţi; zdrobi cete întregi sub roţile carului şi aruncă în fuga-i suliţele luate de la învinşi, ca Marte, care, însetat de sânge, se avântă şi-şi loveşte scutul şi-şi sloboade caii năprasnici pe malurile îngheţate ale Ebrului 1; ei zboară pe câmpia deschisă mai iute ca vânturile; tropotul li se aude până în ţinuturile cele mai îndepărtate ale Tracici. Spaima cu faţa vânăta, Mânia, Vicleşugul, alaiul obişnuit al zeului – îl însoţesc; astfel şi năvalnicul Turnus, căi

1 Vergiliu se referă, la un fluviu elin Tracia – numit acum Mariţa – ţara îndrăgita de zeul războiului.

cându-şi fără milă duşmanii ucişi, îşi repezi prin mijlocul câmpului de bătaie caii înnăduşiţi; iuţile lor copite împrăştiau o rouă însângerată, amestecând sângele cu nisipul. Căzură şi Stenelus şi Tamirus şi Folus; pe cei doi dintâi îi lovi de aproape, pe celălalt de departe. Tot din depărtare lovi şi pe cei doi fii ai lui Imbrasus, pe Glaucus şi pe Lades; tatăl lor îi crescuse în Licia, şi-i împodobise cu arme la fel, învăţându-i cum să lupte pe jos ori cum să întreacă. vânturile pe cal.

În altă parte, alerga în mijlocul luptei Eumede, viteazul fiu al bătrânului Dolon, cu numele bunicului, dar cu sufletul şi braţul tatălui său, care, odinioară, pentru a se duce să iscodească tabăra grecilor, cutezase să ceară ca răsplată carul lui Ahile. Diomede îi plătise însă cu alt preţ îndrăzneala, aşa că Dolon nu mai râvneşte de atunci la caii lui Ahile. De îndată ce-l zări pe câmpia deschisă, Turnus îi aruncă mai întâi din depărtare o suliţă uşoară, îşi opri caii, sări din car şi se năpusti asupra duşmanului, care lunecase la pământ pe jumătate morte cu piciorul pe grumazul lui, îi smulse din mână sabia şi i-o înfipse strălucitoare în gâtlej, spunându-i pe deasupra:

— Troiene, iată pământul pe care voiai să-l cucereşti cu sabia; măsoară cu leşul tău ţara Italiei; asta-i răsplata

celor ce îndrăznesc să se lupte cu mine. Astfel să-şi înalţe ei zidurile.

Cu o lovitură de lance îi dete apoi ca tovarăşi şi pe Asbite şi pe Chloreu şi pe Sibaris şi pe Dares şi, pe Tersiloh şi pe Timete, căzut de pe grumazul calului ce se prăbuşise. Când, venit dinspre Tracia, Boreu se

1 Troianul Dolon, plecat în recunoaştere în timpul nopţii, după ce i se promisese carul lui Ahile, a fose surprins de Ulise şi Diomede. Acesta din urmă l-a ucis, deşi Dolon le făgăduise, în schimbul vieţii, dezvăluirea poziţiei troienilor şi a aliaţilor acestora (Homer, //., X, 299 – 464).

năpusteşte urlând pe Marea Egee, valurile se zdrobesc de ţărm şi norii gonesc pe cer încotro s-a dezlănţuit vântul; oriunde îşi deschidea drum Turnus, rândurile dădeau îndărăt şi se spulberau; viteazul era luat de avântul lui, iar carul îi alerga împotriva vântului ce-i flutura canaful. Nemaiputându-i răbda ameninţarea şi îndrăzneala, Fegeu i se aruncă înaintea carului şi abătu cu mâna-i frâiele înspumate ale cailor iuţi. Pe când se agăţase de jug şi era târât, fierul lăncii îl ajunse şi-i pătrunse în platoşa de zale din două ţesături, rupându-i-o, şi-l atinse uşor în partea de sus a corpului descoperită. Fegeu se întoarse acoperindu-se cu scutul şi se îndreptă cu sabia scoasă împotriva duşmanqlui său, chemându-şi prietenii în ajutor; când se porni din nou la goană, carul îl lovi însă şi-l răsturnă la pământ. Turnus se năpusti asupra lui, şi, nimerindu-l între coif şi partea de sus a platoşei, îi zbură capul cu o lovitură de sabie, lăsându-i trunchiul pe nisip, în timp ce Turnus semăna biruitor moartea pe câmp.

Mnesteu şi credinciosul Aliate, întovărăşiţi de Ascaniu, îl duseră în tabără pe Enea plin de sânge. El se rezemă la fiecare pas pe lunga lui lance şi colcăia de mânie şi se lupta să-şi scoată din rană fierul săgeţii cu coada ruptă; cerea un ajutor cât mai grabnic, să-i taie rana cu sabia cât mai adânc şi să i se răscolească până în fund

locul unde se ascunsese vârful săgeţii, ca să se poată întoarce la luptă. Iată că sosi şi Iapix, fiul lui Iasus *, cel mai iubit decât toţi de Apolo, care – îndrăgostit o dată de dânsul, îi dăduse bucuros meşteşugurile lui, darul ghicirii, chitara şi săgeţile sprintene. 2 Pentru a lungi zilele tatălui său grav bolnav, el se puse însă să cerceteze puterea buruienilor şi folo

1 Numele lui Iasus aminteşte de verbul grecesc *iastbai*, „a vindeca”.

8 în mitologia antică, Phoebus Apolo era cunoscut tocmai sub aspectele relevate aci: profet, muzicant, arcaş şi medic.

sul lor în tămăduire, mulţumindu-se cu un meşteşug fără cinstire. Enea stătea în picioare clocotind de mânie, rezemat de lancea uriaşă, întovărăşit de mulţi tineri oşteni şi de lulus plângând, nesimţitor totuşi ta lacrimi. Cu haina-i suflecată ca Peon, bătrânul se trudea zadarnic cu mâna lui iscusită şi ierburile mântuitoare ale lui Apolo; în zadar căuta cu degetele vârful săgeţii şi-l apucă puternic cu cleştele. Norocul nu-l ajută; Apolo, dascălul lui nu-l sprijini şi în timpul acesta groaznica spaimă creştea din ce în ce mai mult pe câmpie şi primejdia se apropia. Troienii vedeau cum cerul se acoperea de praf; călăreţii se apropiau şi o ploaie de săgeţi cădea în mijlocul taberei; văzduhul vuia de jalnicul vaier al războinicilor ce luptau şi cădeau într-o cumplită încăierare. În vremea asta, înduioşată de suferinţa nemeritată a fiului ei, Venera se duse de culese pe Ida din Creta dictamnulburuiana cu tulpina acoperită cu foi mari şi încununată cu flori purpurii, cunoscută şi de caprele sălbatice, care o caută când săgeata iute a vânătorului li s-a oprit în trup. Înfăşurindu-şi faţa într-un nor întunecos, Venera o aduse, o vâri în apa unui vas cu pereţii strălucitori, şi îi dădu o putere şi mai tainică, vărsând în ea sucul dătător de

sănătate al ambrozie![267] şi al ierbii înmiresmate ce vindecă toate. Bătrânul Iapix spălă rana cu apa aceasta fără să-i cunoască puterea şi, pe dată, orice durere i se duse din trupul lui Enea; sângele încetă să mai curgă din fundul rănii; supus mâinii vârful săgeţii ieşi de la sine şi puterile i se întoarseră ca înainte.

— Zoriţi să-i aduceţi armele! Ce staţi? striga Iapix, înflăcărându-l numaidecât împotriva duşmanului. Tot ce s-a întâmplat nu-i din mâna omului, nu-i din meşteşugul meu; nu mâna mea te-a scăpat, Enea, ci un zeu cu mult mai puternic a. făcut totul şi te cheamă la fapte şi mai mari.

Dornic de luptă, Enea îşi puse pulparele de aur şi, fără să mai zăbovească, îşi învârti lancea. După ce-şi potrivi scutul la coapsă şi platoşa în spate, îl cuprinse în braţe pe Ascaniu, şi, sărutându-l uşor prin deschizătura coifului, îi spuse:

— Învaţă de la mine, băiete, vrednicia şi adevărata statornicie; fericirea o vei învăţa de la alţii. Braţul meu te va apăra acum în luptă şi te va duce până la biruinţa din urmă. Curând, când vei ajunge bărbat, nu uita de vorbele mele şi, amintindu-ţi pildele strămoşilor tăi, să te înflăcăreze gândul că eşti fiul lui Enea şi nepotul lui Hector.[268]

După ce grăi aşa, ieşi mândru pe poartă, învârtind în mână o suliţă uriaşă; cu dânsul zoriră şi Anteu şi Mnesteu, cu oştile lor în rânduri strânse; întreaga gloată se revărsă din tabăra golită. Câmpul se învălui atunci de praf şi pământul se cutremură sub tropotul paşilor.

De pe o colină din faţă, Turnus îi văzu venind; italicii îi văzură şi ei şi un fior de gheaţă îi străbătu prin măduva

---

267 Dictamnul, numit astfel după Dicteu, pisc al Idei, era considerat de antici ca o plantă medicinală dc marc valoare. Printre altele i se atribuia puterea de a face să cadă de la sine săgeţile pătrunse în mușchi.

268 Hector fusese fratele Creusei.

oaselor. Înaintea tuturor latinilor, Iunona auzi şi recunoscu zgomotul şi, înspăimântata, o luă la fugă. Enea zbură, ducându-şi oastea cumplită în câmpia deschisă. Când se dezlănţuie furtuna, norii se năpustesc uneori din largul mării spre uscat; bieţii plugari îi văd de departe şi se înspăimântă; le va smulge copacii şi prăpădi semănăturile; Ie va răsturna totul în cale; vânturile zboară înaintea furtunii şi se izbesc zgomotos de ţărm. La fel îşi ducea şi conducătorul reteic[269] împotriva duşmanilor oştile ce se strângeau în şiruri dese. Timbreu străpunse cu sabi a pe voinicul Osiris; Mnesteu îl ucise pe Arheţiu, Abate pe Epulon şi Glas pe Ufens; căzu şi augurul Tolumnius, care aruncase întâia suliţă împotriva troienilor. Un vaier se înălţă până la cer şi, dând dosul, la rândul lor, rutulii se risipiră într-un nor de praf pe câmpie. Enea nu voia însă să-i doboare pe fugari, nici să se lupte cu cei ce-l aşteptau ori cu cei ce-i aruncau săgeţi; prin pâcla deasă numai pe Turnus îl căuta, pe el numai îl chema la luptă.

Speriată de primejdia fratelui ei, fecioara Iuturna îl împinse printre hăţuri, sub oişte, pe Metiscus, vizitiul lui Turnus, şi, căzând, îl lăsă departe; semănând în totul lui Metiscus, la glas, la chip, la arme, ea îi luă locul şi-i apucă în mână hăţurile, pe care le slobozi; ca neagra rândunică ce zboară într-un palat bogat şi străbate în zbor încăperile frumoase, căutând puţină hrană pentru puii ce lărmuiesc în cuib, iar ciripitul îi răsună acum prin porticurile goale, acum în jurul eleşteelor, aşa şi Iuturna îşi năpusti caii prin mijlocul duşmanilor şi îşi zbură carul sprinten pretutindeni, arătându-şi fratele biruitor, când ici, când colo, fără a-i îngădui însă să se lupte ci ducându-l departe de primejdie.

Enea făcea şi el toate ocolirile pentru a-i ieşi în cale; îi umbla pe urme şi-l striga cu glas puternic printre oştile ce-i deschideau drum. De câte ori îşi arunca ochii asupra

269 Adică troian; sc referă desigur la Enea.

duşmanului şi încerca să-i ajungă din fugă caii ce zburau, Iuturna întorcea carul în altă parte. Ce era să facă? Dus ca de valuri, şovăi în zadar în tot felul de hotărâri potrivnice. În clipa aceasta, pe când trecea în zbor cu două suliţe cu vârful de fier în stânga, Mesap învârti una cu putere şi o aruncă cujmână sigură înspre dânsul. Enea se opri şi îndoindu-şi genunchii se adăposti sub scut; suliţa îi atinse totuşi vârful coifului şi-i prăvăli canaful de deasupra. Aprins de mânie şi scos din răbdări de atâta vicleşug, când văzu că din nou caii şi carul lui Turnus zburaseră în altă parte, luându-i ca martori pe Jupiter şi altarele pângărite prin călcarea învoielii, se năpusti, în sfârşit, împotriva duşmanilor; biruitor şi înfricoşător la înfăţişare, el semăna moartea fără cruţare, slobozind frâiele mâniei sale.1

Care zeu mă va ajuta acum să povestesc în versurile mele atâtea grozăvii şi măceluri felurite şi moartea atâtor căpetenii fugărite rând pe rând când de Turnus, când de Enea pe tot întinsul câmpici? Cum de ai îngăduit, Jupiter, să se ciocnească două neamuri ce aveau să trăiască apoi într-o pace veşnică?

Enea se năpusti asupra rutulului Sucron şi lupta aceasta opri în loc avântul troienilor; fără zăbavă îl lovi într-o parte şi, găsind locul pe unde moartea e mai sigură, îi împlântă sabia ucigaşe între coaste, pavăza pieptului. Sărind din car, Turnus înfruntă pe Amicus, ce se răsturnase de pe cal şi pe frate-său Diores; pe unul îl lovi cu lunga-i suliţă, tocmai când se pornise spre dânsul, pe celălalt cu sabia; atârnă apoi de car amândouă capetele despărţite de trup şi le lua şiroind de sânge. Enea ucise pe Talon, pe Tanais şi pe viteazul Cetegus, pe toţi în aceeaşi luptă, şi cu dânşii pe mâhnitul Onites, fiul lui Ehion şi al Peridei; Turnus pe doi fraţi veniţi din Licia, din ogoarele iubite de Apolo[270]; şi pe tânărul arcadian

270 Chiar după rănirea sa, Enea s-a străduit o bucată de vreme să respecte învoielile și să nu se lupte decît cu Turnus.

Mendès, care în zadar se ferise de război; el era pescar pe malurile lacului plin de peşte din Lerna [271]j ieşit dintr-o familie săracă, nu cunoştea pragul puternicilor şi taică-său semăna un ogor luat în arenda. Ca focul ce izbucneşte din mai multe părţi într-o pădure uscata şi în hăţişuri de laur ce trosnesc, ori ca nişte şuvoaie înspumate ce se rostogolesc venind din vârful munţilor pe câmpie, pustiind totul în cale – la fel de năvalnici, Enea şi Turnus se năpustiră printre luptători; mai mult decât oricând mânia fierbea acum în inima lor ce nu ştia să fie învinsă; acum se dezlănţuită ei din toate puterile lor de măcel. Pe Murranus, ce se tot lăuda cu strămoşii şi cu lungul şirag de regi latini, din care îşi trăgea obârşia, smulgând o bucată uriaşă de stâncă, Enea îl lovi cu putere şi-l răsturna din car, culcându-l la pământ; prins între hăţuri şi oişte, roţile îl smuciră, iar caii, ce luaseră avânt şi nu-şi mai cunoşteau stăpânul, îl călcară sub copitele lor. Turnus îi ieşi în cale lui Hilus, care, turbat de mânie se năpustise asupra lui, şi îşi aruncă într-însul suliţa ce-i străpunse coiful de aur şi rămase înfiptă în creier. Braţul tău nu te-a scăpat de lovitura lui Turnus, nici pe tine Creteu, viteazul între viteji, iar zeii nu te-au ocrotit nici pe tine, Cupencus; văzându-i că se apropie, el îşi puse pieptul înaintea fierului lui Enea, deşi scutul de aramă nu-i întârzie moartea. Şi pe tine, Eol, te-au văzut câmpiile Laurentului murind şi acoperind pământul cu trupul tău uriaş; ai căzut tu, pe care nu te-au putut răpune oştile greceşti, nici Ahile, care a nimicit împărăţia lui Priam; aici ţi-a fost capătul vieţii; la poalele Idei aveai un mândru palat; la Lirnessa 2 alt mândru palat, iar mormântul ţi-i în pământul Laurentului. Toate oştile se încăierară acum. Toţi latinii, toţi troienii, Mnesteu, aprigul Serestus, Mesap, îmblânzitorul de cai, viteazul Asilas,

---

271 Mlaștina Lerna se afla în Argolida, dar foarte aproape de marginile Arcadiei.

8 Oraș așezat în apropierea muntelui Ida.

cetele etruscilor şi călăreţii arcadieni ai lui Evandru; toţi, fiecare de la locul lui, se opintiră din toate puterile lor. Nicio zăbavă, nicio odihnă; încăierarea era năprasnică.

În clipa aceasta, frumoasa Venera îi dădu în gând lui Enea să pornească spre zidurile oraşului, îndreptându-şi cât mai curând într-acolo oştile, pentru a-i speria pe latini, printr-o izbitură neaşteptată. În timp ce-şi rotea în toate părţile privirile, căutându-l pe

Turnus printre oştile risipite, Enea zări oraşul ferit de grozăviile războiului şi nepedepsit, în linişte. Gândul unei lupte şi mai mari îl înflăcără numaidecât; chemă pe Mnesteu, pe Sergestus şi pe viteazul Serestus, căpeteniile armatei; se urcă pe o movilă, unde se strânseră gloată ceilalţi troieni, fără să-şi lase scuturile şi suliţele. În picioare, în mijlocul lor, de pe movilă, el le vorbi aşa:

— Să mi se împlinească porunca fără întârziere; Jupiter e cu noi. Să nu zăboviţi pentru că prilejul e neaşteptat. Dacă nu vor mărturisi că primesc jugul şi că ascultă de biruitori, voi dărâma oraşul ăsta, pricina războiului, şi locul de scaun al lui Latinus, şi-i voi face una cu pământul curţile lui. Nu cumva o să mai aştept ca să binevoiască Turnus să se măsoare cu mine şi, după ce l-am învins, să se mai lupte o dată? Aici a pornit războiul ăsta cumplit, aici o să se sfârşească. Aduceţi repede torţe, ostaşi, şi cereţi cu flăcări împlinirea învoielii.

El spuse şi, cu sufletele pline de acelaşi avânt, se aşezară cu toţii în triunghi[272] şi se îndreptară în gloată deasă spre oraş. Cât ai clipi ieşiră la iveală scările şi focul. Unii se repeziră la porţi de uciseră străjile; alţii aruncară săgeţi întunecând văzduhul, în fruntea lor, Enea întinse braţul spre ziduri şi-l învinui cu glas tare pe Latinus; luă

272 Cînd soldații romani doreau să străpungă liniile inamice, adoptau o formație în triunghi, așa-numitul cimens., Desigur că în vremea Iui Enea nu putea exista un asemenea dispozitiv dc luptă, dar a fost deja subliniată tendința lui Vergiliu dc-a transfera în acele vremuri îndepărtate atîtea elemente ale timpului său.

martori pe zei că l-a silit de două ori să ia armele, că de două ori latinii i s-au arătat vrăjmaşi, rupând pentru a doua oară învoiala încheiată. Neînţelegerea se ivi atunci între locuitorii înspăimântaţi; unii voiau să deschidă poarta şi să-i lase pe troieni să intre, târându-l chiar pe rege pe ziduri, alţii luau armele şi stăruiau a apăra întăriturile. La fel, când un cioban dă peste un roi de albine în scorbura unei stânci, pe care a umplut-o cu fum amar, speriate, ele aleargă prin toate căsuţele lor de ceară ca să-şi arate mânia printr-un lung bâzâit *, un miros urât se răspândeşte atunci în lăcaşul lor; stâncă vuieşte înăuntru surd, iar fumul se pierde în văzduh. O nouă nenorocire mai dădu peste latinii sleiţi şi zgudui din temelii oraşul de jale. Căci din palatul ei. regina văzu înaintarea duşmanului, zidurile luate cu asalt, flăcările zburând peste acoperişuri, fără ca să le stea împotrivă oştile rutule şi luptătorii lui Turnus, nenorocita crezu că tânărul pierise în luptă şi cu mintea rătăcită de durere începu să strige că ea-i pricina şi izvorul tuturor nenorocirilor şi, după ce-şi vărsă deznădejdea în vorbe nebuneşti, îşi sfâşie chiar ea cu mâinile hainele de purpură şi îşi prinse de o grindă înaltă un ştreang, unealta unei morţi ruşinoase. Femeile latine aflară curând de moartea Amatei; fiică-sa Lavinia îşi smulse numaidecât cosiţele bălane şi îşi zgârie faţa trandafirie; în jurul ei toate femeile se lăsară în voia deznădejdii; palatul vuia până în fund de bocetele lor; groaznica veste se împrăştie apoi în tot oraşul şi-i toropi pe toţi. Latinus îşi sfâşie hainele, doborât de moartea soţiei şi de prăpădul oraşului. El îşi întina părul alb cu ţărână murdară şi se învinuia mereu că nu primise de la început pe Enea şi că nu şi-l luase de bunăvoie ca ginere.

În vremea aceasta în celălalt capăt al câmpici Turnus mai urmărea câţiva duşmani risipiţi, dar şi avântul lui scădea, şi nu mai era bucuros de iuţeala cailor lui. Vântul îi aduse deodată un zvon amestecat cu strigăte neînţelese de

spaimă. Urechile lui aţintite prinseră, vaierul învălmăşit şi murmurul jalnic al oraşului:

— Vai, spuse el, de ce s-au umplut zidurile de ţipete şi jale? Ce zgomot groaznic se ridică din toate părţile oraşului?

Zise şi, înnebunit, trase hăţurile şi îşi opri calul. Sorusa, care, sub chipul lui Metiscus, conducea carul, caii şi hăţurile, i-o luă înainte cu vorbele astea:

— Să urmărim pe troieni, pe unde biruinţa ne-a deschis întâi calea. Are cine apăra oraşul cu braţele. Enea s-a năpustit asupra latinilor şi s-a încăierat în luptă; şi noi să împrăştiem moartea printre troieni. Nu vei ieşi din lupta asta cu mai puţine victime, nici cu mai puţină cinste.

Turnus îi răspunse:

— Te-am recunoscut, soră, de mult, din clipa în care viclenia ta a rupt învoiala şi te-ai aruncat în mijlocul luptelor; şi acum zadarnic încerci să mă înşeli, ascunzând că eşti zeiţă. Cine ţi-a îngăduit însă să te scobori din Olimp ca să te trudeşti atâta? Te-a trimis oare ca să vezi jalnica moarte a bietului tău frate? Căci ce-mi rămâne de făcut? Ce nădejde de scăpare îmi mai lasă soarta? L-am văzut pe Murranus, prietenul cel mai scump ce-mi rămăsese, murind sub ochii mei şi chemându-mă în ajutorul lui; cât e el de mare, a fost doborât de o rană tot atât de mare. A murit şi bietul Ufens pentru a nu fi martorul.

necinstei melc; trupul şi armele lui au căzut pradă troienilor. Voi mai răbda oare să ni se dărâme şi casele? Atât ne mai rămăsese. Braţul meu nu va face de ocară învinuirile lui Drances? Voi da dosul şi pământul ăsta mă va vedea fugind? E oare atât de jalnic să mori? Fiţi buni cu mine cel puţin voi, zei ai infernului, pentru că mila zeilor de sus s-a întors de la mine! Mă voi coborî la voi cu suflet curat, neştiutor de ruşinea asta şi pururi vrednic de marii mei strămoşi.

Abia vorbise, când, iată că, zburând prin mijlocul

duşmanilor pe un cal în spuma şi rănit la obraz de o săgeată, Saces se repezi spre Turnus, pe care-l rugă spunându-i pe nume:

— Turnus, în tine ni-e cea din urmă nădejde de scăpare: fie-ţi milă de ai tăi. Enea s-a dezlănţuit ca un fulger şi ameninţă să ne răstoarne turnurile înalte ale Laurentului şi să dărâme oraşul; faclele zboară pe acoperişuri. Spre tine îşi îndreptă privirile latinii; chiar regele Latinus se întreabă ce ginere să-şi ia, ori ce învoială să încheie. Pe lângă asta, regina, care ţinea atât la tine şi-a ridicat viaţa chiar cu mâna ei şi a fugit îngrozită de lumina zilei. Numai Mesap şi aprigul Atinas mai înfruntă duşmanul în faţa porţilor; în jurul lor se îndeasă din amândouă părţile gloatele, ale căror săbii scoase par holde de fier; numai tu îţi porţi carul la capătul celălalt al câmpului pustiu.

Hărţuit de fel de fel de vedenii, Turnus înmărmuri amuţind. În fundul inimii îi fierbea. ruşinea, o turbare amestecată cu deznădejdea, dragostea răscolită de furii şi încrederea în vitejia lui. De îndată ce i se risipi întunericul şi lumina i se limpezi în minte, el îşi întoarse privirile mânioase spre ziduri şi privi din car spre oraşul întins. Iată însă că tocmai atunci un vârtej de flăcări se înălţă sp-o cer, încingând caturile unui turn, pe care el însuşi îl ridicase din bârne înnădite, îl pusese pe roţi şi-l aşternuse cu punţi înalte.

— Acum mi-a sosit ceasul; nu mă mai zăbovi, soră; să mergem unde mă difeamă zeii şi soarta cea aspră. Sunt hotărât să mă lupt cu Enea; sunt hotărât să înfrunt toată grozăvia morţii; n-ai să mai mă vezi, soră, ducând o viaţă fără cinste; înainte de a muri, îngăduie-mi însă să-mi vărs mânia.

Spuse şi dintr-o săritură se repezi în car pe câmpul de luptă; se năpusti apoi printre duşmani, printre arme, lăsându-şi sora mâhnita; în goana lui turbată îşi deschise

drum printre oşti. Când se prăvale din vârful muntelui o stâncă smulsă de vânt sau târâtă de ploi vijelioase, sau surpată pe dedesubt de vreme, ea se prăbuşeşte în gol, se rostogoleşte pe pământ şi ia cu dânsa pădurile, turmele şi ciobanii; la fel se năpusti şi Turnus spre zidurile cetăţii printre oştile risipite, prin locuri unde pământul mustea de valuri de sânge şi aerul vâjâia de suliţe. Făcu un semn cu mâna şi strigă cu glas puternic:

— Opriţi-vă, rutuli, şi voi, latini, lăsaţi armele; oricare ar fi soarta luptei, numai pe mine mă priveşte; e drept să ispăşesc numai eu călcarea învoielii şi să hotărăsc cearta cu fierul.

La vorbele lui toţi *se* feriră şi făcură loc la mijloc. Auzind de numele lui Turnus, tatăl Enea şi părăsi zidurile şi turnurile înalte ale Laurentului şi dădu la o parte tot ce-i sta în cale; el opri lucrările începute şi, săltând de bucurie, făcu să-i sune armele ca bubuitul tunetului; mare ca Atosul, sau ca Erixul, ori chiar ca tatăl Apenin[273], când îşi tremură stejarii ce freamătă, înălţându-şi până la cer piscul înzăpezit. Rutulii, troienii şi toţi italicii îşi întoarseră privirile spre dânsul, iar cei ce se aflau pe creasta zidurilor şi cei ce le băteau cu berbecele temelia, îşi puseră scuturile jos de pe umăr. Însuşi Latinus înmărmuri, văzându-i pe cei doi războinici, veniţi din cele două capete ale pământului, gata să se încaiere şi să se măsoare cu fierul.

De îndată ce câmpia le lăsă un loc gol, după ce-şi aruncară de departe suliţele, ei se năpustiră unul asupra altuia şi se porniră la luptă, ciocnindu-şi scuturile de aramă; pământul gemu; ei îşi dădură apoi cu săbiile lovituri groaznice; întâmplarea şi vitejia se amestecară una cu alta. Când în întinsa pădure a Silei sau pe vârful Taburnului 4, doi tauri se năpustesc unul asupra celuilalt,

---

273 Vergiliu utilizează aci o gradație : muntele grec Atos, muntele sicilian Erix si Apcninii italici.

cap în cap, păstorii se dau la o parte speriaţi şi cireada întreagă sta mută de spaimă, iar juncele aşteaptă să vadă care din doi va stăpâni peste păşune şi pe cine îl va urma cireada. Taurii îşi fac unul altuia tot felul de răni, se împung, opintindu-se cu coarnele, şi-şi scaldă în şiroaie de sânge grumazul şi spatele. Întreaga pădure geme de mugetele lor. La fel şi troianul Enea şi eroul daunian2 îşi ciocneau scuturile şi umpleau văzduhul cu zăngănitul lor cumplit.

Jupiter însuşi ţinea în mână cumpăna cu limba neclintită şi punea în talgere şi soarta celor doi luptători, căutând să afle pe care îl va osândi lupta şi de partea cui se va apleca moartea8. Socotind că-i

1 Sila era o pădure din *Bvuttium*, iar Taburnul un munte din *Sammuw*. regiune din sudul Italici.

2 Adică Turnus, fiul lui Daunus.

8 Scena aceasta pare imitată din *îl iada*: Zeus pune pe balanţă destinul lui Ahile şi soarta lui Hector (XXII, 208 – 213) t Este însă vorba numai de-o imitaţie pur formală, de un simplu ornament. Într-adevăr Zeus nu cunoscuse sfârşitul, rezultatul luptei şi dorise să-l afle, pe când Jupiter ştia că Turnus va muri.

va izbuti, Turnus se înălţă cu tot trupul şi ridicându-şi sabia, lovi. Înfioraţi, troienii şi latinii scoaseră un strigăt; oştile amândurora rămaseră aţintite. Neputincioasa sabie se rupse însă şi-l înşela pe înflăcăratul Turnus în mijlocul avântului său; fuga era singura scăpare ce-i mai rămânea. Când văzu în braţul dezarmat un mâner necunoscut de sabie, fugi mai iute decât vântul. Se povesteşte el la începutul luptei, urcându-se grăbit în car, Turnus uitase sabia tatălui său şi apucase pe cea a vizitiului său Metiscus; cât timp urmărise pe troienii fugari, sabia aceasta îi fusese de ajuns; când înfruntă însă armele făurite de Vulcan, sabia ieşită din mână de om se fărâmă de la întâia lovitură ca o bucată de gheaţă; ţăn dările îi

luceau risipite pe nisipul galben. Luând-o la goană nebuneşte pe câmpie, Turnus făcu fel de fel de ocoluri întortocheate, căci troienii îi închideau drumul peste tot printr-un şir de netrecut; de o parte îl oprea o mlaştină întinsă şi de alta zidurile înalte ale Laurentului.

Deşi picioarele, îngreuiate de rana primită de curând, îl stinghereau uneori şi-l împiedicau la fugă, Enea nu-l urmări cu mai puţin avânt şi călca mânios pe urmele duşmanului său îngrozit. La fel, când dă peste un cerb oprit de un fluviu ori speriat de o momâie cu pene roşii, ogarul nu conteneşte să-l urmărească lătrând; înspăimântat şi de momâie şi de malul înalt al apei, cerbul aleargă şi se zbate în toate părţile, pe când sprintenul ogar din Umbria1 îl urmăreşte cu limba scoasă; îl înşfacă sau crezând că l-a înşfăcat îi clămpănesc fălcile înşelate de o muşcătura în vânt.

În clipa aceasta se înălţă o larmă de răsunară de jur-împrejur ţărmul şi lacul; cerul vuia de vaier.

1 În antichitate erau vestiţi câinii de vânătoare din Umbria, regiune, din centrul Italiei.

În fuga lui, Turnus îi dojenea pe toţi rutulii, îi striga pe nume şi le cerea sabia obişnuită. Enea, din parte-i, îl amenința cu moartea şi cu o pedeapsă neîntârziată, pe oricine s-ar apropia şi-i umplu de spaimă pe cei ce tremurau şi le striga că le dărâmă oraşul din temelii; deşi rănit, el îşi încolţi de aproape duşmanul. De cfnci ori făcură astfel ocolul câmpiei şi tot de atâtea ori porniră din nou, când ici, când colo, căci ei nu se luptau pentru o răsplată de nimic ca la luptele de circ, ci pentru viaţa şi sângele lui Turnus.

Acolo se afla un măslin sălbatic cu frunze amare închinat lui Faunus, copac sfânt odinioară pentru corăbieri, care, când scăpau de urgia vânturilor, obişnuiau să-i aducă daruri zeului Laurentului1 şi să-şi atârne hainele hărăzite lui. Fără să ţină seama de sfinţenia lui, troienii îi tăiaseră

trunchiul pentru a se putea lupta pe câmpul gol. Aici se afla suliţa lui Enea; puterea cu care o aruncase, o dusese până acolo, înfigând-o în rădăcina vânjoasă. Enea se plecă şi voi să o smulgă cu mâna pentru a-l urmări cu ea pe cel pe care nu-l putuse ajunge din fugă. Înnebunit de spaimă, Turnus spuse atunci:

— Faune, fie-ţi milă, te rog, de mine; şi tu, pământule binefăcător, ţine fierul, dacă-i adevărat că am cinstit întotdeauna toate cele închinate vouă, pe care le-au pângarit troienii în războiul lor nelegiuit.

El spuse şi glasul nu ceru în zadar sprijinul zeului, căci, după ce se luptă mult în deşert cu trunchiul vânjos al măslinului, cu toată puterea lui, Enea nu izbuti să scoată fierul din muşcătura lemnului. Pe când se opintea mai aprig, iată că se arătă din nou

1 Faunus, tatăl lui Latinus, era principalul protector al latinilor din Laurent, zeiţa daunianăsub chipul vizitiului Metiscus şi-i dădu lui Turnus sabia. Mânioasă de îndrăzneala nimfei, Venera se apropie însă şi smulse suliţa înfiptă în rădăcină. Amândoi vitejii îşi ridicară capetele tsufletul le veni odată cu armele; unul se bizuia pe sabie, celălalt era mândru pe lancea lui. Ei păşiră astfel unul împotriva celuilalt pentru o luptă năprasnică.

În vremea aceasta regele atotputernic al Olimpului vorbi astfel Iunonei, care privea lupta de la înălţimea unui nor strălucitor:

— Care va fi sfârşitul luptei, draga mea soţie? Şi ce mai doreşti? Ştii tu însăţi şi mărturiseşte că ştii ca Enea îşi are locul printre zeii acestei ţări şi că ursita lui e să se înalţe până la stele. Ce mai unelteşti? Cu ce nădejde mai stai în norul ăsta rece? Se cuvenea oare ca un zeu să fie rănit de mâna unui muritor? Şi sabia asta (căci Iuturna nu putea face nimic fără tine) se cuvenea oare să i-o dai lui Turnus şi să aprinzi nădejdea în învinşi? Pune capăt mâniei şi pleacă-te rugăciunilor mele; nu te mai mistui în tăcere

de o durere atât de mare şi din dulcea ta gură să nu mai aud numai jelanii. A sosit clipa din urmă. Ai putut să prigoneşti pe troieni pe mare şi pe uscat, să aprinzi un război nelegiuit, să vâri „jalea şi necinstea într-o casă şi să amesteci durerea 1 cu bucuriile nunţii. Te opresc să mergi mai departe.

Astfel vorbi Jupiter; cu ochii plecaţi, Iunona îi răspunse:

— Pentru că-ţi cunoşteam voinţa, slăvite Jupiter, am părăsit silită şi pe Turnus şi pământul; altfel nu m-ai vedea singură, într-un nor, suferind tot

1 Jupiter face aluzie la moartea Amatei şi la jalea provocată de ea.

felul de înfruntări, ci, înconjurată de flăcări, aş fi pe câmpul de bătaie şi aş târî pe troieni la lupte ce i-ar nimici. Mărturisesc că am sfătuit-o pe Iuttirna să vie în ajutorul bietului ci frate, şi am îndemnat-o chiar să îndrăznească şi mai mult pentru a-i scăpa viaţa, nu însă ca să arunce săgeţi ori să-şi întindă arcul; mă jur pe izvorul necesar al Stixului, singurul de care şi zeii de sus se tem. Acum însă mă jplec şi părăsesc luptele de care mi-e groază. Îţi cer însă, pentru latini, pentru măreţia regilor ce vor ieşi din sângele tău un lucru pe care nu-l opreşte nicio scrisă a sorţii. Când cele două popoare vor încheia pacea printr-o căsătorie fericită, când vor hotărî condiţiile învoielii lor, nu îngădui ca latinii, băştinaşii acestui pământ, să-şi schimbe vechiul lor mume, să se facă troieni şi să se cheme teucri, nici să-şi uite limba şi portul. Latinul să rămână latin şi regii albani să dăinuiască şi ei pe vecie; puterea vieţii romane să se sprijine pe vrednicia italică. Troia a pierit; îngăduie ca şi numele ei să piară cu dânsa.

Tatăl oamenilor şi al zeilor îi răspunse zâmbind:

— Soră a lui Jupiter şi fiică a lui Saturn, ce valuri de mânie îţi fierb în inimă! Potoleşte-ţi furia zadarnică; îţi dăruiesc ceea ce-mi ceri şi mă dau bucuros învins. Italicii

îşi vor păstra limba şi obiceiurile strămoşeşti; numele le va rămâne aşa cum este. Troienii se vor mistui numai în trupul neamului italic. Voi statornici datinile şi riturile sfinte; îi voi face pe toţi latini şi vor avea o singură limbă. Din sângele lor amestecat cu sângele iulie va ieşi un neam ce-i va întrece prin pioşenie şi pe oameni, şi pe zei şi niciun popor nu va aduce mai multă cinstire cultului tău[274].

Iunona îi încuviinţă vorbele şi, b icuroasă, se potoli. Părăsindu-şi apoi norul se întoarse în cer.

După aceasta, tatăl zeilor se chibzui în sine cum să îndepărteze pe Iuturna de lângă fratele ei şi de la lupte. Sunt două urgii numite Furii, pe care bezna nopţii le-a născut dintr-odată cu Megera din Tartar[275], încunându-le la fel cu şerpi încolăciţi şi dându-le aripi repezi ca vântul. Ele stau de pază la picioarele scaunului lui Jupiter, în pragul temutului stăpân, de unde vără o spaimă ascuţită în bieţii oameni, atunci când regele zeilor le trimite moartea groaznică sau bolile, ori când ameninţă cu războiul cetăţile vinovate. Pe cea mai sprintenă dintre dânsele Jupiter o trimise din înaltul cerului şi-i porunci să meargă la Iuturna, ca semn al morţii apropiate. Furia zbură şi într-un vârtej fără seamăn se îndreptă spre pământ; după cum săgeata plecată din arcul unui part sau al unui ciclonian2, armă fără leac muiată în fierea unei otrăvi puternice, spintecă şuierând negurile fără să fie văzută, tot aşa Furia se coborî din cer pe pământ. De cum zări oştile troiene şi ale lui Turnus, se făcu deodată mică sub chipul cucuvaiei, ce se aşază uneori noaptea pe morminte ori pe acoperişurile caselor pustii şi îşi îndrugă până târziu cântecul cobitor.

---

274 Iunona avea un templu pe Capitoiiu și cultul său era unul dintre cele mai importante în Roma antică.

275 In alte pasaje Vergiliu așezase în Tartar pe roate cele trei Furii. Aci doar Megera stă în Tartar, în vreme ce Allecto și Tisifona sînt așezate în preajma tronului lui Iupiter.

8 Locuitorii Cidonului (oraș din Creta) erau arcași renumiți, ca și părții de altfel.

Sub înfăţişarea ei, Furia trecu mereu pe dinaintea ochilor lui Turnus, cobind şi lovindu-i scutul cu aripile. O moliciune necunoscută năpădi atunci trupul viteazului speriat, chica i se zbârli de spaimă şi glasul îi pieri în gâtlej. Când o recunoscu de departe, după fâlfâitul aripilor, Iuturna îşi smulse părul despletit, îşi sfâşie obrazul cu unghiile, bătându-se cu pumnii în piept:

— Cu ce te mai poate ajuta acum sora ta, Turnus? Ce nădejde îmi mai rămâne, după ce am fost atât de crudă cu tine? Prin ce mijloace să-ţi mai lungesc zilele? Cum să mă lupt cu cobea asta? Iată că părăsesc lupta. Nu-mi mai mări spaima, pasăre blestemată; îţi cunosc bine fâlfâitul aripilor şi ţipătul de moarte şi nici nu mă înşel asupra poruncilor cumplite ale mărinimosului Jupiter. Iată ce mi-a dat în schimbul fecioriei mele. De ce mi-a dăruit viaţa veşnică? De ce m-a scutit de legea morţii? Mi-aş putea pune acum capăt durerilor şi l-aş întovărăşi pe bietul meu frate în împărăţia umbrelor! Eu, nemuritoare! Dar ce bucurie aş mai putea avea fără tine, frate? De ce nu se deschide destul de adânc pământul pentru a putea înghiţi o zeiţă?

Atâta vorbi şi apoi nimfa îşi încinse capul într-un văl vânăt1 şi se scufundă gemând în adâncul fluviului, în vremea aceasta Enea îl încolţea pe Turnus şi îşi săltă o suliţă mare cât un copac şi îi vorbi astfel fără milă:

— Pentru ce mai întârzii? Pentru ce daiândărăt, Turnus? N-o să ne mai luptăm acum din fugă, ci de aproape, cu arme, fără cruţare. Schimbă-te în orice vrei, adună-ţi toată bărbaţii ce ţi-a mai rămas şi toată dibăcia; cere de la zri aripi, cu care să te înalţi până la cer ori să te scoborî şi să te ascunzi în măruntaiele pământului.

Clătinând din cap, Turnus îi răspunse:

— Nu mă sperie vorbele-ţi lăudăroase, sălbatice, ci zeii şi mânia lui Jupiter.

1 Adică de culoarea apei, atribuită de poeţi divinităţilor acvatice şi veşmintelor pe care le purtau ele.

Şi, fără să mai adauge o vorbă, îşi aruncă privirea spre o piatră veche, uriaşă1, ce se afla din întâmplare pe câmp, pusă ca hotar între ogoare, ca să împiedice certurile pentru pământ; doisprezece oameni din cei de acum abia ar fi putut-o duce pe umăr. Turnus o înşfăcă grăbit cu o mână şi, înălţându-se, o aruncă în duşman, dar nu-şi mai simţi puterea de odinioară nici când se duse spre piatră, nici când se întoarse, nici când o ridică şi o aruncă. Genunchii i se muiară şi sângele îi îngheţă în vine; piatra însăşi se rostogoli în golul aerului fără să poată străbate toată depărtarea şi să dea lovitura. Noaptea, când somnul adânc ne-a închis pleoapele2, visăm adesea că voim zadarnic să fugim, dar cădem sleiţi în mijlocul trudei noastre. Limba nu ni se mai mişcă; puterile obişnuite ne-au părăsit; nu mai avem nici glas, nici vorbe. Aşa şi Turnus; orice încerca să facă, neînduplecata zeiţă îi împiedica izbândă. În minte îi năvăliră atunci fel de fel de gânduri. Privi pe rutuli şi oraşul; teama îl făcea să şovăie; tremura ca suliţa lui Enea să nu-l lovească. Nu vedea însă nici cum să scape, nici cum să se năpustească asupra duşmanului; nu-şi vedea nici carul, nici pe soru-sa, care ţinuse hăţurile până adineauri. Pe când şovăia, Enea îşi ridică suliţa şi, pândind clipa prielnică, o aruncă din depărtare cu toată, tăria braţului său. Niciodată nu vâjâie atât de puternic pietrele aruncate de maşinile de război, nici tunetul nu bubuie cu atâta zgomot. Suliţa zbură ca un vifor negru, ducând cu ea moartea cumplită: străbătu şuierând marginea de jos a platoşei şi buza

1 Aruncarea pietrei este, probabil, inspirată de un, episod homeric (*IL*, XX, 285 şi urm.). Dar în pasajul homeric Enea era cei care aruncă bolovanul (împotriva lui Abile).

2 Această comparaţie este împrumutată din Homer (*IL*, XXII, 199).

rotundă a scutului din şapte piei, până în mijlocul

coapsei. Rănit, Turnus îşi îndoi genunchii şi se prăbuşi cât era de mare la pământ. Rutulii scoaseră un geamăt de durere, căruiţ îi răspunseră munţii din jur şi adâncurile pădurilor îl trimiseră îndărăt. Umilit şi smerit, el îşi îndreptă ochii spre Enea şi îşi întinse dreapta rugător:

— Am meritat să mor şi nu mă dau îndărăt. E dreptul tău să mă ucizi. Dar dacă te poate mişca durerea unui tată (cum a fost pentru tine închise), fie-ţi milă, te rog, de bătrâneţea lui Daunus şi dă-i îndărăt feciorul, ori, dacă vrei, numai trupul lui lipsit de lumina vieţii. Ai învins şi italicii m-au văzut învins şi întinzându-ţi mâna: Lavinia e a ta, nu-ţi împinge ura mai departe.

Enea se opri neclintit sub arme, rostogolindu-şi privirea şi înfrânându-şi mânia; vorbele lui Turnus începeau să-i înduplece din ce în ce inima; şovăia, când zări deodată atârnându-i de umăr nefericita cingătoare cu ţinte strălucitoare ce-i era atât de cunoscuta, a tânărului Pallas, pe care Turnus îl învinsese şi-l ucisese şi acum i-o purta pe umeri ca un semn al biruinţii lui. La vederea acestei rămăşiţe, ce-i amintea durerea cumplită, aprins de furie şi groaznic în mânia lui, îi strigă:

— După ce te-ai împodobit cu prăzi luate de la ai mei, ai vrea să scapi de răzbunarea mea! Pallas, da, Pallas te jertfeşte prin braţul meu şi se răzbuna în sângele tău blestemat.

Şi cu aceste cuvinte, năvalnic, îi împlântă fierul în piept. Frigul morţii îngheţă pe dată trupul viteazului şi sufletu-i fugi gemând în lumea umbrelor.

INDICE ALFABETIC DE NUME

Indicele nu cuprinde *o* lista completă a numelor proprii dia *Eneicu*. Au fost omise unele personaje secundare, eroi mai puţin însemnaţi, divinităţi minore etc. ca şi unele denumiri nesemnificative de nume sau popoare, în special cele care apar o singură dată în text.

În dreptul fiecărui nume se indica numele cărţii şi al

paginii din textul traducerii, eventual însoţită de cifra notei explicative de la pagina respectivă. Numărul cărţii (prescurtat C.) este indicat printr-o cifră latină. Am menţionat uncie date esenţiale (filiaţia, apartenenţa etnică, rangul la numele de persoane, poziţia geografică la numele de popoare, ţări etc.) şi chiar unele episoade în care personajele importante eu jucat – un anumit rol, faptele însemnate ale eroilor, evoluţia lor etc. Nu au fost consemnate pretutindeni toate atestările numelor.

A

ABAS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 8; C. X, p. 294.

ABAS: căpetenie etrusca, aliat al lui Enea, C. X, p. 285. ACCA: luptătoare volscă, tovarăşa a Comillei, C. XI, pp, 340 – 342.

ACAMAS: luptător grec din armata care cucerise Troia, C. IT, p. 45.

ACESTE: troian, fondator şi conducător al unei aşezări siciliene, unde a găzduit pe Enea, C. I, p. 11 şi urm.; C. V, p. 122 şi urm.

ACELE: luptător arcadian, tovarăş al lui Evandru, C. XI, pp. 313 – 314.

ATRAGAS: cetate? n Sicilia, C. III, p. 91 n. Z.

ACTOR: troian, tovarăş al lui Enea, C. IX, p. 267. ACTOR: aurunc, războinic italic înfrânt şi ucis cândva de Turnus, C XII, p. 347.

ACVILON: vânt năprasnic al nordului, numit şi Boreu, C. I, p7 n. 5.

AFRICUS: vânt care bătea dinspre coastele africane, C, I, p. 6 n, 2.

AGENOR: rege legendar al cetăţii feniciene Sidon, C. I, p. 18.

AGILE A: cetate etrusca, C. VII, p. 215 n. 3.

AGRIPPA: general şi consilier al lui August, C. VIII, p. 247.

AHATE: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 8 şi urm.; C. VI, pp. 156 – 161; C. VIII, p. 239 şi urm. AHEI: grecii civilizaţiei miceniene, în *Eneida* nume generic al grecilor, C. I, p. 13 şi urm.

AHERON: fluviu din infern, C. V, p. 125; C. VI, p. 159; C. VU, p. 212 şi urm.

AHILE: celebru erou grec mort sub zidurile Troiei, fiul lui Peleu şi al zeiţei Tetis, C. I, p. 3 şi urm.; C. II, p. 36 şi urm.; C. III, p. 68; C. VI, p. 158 şi urm.

AIAX: erou grec (dintre asediatorii Troiei), C. I, p. 4; C, II, p. 50.

ALBA LONGA: străveche cetate din Laţiu, C. I, p. 2; C. V, p. 143; C. VI, p. 184; C. VIII, p. 224; C. IX, p. 263.

ALBANI: locuitori ai Albei Longa, C. I, p. 2.

ALCEU: bunicul lui Hercule – numit şi Alcide – C. VI, p. 160.

ALETE: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 8; C. IX, p. 261.

ALLECTO: Furie, divinitate infernală, C. VII „p. 204 şi urm.; C. X, p. 280.

ALLIA: râu italic, C. VII, p. 218.

AMASENUS l fluviu italic, C. VII, p. 217 n. 2.

AMATA: soţia lui Latinus, mama Laviniei, C. VII, p. 205 şi urm.; C. XII, p. 346 şi urm.

AMAZOANE: femei războinice, C. I, p. 24 n. 1; C. XI, p. 334.

AMOR: zeul dragostei, fiul Venerei, C. I, p. 31 n. 1; p. 32 şi urm.

AMICUS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p... 12; C, IX, p. 277; C. X, p 304.

AMICUS: căpetenie legendară a unei populaţii microasiatice, C. V, p. 135 n. 2.

ANOHISE: bătrân fruntaş al troienilor, tatăl lui Enea, C. I, p. 29; C. II, p. 56 şi urm.; îndrumă plecarea pribegilor din Troia şi peregrinările lor, C. III, pp. 65 – 91; moare în

Sicilia, C. III, p. 92; se celebrează jocuri în cinstea memoriei sale, C. V, pp. 123 – 143; chipul său apare noaptea în vis lui Enea, p. 147; este vizitat în infern de fiul său şi prevesteşte gloria viitoare a Romei, C. VI, pp, 181 – 192; C. VII, p. 202 şi urm.; C. VIII, p. 228; C. IX, p. 272 şi urm.

ANDROGEU: luptător grec, ucis de troieni în noaptea căderii Ilionului, C. II, p. 49.

ANDROGEU: fiul legendar al lui Minos, regele Cretei, C. VI, p. 155 n. ’4.

ANDROMACA: soţia lui Hector, C. II, p. 52; primeşte pe troieni în Epir ca soţie a lui Helenus, C. III, pp. 77 – 84.

ANNA: sora Didonei, C. IV, p. 93 şi urm.

ANTENOR: troian, C. I, p. 13 n. 2.

ANTEU: luptător italic din oştirea lui Turnus, C. X, p. 299. ANTEU: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, pp. 10, 25;

C. XII, p. 359.

ANTONIU: general roman, rivalul lui August, C. VIII, p. 248 n. 1.

ANXUR: luptător rutul, C. X, p. 299.

APOLO: zeu al soarelui, al artelor şi al profeţiei, C. II, p. 39 şi urm.; C. III, p. 68 şi urm.

ARCADIA: regiune din Grecia antică, C. VIII, p. 228. ARCADIENI: locuitori ai Arcadiei, C. V, p. 132; o parte dintre ei migraseră, după unele legende, în Laţiu şi erau conduşi de Evandru, C. VIII, p. 224 şi urm.

ARCTUR: stea, C. I, p. 33; C. III, p. 85.

ARDEEA: localitate din Laţiu, centrul principal al rutulilor.

C. VII, p. 207 n. 1 p. 214; C. IX, p. 276; C. XII, p. 345.

ARGIENI: denumire generică a grecilor în *Eneida*, C.I. p. 4 n. 4.

ARGOS: cetate din Grecia, C. I, p. 15; C. II, p. 39.

ARGUS i monstru mitic, C* VII, p. 221.

ARGUS: pribeag care a încercat să-l omoare pe Evandru.

CL VIII, p. 235.

ANCIA: nimfa, soţia lui Hipolit, (L VII, p. 220.

ARPI: cetate din sudul Italiei, întemeiata de Diomede, C.

VIII, p. 223 n. 1; C. X, p. 280 şi urm.

ARUNS: luptător etrusc, C. XI, pp, 338 – 341.

ASCANIU: fiul lui Enea şi al Creusei. Este proclamat de.

Jupiter strămoş al romanilor, C. I, p. 14; este chemat de

Enea la curtea Didonei, p. 30; în Troia incendiată, C. II, pp. 59 – 61; în timpul rătăcirilor pe mare, CL III, pp. 65 – 92; în Cartagina, C. IV, pp. %-116; se remarcă în timpul jocurilor date în cinstea. lui închise, C. Vţ p. 141 şi urm.; vânează un cerb iubit de latini şi provoacă astfel războiul, C. VII, pp. 209 – 212 C. VIII, p. 224; C. IX, p. 258; intră în ruptă şi ucide pe trufaşul Remulus, CL IX, p. 272; CL X, p. 281; C. XII, p. 350 etc.

ASILAS: luptător italic din armata lui Turnus, C. IX, p. 270; C. XII, pp. 348, 363.

ASILAS: luptător troian, tovarăş al lor Enea, C. XI, p. 333. ASILAS: luptător etrusc „aliat al lui Enea, C. X, p. 285. ASSARACUS: strămoş al lui Enea şi al seminţiei troiene.

C. I, p. 15; C. VI, pp. 180, 185; *C.* IX, p. 272; CL XII, p. 348.

ASTÂANAX: fiul lui Hector şi al Andromacăi, C. II, p. 52;

C. III, p. 84.

ATLAS: În mitologie un uriaş care purta cerul pe umeri.

C. I, p. 33; C. IV, pp. 103, 111; C. VIU, p. 227 şi urm. ATRIZII: fiii lui Atreu, Agamemnon şi Menelau, puternici

basilei micenieni, cuceritorii Troici, C. I, p. 22; CL II, pp. 39, 53; C» VIII, p, 227»

AVENTIN: colină din Laţiu, în locurile unde se va întemeia

Roma, C. VII, p. 216; C. VIII, p. 230.

AVENTIN: luptător italic din armata lui Turnus, C. VII, p. 215.

AVEM: lac din Italia, C. III, p. 80; C. IV, p. 112; C. V, p150 şi urm.

AUGUST: fiul adoptiv al lui Cezar, dictator şi monarh al romanilor, contemporan cu Vergiliu: C. VI, p. 185; C. VIII, p. 247, 249.

AULESTE: căpetenie etruscă, aliat al lui Enea, C. X, p. 287; C. XII, p. 354.

AURORA (la greci EOS): zeiţa dimineţii, C. I, p. 34; C. IV, pp. 98, 115 şi urm.

AURUNCI: seminţie italică, C. VII, pp. 200, 219; C. XII, p. 347.

AUSONIA: veche denumire a peninsulei italice, C. III, p. 83 n. 2; p. 84 şi urm.

AUSONI: locuitorii Ausoniei, italicii, C. X, p. 283 şi urm. AUSONIZI: vezi ausoni, C. X, p. 299.

B

BACHUS: zeul viţei-de-vie, C. I, p. 33 n. 1; C. IV, p. 105; C. VII, p. 206 şi urm.

BELLONA: zeiţa războinică, C. VII, p. 204; C. VIII, p. 249. BELUS: căpetenie feniciană, tatăl Didonei, C. I, p. 29. BERECINTIA: zeiţa Cibele, C. VI, p. 185.

BEROE: femeie troiană, C. V, p. 143.

BOREU: vezi ACVILON, C. III, p. 90; C. X, p. 292 şi urm. BRUTUS: erou legendar al istoriei romane, C. VI, p. 187. BUTES: erou mitologic din Asia Mică, C. V, p. 135.

BUTES: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. IX, p. 272;

C. XI, p. 335.

e
CACUS: monstru ucis de Hercule, C. VIIR pp. 229 – 231.
CAICUS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 10; C. IX, p. 252.
CAIETA: aşezare din Italia, C. VI, p. 192; C. VII, p. 193.
CALCHAS: proroc grec, C. II, pp. 39 – 42.
CALIDON: cetate din Etolia (Grecia), C. VII, p, 204; C, XI, p. 321.
CALLIOPE: muză, C. IX, p. 268.
CAMERS: luptător rutul, C. X, p. 299; C. XII, p. 352.
CAMILLA: fecioară războinică, regina volscilor şi aliata lui Turnus, C. VII, p. 222; lupta şi moare eroic, C. XI, pp. 334 şi urm.
CAPIS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 10; C. II, p. 36; C. IX, p. 270; C. X, p. 284.
CAPITOLIU: celebră colină din Roma, C. VI, p. 188; C. VIII, p. 246.
CARIBDA: monstru mitic, C. III, pp. 81, 90; C. VII, p. 203.
CARON: luntraşul infernului, C. VI, pp, 166 şi urm.
CARTAGINA: cetate feniciană din Africa, C. I, p. 2 n. 5 şi urm.
CASANDRA: fiică a lui Priam, C. II, pp. 44, 50; C. III, p. 72; C, X, p. 281.
CATILINA: om politic roman, C. VIII, p. 247.
CATO: om politic şi scriitor roman, C. VI, p. 189; C. VIII, p. 247.
CECULUS: fiul lui Vulcan, căpetenie italica, C. VII, p. 216; C. X, p. 298.
CEDICUS: căpetenie etruscă, C. IX, p. 262; C. X, p. 306.
CELENO: una dintre harpii, C. III, pp. 73 – 75, 79.
CENTAUR: corabie troiană, C. V, p. 126; C. X, p. 286.

CENTAURI: fiinţe mitice, C. VI, p. 165; C. VII, p. 216.
CERBER: monstru mitic, paznic al infernului, C. VI, p. 171.
CERES: zeiţa grânelor, a recoltelor, C. II, pp. 61, 62: C. IV, p. 95; C. VI, p. 173.
CHAONIA: teritoriu în Epir (Grecia), C. III, p. 77
CHLOREU: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. XI, p. 338; C. XII, p. 356.
CIBELE: 1. străveche zeiţă a pământului, C. IX, p. 254; 2. munte din Asia Mică, vezi C. III, p. 69 n. 4.
CICLADE: arhipelag din Marea Egee, C. III, p. 70; C. VIII, p. 248.
CICLOPI; fiinţe mitice, C. III, pp. 88 – 90; C. VIII, p. 238: C. XI, p. 321.
CIMODOCE: zeiţă marina, C. V, p. 151; C. X, p. 287.
CINTUS: munte din insula Delos, C. I, p. 24; C. IV, p. 99.
CIPRU: C. I, p. 31 n. 1.
CIRCE: zeiţă „fiica a Soarelui, C. III, p. 80: C. VII, pp. 193, 200.
CISEU: căpetenie tracă, tatăl Hecubei, C. V, p. 140; C. VII, p. 204.
CISEU: luptător rutul, C. X, p. 291.
CITERA: insulă situată la sud de Peloponez, consacrată Venerei, C. I, p. 13 n. 7; C. V, p. 150; C. X, p. 281.
CITEREEA: nume al Venerei (vezi CITERA), C. I, p. 13CLAUSUS: căpetenie a sabinilor, aliat al lui Turnus, C. VII, pp. 217 – 218 n.l.
CLELIA: eroină legendară a istoriei romane, C. VIII, p. 246.
CLITIUS: troian, C. IX, p. 277; C. X, p. 284; C. XI, p. 334.
CLOANTUS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 25; C. V, p. 126 şi urm.
CLONIUS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. IX, p. 270; C. X, p. 306.

COCIT: fluviu al infernului, C. VI, p. 160 n. 3; p. 166.
COCLES: erou legendar al istorici romane, C. VIII, p. 246. CORAS: grec, C. VII, p. 216, C. XI, pp. 32*8, 332*COREBUS: frigian, aliat al lui Priam, C. II, pp. 48 – 51. CORINEU: troian, tovarăş al lui Enea, C. VI, p. 163; C. XII, p. 354.
CORINT: oraş important din Grecia, C. VI, p. 188.
CONT: 1. oraş al Etruriei; 2. alt nume ai Etruriei, C. III, p. 72; C. VII, p. 200; C, X, p. 305.
CRETA: C. III, pp. 69 şi urm.
CREUSA: soţie troiană a lui Enea, C. II, pp. 57 – 64; C. IX, p. 261.
CUME: aşezare din Italia, C. III, p82 n. 3.
CUPIDON: alt nume al lui Amor (vezi AMOR), C. I, p. 32.
CURES: oraş italic, C. VI, p. 187; C. X, p. *22*>
D
DANAI: nume generic al grecilor, C.I. pp. 3, 7.
DARDAN1: alt nume al troienilor, descendenţi ai lui Dardanus, C. I, p. 24 şi urm.
D ARD ANI A; ţara dar danilor, C. II, p. 46.
DARDANIZI: vezi D ARD ANI, C. I, p. 27.
DARDANUS: strămoşul troienilor, fondatorul Troiei, C. III, p, 72 n. 3, p. 84; C. VI, p. ISO; C. VII, p. 201; C, VIII, p. 227.
DARES: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. V, p. 135 şi urm.; C. XII, p. 356.
DAUNUS: căpetenie a rutulilor, tatăl lui Turnus, C. X, p. 303; C. XII, pp. 347, 376.
DEDAL: meşter legendar, C. VI, p. 155 n. 2.
DEIFOB: fiu al lui Priam, al treilea soţ al Elenei, C. II, t». 47 n. 1: C. VI. o. 174 şi urm.
DELOS: insula din centrul Mării Egee, numită şi Ortigia, O IV, p. 98.
DIANA (la greci ARTEMIS): zeiţa vânătorii, C, I, p.

24; C. III, p. 90; C. VII, pp. 210, 220; C. XI, p. 330 şi urm.

DIDONA (sau DIDO): căpetenia cartaginezilor, văduva lui Siheu. Primeşte pe troieni în cetatea sa şi pune pe Enea să-i nareze aventurile lui, C. I, pp. 25 – 29; se îndrăgosteşte de Enea, C. IV, pp. 31 – 33; devine iubita lui Enea, pp. 99 – 100; este abandonată de Enea şi se sinucide, pp. 105 – 120; C. V, p. 142; evită în infern pe Enea, C. VI, pp. 172 – 173.

DINDIM: munte din Frigia, consacrat Cibelci, C. IX, pp. 271, 288.

DIOMEDE: fiul lui Tideu, căpetenie greacă în războiul troian, emigrat ulterior în Italia» C. I, p. 23; C. II, p. 41; C. VIII, p. 223; C. X, p. 280; C. XI, p. 320 şi urm.

DIORES: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. V, p132. DOLOPI: seminţie greacă, C. II, p. 35 şi urm.

DRANCES: fruntaş latin, C. XI, p. 316 şi urm; C. XII, p. 366.

E

EGERIA: nimfă, C. VII, p. 220.

ELENA: soţia lui Menelau, Paris, Deifob, fiica lui Jupiter şi a Ledei, C. I, p. 30; C. VII, pe205.

ELIDA: tegiune din Peloponez (Grecia), C. III, p. 91; C. VI, p. 177.

ELISEU (sau CÂMPIILE ELISEE): regiune a infernului, rezervată eroilor, C. V, p. 147; CL VI, pp. 175, 183.

ELISSA: alt nume al Didonei, C. IV, pp. 106, 116; C. V, p. 121.

FNCPLAD i trâeant. C. III. D. 87: C. IV, p. 100.

ENEA: fiul lui închise şi al Venerei, conducătorul pribegilor troieni, eroul principal al *Eneidei*, C. I, p. 1 n. 1; călăuzeşte pe timp de furtună corăbiile troiene, C. I, PP6 – 10; ajunge la Cartagina, p. 16 şi urm.; convorbirea cu Venera, p. 17 şi urm.; admiră imaginile căderii Troiei în templul Iunonei, p. 22; este primit de Didona şi începe

povestirea, p. 29 şi urm.; povestirea în C. ÎI şi C. III; devine iubitul Didonei, dar apoi o părăseşte, C. IV; conduce jocurile în cinstea memoriei lui închise, C. V, pp. 123 – 143; porneşte spre Italia, p. 149 şi urm.; ajunge în Italia la lume, C. VI, p. 154; o consulta pe Sibila, p. 156 şi urm.; coboară în infern, p. 165 şi urm.; convorbirea cu închise, C, VI, p. 181; reîntoarcerea la lumină, p. 192 şi urm.; sosirea în Laţiu, C. VII, p. 194 şi urm.; tratativele cu Latinus, p. 200 şi urm.; zeul Tibrului îl sfătuieşte să ceară ajutor de la arcadianul Evandru, C. VIII, p. 224 şi urm.; călătoria pe Tibru spre Palatinul arcadian, p. 226; Enea la Evandru, pp. 227243; pleacă spre tabăra etruscilor, p. 243 şi urm.; primeşte scutul, descrierea acestuia, pp. 244 – 250; reîntoarcerea lui Enea în tabăra troiană, C. X, pp. 289 – 290; lupta începe, p. 291 şi urm.; uciderea lui Lausus, p, 308; uciderea lui Mezenţiu, p. 311 şi urm.; armistiţiul cu italicii, C. XI; p. 315; lupta reîncepe, p. 328 şi urm.; pregătirea duelului cu Turnus, C. XII, p. 350 şi urm.; reîncepere a luptei generale şi rănirea lui Enea, p. 353 şi urm.; vindecarea şi reintrarea eroului în luptă, p. 358 şi urm.; duelul şi uciderea lui Turnus, pp. 368 – 376.

ENEAZI; troienii şi urmaşii lor, C. I, p. 9 şi urm.

ENORI: preheleni emigraţi în Italia, C. I, p. 26 şi urm.

ENOTRIA; ţara enorilor, adică Italia, C, VII, p. 196.

ENTELLUS: bătrân erou sicilian, C. V, p. 135 şi urm.

EOL; luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. XII, p. 362.

EOL: zeul stăpân al vânturilor, C, I, pp. 5 – 9; C. VI, p. 161 şi urm.

EOLIA: ţară, arhipelagul lui Eol, C.I. p. 5; C. X, p. 280.

EPIR: regiune din nord-vestul Greciei, C. III, p. 77.

ERATO: muză, C. VII, p. 194 n. 1.

EREB: infernul întunecat, C. IV, pp. 94, 112 şi urm.

ERIMANT: munte din Arcadia, C. V, p. 137; C. VI, p. 186.

ERIX: 1. fiu al Venerei, frate vitreg al lui Enea, C. I, p. 27;

2. munte din Sicilia, care luase numele acestuia, C. V, p. 122 n. 1 şi urm.; C. XII, p. 367.

ETNA: vulcan în Sicilia, C. III, pp. 87, 90.

ETOLIENI: locuitorii Etoliei, regiune din Grecia, C. XI – p. 320.

ETRURIA: regiune din nordul Italiei, actuala Toscana, C. VIII, p. 240.

ETRUSCI: locuitorii Etruriei. Nu se înrudeau cu celelalte seminţii italice, C. VIII, p. 240; C. IX, p. 285 şi urm.

EUMENIDE: vezi FURII, C. VI, p. 164.

EURIAL: tânăr luptător troian, prieten al lui Nisus, C. V, p. 132; C. IX (fapte eroice şi moartea), p. 257 şi urm.

EVANDRU: căpetenia arcadienilor stabiliţi pe Palatin, C. VIII (primeşte pe Enea şi se aliază cu el), p. 225 şi urm.; C. X, p. 307 şi urm.

EURUS: vânt, C. I, p. 6 n. 2; C. II, p. 50

F

FAETON: fiul soarelui, C. X, p. 286 n. 4.

FAIMA: monstru, personificarea zvonurilor, C. IV, p. 100; C. IX, p. 266; C. XI, p. 316 şi urm.

FAUNI: divinităţi minore ale câmpurilor (de sex masculin), C. VIII, p. 234.

FAUNUS (Ia greci PAN): veche divinitate italică a pădurilor, C. VII, pp. 195 şi urm.; C. XII, p. 370.

FEBE: sora lui Phoebus, zeiţa lunii (vezi DIANA), C, X, p. 287. FEBUS: alt nume al lui APOLO, C. I, p. 17.

FEGEU: troian, C. V, p. 131; C. IX, p. 276.

FENICIENI: vechi locuitori ai Libanului actual, din care se trăgeau cartaginezii, C. I, p. 18 şi nrm.

FERONIA: zeiţă Italică, C VII, p. 221; C. VIII, p. 242. FLEGHETON: fluviu al infernului, C. VI, pp, 165, 176. FORCUS: frate al lui Nemi, divinitate marină, C. V, pp. 130, 151.

FORCUS; latin, C. X, p. *291*.

FRIGIA: regiune nncroasiatica; uneori denumirea generică pentru Asia Mica, în special pentru ţinuturile troieni, C. VTI, p. 198.

FRIGIENI: alt nume al troienilor, C, I, p. 10.

FLJRTI (la greci ERINII): zeiţe ale răzbunării (vezi şi EUMENIDE); C. III, p. *75*; C, IV, pp. 107, 111; C.

VI, p, 165 şi Tirm.

<x

GANIMEDE: paharnicul zeHof, iniţial tânăr pământean răpit de Jupiter, C. I, p3.

GERION: monstru cu trei trupuri, ucis de Hercule, C. VI, p. 166; C. Vin, p. 230.

GETULI: seminţie care trăia în antichitate în Africa de Nord, C. IV, p. 105; C. V, pp. 123, 129 şi urm.

GEŢI: locuitori străvechi ai teritoriului patriei noastre, C.

VII, p. 213.

GLAS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, pp. *1*2, 29 4 C. V, p. 126 şi urm.

GLAS luptător rutul, C. X, p. 291.

GLAUCUS: divinitate marină, C. V, p. 151; C. VI, p. 156. GLAUCUS: troian, mort în războiul troian, C. VI, p. 173. GLAUCUS 4 luptător troian, ucis de Turnus, C. XII, p. 356. GORGONA: monstru ucis de Minerva, C. II, p. *57*; C. VII, p. 205; C. VIII, p, 238.

GRACCHI: oameni politici romani, C. VI, p. 189.

GRECI: C, I, p. 22 şi urm.

H

HALESUS: grec emigrat la Italia, aliat al lui Turnus, C. VII, p. 218; (L X, p. 294 şi urm.

HAOS: *C*. IV, p, 112 r C VI, p. 165.

HARPII: fiinţe mitice, C. III, p. 73 n. 4 şi nrm.

HECATE: zeiţa lunii şi a magiei, C. IV, p. 112 ru 4; C.

VI, p. 159 şi urm.

HECTOR: fiul lui Priam, principal erou ai troienilor în

timpul războiului cu grecii, CL I, pp. 7, 23; C, II, pp, 45, 55; *C*. III, p. 77 şi urm.

HECUBA: soţia lui Priam, mama lui Hector, C. II, p. 53 şi urm.

HELENUS: fiul lui Priam, ajuns sclav al lui Neoptolem, ulterior stăpânitor al Epirului şi soţ al Andromacăi, CL III, p. 77 şi urm.

HELICON: munte din Beoţia, trude se spunea că locuiesc muzele, C. VII* p. 215; C. X* p. 285.

HELIMUS: troian, tovarăş al lui Enea, C. V, p. 124. HERCULE (la greci HERACLES): fiul lui Jupiter şi al

Alcmenei, erou celebru pentru forţa şi vitejia sa, C. III, p. 86; C, VI, pp. 160, 170; C. VU, pp. 215, 216»

HESPERIA r alt nume al Italiei, C. I, pp. 25, 27; C. II, p. 63; C. III, p. 71 şi urm.

HIADE: constelaţie, C. I, p. 33; CL IU, p. 85.

HIMERA: 1. corabie troiană, C. V, p. 126; 2. monstru legendar, CL VI, p. 166.

HIPOLIT: fiul lui Tezeu şi al amazoanei Hipolita, CL VII, pp. 220 – 221.

HIPOLITA: căpetenie a amazoanelor, C. XI, p, 334. HIRTACUS: fruntaş troian, C V, p. 139 şi urm.

I

IANUS: vechi zea italic al războiului, C-VII, pp. 199, 214. LARBAS: căpetenie a getulilor, CL IV, pp. 94, 101, 1Q5»

IDA: munte din Creta, CL III, p. 69 n. 3.

IDA: munte din Asia Mică, C. II, p. 60; G. III, p. 65 şiurm.

IDALIA: oraş din Cipru, consacrat Venerei, C. I, p. 31; C. X, p. 281.

IDAS: luptător troian ucis de Turnus, C. IX, p. 270.

IDAS: trac, C. X, p. 292.

IDEU: 1. vizitiul lui Priam, C. VI, p. 173; 2. troian, C. IX, p. 266.

IDOMENEU: căpetenie a cretanilor sub zidurile Troiei, C. III, pp. 70, 80; C. XI, p. 321.
ILIA: numita şi Rea Silvia, mama lui Romulus şi a lui Remus, C. I, p. 14; C. VI, p. 185.
ILION: alt nume al Troiei, C. 1, p. 5 n. 3; C. II, p. 57 şi urm.
ILUS: luptător rutul, C. X, p. 293.
ILUS: strămoş legendar al troienilor, C. VI, p. 180 şi urm. IMBRASUS: troian, C. X, p. 283; C. XII, p. 356. INACHUS: fondatorul cetăţii Argos, C. VII, pp. 206, 221;
C. XI, p. 322.
INZI: locuitorii Indiei antice, C. VI, p. 186; C. VII, p. 213. IRIS: zeiţă, mesagera zeilor, C. IV, p. 119; C. V, p. 143;
C. IX, p. 251.
ITACA: insulă din Marea Ionica, C. II, p. 76; C. III, p. 88. ITALICI: locuitorii Italiei antice, C. V, p. 126; C. VI, p. 184
şi urm.
IULUS: alt nume al lui Ascaniu, C. I, pp. 14, 15; C. II, p. 59 şi urm.
IUNONA (sau IUNO, la greci HERA): soţia şi sora lui Jupiter, zeiţa căsătoriei. Ura ei împotriva troienilor, C. î, p. 1 şi urm.; roagă pe Eol să provoace furtuna, C. I, pp. 5 – 6 şi urm.; cere Venerei s-o ajute la înfăptuirea unirii lui Enea cu Didona şi favorizează legătura de dragoste între aceştia, C. IV, p. 97 şi urm; trimite pe Iris să curme chinurile Didonei muribunde, p. 119; trimite pe Iris să urzească distrugerea corăbiilor troiene, C. V, p. 143 şi urm.; înţelegerea între latini şi troieni o înfurie: „trimite pe Allecto să stârnească vrajba, C., VII, p. 204; deschide porţile templului zeului Ianus, C. VII, p. 214;
C. VIII, pp. 225, 226; C. IX, pp. 251, 276, 278; ia cuvântul în sfatul zeilor, C. X, p. 281 *şi* urm; scoate pe Turnus din luptă, p, 302 şi urm.; anunţă pe Iuturna ca Turnus este în pericol, C. XII, p. 349; părăseşte pe Turnus

la îndemnul lui Jupiter, p. 371 şi urm.

IUPITER (la greci ZEUS): fiul lui Saturn, zeul cerului, stăpân al Olimpului şi căpetenie a zeilor, C. I, p. 12; schiţează în discuţia cu Venera destinul cneazilor, p. 13 şi urm.; C. II, p. 57 şi urm.; trimite pe Mercur la Enea, C. IV, p. 102 şi urm.; C. V, p. 131 şi urm; C. VI, p, 160 şi urm.; C. VIII, p. 234 şi urm.; sfatul zeilor, C. X, p. 279 şi urm.; liniştеşte pe Iunona şi-i evocă viitorul latinităţii, C. XII, p „372 şi urm.

IUTURNA: nimfă, sora lui Turnus, C. XII, p. 349; înlesneşte ruperea armistiţiului, p. 352 şi urm.; conduce în luptă carul lui Turnus, p, 360 şi urm.; încearcă zadarnic să-şi ajute fratele în duelul cu Enea, p. 371 şi urm.

L

LABIRINT: palat uriaş din Creta, locuinţa Minotaurului, C.

V, p. 142; C, VI, p. 156.

LACEDEMONA: alt nume al Spartei, C. VII, p. 205 şi urm. LAOCOON: troian, preot al lui Neptun, frate al lui închise, ucis de şerpi, pe când se opunea primirii calului în Ilion.

C. II, pp. 36 – 44.

LAOMEDON: rege legendar al Troiei, C. IV, p. 114 n, 1 şi urm.

LAPIŢI: fiinţe mitice, C. VI, p. 178 n. 1; C. VII, p. 204. LARISSA: oraş din centrul Greciei, C. II, p. 43 şi urm. LATINI: locuitorii italici aflaţiului, C. I, p. 1; C. VII, p. 194 şi urm.

LATINUS: cârmuitov legendar al latinilor, contemporan cu Enea, al cărui socru a devenit după multe peripeţ i, C

VI, p. 191; C. VII, p. 195 şi urm.

LATONA (Ia greci LETO): zeiţă, mama lui Apolo şi a-Dianei, C. I, p. 24; C. IX, p. 264.

LAŢIU: străveche regiune din centrul Italiei, locuită

de latini, C. I, pp. 2, 3; C. VII, 194.

LAURENT t cetate a lui Latinus, centrul Laţiului, C. VII, p. 195 şi urm.

LAURENTINI: alt nume al latinilor, C. V, 150; (vezi şi n. 2 la p. 1); O VI, p. 191 şi urm.

LAUSUS: fiul etruscului Mezenţiu. A fost ucis de Enea, C. VII, p. 215; C. X, p. 294 şi urm.

LAVINIA: fiica regelui Latinus, a cărei mână era disputată de Enea şi Turnus, Q VI, p. 184; C. VII, p. 195 şi urm. C. XI, p. 328; C. XII, p. 346 şi urm.

LAVINIU: cetate întemeiată de Enea în Laţiu după victoria asupra lut Turnus, C. I, p. 1, n. 2 şi urm. Ţ C. VI, p. 158.

LEDA: iubită a lui Jupiter, mama Elenei şi a Cârtem nes trei, a lui Castor şi a lui PoLIus, C. I, p. 30 şi urm.

LERNA: mlaştină din Peloponez, în care se adăpostea hidra ucisă de Hercule, C. VI, pp. 165, 186; C. VIII, p. 233; C. XII, p. 362.

LEUCATE: insulă şi munte dintr-un arhipelag al Mării Egee, C. III, p. 76; C. VIII, p. 247.

LIBER: alt nume al lui Bachus, C. VI, p. 186.

LIBIA: nume dat Africii, în special Africii de Nord, Q I, pp. 3, 9 şi urm.; Q IV, p. 94 şi urtn.

LICAON: meşter armurier din insula Creta, C, IX, p. 261; C. X, p. 306.

LICIA: regiune microasiatică, C. IV, p. 98; C. VII, p. 218; C X, p. 284.

LICIENI: locuitorii Liciei, C. I, p. 7 şi urm.

LICUS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 12; C. IX, p. 269.

LIDIENI: locuitorii unei regiuni microasiatice, presupuşi strămoşi ai etruscilor, C. IX, p. 25L

LIEU: alt nome al lui Radius, C. IV, p. 95»

LIGER: luptător italic din oastea lui Turnus, C. IX, p. 270; C. X, p. 300.

LIGURI: seminţie străveche din nordul Italici, C. X, p. 286; C. XT, p336 şi urm.
LOCRI: cetate din sudul Italiei, C. III, p. 80.
M
MAIA: mama lui Mercur, C. I, p. 16 şi urm.
MARCELLUS: celebru general roman din secolul al III-lea î.e.n., C» VI, p. 190.
MARCELLUS: nepotul lui Octavian August, C. VI, p. 190, 191.
MARSI: seminţie italică din centrul peninsulei, C. VII, p. 220; C. X, p. 299.
MARTE (Ia greci ARES): zeul războiului, C. I, p. 14; C. III, p. 66 şi urm.
MASSIL11 seminţie din Numidia orientală, C. IV, pp. 98, 111; C. VI, p. 157.
MENELAU: basiâeu grec, fratele lui Agamemnon şi soţul Elenei, C. II, p. 45.
MENETES: troian, C. V, pe 128.
MENETES: arcadian al lui Evandru, C. XII, p. 362.
MEONIA: ţinut din Lidia, nume al întregii Lidli şi chiar al Etruriei, (vezi LIDIENI), C. VIII, p. 284; (vezi şi C. IV, p. 101 n. 4).
MERCUR (Ia greci HERMES): fiul lui Jupiter şi al Maiei, zeul comerţului, crainicul olimpicnââor, C. I, p. 16 n. 2; C. IV, pp. 102 – 104; C. VIII, p. 227.
MESAP: căpetenie italică, aliat al lui Turnus, C, VII, p. 217; C. VIII, p. 223; C. IX, p. 252.
METISCUS: rutul, C. XII, pp. 360, 365, 369»
MEZENŢIU: fostă căpetenie a etruscilor, aliat al bu Tumus.
C. VII, p. 215; C. VIII, pp. 223, 240; C. X, p. 284 şi urm.
MICENĂ: cetate din Peloponez, reşedinţa lui Agamemnon, C. I, pp. 15, 30; C. II, p. 36 şi urm.
MINERVA (sau PALLAS, la greci ATENA); zeiţa

războiului, meşteşugurilor şi înţelepciunii, fiica lui Iupiur, C. I, p. 23; C. II, p. 44 şi urm.
MIRMIDONI; seminţie greacă, condusă de Ahile, C. II, pp. 35, 63; C. XI, p. 326.
MISENUS; C. III, p, 74; C. VI, p. 161 şi urm.
MNESTEU; luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. IV, p. 104; C. V, p. 126 şi urm.
MURRANUS: luptător latin, C. XII, pp. 362, 365.
MUZE: C. I, p. 2 n 3; C. IX, pp. 253, 277.
N
NEOPTOLEM; fiul lui Ahile, ucigaşul lui Priam, C. II, pp. 45 – 55; C. XI, p. 321.
NEPTUN (la greci POSEIDON); zeul mărilor, stăpânul suprem al apelor, fratele lui Jupiter, C. I, p. 8; C. II, p. 43 şi urm.
NEREIDE; zeiţe ale mării, fiicele lui Nereu, C. III, p. 68. NEREU: zeu marin, C. II, p. 50 n. 3.
NIL; C. VI, p. 186; C, IX, p. 252.
NIMFE; C. I, p. 6 n. 1.
NISUS: luptător troian, prietenul lui Eurial, C. V, p. 132; C. IX, p. 257 şi urm.
NOMENTUM: aşezare italică din vecinătatea Romei, C. VI, p. 185; C. VII, p. 218.
NOTUS; vânt, C. I, p. 6; C. II, p. 50.
NUMA: luptător rutul, C. IX, p. 266; C. X, p. 299. NUMICUS; mic fluviu din Laţiu, C. VII, pp. 198, 201 şi urm.
NUMITOR: rege legendar, urmaş al lui Enea, C. VI, p. 184. NUMITOR: luptător rutul, C. X, p. 292.
NUMIZI: seminţie africană, vecina cu punii, C. IV, p. 103.
105.
O
OLIMP: 1. munte din Grecia, considerat reşedinţa zeilor; 2. cerul, C. I, p. 13; C. II, p. 63; C. IV, p. 103 şi urm.

OPIS: nimfă din alaiul Dianei, C. XI, p. 330 şi urm.
ORCUS: denumire a infernului, C. II, p, 50 n. 1; C. IV. „P. 102 şi urm.
OREADE: nimfe ale munţilor, C. I, p. 24.
ORESTE: fiul lui Agamemnon şi al Clitemnestrei, C. III, p. 78; C. IV, p. 111.
ORFEU: C. VI, p. 179.
ORION: constelaţie, C. I, p. 26; C. III, p, 85; C. IV, p. 95; C. VII, p. 218; C. X, p. 306.
ORONTE: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C, I, p. 8; C. VI, p. 167.
ORSILOH: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. XI, pp. 333, 335.
ORTIGIA (sau DELOS): insulă din Marea Egee, C. III, pp. 70, 71.
ORTIGIA: insulă în rada Siracuzei, C. III, p. 91.
OSCI: seminţie din sudul Italiei, C. VII, p. 219.
OSIRIS: luptător latin, C. XII, p. 360.
P
PACHINUM: promontoriu în Sicilia, C. III, pp. 81, 91; C. VII, p. 203.
PAD: fluviu în nordul Italiei, C. IX, p. 273.
PAFOS: oraş din insula Cipru, unde se afla un sanctuar vestit al Venerei, C, I, p, 20; C. X, p. 281.
PALINURUS: iscusit corăbier troian, Q III, pp, 73, 86; C. V, p. 121 şi urm.; C VI, pp. 167 – 169-*
PALLANTEU: cetate arcadiana în Laţiu, C. VIII, p. 225. PALLAS: strămoşul arcadienilor, C. VIII, pp. 224, 225. PALLAS: fiul lui Evandru, C. VIII, p. 226 şi urm.; C. X, p. 285 şi urm.
PALLAS: ah nume al zeiţei Minerva, C. I, p. 4.
PANDARUS: căpetenie liciană în războiul troian, aliat al lui Priam, C.V., p, 139.
PANDARUS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. IX, p. 273; C. XI, p. 325.

PANOPEEA: nereida, C. V, pp» 130, 151.
PANTUS: troian, C. II, pp. 47, 48, 51.
PARCE: zeiţele sorţii, C. I, p. 3 n. 2; C. III, p. 80.
PARIS: fiul lui Priam, al doilea soţ al Elenei, C I, p, 3; C. II, p. 57; C. V, p. 135; C. VII, p. 205»
PĂRŢI: seminţie iraniană, rivali tradiţionali ai Romei, C, VII, p. 213; C XII, p. 373.
PELASGI: populaţie pregreaeji, cei mai vechi locuitori ai Eladei şi deci nume generic al grecilor, C. I, p. 38.
PELOR: promontoriu în Sicilia, C. III, pp. 81, 90.
PENTESILEEA: căpetenia amazoanelor, C. I, p. 24; C. XT, p. 334.
PEON: medicul zeilor, C. VII, p. 220; C. XII, p. 358.
PERGAM: cetăţuia Troiei, ah nume ai acestui oraş, C. I, p. 22 n. 2; C. II, p 55 şi urm.
PICUS: zeu italic străvechi, străbun al latinilor, C. VII, pp. 195, 200.
PIGMALION; fratele Didonei, ucigaş al lui Siheu, C. I, p. 18; C. IV, p. 105.
PILUMNUS: străbun al lui Tumus, C. IX, p. 251; C. X, pp. 282, 301.
PIRITOU: fiu al lui Jupiter, C VI, pp. 169, 178.
PIRUS: ah nume al lui Neptolem, C. II, p. 52 şi urm.
PLUTON (la greci HADES): fiul lui Saturn, fratele lui Jupiter şi al lui Neptun, stăpânul infernului, C. IV, p. 117.
POLITES: fiul lui Priam, ucis de Pirus, C. II, p. 54; C. V, p. 141.
PORSENNA: rege etrusc legendar, care a asediat Roma, C VIN, p. 245.
PRENESTE: oraş italic, C. VII, p. 216; C. VIII, p. 242,
PRIAM: legendarul rege al Troiei, C. I, pp, 22 – 23; C. II, p. 36 şi urm.
PROSERPINA (la greci PERSEFONA): zeiţă, soţia lui Pluton, C, IV, p. 119; C. VI, pp, 160 şi urm.

PUNI: cartaginezi, C. I, p. 16.
Q
QUIRINUS: alt nume al lui Romulus, C. I, p. 15; C. VI, p, 190.
R
RAMNES: luptător rutul, C. IX, pp. 262, 266.
REMULUS: luptător rutul, C. IX, pp. 270 – 272; C. XI, p. 333.
REMUS: fratele lui Romulus, C. I, p. 15.
REMUS: luptător rutul, C. IX, p. 262.
RETUŞ: luptător rutul, C. IX, p. 262.
RETUŞ: legendară căpetenie a marsilor, C. X, p. 293.
RIFEU: troian, C. II, pp. 48, 50, 51.
ROMA: C. 1, p. 2; C VIII, p. 245.
ROMANI: C. I, pp. 3, 14.
ROMULUS: fondatorul Romei, fiul lui Marte şi al Piei, C, I, p. 14; C. VI, p. * 186 şi urm.
RUTULI: seminţie italică, C. I, p. 14.
s
SABINI: seminţie italică din centrul Italiei, C. VII, p. 216 C. VIII, p. 241.
SAGARIS: troian, C. V, p. 131; C. IX, p. 270.
SALIUS: luptător italic din oştirea lui Turnus, C. X, p. 306. SALIUS: tânăr grec din Acarnania, regiune clin nord-vestul
Greciei, C. V, pp. 132 şi urm.
SAMOS: insulă din Marea Egee, C. I, p. 2; C. VII, p. 200. ŞARPEDON: căpetenia licienilor în războiul troian, ucis de
Patrocle, C. I, p. 7; C. X, p. 283.
SATURN: tatăl zeilor, predecesorul lui Jupiter în conducerea Olimpului, C. I, p. 4 şi urm.
SECA: poartă a cetăţii Troia, C. II, p. 57; C. III, p. 79.
SCILA: monstru legendar, C. I, p. 11 n. 2; C. III, pp. 81.
90; C. VI, p. 165; C. VII, p. 203.

SCILA; corabie troiană, C. V, p. 126.
SERESTUS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 29; C. IV, p. 104.
SERGESTUS: luptător troian, tovarăş al lui Enea, C. I, p. 25; C. IV, p. 104; C. V, p. 126 şi urm.
SERRANUS: cunoscut sub numele de Regulus, consul roman în secolul al III-lea î.e.n., C. VI, p. 189 n. 1.
SERRANUS: luptător rutul, C. IX, pp. 262, 266.
SIBILA: proferă din lume, C. III, p. 82; C. V, p. 148; C. VI, p. 154 şi urm.
ŞICANI: sicilieni, locuitorii Şicaniei (au locuit iniţial pe conltinent), C. V, p. 122; C. VII, p. 221; C. VIII, p. 234 n. 5.
ŞICANIA: alt nume al Siciliei, C. I, p. 27; C. III, p. 91.
SICILIENI: locuitorii Siciliei, C. I, p. 11 şi urm.
SICULI: denumire generica a sicilienilor, C. I, p. 3.
SIDON: cetate feniciană din Libanul actual, C. I, p. 18.
SIGEU: promontoriu microasiatic, C. II, p. 47.
SIHEU: soţul tirian al Didonei, C. I, p. 18; C. IV, p. 94 şi urm.; C. VI, p. 173.
SIMOIS: râu din câmpia troiană, C. I, pp. 7, 29; C. HI, p. 77; C. V, pp. 132, 144.
SINON: trădător celebru, C. II, p. 37 şi urm.
SIRTA: golf de pe ţărmul Africii de Nord, C. IV, p. 95.
SORACTE: munte din centrul Italiei, C. VII, p. 217; C. XI, p. 339.
SPARTA: cetate grecească din Peloponez, numită şi Laccdemona, C. II, p. 56.
STENELUS: vizitiu al lui Diomede în războiul troian, C. II, p. 45.
STENELUS: luptător rutul, C. XII, p. 356.
STIX: râu din infern, C. III, p. 74; C. V, p. 152; C. VI, p. 160 şi urm.
STRIMON: râu din Tracia, C. X, p/ 289.
SULMON: luptător rutul, C. IX, p. 264; C, X, p. 298.

T

TARCHON: căpetenie a etruscilor, aliat al lui Enea, C. VIII, pp. 241, 244; C. X, p. 284; C. XI, pp. 318, 336 – 338.

TARQUINII: regi legendari ai Romei, C. VI, p. 187. TARTAR: zonă a infernului, C. IV, p. 103; C. V, p. 147;

C. VI, p. 160 şi urm.

TENEDOS: insulă din Marea Egee, C. II, pp. 36, 43, 44. TERSILOH: troian, C. VI, p. 173.

TERSILOH: troian, tovarăş al lui Enea, C. XII, p. 356. TESCU: rege legendar al Atenei, fiul lui Egeu, C. VI, pp. 156.

160, 169.

TETIS: zeiţă marină, fiica lui Nereu, mama lui Ahile, C, V, p. 151 şi urm.

TEUCER: fratele lui Aiax, C.I. p. 29.

TEUCER (sau TEUCRUS): strămoş legendar al troienilor.

C. I, p. 12; C. III, p, 69; C. VI, p. 180 şi urm. TEUCRI: urmaşii lui Teucer, adică troienii, C. I, p. 4 şi urm.

TIBRU: fluviu «din centrul Italiei, CL II, p* 63; CL V, p. 124; C. VI, p. 158.

TIBRU: rege latin legendar, C. VIII, p224.

TIBUR: aşezare din Laţiu, C. VII, p. 214.

TIDIDE: ak nnme al lui Diomede, C, L, p7

TIFEU: fiul Tartarului şi al Pământului, trăsnit de Jupiter.

C. Vin, p. 233; C. fX, p. 275.

TIR: cetate feniciană din Libanul actual, C. I, p. 4*8; C, IV, p. 94 şi urm.

TIRENIENI: alt nume al etruscilor, C. VIII, p. 244. TINENI: cartaginezi, descendenţi ai Tirului, C I, p, 2 il 5; p. 17 şi urm.

TIRRUS: latin, C. VII, pp. 209 – 211; C. IX, p. 252. TISIFONA: una dintre Furii, Q VI, p. 176; C. X, p. 306. TITANI: uriaşi legendari, C. VI, p, 177.

TITON: fiul lui Laomedon, soţul Aurorei, C. VIII, p, 266. TOLUMNIUS: luptător rutul, C. XI, p. 326; C. XII, pp. 353.

360.

TRACI: populaţie antică din Balcani, C. I, p. 17; C. III, p. 65 şi urm.

TRINACRIA: alt nume al Siciliei, C. III, p. 82.

TRITONI: zei marini, C. I, p. *9 n. 3 (la singular); C. V, p. 151; C. VI, p. 161.

TRITONIA: nume al Minervei, C. II, p. 42.

TRIVIA: nume al zeiţei Hecate, C. VI, p. 14.

TROIA: cetate din nordul Asiei Mici, numita şi Ilion, C. I, p. 4 şi urm.

TROIENI: locuitorii Troici, C. I, p. 3 şi urm.

TURNUS: vitează căpetenie a rutulilor, rivalul lui Enea, Este vechiul logodnic al Laviniei, C. VII, p. 205; Allecto îl aţâţă împotriva troienilor, p. 209 – 211 şi urm.; conduce oştile italice împotriva cneazilor, p. 213 şi nrm.; CL VIII, p. 223 şi urm.; asaltează tabăra troiană în absenţa lui Enea, C. IX, p. 252; încearcă zadarnic să împiedice debarca rea lui Enea şi a altaţilor Iut, C. X, p. 290 şi urm.; ucide pe Pallas> p. 296 şi urm.; este salvat de Iunona» p. 302 şi urm.; polemizează cu Drances, C. XF, p. 325; lupta reîncepe; p. 328 şi nrm.; *provoacă pe* Enea. la luptă, C. XII, p. 344 şi urm.; în bătălia generală, pp. 360 – 365; lupta cu Enea şi moartea, pp. 368 – 376.

U

UFENS: luptător latin, din armata lui Turnus, C. Vil, p „222; C. VIII, p. 223; C. X, p. 298; C. XII, pp. 360, 3<x>.

UFENS: fluviu din Italia, C. VII, p. 219.

ULISE (în poemele homerice ODISEU); fiul lui Lacrte, eroul *Odiseei*, *C*. II, p. 35 şi urme.

UMBRO: căpetenie a marsilor, aliat al lui Turnus, C. VIF, p. 220: C. X, p. 298.

V

VELINUS: râu din Italia, C. VII, p. 210.
VENERA (sau VENUS, la greci AFRODITA): zeâp frumuseţii şi a dragostei, mama lui Enea. Cerc lui Jupiter sprijin pentru troieni, C. I, p. 12 şi urm; întâmpină pe Enea lângă zidurile Cartagânci şi-l îndrumă, p. 17 şi urm.; trimite pe Cupidon cu înfăţişarea lui Ascaniu să insufle Didonei dragoste pentru Enea, p. 31 şi urm.; opreşte răzbunarea lui. Enea asupra Elenei, C. II, p. 56 – 58; consimte să sprijine unirea Didonei cu Enea, C. IV, p. 97 şi urm.; roagă pe Neptun să uşureze plutirea corăbiilor troiene, C. V, p. 149 şi urm.; cerc lui Vulcan să făurească un scut pentru Enea, C. VIII, p. 236 şi urm.; dă scutul lui Enea, p. 244; în sfatul zeilor, C. X, p 280 şi urm.; vindecă rana lui Enea, C. XII, p. 358.
VENULUS: fruntaş latin, C. VIII, p. 223; C. XI, pp 320, 337.
VESTA: zeiţa focului, C. I, p. 15 n. 8; C. II, pp. 46, 56; C. IX, p. 259.
VORBIUS: alt nume al lui Hipolit, C. VII, p. 22 k VORBIUS; fiul lui Hipolit, C. VII, p. 220.
VOLCENS: căpetenie latină din armata lui Turnus, C. IX, pp. 263 – 266; C. X, p. 299.
VOLSCI; populaţie din centrul Italiei, C. VII, p. 222; C. XI, p. 329 şi urm.
VRAJBA: C. VI, p. 165; C. VHI, p. 249.
VULCAN (la greci HEFAISTOS): zeul-făurar, C. VII, p. 216; C. VIII, p. 229 şi urm.
X
XANT: fluviu din câmpia troiană, C. I, p. 23; C. HI, pp. 79, 84; C. IV, p. 98; C. V, p. 144; C. VI, p. 153.
Z
ZEFIR; C. I, p. 8 şi urm.
CUPRINS
Prefaţă... III
Tabel cronologic... XXXIII

Notă asupra ediţiei XXXIX
Cartea întâi... 1
Cartea a doua... 85
Cartea a treia... 65
Cartea a patra... 93
Cartea a cincea. 121
Cartea a şasea... 354
Cartea a şaptea 193
Cartea a opta... 223
Cartea a noua... 251
Cartea a zecea 279
Cartea a unsprezecea... 312
Cartea a douăsprezecea... 344
Indice alfabetic de nume 377

Redactor responsabil: TIBERIU AVRAMESCU Tehnoredactor: ION TUDOR

Dat U cules 14.05, 1964, Bun de tipar 25, 08, 1964. Apt rut 1964. Tirai 50, 140 ex. broşate. Hârtie tipar de 50 gfm? Format 700X920132. Cotoi ed. 22, 38. Coli tipar 14. Planşe tiefortide 1. A. nr. 713211964, C.Z. pentru bibliotecile mari 871, C.Z. pentru bibliotecile mici 872" R.

Tiparul executat sub comanda nr. 40.353 la Combinat ui Poligrafic „Casa Scânteii", Piaţa Scânteii nr. 1, Bucureşti – R.P.R.

„— Vergil eşti tu? Fîntînă eşti, al cării
torent — îi zisei cu ruşine-acum —
bogat pornit-a fluviul cuvîntării?

tu marea faclă-n veci pe-al artei drum!
deci fie-mi de ajutor iubirea vie
şi studiul lung în dulcele-ţi volum.

Părinte-mi eşti, maestru-mi eşti tu mie,
tu singur eşti acel ce-a dat o viaţă
frumosului meu stil ce-mi e mîndrie."

Dante, *Infernul*, I, 79—88
În romîneşte de George Coşbuc

1 Numit la greci şi Dionisos, fiu al lui Jupiter şi al

Semelei, zeul viţei-de-vic, al petrecerilor, inspiraţiei şi al fertilităţii.

2 Numele. unui cunoscut şef cartaginez.

8 Adică poet care rătăcea pe la curţile basileilor greci. Şi în *Odiseea* apar asemenea cântăreţi.

4 Unul dintre giganţi. Anumite legende tardive au făcut din el un bun astronom: de aceea elevul său cântă „rătăcirile lunii şi întunecimile soarelui12 * 4 5 6”. Atlas a fost transformat.de zei într-un munte (în actualul Maroc) şi condamnat să poarte cerul pe umerii săi.

5 Numele unei stele.

6 Constelaţie însoţită de ploi „în prima sa fază.